

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ
ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Педагогика және психология
Педагогика и психология
Pedagogy and Psychology

Ғылыми-әдістемелік журнал
Научно-методический журнал
Research journal

2009 жылдың қыркүйек айынан бастап шығады
Издается с сентября 2009 года
Since september 2009

2(35) 2018

2

БАС РЕДАКТОР

Т. Балықбаев – педагогика ғылымдарының докторы, профессор

Редакция алқасы

Бас редактордың орынбасары: **Момбек А.А.** – п.ғ.к., қауым.профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); жауапты хатшы: **Исалиева С.Т.** – э.ғ.м. (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Абылқасымов А.Е.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Беркімбаева Ш.К.** – п.ғ.к., профессор (Педагогикалық шеберлік орталығы, Алматы); **Иманбаева С.Т.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Кулсариева А.Т.** – ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Менлибекова Г.Ж.** – п.ғ.д., профессор (Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ); **Намазбаева Ж.И.** – п.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Стукаленко Н.М.** – п.ғ.д., профессор (Ш.Уалиханов атындағы Көкшетау МУ); **Таубаева Ш.Т.** – п.ғ.д., профессор (эль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Шайбақова Д.Д.** – ф.ғ.д., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Айтбаева А.Б.** – п.ғ.к., профессор (эль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Искакова А.О.** – п.ғ.к., доцент (Т.Жүргенов атындағы ҰӨА); **Искакова А.Т.** – п.ғ.к., профессор (Абай атындағы ҚазҰПУ); **Касен Г.А.** – п.ғ.к., қауым.профессор (эль-Фараби атындағы ҚазҰУ); **Сагинтаева А.К.** – ф.ғ.к., доцент (Назарбаев Университеті); **Сакенов Д.Ж.** – п.ғ.к., профессор (Павлодар МПУ).

Халықаралық редакция кеңесі

Абдуллин Э.Б. – п.ғ.д., профессор (Мәскеу МПУ, Ресей); **Бейляров Э.** – п.ғ.д., профессор (Әзірбайжан БМ ББИ, Әзірбайжан); **Вежбински Я.** – г.ғ.д., профессор (Лодзь университеті, Польша); **Гура Т.Е.** – п.ғ.д., профессор (Запорожье ОДК ПББИ, Украина); **Калдыбаева А.Т.** – п.ғ.д., профессор (И.Арабаев атындағы Қырғыз МУ); **Кенжегалиева М.Д.** – ф.ғ.д., профессор (Лейпциг университеті, ФРГ); **Колева И.** – доктор, профессор (Климент Охридский атындағы София университеті, Болгария); **Мардахаев Л.В.** – п.ғ.д., профессор (Ресей мемлекеттік әлеуметтік университеті, Ресей); **Тастанбекова К.** – PhD, қауымдастырылған профессор (Цукуба университеті, Жапония); **Федосенко Е.В.** – PhD, доцент (Балтық гуманитарлық институты, Санкт-Петербург, Ресей); **Юко Моминутти** – әдебиет докторы, профессор (Васеда университеті, Жапония).

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Балықбаев Т.О. – доктор педагогических наук, профессор

Редакционный совет

Момбек А.А. – заместитель главного редактора, к.п.н., асс.профессор (КазНПУ имени Абая); **Исалиева С.Т.** – ответственный секретарь, м.с.н. (КазНПУ имени Абая); **Абылқасымов А.Е.** – д.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Беркімбаева Ш.К.** – к.п.н., профессор (Центр педагогического мастерства, Алматы); **Иманбаева С.Т.** – д.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Кулсариева А.Т.** – д.философ.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Менлибекова Г.Ж.** – д.п.н., профессор (ЕНУ имени Л.Н.Гумилева); **Намазбаева Ж.И.** – д.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Стукаленко Н.М.** – д.п.н., профессор (Кокшетауский ГУ имени Ш.Уалиханова); **Таубаева Ш.Т.** – д.п.н., профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Шайбақова Д.Д.** – д.филолог.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Айтбаева А.Б.** – к.п.н., профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Искакова А.О.** – к.п.н., доцент (КазНАИ имени Т.Жүргенова); **Искакова А.Т.** – к.п.н., профессор (КазНПУ имени Абая); **Касен Г.А.** – к.п.н., асс.профессор (КазНУ имени аль-Фараби); **Сагинтаева А.К.** – к.филолог.н., доцент (Назарбаев Университет); **Сакенов Д.Ж.** – к.п.н., профессор (Павлодарский ГПУ).

Международный редакционный совет

Абдуллин Э.Б. – д.п.н., профессор (МГПУ, Москва, Россия); **Бейляров Э.** – д.п.н., профессор (Институт образования МО Азербайджана, Баку); **Вежбински Я.** – д.гуманитар.н., профессор (Лодзинский университет, Польша); **Гура Т.Е.** – д.п.н., профессор (Запорожский ОИ ППО, Украина); **Калдыбаева А.Т.** – д.п.н., профессор (Кыргызский ГУ имени И.Арабаева); **Кенжегалиева М.Д.** – д.филолог.н., профессор (Лейпцигский университет, ФРГ); **Колева И.** – доктор, профессор (Университет Климент Охридского, София, Болгария); **Мардахаев Л.В.** – д.п.н., профессор (РГСУ, Москва, Россия); **Тастанбекова К.** – PhD, асс.профессор (Университет Цукуба, Япония); **Федосенко Е.В.** – доктор PhD, доцент (Балтийский ГИ, С-Петербург, Россия); **Юко Моминутти** – д.литературы, профессор (Университет Васеда, Япония)

CHIEF EDITOR

Balykbaev T.O. – doctor of pedagogical sciences, professor

Editorial council

Mombek A.A. – deputy editor, candidate of pedagogical sciences, associate professor (Abai KazNPU); **Issaliyeva S.T.** – executive secretary, master of social sciences (Abai KazNPU); **Abilkassymova A.E.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Berkimbayeva Sh.K.** – candidate of pedagogical sciences, professor (The Center of Pedagogical Mastery, Almaty); **Imanbayeva S.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Kulsariyeva A.T.** – doctor of philosophical sciences, professor (Abai KazNPU); **Menlibekova G.Zh.** – doctor of pedagogical sciences, professor (L.N.Gumilyov ENU); **Namazbayeva Zh.I.** – doctor of psychological sciences, professor (Abai KazNPU); **Stukalenko N.M.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Sh.Ualikhanov Kokshetau StU); **Taubayeva Sh.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Shaybakova D.D.** – doctor of philological sciences, professor (Abai KazNPU); **Aytbaeva A.B.** – candidate of pedagogical sciences, professor (al-Farabi KazNU); **Iskakova A.O.** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (N.Zhurgenov KazNAA); **Iskakova A.T.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Abai KazNPU); **Kassen G.A.** – candidate of pedagogical sciences, associate professor (al-Farabi KazNU); **Sagintayeva A.K.** – candidate of philological sciences, associate professor (Nazarbayev University); **Sakenov D.Zh.** – candidate of pedagogical sciences, professor (Pavlodar SPU).

International Editorial Board

Abdullin E.B. – doctor of pedagogical sciences, professor (Moscow SPU, Russia); **Beilyarov E.** – doctor of psychological sciences, professor (Education Institute of the Ministry of Education of Azerbaijan, Baku); **Vezhbinski Ya.** – doctor of humanitarian sciences (University of Lodz, Poland); **Gura T.E.** – doctor of psychological sciences, professor (Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine); **Kaldybaeva A.T.** – doctor of pedagogical sciences, professor (I.Arabayev Kyrgyz State University); **Kenzhegaliyeva M.D.** – doctor of pedagogical sciences, professor (Leipzig University, FRG); **Koleva I.** – doctor, professor (Kliment Ohridski Sofia University, Bulgaria); **Mardakhayev L.V.** – doctor of pedagogical sciences (Russian State Social University, Russia); **Tastanbekova K.** – PhD, associate professor (University of Tsukuba, Japan); **Fedosenko E.V.** – PhD, associate professor (Baltic Humanitarian University, Saint-Petersburg, Russia); **Momiyuti Yuko** – doctor of Literature, professor (Waseda University, Japan).

Учредитель: Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации РК

24 июня 2009 г. №10219-Ж

Периодичность 4 раза в год

Адрес редакции:

050010, Алматы, пр. Достык, 13, телефон 291-91-82

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАНДАР!

Журналымыздың отыз бесінші шығарылымының «Педагогика және психологияның әдіснамасы мен теориясы» бөлімінде қазіргі заманғы педагогтың портретінің қалыптасуы, оқушы тұлғасының моральдік-еріктілік қасиеттерін ынталандыру, кәмілетке толмаған баланы әлеуметтендіру, андрагогикалық білім беру, профиль бойынша шет тілдеріне кәсіптік бағдарланған оқытуға әртүрлі тәсілдер ұсынылды.

«Педагогика және психология тарихы» айдарында материалдар қызықты болып табылады, онда педагогтар жағынан баланың махатбатқа деген негізгі қажеттілігі, Батыс Еуропа елдерінде дарынды балалар мен жұмыс істеу мәселесі әлеуметтік зерттеу объектісі ретінде қарастырылған.

«Қолданбалы психология және психотерапия» айдары ғалымдардың мақалаларда педагогтар үшін эмоционалды күйзелістің теріс әсерін жою және алдын алу туралы арнайы психотүзету бағдарламаны жасау, оқушылар мен студенттер тұлғасын дамуындағы жобалық әсерін қолдану туралы тәжірибесі беріледі.

«Білім берудің мәселелері мен келешегі» бөлімінде Қазақстандағы білім беру жүйесін дамыту жолдары, АҚШ-тағы қосымша кәсіптік білім берудің кейбір аспектілері, политілдік топтарда ағылшын тіліне оқыту, бастауыш сыныптар болашақ мұғалімдерді инклюзивті білім беруге дайындау, мәдениетаралық коммуникацияда тұлғаны қалыптасуын тиімді жолдары,

білім алушылардың жеке санасында рухани дағдарысты еңсерудің жолдары ұсынылды.

«Білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары» бөлімінде болашақ бакалавр-педагогтарды цифрлық технологияларға оқытудағы, хормейстердің тұлғалық бағдарланған позициясындағы вербалды емес коммуникациялар, университеттік білім беру кеңестігі жағдайында ұлттық-мәдени сәйкестігін қалыптастыру, мамандыққа психологиялық дайындығын диагностикалау бойынша зерттеулер ұсынды.

«Мәңгілік Ел» ұлттық идея контексіндегі білім беру, мәдениет және өнер» бөлімінде білім беру мазмұнын жаңғырту, білім беру жүйесін модернизациялау жағдайда материал қызықты болып табылады.

«Рухани жаңғыру: ХХІ ғасырдағы ғылыми, білім беру және мәдени кеңестігі» айдарында өнердегі анималистік бейнесі мен символдар, ұлттық ойындарда жастардың адамгершілік-патриоттық тәрбие және дене шынықтыру дайындығын қалыптастырудың заманауи тәсілдер қарастырылған.

Редакциялық кеңес журналдың осы шығармасы республиканың педагогикалық қоғамдастығына, жақын және алыс шетелдерге пайдалы болып және қызығушылық тудыратынына сенім білдіреді.

Құрметпен,
бас редактор

Т.Балықбаев

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

В тридцать пятом выпуске нашего журнала в разделе «Методология и теория педагогики и психологии» представлены различные подходы к формированию портрета современного педагога, стимулированию морально-волевых качеств личности школьника, социализации несовершеннолетнего, андрагогического образования, профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам по профилю.

Интересен материал в рубрике «История педагогики и психологии», где в качестве объекта социального исследования рассматривается базовая потребность ребенка в любви со стороны педагогов, проблема работы с одаренными детьми в странах Западной Европы.

В статьях ученых рубрики «Прикладная психология и психотерапия» изложен опыт создания специальной психокоррекционной программы для педагогов по профилактике и преодолению негативного влияния эмоционального выгорания, применения проектного метода в развитии личности школьников и студентов.

В разделе «Проблемы и перспективы образования» представлены пути развития системы образования Казахстана, некоторые аспекты дополнительного профессионального образования в США, обучения английскому языку в полиязычных группах, подготовки будущих учителей начальных классов к инклюзивному образованию, эффективные пути формирования личности в межкультурной коммуникации, преодоления духовного кризиса в индивидуальном сознании обучающихся.

Раздел «Современные методики и технологии обучения» представлен исследованиями особенностей обучения будущих бакалавров-педагогов цифровым технологиям, невербальных коммуникаций в личностно-ориентированной позиции хормейстера, формирования национально-культурной идентичности в условиях вузовского образовательного пространства, диагностики психологической готовности к профессии.

В разделе «Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел» интересен материал о национальном идеале воспитания в условиях обновления содержания образования, модернизации системы образования.

В рубрике «Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство» раскрыты анималистические образы и символы в искусстве, современные подходы к нравственно-патриотическому воспитанию информированию физической подготовки молодежи в национальных играх.

Редакционный совет выражает надежду, что данный выпуск журнала вызовет интерес и будет полезен педагогическому сообществу республики, а также ближнего и дальнего зарубежья.

С уважением,
главный редактор

Т.Балыкбаев

МРНТИ 14.35.01

БАЛЫКБАЕВ Т.О.¹, ЖАМПЕИСОВА К.К.², ХАН Н.Н.³, КОЛУМБАЕВА Ш.Ж.⁴

^{1, 2, 3, 4}Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

ПОЛИПАРАДИГМАЛЬНЫЙ ПОДХОД КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются основные концептуальные подходы к формированию и становлению в Казахстане конкурентоспособного высшего педагогического образования. Авторы на основе системного анализа источников по проблеме, приходят к закономерному выводу о том, что основу становления конкурентоспособного высшего педагогического образования должен составить полипарадигмальный подход, в основе которого лежат личностно-ориентированная (гуманистический), культурологическая, функционалистско-компетентностная, дистанционная парадигмы образования, а также SMART-образование, в контексте которого рассматривается и STEAM-образование. Характерной особенностью данной работы является то, что в ней на основе глубокого, системного анализа практики, широкого изучения последних достижений педагогической науки: представлена рамочная модель конкурентоспособной личности современного педагога; охарактеризованы основные противоречия, мешающие подготовки такой личности в условиях традиционной (знаниецентристской, предметно-информационной) подготовки педагогических кадров; выявляются роль и значение инноваций, инновационных процессов как основы и ядра становления конкурентоспособного высшего педагогического образования; раскрыты особенности осуществления инноваций на макро-, мезо- и микро- уровнях; выявляются характеристики, выше обозначенных парадигм, как инновационных; делаются выводы о необходимости кардинального перехода от традиционной модели обучения к полипарадигмальной, креативной развивающейся, основанной на всемерном использовании инновационных личностно ориентированных, диалогических технологий, ИКТ, SMART- и STEAM-технологий в том числе.

Ключевые слова: высшее педагогическое образование, конкурентоспособное высшее педагогическое образование, инновации, инновационный процесс, конкурентоспособность, парадигма, личностно-ориентированная парадигма, культурологическая парадигма, компетентностная парадигма, дистанционная парадигма, SMART-образование, STEAM-образование, технология.

Введение. В программной статье Главы Государства Н.А. Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» отмечено: сегодня не только отдельный человек, но и нация в целом имеет шанс на успех, только развивая свою конкурентоспособность (апрель, 2017 г.). С учетом данного тезиса следует отметить: важнейшей, приоритетной задачей высшего педагогического образования должно стать формирование конкурентоспособного педагога, отвечающего вызовам XXI века.

Основная часть. Системный анализ работ [1-5], в рамках предмета нашего исследования, позволил определить рамочную модель конкурентоспособного выпускника педагогического вуза, основными характеристиками которого являются способность и готовность:

– критически мыслить, рефлексировать и применять свои способности для успешного функционирования в современном быстроменяющемся социуме; демонстрировать высокие показатели в профессиональной деятельности, прогнозируя результаты своей деятельности и соответственно моделируя воспитательно-образовательный процесс; совершать конкурентные действия, выдерживать конкуренцию с себе подобными, превосходя их в заданных условиях; управлять своими преимуществами с целью достижения победы, командной в том числе, проявляя лидерские качества; брать на себя ответственность при решении возникающих проблем; обучаться на протяжении всей жизни, непрерывно обновляя свои знания, проявляя самостоятельность, творчество в постановке задач и их решении; применять современные технологии, средства, формы, методы и приемы воспитания и обучения подрастающего поколения;

– генерировать новые идеи, принимать независимые и продуманные решения в стандартных и нестандартных ситуациях; аргументировать и отстаивать свою точку зрения, доказывать истинность своих суждений, представлять разумные и обоснованные аргументы, демонстрировать логические суждения; распределять ресурсы для реализации поставленных целей, совмещать при необходимости управленческие и исполнительские функции, выявлять возникающие в

профессиональной деятельности проблемы, идентифицировать, выделять их основные характеристики, осуществлять поиск адекватных средств их решения, нести ответственность за качество результатов труда;

– работать с информацией, собирать необходимые для решения профессиональной проблемы факты, анализировать их, делать необходимые обобщения, аргументировать выводы, применять полученные выводы для выявления и решения новых проблем, владеть новыми информационно-коммуникативными технологиями и иностранными языками;

– владеть конкретными навыками общения, ведения переговоров, строить межличностные отношения, понимать и принимать цели, мотивы и установки партнеров по общению, позитивному межличностному общению, проявлять терпимость к инакомыслию; быть коммуникабельным, контактным в различных социальных группах; работать сообща в различных командах и ситуациях, использовать деловые и личные контакты как средство достижения своих целей, легко предотвращать, и умело выходить из конфликтных ситуаций, воспринимать мир и людей в контексте общечеловеческих ценностей [1-5].

Готовят ли такого выпускника современные высшие педагогические учебные заведения. Нет.

Существующая практика педагогических вузов, свидетельствует о наличии ряда противоречий:

– между потребностью современного общества в конкурентоспособном педагоге и недостаточной ориентацией системы образования на развитие данного феномена у него;

– между потребностью студента быть востребованным на рынке труда и недостаточным вниманием к развитию соответствующих личностных качеств в реальном образовательном процессе вуза;

– между необходимостью развивать конкурентоспособную личность студента в процессе образования и недостаточной разработанностью научно обоснованных положений

по организации и реализации педагогического процесса, способствующего развитию конкурентоспособной личности будущего учителя;

– между необходимостью подготовки будущих педагогов, учитывающих требования работодателей к педагогическим кадрам и недостаточной вовлеченностью педагогических вузов в данный процесс [4].

И это закономерно. Становление конкурентоспособной личности будущего педагога, в рамках вышеобозначенных ее характеристик возможно только в условиях конкурентоспособного высшего педагогического образования.

Возникает вопрос: «При каких условиях высшее педагогическое образование становится конкурентоспособным?»

Анализ многочисленных исследований по проблемам инноваций [6-10] и их педагогическая интерпретация дают возможность сформулировать ряд выводов:

– важнейшим условием становления конкурентоспособного высшего педагогического образования является ее инновационное развитие. Инновационная составляющая является ядром и основой конкурентоспособности любого образовательного учреждения, высшего педагогического в частности;

– политика в области инноваций является ключевым фактором для построения стратегических, тактических и оперативных планов развития высшего педагогического образования;

– специфика содержания инновации заключается в том, что она всегда обладает свойством новизны, всегда успешна, всегда ведет к качественным изменениям, приводящим к улучшению или усовершенствованию, дает возможность получить дополнительные уникальные конкурентные преимущества;

– инновации, возникают в результате попыток решить традиционную проблему новым способом;

– инновации – это такие изменения (нововведения), которые, сохраняя все положительное в накопленном опыте, избавляют систему от выявленных дефектов и переводят ее полностью или частично на новый

уровень, отличающийся от существующего улучшением условий и результатов функционирования. Способны дать долговременный полезный эффект, оправдывающий затраты усилий и средств на внедрение новшества;

– ключевое слово для характеристики скорости, результативности, особенностей процесса нововведения в вузе – инновационный потенциал. Инновационный потенциал вуза – это ППС вуза, его способность создавать, воспринимать, реализовывать новшества;

– педагогические нововведения в высшем педагогическом образовании отличаются от аналогичных процессов в других сферах, прежде всего тем, что «объект» воздействия инноваций, «предмет» их деятельности – это живая, развивающаяся, обладающая неповторимым «Я» личность будущего педагога. Именно на совершенствование процесса развития этой личности и должны быть направлены любые педагогические нововведения.

– внедрение инноваций в практику любого учреждения осуществляется посредством инновационной деятельности ее субъектов. Инновационная деятельность есть мотивированный, целеустремленный и осознанный процесс по созданию, освоению, использованию и распространению современных идей (теорий, технологий, методик и т.п.), актуальных и адаптированных для данных условий в соответствии с принятыми критериями. Результатами инновационной деятельности являются создание принципиально новых способов преобразования педагогической практики и личностно-профессиональное развитие субъектов деятельности;

– успех реализации любого нововведения тесно связан со значительными изменениями в сфере сознания педагогов, уровнем их инновативности (эмоционально-оценочное отношение к нововведениям). Основными характеристиками высокого уровня инновативности педагогов являются: высокий интеллектуальный потенциал ППС, его критичное отношение к действительности, отказ от известных штампов, стереотипов в обучении, воспитании и развитии личности будущего педагога, способность своевре-

менно избавляться от устаревшего, педагогически нецелесообразного, устремленность на поиски альтернативы несовершенству, исследовательский интерес к нововведениям, выход за рамки действующих нормативов, стремление к переосмыслению собственного опыта, преодолению противоречия между видами деятельности и т.д. (В.А. Сластенин, Л.С. Подымова, М.В. Кларин).

Большинство современных инноваций находятся в преемственной связи с историческим опытом и имеют аналоги в прошлом. Это дает основание утверждать, что инновационный процесс – это моти-вированный, целенаправленный и сознательный процесс по созданию, освоению, использованию и распространению современных (или усовершенствованных) идей (теорий, методик, технологий и т.п.), актуальных и адаптированных для данных условий и соответствующих определенным критериям. Он направлен на качественное улучшение системы, в которую вносится новшество, предполагает стимулирование его участников и изменение их взглядов с позиции нововведения. Причем инновации в системе образования предполагают введение нового в цели образования, содержание, средства, формы, методы и в другие компоненты ее системы [11].

Другими словами, инновации – это теоретически обоснованные, целенаправленные и практико-ориентированные новшества (принципиально новые решения, свежие идеи), внедрение которых в работу вузов способствует переходу системы из одного состояния в другое, более качественное, связанное с достижением иных результатов (желаемых), отличных от предыдущих.

Осуществляемые инновации в педагогических вузах должны привести содержание образования в соответствие с современным уровнем научного знания, повысить эффективность всей учебно-воспитательной работы и подготовить выпускников к деятельности в условиях перехода к информационному обществу [12].

Что сегодня можно отнести к инновациям в высшем педагогическом образовании и каков механизм их осуществления?

Инновации в высшем педагогическом образовании осуществляются на трех уровнях:

– на макроуровне – нововведение ведет к радикальным изменениям и приводит к обновлению всей системы, которое охватывает все образовательное пространство, то есть это парадигмальное изменение, ведущее к системным видоизменениям;

– на мезоуровне происходит укомплектования по основным направлениям связанных между собой нововведений в каждом компоненте системы образования: дошкольного, общего среднего, внешкольного, профессионального, высшего, последиplomного, то есть комплексные видоизменения, ведущие к компонентным видоизменениям;

– на микроуровне происходит совершенствование (модернизация, модификация, рационализация) традиционного педагогического процесса [13].

Инновации, происходящие в высшем педагогическом образовании на макроуровне, связанные со сменой образовательной парадигмы, неукоснительно приводят к изменению моделей обучения на мезоуровне, изменения на мезоуровне ведут к изменениям на микроуровне. Из содержательной составляющей каждого уровня инноваций видно, что это не рядоположенные вещи. Это тесно взаимосвязанные, взаимообусловленные явления. Одно вытекает из другого.

Обосновывая ту или иную парадигму образования, ученые реагируют на «вызовы» общества, личности, государства, предлагая модель образовательной системы, соответствующую этим вызовам.

Сегодня, в рамках инновационных процессов в системе высшего педагогического образования необходим активный переход с традиционной, знаниецентристой (когнитивной, информационно-предметной) парадигмы образования на современные образовательные парадигмы, отвечающие вызовам времени. К таким парадигмам сегодня можно отнести:

- 1) личностно ориентированную (гуманистическую);
- 2) культурологическую;
- 3) функционально-компетентностную;
- 4) дистанционную;
- 5) SMART – образования.

Эти парадигмы в мировом, глобальном образовательном пространстве рассматриваются:

а) как инновационные, обеспечивающие успешную подготовку педагогов к осуществлению будущей профессиональной деятельности в условиях постоянно изменяющегося социума;

б) как приоритетные подходы к конструированию и организации высшего педагогического образования в целом;

в) как системы, построенные с учетом ценностей нового века: глобализации, гуманизации, фундаментальности, интегрированности, информатизации, цифровизации, субъектности, диалогичности, креативности, экзистенциальности, развивающей направленности.

Данные феномены относятся к глобальным проблемам современности. Это непростые процессы, но именно они должны определить истинный смысл, сущность и цель современного инновационного, а следовательно, конкурентоспособного высшего педагогического образования.

Остановимся коротко на каждой из парадигм, с позиций выявления их инновативности.

Личностно-ориентированная парадигма образования. В рамках личностно ориентированной парадигмы образования системообразующим фактором образовательного процесса выступает личность обучаемого как субъекта, имеющего потребность в саморазвитии и самоопределении как основы его профессионального становления.

Личностно ориентированное содержание вузовского образования предполагает переход на новейшие современные интерактивные технологии обучения, обеспечивающие деятельностно-творческий характер взаимодействия субъектов образовательного процесса, диалогичность общения, возможность самореализации, самопрезентации, самоутверждения [14].

Осознание педагогами вузов сущности реального перехода от традиционной знаниецентристой парадигмы на личностно-ориентированную является мощным стиму-

лом для использования ими новых научных достижений и технических средств, способных поднять их педагогическую деятельность на качественно новую ступень.

Культурологическая парадигма. Культурологический подход является основным методом проектирования личностно ориентированного образования, компонентами которого выступают: отношение к обучающемуся как субъекту, способному к культурному саморазвитию; отношение к педагогу как посреднику между обучающимся и культурой, способному оказать ему поддержку в самоопределении и развитии; отношение к образованию как культурному процессу, движущими силами которого являются личные смыслы, диалог и сотрудничество его участников; отношение к образовательному учреждению как целостному культурно-образовательному пространству, где воссоздаются культурные образцы жизни, осуществляется воспитание человека культуры.

Основу культурологической парадигмы составляет диалоговая концепция культуры и образования, согласно которой диалог людей различных культур является основной формой существования культуры и дидактической единицей образования. Отсюда определяются основные ценности культурно ориентированного образования:

- человек – субъект культуры, собственной жизни и индивидуального развития;
- образование есть культурно-развивающая среда;
- творчество и диалог – способы существования и саморазвития человека в культурно образовательном пространстве.

В свете культурологического подхода центром образования является человек как свободная, активная индивидуальность, способная к личностной самодетерминации в общении и сотрудничестве с другими людьми и культурой [15].

Функционалистско-компетентностная парадигма образования. Сегодня достаточно остро осознается невозможность и бессмысленность бесконечного расширения передаваемой следующим поколениям информации, которая, с одной стороны, нара-

тает лавинообразно, а с другой – устаревает каждые 2-3 года. Данная парадигма нацелена на усиление практической ориентации и инструментальной направленности всех уровней образования. В ее основе лежит принцип обучения в течение всей жизни с использованием современных образовательных технологий и технологий электронного обучения.

В рамках функционалистско-компетентностной парадигмы образования, компетентностный подход становится не только способом, но и необходимым условием повышения качества образования. Он ориентирует на то, что ожидаемым результатом образовательного процесса является подготовка умелого и мобильного педагога, владеющего набором, заявленных обществом компетенций (профессиональных, информационных, коммуникативных, рефлексивных, предметных, самообразовательных, компетенций разрешения проблем и пр.), без которых невозможна его деятельность в интеллектуальной, общественно-политической, коммуникационной, информационной и прочих сферах жизнедеятельности общества; способностью действовать в различных проблемных ситуациях.

Дистанционная парадигма образования. Дистанционное образование олицетворяет третью глобальную революцию в развитии человечества. Объективные условия развития современного общества диктуют новые требования к содержанию и формам передачи знаний. Как следствие, появились новые педагогические инновационные технологии, основанные на дистанционных формах обучения. Развитие дистанционного обучения характеризуется появлением с начала 80-х годов и дальнейшим ростом популярности глобальной сети Internet.

Данная парадигма образования базируется на современных информационных технологиях, использовании современных средств коммуникаций (телевидение, мультимедиа, видео, аудио средства обучения, компьютерные глобальные и локальные сети, Интернет), которые позволяют максимально быстро передать любые формы информации в любую точку земного шара.

Дистанционное обучение обеспечивает индивидуальный подход, позволяет обучающемуся выстраивать индивидуальную траекторию обучения, самостоятельно выбрать удобное место, время и темп обучения, а также получить образование лицам, лишенным возможности в силу разных причин получить его традиционно (болезнь, отдаленное место жительства и т.д.). Программы дистанционного обучения ориентированы на высокий уровень самообразовательной деятельности. Представляется, что данный тип обучения может стать одной из распространенных технологий, в рамках которой осуществляется принцип образования не на всю жизнь, а через всю жизнь.

Развитие современной системы дистанционного обучения отвечает тенденциям, происходящим в мировой системе образования [16].

Парадигма SMART-образования. Сегодня с уверенностью можно констатировать факт существования нового цифрового (сетевое) поколения людей, для которых мобильный телефон, компьютер и Интернет являются такими же естественными элементами их жизненного пространства, как природа и общество. То есть растет поколение Y, «сетяне» – так называют молодых людей, родившихся после 1980-х годов. Они выросли в эпоху виртуального мира, компьютеров, цифровых технологий: более 95% молодежи в возрасте 18-24 пользуется интернетом, у 81% из них есть мобильный интернет. «Компьютер и интернет – это среда обитания современных студентов, как вода для рыбы (Исполнительный директор Европейской ассоциации университетов дистанционного обучения Джордж Убачс).

Сегодняшним «Студентам сложно находить и усваивать информацию в академических учебниках или журналах» (*Гриф Ричардс, педагогический дизайнер Университета Томпсон Риверс*). Знания перестают рождаться в традиционных вузах, распространяется обучение в независимых центрах. Большую роль начинает играть неформальное обучение, когда студент сам определяет цели обучения, находит материал в открытых образовательных ресурсах, моделирует себе курс и, таким образом, получает индивидуальную специальность [17].

Общение и учеба в онлайн-социальных группах вполне компенсируют традиционные формы обучения. Соответственно меняются требования молодых людей к процессу получения образования. Новые потребности студентов бросают вызовы университетам. «Институты теряют свою социальную роль» (*Генеральный секретарь Европейской сети дистанционного и электронного обучения Андраш Сьюч*).

Внедрение новых технологий в сферу образования ведет за собой переход от старой схемы репродуктивной передачи знаний к новой, креативной форме обучения – SMART-образованию [18].

SMART-образование (*Smart education*) – это организация учебного процесса с использованием ИКТ-технологий.

Главная цель парадигмы (модели) SMART-образования – создание среды, обеспечивающей максимально высокий уровень конкурентоспособного образования за счет развития у обучающихся знаний и навыков, на которые предъявляет спрос современное информационное общество XXI века: сотрудничество; коммуникация; социальная ответственность; способность мыслить критически; оперативное и качественное решение проблем.

Конечная цель стратегии SMART-образования – внесение обновления в содержание образования, методы обучения и оценки, изменение образовательной среды в соответствии с новой образовательной парадигмой.

SMART-образование является концепцией, которая предполагает комплексную модернизацию всех образовательных процессов, а также методов и технологий, используемых в этих процессах. Концепция Smart в образовательном разрезе влечет за собой появление таких технологий, как умная доска, умные экраны, доступ в Интернет из любой точки. Каждая из этих технологий позволяет по-новому построить процесс разработки контента, его доставки и актуализации. Обучение становится возможным не только в аудитории, но и дома и в любом месте, общественных местах в том числе.

Уже становится нормой проведение учебных занятий с использованием мультимедийных презентаций, сделанных в таких программных пакетах, как *Microsoft Power Point* или *Macromedia Flash*. Однако, наряду с привычными презентационными технологиями (*Microsoft Power Point, Macromedia Flash*), в сферу образования проникают новые, интерактивные технологии, которые позволяют уйти от презентации в виде слайд-шоу.

Новая форма подачи материала с помощью интерактивного оборудования (интерактивные доски SMART Boards, интерактивные дисплеи Sympodium) представляет собой презентацию, создаваемую докладчиком во время своего выступления, создаваемую здесь и сейчас. На интерактивных досках SMART Boards можно писать специальным маркером, демонстрировать учебный материал, делать письменные комментарии поверх изображения на экране. При этом все написанное на интерактивной доске SMART Board передается обучающимся, сохраняется на магнитных носителях, распечатывается, посылается по электронной почте отсутствующим на занятии студентам, учащимся. Учебный материал, созданный во время лекции на интерактивной доске SMART Board, записывается встроенным видеорекордером и может быть многократно воспроизведен.

Существует несколько технологий, позволяющих сделать доску интерактивной. Одна технология – сенсорная резистивная, другая – DViT технология компании SMART Technologies. В ней используются специальные цифровые видеокамеры, расположенные по углам экрана. Кроме того, с помощью специальной насадки можно превратить любую плазменную панель в интерактивную доску.

Конечно, для максимальной реализации всех свойств интерактивных досок SMART Boards создано специальное программное обеспечение (SMART Notebook, Bridgit, SynhronEyes). У каждой из этих программ есть свои особенности.

SMART Notebook позволяет работать с текстом и объектами, сохранять информацию и превращать письменный текст в пе-

чатный. Программа Bridgit позволяет легко и быстро проводить презентации для партнеров по всему миру, получать отзывы на свой документ. Стоит выделить ключевые позиции своего выступления на общем рабочем столе, и программа тут же в режиме реального времени выводит все ваши заметки на экраны остальных участников конференции.

С помощью программного пакета Synhron Eyes преподаватель может следить за тем, что делают обучающиеся, выводить все рабочие мониторы обучающихся на доску, блокировать их, рассылать с интерактивной доски учебный материал, например, тест, на все компьютеры.

Во время работы на интерактивных досках улучшается концентрация внимания у обучающихся, быстрее усваивается учебный материал, и в результате повышается успеваемость каждого из них [19].

Сегодня в контексте SMART-образования набирает силу такой тренд как STEM/STEAM – образование. Термин «STEAM» родом из США, введенный в школьную программу для того, чтобы усиленно развивать и усиливать компетенции своих собственных учеников в научно-техническом направлении – дети создают цифровой контент, обмениваются им и потребляют его в невиданных масштабах, они запускают веб-сайты, снимают фильмы на телефоны, сами разрабатывают игры, занимаются робототехникой и пр.

В национальном масштабе STEAM введен в школьную программу в Штатах для подготовки с самого раннего возраста будущих гуру в области высоких технологий.

Поэтому и стартуют там со SMART/STEAM-образованием с первых классов.

Во многих странах STEAM-образование в приоритете по следующим причинам:

– в ближайшем будущем в мире будет резко не хватать: IT-специалистов, программистов, инженеров, специалистов высоко технологичных производств и др.;

– в отдаленном будущем появятся профессии, о которых сейчас даже представить трудно, все они будут связаны с технологией и высоко технологичным производством на стыке с естественными науками. Особенно будут востребованы специалисты био- и нанотехнологий [20].

Не учитывать этого факта сегодня в профессиональной подготовке педагогов естественно-математического профиля было бы крайне несерьезно.

Преимущества внедрения STEAM-технологий в образование:

– развитие интереса к техническим дисциплинам. Утверждение прогрессивной системы в ДОУ, школах, институтах и других специализированных учреждениях позволит вовлечь обучающихся в учебный процесс;

– совершенствование навыков критического мышления. Учащиеся и студенты учатся преодолевать нестандартные задачи путем тестирования и проведения различных опытов;

– активация коммуникативных навыков.

Внедрение данной системы включает в себя командную работу: большую часть времени обучающиеся совместно исследуют и развивают свои модели. Они учатся строить диалог с инструкторами и своими друзьями.

Утверждение прогрессивной концепции обучения позволит в будущем удовлетворить потребности в инженерах, специализирующихся в области био- и нанотехнологий. Это также поможет подготовить профессионалов в сфере проектирования, моделирования и прототипирования, которые будут играть главную роль в реализации крупных индустриальных национальных проектов [20; 21].

Обозначенные выше инновационные парадигмы образования представляют собой ценность при их комплексном, гармонизированном применении. Поэтому сегодня можно говорить о том, что методологическую основу конкурентоспособного высшего педагогического образования должна составить полипарадигмальная концепция.

На основании, вышеизложенного нами сделаны следующие выводы.

1. В современных условиях, когда «передовые страны мира в ускоренном порядке переходят от индустриальной стадии развития к инновационной, сопровождающейся массированным внедрением новых технологий в базовых отраслях и созданием принципиально новых индустрий будущего

технологического уклада 4.0. [22], высшее педагогическое образование обязано следовать стратегическому курсу инновационно-технологического развития страны.

2. Беспрецедентная волна инноваций в передовых экономиках мира требует от высшего педагогического образования Казахстана соответствующей реакции на происходящие кардинальные изменения и отставание здесь недопустимо. Необходимо конструирование новой модели высшего педагогического образования. Новая модель высшего педагогического образования должна быть конкурентоспособной.

3. Ядром и основой становления конкурентоспособного высшего педагогического образования является ее инновационное развитие. В рамках инновационных процессов в системе высшего педагогического образования необходим активный переход с традиционной, знаниецентристской (когнитивной, информационно-предметной) парадигмы образования на современные образовательные парадигмы, отвечающие вызовам времени: 1) личностно ориентированную (гуманистическую); 2) культурологическую; 3) функционально-компетентностную;

4) дистанционную парадигму образования;

5) парадигму SMART- и STEAM-образования.

Обозначенные инновационные парадигмы образования представляют собой ценность при их комплексном, гармонизированном применении. Поэтому сегодня нужно говорить о том, что методологическую основу конкурентоспособного высшего педагогического образования должна составить полипарадигмальная концепция или полипарадигмальный подход.

4. Полипарадигмальный подход к формированию конкурентоспособного высшего педагогического образования следует рассматривать:

а) как инновационный, обеспечивающий успешную подготовку педагогов к осуществлению будущей профессиональной деятельности в условиях постоянно изменяющегося социума;

б) как приоритетный в конструировании и организации педагогического процесса вуза (с учетом ценностей нового века – глобализации, гуманизации, фундаментальности, интегрированности, информатизации, цифровизации, субъектности, сотрудничества, диалогичности, креативности, экзистенциальности, развивающей направленности) на основе личностно-ориентированных, диалогических технологий, технологий развития критического мышления и функциональной грамотности личности, критериального оценивания, информационно коммуникационных (ИКТ), SMART- и STEAM-технологий в том числе.

5. Данные технологии (необходимая часть жизненного пространства человека) должны:

а) стать неотъемлемым компонентом содержания конкурентоспособного высшего педагогического образования, средством оптимизации, повышения эффективности педагогического процесса вуза;

б) изменить характер организации образовательного процесса вуза, погрузить обучающегося в информационно-образовательную среду, смотивировать процессы восприятия информации и получения знаний, привести в соответствие содержание, средства, формы, методы и приемы подготовки будущего педагога с инновационным типом мышления, востребованного на всех уровнях системы непрерывного педагогического образования, обновленного содержания среднего образования в частности;

в) повысить качество образования в соответствии с вызовами времени, а следовательно, и становления конкурентоспособной личности будущего педагога.

6. Основными характеристиками конкурентоспособной личности будущего педагога являются его способность и готовность:

– критически мыслить, рефлексировать и применять свои способности для успешного функционирования в современном быстроменяющемся социуме; демонстрировать высокие показатели в профессиональной деятельности, прогнозируя результаты своей

деятельности и соответственно моделируя воспитательно-образовательный процесс; совершать конкурентные действия, выдерживать конкуренцию с себе подобными, превосходя их в заданных условиях; управлять своими преимуществами с целью достижения победы, командной в том числе, проявляя лидерские качества; брать на себя ответственность при решении возникающих проблем; обучаться на протяжении всей жизни, непрерывно обновляя свои знания, проявляя самостоятельность, творчество в постановке задач и их решении; применять современные технологии, средства, формы, методы и приемы воспитания и обучения подрастающего поколения;

– генерировать новые идеи, принимать независимые и продуманные решения в стандартных и нестандартных ситуациях; аргументировать и отстаивать свою точку зрения, доказывать истинность своих суждений, представлять разумные и обоснованные аргументы, демонстрировать логические суждения; распределять ресурсы для реализации поставленных целей, совмещать при необходимости управленческие и исполнительские функции, выявлять возникающие в профессиональной деятельности проблемы,

идентифицировать, выделять их основные характеристики, осуществлять поиск адекватных средств их решения, нести ответственность за качество результатов труда;

– работать с информацией, собирать необходимые для решения профессиональной проблемы факты, анализировать их, делать необходимые обобщения, аргументировать выводы, применять полученные выводы для выявления и решения новых проблем, владеть новыми информационно-коммуникативными технологиями и иностранными языками;

– владеть конкретными навыками общения, ведения переговоров, строить межличностные отношения, понимать и принимать цели, мотивы и установки партнеров по общению, позитивному межличностному общению, проявлять терпимость к инакомыслию; быть коммуникабельным, контактным в различных социальных группах; работать сообща в различных командах и ситуациях, использовать деловые и личные контакты как средство достижения своих целей, легко предотвращать, и умело выходить из конфликтных ситуаций, воспринимать мир и людей в контексте общечеловеческих ценностей.

Список использованной литературы

1. Крипан О.И. Исследование качеств конкурентоспособности молодых педагогов // Личность, семья и общество: Вопросы педагогики и психологии: Сборник статей по материалам XXIV международной научно-практической конференции. Часть II. – Новосибирск: СибАК, 2013.
2. Коваленко А.И. Теоретические и методологические аспекты использования концепции «конкурентоспособности» в научных исследованиях // Современная конкуренция. – 2013. – № 6(42). – С.65-79.
3. Максимова Е.В. Развитие конкурентоспособности студента в образовательном процессе университета: Автор. дис. ... к.пед.н. – Оренбург, 2005.
4. Сгонник Л.В., Верниенко Л.В. Проблема развития конкурентоспособности бакалавров педагогического образования // Молодой ученый. – 2017. – № 3. – С.588-591 [Электронный ресурс]: URL: <https://moluch.ru/archive/137/38174>.
5. Фомин Н.В. Компетентностная модель конкурентоспособного специалиста как ориентир высшего профессионального образования // Вестник Брянского государственного университета, 2009 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/kompetentnostnaya-model-konkurentosposobnogo-spetsialista-kak-orientir-vysshego-professionalnogo-obrazovaniya>.
6. Конкурентное преимущество: Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / Майкл Е. Портер; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 715 с.

7. Формирование устойчивости предпринимательских структур в условиях трансформации конкурентной среды: Монография / Под редакцией В.С.Балабанова. – М.: Элит, 2013. – 280 с.

8. Леонтьева Л.С., Орлова Л.Н., Горячева Т.А. Инновационный потенциал экономических систем мезоуровня: Монография. – М.: МЭСИ, 2015. – 127 с.

9. Леонтьева Л.С., Ильин А.Б., Конотопов А.И. Пространственные инновации как ресурс социально-экономического развития // Бизнес – в законе. Экономико-юридический журнал. – 2014. – № 6. – С.204-207.

10. Орлова Л.Н., Остроухов С.А. О соотношении понятий «конкурентоспособность», «инновационность» и «устойчивое развитие» предпринимательских структур // Интернет-журнал «Науковедение», Том 8. – 2016. – № 3 [Электронный ресурс]: URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/50EVN316.pdf> (доступ свободный).

11. Рябцкая Н. Инновация – это.. Классификация инноваций. – Март 2015 [Электронный ресурс]: URL: https://www.syl.ru/article/175002/new_innovatsiya-eto-klassifikatsiya-innovatsiy.

12. Аксютин А.А., Вицен А.А., Мекшенева Ж.В. Информационные технологии в образовании и науке // Современные наукоемкие технологии. – 2009. – № 11. – С.50-52 [Электронный ресурс]: URL: <http://top-technologies.ru/ru/article/view?id=25948>.

13. Инновации в системе высшего педагогического образования [Электронный ресурс]: URL: <http://studbooks.net/16334/pedagogika/>.

14. Личностно-ориентированное образование: сущность и проблемы (лекция) [Электронный ресурс]: URL: <http://do.gendocs.ru/docs/index-18954.html>.

15. Общая и профессиональная педагогика: Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Профессиональное обучение»: В 2-х книгах / Под ред. В.Д.Симоненко, М.В. Ретивых – Брянск: Брянского государственного университета, 2003. – Кн.1 – 174 с.

16. Викторова Л.Г., Найденов И.Н. Дистанционное обучение в парадигмах образования // Вестник академии военных наук. – 2009. – № 2(27); Алесковский В.В., Яновский В.В. Концепция дистанционного образования в вузе. – Препринт СЗИУ РАНХиГС. – № 2/4. – 30.09.2014. – ISBN 978-5-89781-522-7.

17. Образование в информационном обществе [Электронный ресурс]: URL: <http://www.elearning-russia.ru>.

18. Абдрахманова Б.А. Смарт-технологии в образовании [Электронный ресурс]: URL: zkoipk.kz/b2/369-conf.html.

19. Смарт-технологии в образовании [Электронный ресурс]: URL: zkoipk.kz/b2/369-conf.html; library.fa.ru/.

20. Инновационные технологии: STEM-технологии в образовании [Электронный ресурс]: URL: infourok.ru/innovacionnye.

21. Что такое STEAM-образование [Электронный ресурс]: URL: [ANRO technology anrotech.ru/blog/chto-takoe-stem](http://anrotech.ru/blog/chto-takoe-stem).

22. Третья модернизация Казахстана: Новые возможности для граждан и качественный рост: Стратегический план развития страны до 2025 года [Электронный ресурс]: URL: https://primeminister.kz/ru/page/view/strategicheskii_plan_razvitiya/.

References

1. Kripan O.I. Issledovanie kachestv konkurentosposobnosti molodyh pedagogov // Lichnost', sem'ya i obshchestvo: Voprosy pedagogiki i psihologii: Sbornik statej po materialam XXIV mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. CHast' II. – Novosibirsk: SibAK, 2013.
2. Kovalenko A.I. Teoreticheskie i metodologicheskie aspekty ispol'zovaniya koncepcii «konkurentosposobnosti» v nauchnyh issledovaniyah // Sovremennaya konkurenciya. – 2013. – № 6(42). – С.65-79.

3. Maksimova E.V. Razvitiye konkurentnosposobnosti studenta v obrazovatel'nom processe universiteta: Avtor. dis. ... k.ped.n. – Orenburg, 2005.
4. Sgonnik L.V., Vernienko L.V. Problema razvitiya konkurentnosposobnosti bakalavrov pedagogicheskogo obrazovaniya // Molodoj uchenyj. – 2017. – № 3. – S.588-591 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://moluch.ru/archive/137/38174>.
5. Fomin N.V. Kompetentnostnaya model' konkurentnosposobnogo specialista kak orientir vysshego professional'nogo obrazovaniya // Vestnik Bryanskogo gosudarstvennogo universiteta, 2009 [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/kompetentnostnaya-model-konkurentnosposobnogo-spetsialista-kak-orientir-vysshego-professional'nogo-obrazovaniya>.
6. Konkurentnoe preimushchestvo: Kak dostich' vysokogo rezul'tata i obespechit' ego ustojchivost' / Majkl E. Porter; per. s angl. – M.: Al'pina Biznes Buks, 2005. – 715 s.
7. Formirovanie ustojchivosti predprinimatel'skih struktur v usloviyah transformacii konkurentnoj sredy: Monografiya / Pod redakciej V.S.Balabanova. – M.: Ehlit, 2013. – 280 s.
8. Leont'eva L.S., Orlova L.N., Goryacheva T.A. Innovacionnyj potencial ehkonomicheskikh sistem mezourovnya: Monografiya. – M.: MEHSI, 2015. – 127 s.
9. Leont'eva L.S., Il'in A.B., Konotopov A.I. Prostranstvennye innovacii kak resurs social'no-ehkonomicheskogo razvitiya // Biznes – v zakone. Ehkonomiko-yuridicheskij zhurnal. – 2014. – № 6. – S.204-207.
10. Orlova L.N., Ostrouhov S.A. O sootnoshenii ponyatij «konkurentnosposobnost'», «innovacionnost'» i «ustojchivoe razvitiye» predprinimatel'skih struktur // Internet-zhurnal «Naukovedenie», Tom 8. – 2016. – № 3 [Elektronnyj resurs]: URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/50EVN316.pdf> (dostup svobodnyj).
11. Ryabickaya N. Innovaciya - ehto... Klassifikaciya innovacij. – Mart 2015 [Elektronnyj resurs]: URL: https://www.syl.ru/article/175002/new_innovatsiya-eto-klassifikatsiya-innovatsiy.
12. Aksyuhin A.A., Vicen A.A., Meksheneva ZH.V. Informacionnye tekhnologii v obrazovanii i nauke // Sovremennye naukoemkie tekhnologii. – 2009. – № 11. – S.50-52 [Elektronnyj resurs]: URL: <http://top-technologies.ru/ru/article/view?id=25948>.
13. Innovacii v sisteme vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya [Elektronnyj resurs]: URL: <http://studbooks.net/16334/pedagogika/>.
14. Lichnostno-orientirovannoe obrazovanie: sushchnost' i problemy (lekciya) [Elektronnyj resurs]: URL: <http://do.gendocs.ru/docs/index-18954.html>.
15. Obshchaya i professional'naya pedagogika: Uchebnoe posobie dlya studentov, obuchayushchihsya po special'nosti «Professional'noe obuchenie»: V 2-h knigah / Pod red. V.D.Simonenko, M.V. Retivyh – Bryansk: Bryanskogo gosudarstvennogo universiteta, 2003. – Kn.1 – 174 s.
16. Viktorova L.G., Najdenov I.N. Distancionnoe obuchenie v paradigmah obrazovaniya / Vestnik akademii voennyh nauk. – 2009. – № 2(27); Aleskovskij V.V., YAnovskij V.V. Koncepciya distancionnogo obrazovaniya v vuze. – Preprint SZIU RANHiGS. - № 2/4. - 30.09.2014. - ISBN 978-5-89781-522-7.
17. Obrazovanie v informacionnom obshchestve [Elektronnyj resurs]: URL: <http://www.elearning-russia.ru>.
18. Abdrahmanova B.A. Smart-tekhnologii v obrazovanii [Elektronnyj resurs]: URL: zkoipk.kz/b2/369-conf.html.
19. Smart-tekhnologii v obrazovanii [Elektronnyj resurs]: URL: zkoipk.kz/b2/369-conf.html; library.fa.ru/.
20. Innovacionnye tekhnologii: STEM-tekhnologii v obrazovanii [Elektronnyj resurs]: URL: infourok.ru/innovacionnye.
21. CHto takoe STEAM-obrazovanie [Elektronnyj resurs]: URL: anro-technology-anrotech.ru/blog/chto-takoe-stem.
22. Tret'ya modernizaciya Kazahstana: Novye vozmozhnosti dlya grazhdan i kachestvennyj rost: Strategicheskij plan razvitiya strany do 2025 goda [Elektronnyj resurs]: URL: https://primeminister.kz/ru/page/view/strategicheskii_plan_razvitiya/.

Аңдатпа

Т.О. Балыкбаев¹, К.К. Жампеисова², Н.Н. Хан³, Ш.Ж. Колумбаева⁴, ¹⁻⁴Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан).

Полипарадигмалдық көзқарас – бәсекеге қабілетті жоғары педагогикалық білім беру-ді қалыптастырудың әдіснамалық негізі ретінде //Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Мақалада Қазақстанда бәсекеге қабілетті жоғары педагогикалық білім берудегі не-гізгі тұжырымдамалық көзқарастардың қалып-тасуы қарастырылады. Аталған мәселе бойын-ша, педагогикалық әдебиеттерді жүйелі талдау негізінде авторлар, мынадай қорытындыға келді: бәсекеге қабілетті жоғары педагогикалық білім берудің не-гізін тұлғалық-бағдарлы (гуманистік), мәде-ниеттанушылық, функционалды-құзы-ретті, қашықтан оқыту, сондай-ақ СМАРТ-білім беру контексінде қаралатын STEAM-білім парадигмалары негізінен тұратын полипарадигмалды көзқарас құрауы тиіс.

Бұл жұмыстың басты ерекшелігі, педагогика ғылымының соңғы жетістіктерін кеңінен зерттеп, тәжірибені жүйелі әрі терең талдау негізінде, бәсекеге қабілетті замана-уи педагогтың рамалық үлгісі (моделі) көрсетілген; осындай тұлғаны дәстүрлі жағдайда (білімге бағытталған, пәндік-ақпараттық) педагогикалық маман ретінде дайындауда кедергі келтіретін негізгі қарама-қайшылықтар сипатталған; жаңашылдық, инновациялық үдерістердің бәсекеге қабілетті жоғары педагогикалық білім берудің негізі ретінде ролі мен маңызы анықталады; жаңашылдықты жүзеге асырудағы макро, мезо және ми-кро деңгейлердегі ерекшеліктері ашылған; жоғарыда көрсетілген парадигмалардың жаңашылдық ретінде сипаттамасы айқындалған; дәстүрлі оқыту моделінен, түбегейлі түрде көппарадигмалы, жаңашыл, дамуға бейім, тұлғаға бағытталған, АКТ, SMART және STEAM сынды диалогтық технологияларды қолдануға көшу қажеттігі жөнінде түйін (қорытынды) жасалған.

Түйін сөздер: жоғары педагогикалық білім, бәсекеге қабілетті жоғары педагогика-лық білім, инновация, инновациялық процесс, бәсекеге қабілеттілік, парадигма, тұлғалық-бағдарланған парадигма, мәдениеттанулық парадигма, құзыреттілік парадигмасы, қашықтықтан парадигмасы, SMART-білім беру, STEAM-білім, технология.

Abstract

T.Balykbayev¹, K.Zhampeissova², N.Khan³, Sh.Kolumbayeva⁴, ¹⁻⁴Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan).

Poliparadigmatal approach as a methodological basis for forming competitive higher pedagogical education //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abay.

This article is devoted to the main conceptual approaches to the formation and becoming of competitive higher pedagogical education in Kazakhstan. The authors, based on the system analysis of pedagogical sources on the problem, come to the logical conclusion that the basis for the formation of a competitive higher pedagogical education should be a polyparadigmatic approach. It is based on the personality-oriented (humanistic), culturological, functionalist-competence, distance education paradigm, as well as SMART education, in the context of which STEM education is also considered. A characteristic feature of this work is that it is based on a deep, systematic analysis of practice, a broad study of the latest achievements in pedagogical science: the framework model of the competitive personality of a modern teacher is presented; The main contradictions that prevent the preparation of such a person in the conditions of traditional (knowledge-centric, subject-information) training of pedagogical cadres are characterized; the role and importance of innovations, innovative processes as the basis and core of the formation of a competitive higher pedagogical education are revealed; The specifics of the implementation of innovations at macro, meso- and micro levels are disclosed; Identify the characteristics, the above-

mentioned paradigms, as innovative; conclusions are drawn about the need for a radical transition from the traditional model of education to a poliparadigm, creative evolving, innovative, personally-oriented, dialogic technologies, ICT, SMART and STEAM technologies based on all possible uses.

Key words: higher pedagogical education, competitive higher pedagogical education, innovation, innovation process, competitiveness, paradigm, personality-oriented paradigm, cultural paradigm, competence paradigm, remote paradigm, SMART education, STEAM-education, technology.

МРНТИ 14.01.11

М.А. НУРИЕВ¹, Д.М. СОВЕТКАНОВА², А.М. АЙНАКУЛОВА³

^{1, 2, 3} Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГТЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ БОЛМЫСЫ

Аңдатпа

Берілген ғылыми мақалада авторлар білім берудің ұлттық моделіне көшкен қазіргі мектепке ойшыл, зерттеуші, жаттандылықтан аулақ, практикалық қызметте педагогикалық үйлестіруді шебер меңгерген психолог, педагогтік диагностика қоя білетін іскер мұғалім керектігін алға тартады. ХХІ ғасыр мұғаліміне қойылатын талаптар зор. Сондықтан, мұғалім – әрқашан да жай ғана кәсіби маман емес, өз кәсібін жетік меңгерген, техникалық және әдістемелік сынды қолжетімді құрал-жабдықтарды қолдана алатындай заманауи педагог болуы шарт. Осыған байланысты, мақалада қазіргі заман педагогының әлеуметтік және кәсіби сипаттамалары, құндылық бағдары, әрі тұлғалық портреті сипатталады. Сондай-ақ, мақала авторлары мұғалім мамандығының қыр-сырын жан-жақты ашуға тырысқан. Авторлар тарапынан педагог болмысы мен мұғалім шеберлігіне қойылар талаптар ұсынылған. Мақалада мұғалімнің заманауи білім беру жүйесінің дамуына сәйкес, тұлғалық, адамгершілік, психикалық, когнитивтік, әдістемелік және мәдени сипатын көрсететін кәсіби құзіреттіліктерді қамтитын қасиеттерді меңгеруге бағдарланған «Қазіргі заман мұғалімінің» тұлғалық болмысы сарапталады.

Түйін сөздер: педагог, мұғалім шеберлігі, білім, кәсіби дағды, тіл шеберлігі, коммуникация, жаңа формация педагогы, кәсіби құзіреттілік.

Кіріспе. Бүгінгі дәуір – ұлттық бәсекеге, ақпараттық сайыстарға, гуманитарлық, психологиялық-әлеуметтік өзгерістерге толы ғасыр. Заманына сай интеллектуалды, дені сау, ой-өрісі жоғары дамыған, халықаралық деңгейге сәйкес білімі бар азаматты өсіру – мемлекеттіміздің ең маңызды стратегиясы. Сондықтан, интеллектуалды ірі мемлекеттік позицияны сақтап қалу, тіпті ұлттық қауіпсіздік пен стратегиялық приоритетіміздің бірден бір шешімі болашақ ұстаз қолында.

Тәуелсіз ел тірегі – білімді ұрпақ десек, жаңа дәуірдің күн тәртібінде тұрған келесі мәселе – білім беру, ғылымды дамыту, өркениет біткеннің өзегі, білім, ғылым, тәрбие екендігіне ешкімнің таласы жоқ.

Мұғалім сөзімен, ісімен, мәдениетімен, білікті білімімен, ұйымдастырушылық қабілетімен, балалармен тіл табысудағы қасиетімен асқақ. Өз кәсібін қадірлеген ұстаз ғана педагогтік мәртебесін биік ұстай алады. Бүгінгі қоғамға қажеті де осындай ұстаздар.

Білім берудің ұлттық моделіне көшкен қазіргі мектепке ойшыл, зерттеуші, жаттандылықтан аулақ, практикалық қызметте педагогикалық үйлестіруді шебер меңгерген психолог, педагогтік диагностика қоя білетін іскер мұғалім керек. Сондықтан, ХХІ ғасыр мұғаліміне қойылатын талаптар зор. Ендеше, ертеңгі күнімізге аттамас бұрын бүгінгі ұстаздың кім екендігіне баға беріп көрелік.

Негізгі бөлім. Бүгінгі мұғалім – ана, бала бағбаны, қоғам қайраткері, оқытушы, ұстаз, оқулық авторы, технолог, жаңалықты дәріптеуші, таратушы. Сонымен қатар, мұғалім жеке көзқарасы бар, соны қорғай білетін жігерлі тұлға, зерттеушілік, ойшылдық қасиеті бар, білімді де білікті, көп оқитын, білімін күнделікті ісіне шебер қолдана білетін, өзінің оқушысын өз бетінше білім алуға үйрете алатын білікті маман. Ғаламдасуға байланысты «Ғаламтор» жүйесін жетік меңгерген, әлемдік білімге сай, мәдениеті жоғары жеке тұлға тәрбиелей алатын ұстаз болу қажет. Бұл – бүгінгі күннің өмір талабы [1].

Бүкіл әлем бұл күнде тәлім-тәрбие қызметіне ең білгір, ең талантты, өте жауапкершіл педагог-мамандардың қажеттігін мойындап отыр. Себебі адам тағдырында мектептік кезеңі аса маңызды. Балалардың өмірлік бастауында жетесіз педагог тұрса, одан келер шығынды өлшеп болмайды. Сондықтан да, педагог білікті маман, өз ісінің шебері болуы керек. Педагог шебер болу үшін: өзінің мүмкіндіктерін жаңа формация мұғалімі ретінде объективті бағалай алуы, кәсіби мамандығына қажетті қабілеттерді, жалпы мәдениетті, интеллектуалды іс-әрекетті, мінез-құлық, қарым-қатынас мәдениетін меңгеруі тиіс; өтіп жатқан интеграциялық процестерге, әлемдік білім беру кеңістігі қарқынына бағыттала алуы керек.

Елбасы атап көрсеткеніндей, «Тек жоғары сауатты, дарынды, дана әрі отансүйгіш мұғалім ғана лайықты ұрпақ тәрбиелеп шығара алады. Бүгінде, мұғалім балаларға білімдер жиынтығын беріп қана қоймай, сонымен бірге, ең бастысы – оларды өмір бойы үйренуге үйретулері керек» [2]. Бүгінгі мұғалім білім беру үрдісінде оқушылардың

өз бетімен білім алуының, жаңалауының қажеттілігіне, өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі жетілдіруде табандылықпен еңбек етуді жете түсінетіндей жағдай жасауға бағдарлануға міндетті.

Педагог әрқашанда өзін қоғам талабына сай үздіксіз тәрбиелеп отыратын, адамдармен, әсіресе, оқушылармен қарым-қатынасқа тез түсе білетін, ұйымдастырушылық қабілеті бар, өз пәнін жетік білетін әрі уағыздаушы, таланты мен тәжірибесі тоғысқан, өзінің қоғамындағы саяси өмірге белсенді араласып, өз елі жеріне деген сүйіспеншілігі негізінде оқушыларға үлгі болуы керек.

Олай болса, бүгінгі қоғамның сұранысын ескере отырып, өзіміздің тарапымыздан ұстазға қойлар талаптарды жүйелеп ұсынар болсақ:

Біріншіден – мәдениеті жоғары дамыған маман болуы керектігі:

1.1 Қазақ халқының және дүниежүзілік тарихтан жүйелі хабардар болуы;

1.2 Қазақ философиясын терең түсініп, одан нақты мысалдар келтіре алатындай болуы;

1.3 Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің даму жолдарын дұрыс саралап, жаңа заман талабына сай баға бере алатын, дүниежүзілік әдебиеттен өзгешеліктерін түсініп, саралай алатындай болуы;

1.4 Қазақ қандай мәдениет түрлерімен мақтана алатындығы;

1.5 Бізде дамыған мәдениеттің түрлері мен одан қандай тәлім-тәрбие алуға болатындығы туралы мағлұматтардан хабары болуы.

Екіншіден – Қазақстан экономикасы мен оның даму жолдарының ерекшеліктеріне талдау жасай алуы. Қазақстанның дүниежүзілік қоршаған ортадан қандай жетістіктерімен (брендпен) орын алады деген сауалға жауап таба алуы.

Үшіншіден – ұстаздың адами қасиетіне қойылатын талаптар.

Төртіншіден – білім, біліктілігіне қойылатын талаптар.

Бесіншіден – жан-жақты дамыған «толық адам» екендігіне, оқушылардың қызыға қарайтын қасиеттерінің болуы.

Алтыншыдан – ұстазға тән лидерлік қасиеттерге ие болуы.

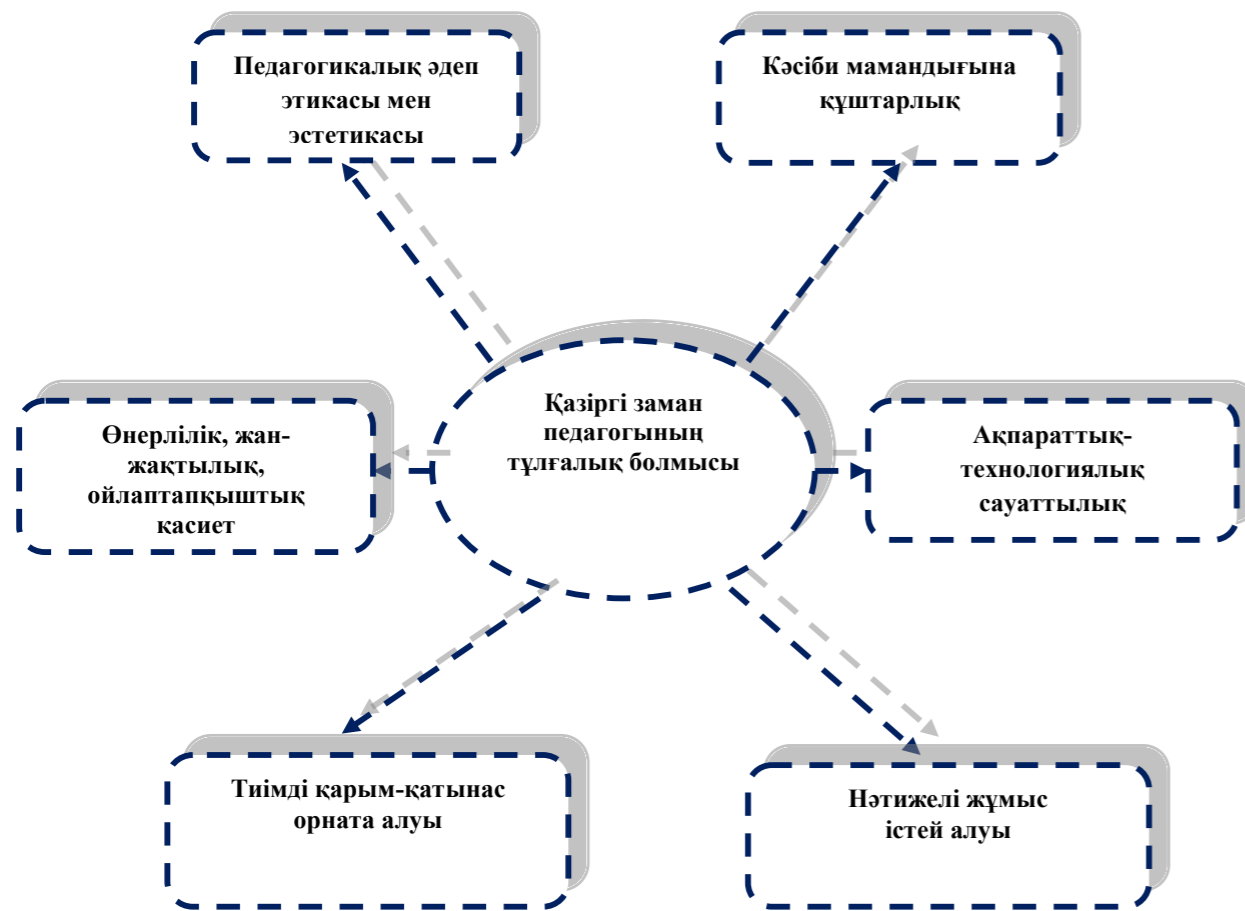
Жетіншіден – ұстаздықты таңдап алған оқушылардың дайындығы:

7.1 Оқу орындарына қойылатын талаптар;

7.2 Оқытушыларды сараптап алу [4].

Осыған сәйкес, қазіргі білім беру үрдісіне және ұстаз біліктілігіне қойылып отырған талаптарды негізге ала отырып, педагог меңгере білуге тиісті негізгі қасиеттерді

анықтап, төмендегі тірек-сызба арқылы [1 – тірек-сызбаға назар аударыңыз], мұғалімнің заманауи білім беру жүйесі дамуына сәйкес, тұлғалық, адамгершілік, психикалық, когнитивтік, әдістемелік және мәдени сипатын көрсететін кәсіби құзіреттіліктерді қамтитын қасиеттерді меңгеруге бағдарланған «Қазіргі заман мұғалімінің» тұлғалық болмысын беруге тырыстық [3].

1-тірек-сызба. Қазіргі заман педагогының тұлғалық болмысы

Мұғалім-Ұстаз тұлғасы, оның іс-әрекетінің сан қырлылығынан ұстаз беделі деген ұғым туындайды. Мұғалімнің беделді болуының алғы шарттары: бірінші: балаға үлгілі болуы әрі үлгі көрсетуші болуы керек. Шынында да, ағарту орындарының алтын діңгегі – мұғалім. Жас ұрпақ мұғалімге қарап бой түзейді. Нағыз ұстаз қай ғасырда да ұстаз болып қала бермек. Ұстазға қойылатын талап пен тілек қашан да ортақ. Ол – білімділік, имандылық, парасаттылық барлық ғылым

атауылының алғашқы әліппесі өркениет ұстазының тәлім сабағында күн сайын үйретіліп, үлкен «білім мұхитына» айналып, рухы мықты, интеллектуалды ұрпақ тәрбиелеп шығару [4]. Олай болса, осындай игі ниеттен туындаған ұстазға қойылар талаптарды жүйелеп ұсынып көрелік:

Біріншіден, педагогикалық әдеп этикасы мен эстетикасы жоғары дамыған маман болу керектігі:

1.1 Сыртқы мәдениеті келіскен, яғни, киім кию мәдениеті. Мұғалімнің келбеті: сыртқы мәдениеті, киім киюі, шаш сәндеу үлгісі, бет-әлпетін әрлеуі – әлем-жәлем емес, өзгеге өнеге болатындай ұстамды, классикалық түрде болып келуі – мұғалімдік мамандықтың ең басты эстетикалық сапалық белгісі.

1.2 Қарым-қатынас әдебі. Шәкіртпен, ұжым мүшелерімен, ата-аналармен қарым-қатынасы, өзінің іс-әрекетін бақылауда ұстап, есеп бере алуы – мұғалімнің этикалық әдебінің көрсеткіші. Жұмыстан тыс уақытта да қарым-қатынас әдебін ұстануы ұстаздың өмір бойы бала тәрбиесіне ықпал етуіне, шәкірттің мұғалім мамандығына, мұғалімнің өзіне деген қызығушылығын оятып, құрметін асыруға тікелей әсер етеді.

1.3 Сөйлеу мәдениеті, тіл шеберлігі, тілге шешендігі. Қашан да, кез келген уақытта не жағдай болса да тосылып қалмайтындай сөзге шешен, сөйлеу мәдениеті қалыптасқан, білімі жетік, жан-жақты интеллектуалды қаруланған тұлға иесі болуы. Ұстазға тән лидерлік қасиеттердің бойынан табылуы.

1.4 Ұстаздың адами қасиетіне қойылатын талаптар. Адамгершілігі жетік, рухани бай болуы. Керек кезінде оқушыға оның мұғалімі ғана емес, сырласына айналуы қажет. Ол үшін оқушының жан дүниесін түсіне алып, оған адамгершілік тұрғысынан көмек көрсете алуы керек [3].

Екіншіден, ұстаз адам – кәсіби мамандығына құштар, оны жан-тәнімен сүйетін, барлық өмірін соған арнайтын маман болуы тиіс.

2.1 Өз пәнін терең меңгеруі. Мұғалімнің бір ғана сыры – оның мамандығы. Бұл дүниеде теңдесі жоқ мамандық тек мұғалімге ғана лайық. Өз пәнін терең меңгеруі – оның басты қасиеті болмақ.

2.2 Кәсіби шеберлігін үздіксіз шыңдауы. Білім, біліктілігіне қойылатын талаптар. Алған базалық білімін күнделікті ғылыми жаңалықтармен толықтырып, кәсіби шеберлігін үздіксіз ұштап отыруы тиіс. Біліктілігін арттыратын курстарға, әртүрлі танымдық, ғылыми-әдістемелік жұмыстарға, байқау-

лар мен конференцияларға тікелей немесе қашықтықтан қатысып отыруы. Қазіргі заман оқу әдістерін жеке меңгеру де жана технологияларды өз сабағында жаппай қолдана алуына септігі тиеді.

2.3 Үздіксіз, тынымсыз ізденімпаздығы. Ой-өрісінің кеңдігі мен оның ауқымды дүниетанымы. Заман ағымымен теңдей қадам басамын деген әрбір адам өте көп ақпараттан хабардар болуы қажет. Жан-жақты дамыған «толық адам» екеніндігі, оқушылардың қызыға қарайтын қасиеттерінің болуы. Әр сабағында оқушыларға тірі тарих сөйлеп тұрғандай әсер қалдыруы. Ол үшін білімі жетік, жаңа ҒТТ-ге сай жан-жақты жетілген рухани бай болуы керек.

Үшіншіден, ақпараттық-технологиялық сауаттылығы жоғары маман болуы қажет.

3.1 Жалпы сауаттылық мәселесі. Педагогтың жалпы сауаттылығы – оның әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы және өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық факторы. Өз мамандығының мінсіз шеберлігіне жетіп, күнделікті өмір мен ғаламдық жаңалықтарынан қалыс қалмай, жан-жақты білімдар, танымдық көкжиегі кең, дүниетанымы бай педагогты – сауаттылығы жоғары мұғалім, ұстаз деп қабылдауға әбден болады. Ұлттың мінез-құлқына сай – бірден-бір базалық көрсеткіштер мен әлеуметтік-мәдени дамуының бет-бейнесі сол педагог-мұғалімнің жалпы сауаттылық көрсеткіші болып табылады.

Жалпы сауаттылықтың өзін: функционалдық сауаттылық, діни сауаттылық, құқықтық және саяси сауаттылық деп ішнара бөлуге болады.

3.2 Ғылыми сауаттылық. Ұстаз қолында адам тағдыры, болашақ ел тағдыры тұрады, жаңадан өсіп, дамып келе жатқан ұрпақпен жұмыс істейді. Сол жас бүгінгі күннің жаңалығынан сырт қалмай ізденісте болу үшін заман талабына лайық жаңа білім, жаңа тәрбие керек. Сондықтан, мұғалімнің ғылыми сауаты терең болуы керек. Ғылыми технология қарқынды дамыған заманға сай мұғалім де ғылыми технологиялармен қарулануы тиіс.

3.3 *Технологиялық сауаттылық.* Компьютермен өз бетінше жұмыс істей білуі, компьютерлік техниканың көмегімен есептеу, жазу, сурет салу, ақпараттарды іздеу және дағдылары мен біліктерінің болуы. Компьютерлік-технологиялық білімдарлықтың белгілеріне компьютерлер мен танымал бағдарламалардың, технологиялардың кеңтүрлілігін бағдарлай білу, олардың мүмкіндіктерін білу, нақты бір жұмыс үшін тиімді бағдарламалық құралдарды таңдай білу, бағдарламалық құралдар бойынша жеке библиотекасының болуы жатады. Тәжірибе жүзінде дәлелденгеніндей, кез келген мұғалім мен әкімшіліктің өз қызметтеріне компьютерді пайдалануы олардың әлемдік ақпараттық кеңістікке енуде ақпараттық мәдениетінің қалыптасатынымен өлшенеді. Сонымен бірге, бұл жағдайда, инновациялық әдістер мен құралдарды оқу процесіне пайдалану оқушылардың мектеп пәндерін игеруде қызығушылықтарын арттыруда.

3.4 *Экономикалық сауаттылық.* Қазақстан экономикасы мен оның даму жолдарының ерекшеліктеріне талдау жасай алуы. Қазақстанның дүниежүзілік қоршаған ортадан қандай жетістіктерімен (брендпен) орын алады деген сауалға жауап таба алуы. Дүниежүзілік экономикалық аренадағы еліміздің экономикалық жағдайына баға беріп, бүгінгі күн талабы тұрғысынан саралау. Экономикалық бәсекелестікке қабілетті мамандар даярлап шығару.

3.5 *Ақпараттық сауаттылық.* Білім беру ісінде ақпараттарды даярлап, оны білім алушыға дұрыс бере алу процесі мұғалімнің жоғары ақпараттық сауаттылығын талап етеді. Әртүрлі ақпараттық құралдарынан алынған материалдарды өзінің пән аясында өңдеп, кәсіби біліктілігін жетілдіріп отыруы. Сабақ барысында оқулықпен немесе оқу құралымен ғана шектеліп қалмай, түрлі ақпарат көздерінен алынған материалдарды білім алушыларға жеткізе алуы. Ақпараттық мәдениетін (ақпараттық кеңістіктің қалыптасуына қатысуға және ол кеңістікте еркін бағдарлай алуға, ақпараттық өзара іс-әрекетке түсуге мүмкіндік беретін білім деңгейі) қалыптастыруы.

3.6 *Визуалды сауаттылық.* Мұғалім тек өз пәнінің майталман маманы ғана болып

қоймай, адам жанын айтпай түсінетін көзі қарақты, құлағы сергек, көкірегі ояу жан болуы керек. Әр жүректі білім шұғыласымен нұрландырудың ең тиімді, ең төте жолын таба білетін жасампаз болуы тиіс. Ол үшін, әрине визуалды сауаттылық қажет. Алдындағы 30 оқушымен жеке-жеке тілдеспей-ақ, бір ғана көз қиығының шолуымен жан дүниесін сезіп, әрқайсымен керегінше тиімді қатынас орнатуы – мұғалімнің біліктілігін арттырады.

3.7 *Жан-жақты мәдениеттілік.* Мұғалім біріншіден, қазақ халқының төл мәдениетін жетік біліп, оқушыға жеткізе алуы тиіс. Қазақ қандай мәдениет түрлерімен мақтана алатындығы. Бізде дамыған мәдениеттің түрлері мен одан қандай тәлім-тәрбие алуға болатындығы туралы мағлұматтарды меңгеруі. Қандай тамыры терең тарихи жәдігерлеріміз бен әлемдік өркениетке ұмтылған мәдени мұраларамыз бар деген сұраққа жауап бере алатындай болуы керек. Екіншіден, өзге ұлттардың мәдени үрдісінен хабардар болуы және біздің төл мәдени мұраларымызбен қатынастық жағдаяттарын дұрыс саралай алуы.

Төртіншіден, педагог өнерлілік, жан-жақтылық, ойлаптапқыштық қасиетке ие болуы қажет. Ол үшін:

- 4.1 Күрделі жағдайларға тез бейімделіп, басқарып кете алатындай болуы;
- 4.2 Өзін-өзі ұйымдастыра алуы (жинақтылық);
- 4.3 Білуге деген құштарлығы;
- 4.4 Шығармашылық;
- 4.5 Тәуекелділік;
- 4.6 Терең ойлау (талдау, салыстыру, интерпретация);
- 4.7 Вербалды білім сияқты қыр-сырларын толыққанды меңгеруі тиіс.

Бесіншіден, білімгерлермен тиімді қарым-қатынас орната алатын мұғалім. Яғни:

- 5.1 Командылық (топпен) жұмыс жасай алуы;
- 5.2 Одақтастық, ымырашылдыққа баруы немесе шығармашылдық;
- 5.3 Әрқайсымен ойлау және қабылдау ерекшеліктеріне қарай қарым-қатынас орнатуы. Тілдік дағдыларын қалыптастыру;

5.4 Оқушыдан ғана талап етіп қоймай, өзінің де жеке басы жауапкершілігінің болуы;

5.5 Белсенді қарым-қатынас орнатуы керек.

Алтыншыдан, істеген жұмысынан нәтиже шығара алуы тиіс. Қандай да бір іс-әрекет барысында жоспарлау қаншалықты маңызды болса, нәтиже шығару да соншалықты маңызды болмақ.

6.1 Құндылықтарды орната алуы;

6.2 Жоспарлау;

6.3 Басқару;

6.4 Тиімді әдістер қолдана білу;

6.5 Сапалы нәтижеге жетудегі бейімділігі сынды қасиеттер мұғалімнің өз бойында және бала бойында құндылықтарды орната алауына, тиісінше жоспарлап, басқара алуына, нәтижеге жетуде тиімді әдістерді қолдана білуі мен сапалы нәтижеге жетуінің бейімділігін көрсетеді.

Осылайша, аталған барлық қасиеттерді бойына жинаған мұғалім ғана – нағыз шебер педагог дәрежесіне жетпек. Себебі, шебер педагог көзі қарақты, құлағы сергек, көкірегі ояу, білім беру саласында атқарылып жатқан игі істердің куәсі болуы керек. Жаныңды шуаққа бөлеп, үлкен үмітке жетелеуші – білім

беру саласы мұғалімдік мамандықтың сыры мен қырын шебер меңгерген, сол кәсіптің ыстығы мен суығын өзі де басынан кешірген адам нағыз ұстаздар, шынайы бапкерлер осындай қасиеті бар жандардан шығады. Жан сарайыңды жібітетін тәрбиенің үлгісі де, ащы ақиқаттың күмбір күйі де өркениет ұстазының әр сабағында шежіре боп сөйлеп жататыны ақиқат.

Сондықтан да, мұғалім шеберлігі – бұл өте жоғары білімді сапалар жиынтығы, әрі ұдайы жетіліп отыратын тәрбиелеу мен оқыту өнері [3].

Қорытынды. Сонымен, жоғарыда айтылғандарды ескере келе, өркениеттің қарыштап дамуындағы ғажап идеялар, дархан істер, ғаламат жоспарлар – жаңа ғасырдың қолынан ғана келеді десек, мұндай ғасырдың тізгіні – ұрпақтарының қолында ғана! Ендеше ұрпақтың бар бақыты озық ойлы ұстаздың еншісіне ғана берілмек.

Жан сарайыңды жібітетін тәрбиенің үлгісі де, ащы ақиқаттың күмбір күйі де өркениет ұстазының әр сабағында шежіре боп сөйлеп жатады. Бұл жалғандық болмай, педагогиканың барлық жүйесінде мазмұнды жүрсе, адамзаттың ой-өрісі дамып, сәулелене түспек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Нуриев М.А., Садыкова А.Е., Советканова Д.М. Ұстаздың сөйлеу мәдениетіне қойылар талаптар //Ұлттық тәрбие. – 2016. – № 4(36). – 22-25 бб.
2. Назарбаев Н.А. Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ //Қазақстан халқына Жолдауы – 17 қаңтар 2014 ж.
3. Нуриев М.А., Садыкова А.Е., Советканова Д.М. Қазіргі заман мұғалімінің болмысы //Ұлттық тәрбие. – 2016. – № 4(36). – 6-11 бб.
4. Нуриев М.А., Садыкова А.Е., Сейсенбаева Ж.А. Интеллектуалды ұлт қалыптастыруда педагог-ұстаздар негізгі рөлге ие //Ұлттық тәрбие. – 2012. – № 4(12), 29-33 бб.
5. Гусейнова Ф.Ф. Жалпы білім беру мектептері директорларының басқару құзыреттіліктерін жетілдіру //Педагогика және психология: Абай атындағы ҚазҰПУ. – 2017. – № 2(31). – 145-154 бб.
6. Балтабаева Ж.Қ., Иманбаева С.Т., Кенжетай М. Тұлғаның сапалық құндылықтарын қалыптастырудағы педагогикалық диагностиканың ықпалы //Педагогика және психология: Абай атындағы ҚазҰПУ. – 2017. – № 2(31). – 173-178 бб.

References

1. Nuriyev M.A., Sadykova A.E., Sovetkanova D.M. Requirements to the culture of speech of the teacher //National Education – 2016. – № 4(36). – PP.22-25.
2. Nazarbayev N.A. Kazakhstan's way – 2050: Common Aim, Common Interests, common Future //State Address to the Nation of Kazakhstan – January 17, 2014.
3. Nuriyev M.A., Sadykova A.E., Sovetkanova D.M. The portrait of a Modern Teacher //National Education – 2016. – № 4(36). – PP.6-11.
4. Nuriyev M.A., Sadykova A.E., Seisenbaeva Zh.A. The key role of the teacher in the formation of an intellectual nation //National Education – 2012. – № 4(12). – PP.29-33.
5. Huseynova F.F. Improvement of management competencies of a public school principal //Pedagogy and Psychology: KazNPU named after Abay. – 2017. - № 2(31). – PP.145-154.
6. Baltabaeva Zh., Imanbayeva S.T., Kenzhetay M. The influence of the diagnostics on the individual valuable qualities forming //Pedagogy and Psychology: KazNPU named after Abay. – 2017. – № 2(31). – PP.173-178.

Аннотация

Нуриев М.А.¹, Советканова Д.М.², Айнакулова А.М.³, ¹⁻³Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан).

Теоретическое обоснование портрета личности современного педагога //Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

В данной научной статье авторы пытаются теоретически обосновать портрет личности педагога, ориентированного на социальные и профессиональные характеристики и компетентность. В современную школу, которая перешла на национальную модель образования, требуется педагог, который является и психологом, и мыслителем, и исследователем, и менеджером, способным управлять, диагностировать и практиковать педагогическую координацию в практической деятельности. Требования к педагогу XXI века огромны. Учитель – всегда больше, чем просто специалист, профессионал. Современный учитель – тот, кто знает свою работу, умеет жить в ней и пользоваться всеми доступными средствами, как техническими, так и методическими. Поэтому, в статье анализируются социальные и профессиональные характеристики, ценностные ориентации современного педагога. Представлена авторская позиция в отношении отдельных требований к педагогу, сформулированных в профессиональном стандарте педагога.

Ключевые слова: педагог, педагогическое мастерство, знание, профессиональные умения, языковые навыки, коммуникация, педагог новой формации, профессиональная компетентность.

Abstract

Nuriyev M.A.¹, Sovetkanova D.M.², Ainakulova A.M.³, ¹⁻³Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan).

Theoretical substantiation of the portrait of a modern teacher //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

In this scientific article, the authors try to theoretically substantiate a portrait of a teacher's personality, oriented toward social and professional characteristics and competence. The modern school that has switched to the national model of education requires a teacher who is both a psychologist, a thinker, a researcher, and a manager capable of managing, diagnosing and practicing pedagogical coordination in practical activities. The requirements for a teacher of the 21st century are enormous. A teacher is always more than just a specialist, a professional. The modern teacher is the one who knows his work, knows how to live in it and use all available means, both technical and methodical. Therefore, in the article social and professional characteristics, value orientations of the modern teacher are analyzed. The author's position is presented with respect to individual requirements for the teacher, formulated in the professional standard of the teacher.

Key words: teacher, pedagogical skill, knowledge, professional skills, language skills, communication, a teacher of a new formation, professional competence.

МРНТИ 14.43.43

МАРДАХАЕВ Л.В.

Российский государственный социальный университет
(Москва, Россия)

**СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД
В СТИМУЛИРОВАНИИ СОЦИАЛИЗАЦИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО**

Аннотация

Цель статьи заключается в позиции социальной педагогики раскрыть существо социализации, как основы социального становления личности, растущего человека. Методологической основой аналитической деятельности при раскрытии содержания проблемы лежит личностно-деятельностный подход. Выделяются основные подходы к пониманию существа социализации в зарубежной и отечественной литературе, дается их анализ. На основе анализа литературы и осмысления существа изучаемых явлений раскрываются такие понятия как «социализация» и «ресоциализация», их взаимосвязь, а также «социальность», «социализированность», растущего человека. Понимание выделенных категорий раскрывается с учетом того, что человек природное существо и его развитие, в том числе и социальное, носит закономерный характер. Такой подход диктует необходимость знать природу социализации и с учетом этого определять возможности ее стимулирования. Важным компонентом статьи выступает раскрытие социализированности личности, как результата социализации, ее компонентов: мировоззренческий (сфера сознания); культурный (сфера внутренней культуры); социороловой (сфера соответствия социальному статусу); эмоциональный (сфера эмоционального благополучия) и опыт социального поведения (сфера повседневного самопроявления) и дана им характеристика. Выделены и охарактеризованы факторы, существенно влияющие на социализацию и выступающие движущей силой ее развития, в том числе объектные и субъектные.

Ключевые слова: социализация, ресоциализация, социальность, социализированность, факторы социализации, стимулирование социализации, компоненты социализированности.

Введение. Рождение человека свидетельствует о его появлении как живого существа. Человеком, как существу разумному, ему предстоит стать. Как писал французский социолог Э.Дюркгейм (1858 – 1916): «Социальное существо не только не дано первоначально готовым в своем строении родившемуся человеку, но и не является результатом стихийного развития» [1, С.18]. Этому способствует его социализация. Она позволяет реализовать потенциал социальности человека, определяющей динамику становления личности. Процесс такого становления носит закономерный характер.

Это значит, что при определенных условиях имеет место соответствующая динамика социальности, становления личности. Социальная педагогика изучает основы того, как можно стимулировать социализацию человека, придавая определенную направленность и интенсивность становления его личности.

Основная часть. Становление человека как личности – это естественный, закономерный процесс. Это процесс получил название – социализация. Учитывая важность этого явления, большой интерес к нему отмечается в отечественной и зарубежной литерату-

ре. Ф.А. Мустаева в учебнике «социальная педагогика» приводит основные подходы к пониманию его существа [13, С.65]. Систематизация их позволяет выделить среди них наиболее характерные:

В зарубежной литературе, в частности, под социализацией понимается:

– процесс полной интеграции личности в социальную систему, в ходе которой происходит ее приспособление к ней (Т.Парсонс, Р.Мертон);

– процесс самоактуализации «Я-концепция», самореализации личностью своих потенций и творческих способностей, как процесс преодоления негативных влияний среды, мешающих ее саморазвитию и самоутверждению (Г.Олпорт, А.Маслоу, К.Роджерс и др.);

– процесс формирования умений и социальных установок индивидов, соответствующих их социальным ролям (американский социолог Н.Смелзер);

– влияние среды в целом, которые приобщают индивида к участию в общественной жизни, учат его пониманию культуры, поведению в коллективах, утверждению себя в выполнении различных социальных ролей (польский социолог Я.Щепанский);

– процесс усвоения правил поведения и приобретения системы представлений и установок, позволяющих человеку эффективно функционировать как члену общества (английский психолог К.Даркин).

Существуют и другие подходы в зарубежной литературе к пониманию существа социализации человека, что свидетельствует о широком интересе к ней, и различных подходах в более глубоком осмыслении его существа и содержания. Основное направление в исследованиях уделялось тому, как

Учитывая, что термин «социализация» получил активное развитие за рубежом, взгляды зарубежных авторов существенно сказались на подходах отечественных авторов к его осмыслению и развитию. В отечественной литературе под социализацией понимается то же, что получило отражение в зарубежной литературе. Об этой позиции

можно судить по определению, представленному Л.П. Крысиным в «Толковом словаре иноязычных слов»: «Социализация (от англ. socialization – общественный) – процесс становления личности, усвоения человеком знаний, ценностей и норм, присущих данному обществу» [5, С.727]. В этом определении представлены два основных компонента социализации: «процесс становления личности» и «усвоение человеком знаний, ценностей и норм, присущих данному обществу».

Становление личности включает формирование ее эмоциональности, мировоззрения, определяющие образ жизни и социально-ориентированное поведение. Многие отечественные исследователи существа социализации человека при его раскрытии ограничиваются усвоением индивидом ценностей, социальных норм, правил и образцов поведения. Однако личность характеризуется не только своими ценностями, нормами и правилами проявления, но и мировоззрением, воспитанностью чувств, социальной ролью и пр.

Заслуживает внимания позиция одного из отечественных исследователей существа социализации А.В. Мудрика [3] о том, что под ней следует понимать развитие и самозменение человека в процессе усвоения и воспроизводства культуры, что происходит во взаимодействии человека со стихийным, относительно направляемыми и целенаправленно создаваемыми условиями жизни на всех возрастных этапах. Автор соотносит существо социализации с развитием и самозменением человека в процессе усвоения и воспроизводства культуры. Однако становление и развитие личности носит более широкий характер, так как речь идет о становлении существа разумного, для которого культура среды жизнедеятельности имеет базовое значение. Следует также отметить важную роль самого растущего человека в процессе социального развития, социализации, он далеко не всегда выступает пассивным потребителем влияния на него среды и воспитания.

Изложенное позволяет утверждать, что социализация – это не просто процесс усво-

ения норм и правил поведения, в том числе и новых, усвоения культуры жизнедеятельности. Поведенческая составляющая – это только часть существа социализации. Это процесс становления, развития и самоизменения социальности в человеке, определяющий своеобразие его личности, проявлением которой определяются по соответствию их принятых в социуме норм и правил. Другими словами – это то, что определяет человека как существо homo sapiens – человека разумного. В основе такого становления и развитие лежит социальность человека, как следствие многовековой эволюции существа разумного, отличающимся, развитым сознанием и нравственно выраженной эмоциональностью по отношению к себе, своему ближнему окружению, человечеству и всему живому на Земле, сохранение которого определяет перспективы сохранения разумной жизни. Социализация позволяет реализовать потенциал социальности каждого человека в процессе становления и развития его личности, социализированности в зависимости от направленности и активности во взаимодействии с конкретной социо-культурной средой жизнедеятельности.

Необходимо подчеркнуть, что человек – природное существо. Реализация потенциала его *социальности*, становление и развитие личности носит естественный, закономерный, характер. Опираясь на изложенное, можно утверждать, что социализация – это естественный, закономерный процесс социального развития, определяющий личностное становление человека, направленность и качественное самоизменение его социальности на протяжении всей жизни. Она является следствием реализации социальности конкретного человека, обуславливающей его социальное становление и дальнейшее самозменение, под воздействием социокультурной среды жизнедеятельности, воспитания и направленной самоактивности. Характерной особенностью социализации выступает социальная роль самого человека. Данный факт свидетельствует о том, что даже в одной и той же среде, под воздействием одних и тех воспитателей социализации носит индивидуальной характер и зависит от со-

циальности каждого, а также от направленности, интенсивности и времени его самоактивности.

Учитывая, что социализация выступает основой становления и развития личности, носит естественный, закономерный характер, то возникает необходимость в придании ей определенной направленности и динамичности. Это обеспечивается через стимулирование развития социальности воспитанника, направленного на формирование у него прогнозируемой социализированности. В этом существе социально-педагогического подхода влияния на становление и развитие личности воспитанника через стимулирование его социализации (ресоциализации). Данный факт диктует необходимость социальному педагогу, субъекту воспитания, понимать природу социализации (ресоциализации) и уметь рационально влиять на нее, стимулируя или сдерживая, придавая определенную направленность в становлении социальности (социализированности) в личности воспитанника в различных жизненных ситуациях.

Социальность человека – личностное качество, характеризующее меру его социальной развитости как общественного существа, а также его предрасположенности к социальному развитию, социализации. Она обусловлена его социальным потенциалом (социогеномом) тем, что получено человеком с рождения (по наследству), приобретено в процессе предшествующей социализации и выполняет исключительно важную роль в дальнейшем становлении и развитии его личности. Реализация социальности обусловлена возрастом человека, воспитанием, средой жизнедеятельности, направленностью и интенсивностью его самоактивности, а также временем и результативностью деятельности проявления.

В процессе социализации реализуются индивидуальные предрасположенности человека к социальному совершенству. Они имеют наследственную и/или врожденную природу конкретного человека, а также приобретенную на предшествующих этапах его развития. В процессе социализации и воспитания человека личностные предрас-

положенности могут быть реализованы, приумножены, ослаблены или вообще не реализованы. Такие предрасположения можно подразделять в зависимости от их социальной важности и перспективности для социального развития, социализации человека.

Выделяют *позитивные и негативные предрасположения* в социальном развитии, социализации человека. Позитивные предрасположения – это базис социальных задатков для стимулирования направленной социализации человека. Такой базис определяет перспективы социального развития, социализации человека и может быть основой его самосовершенствования и самореализации как личности. Особенно это важно в работе с одаренными детьми, детьми, имеющими особые нужды и др. *Негативные предрасположения* – это своеобразие человека, которое либо ограничивает его в социальном развитии, социализации, либо имеет четко выраженный отрицательный характер и может негативно сказываться на них. Они не редко имеют место у несовершеннолетних, воспитывающихся в семьях риска, когда один или оба из родителей являются алкоголиками, наркоманами, имеют отклонения в психике и пр. Подобные отклонения родителей трансформированы в сдерживающие факторы социального роста, социализации ребенка.

Результат социализации, личностного становления и самоизменения человека в конкретной ситуации жизнедеятельности характеризуется его *социализированностью (ресоциализированностью)*. Ресоциализация (от лат. re – приставка, обозначающая повторное, возобновляемое действие; противоположное, обратное действие или противодействие + социализация) – восстановление у человека утраченных социальных ценностей, статуса, установок, референтных ориентаций, навыков, опыта общения, поведения и жизнедеятельности, обусловленные новой средой жизнедеятельности, направленностью и интенсивностью самоактивности. Характерно, что речь идет о человеке, существе саморазвивающемся, у которого всякое восстановление осуществляется в

изменяемой личности, поэтому оно всегда приобретает определенное качественное своеобразие, обусловленное новым опытом, статусом, осознанностью в отношении к себе и окружающей среде.

Социализированность – результат социализации, выступающей качественной характеристикой социализации человека в соответствии с его возрастом, сложившимся статусом, особенностями социокультурной среды жизнедеятельности и временем самореализации в ней. Она определяет его личностное своеобразие на каждом этапе возрастного развития и выступает потенциалом дальнейшей социализации и самоизменения в той или иной среде жизнедеятельности. Ресоциализированность – результат социализации в качественно новой среде жизнедеятельности, новой направленности и деятельности воспитания, а также измененной направленности активности человека и ее результативности.

Осмысление существа социальности человека позволяет утверждать, что она характеризуется: мировоззрением; внутренней и внешней культурой; социальной ролью; эмоциональным своеобразием; поведением; деятельностью и ее результативностью. Изложенное позволяет выделить следующие компоненты (сферы), которые характеризуют социальность (социализированность, ресоциализированность) человека:

- мировоззренческий (усвоенность языка, взглядов, интересов, социальных ценностей, идеалов) – *сфера сознания*;
- культурный (уровень и своеобразие усвоенной культуры, проявляемой в правилах, нормах и шаблонах поведения в различных ситуациях жизнедеятельности) – *сфера внутренней культуры*;
- социорольевой (усвоенность социальных ролей, навыков общения, самоизменения в среде жизнедеятельности) – *сфера ответственности социальному статусу*;
- эмоциональный (воспитанность чувств, определяющая отношения к миру вещей и явлений) – *сфера эмоционального благополучия*;

– опыт социального поведения (направленность и устойчивость опыта) – *сфера повседневного самопроявления*.

Выделенные компоненты оцениваются по степени соответствия их выраженности возрасту (соответствует, отстает или опережает), а также по направленности соответствия потребностям социокультурной среды жизнедеятельности, государства и общества (соответствует, не соответствует в чем-либо, имеет выраженную или не выраженную нетипичность для среды жизнедеятельности).

На процесс и результат социализации сказываются различные факторы, выступающие движущей силой ее процесса. По отношению к социализации под ними понимаются все то, что непосредственно и/или опосредованно влияет на социальное развитие, социализацию человека, группы: идеология и политика государства, общество, семья, образовательная организация, школьный коллектив, личность педагога, неформальные молодежные объединения, в которые они входят, средства массовой информации, книги и пр. Всю совокупность факторов можно сгруппировать по объектному и средовому проявлению.

Объектные – это внутренние факторы, по отношению к которым проявляются и существенно сказываются внешние (субъектные), влияя на состояние, процессы социального развития, социализации конкретного человека. К ним относятся личностные – социальное и прочее своеобразие человека, потенциал его социальности и состояние к проявлению в самосовершенствовании и самореализации в среде жизнедеятельности. По существу – это потенциал, который может быть реализован, недостаточно реализован или не реализован в процессе социального развития, социализации конкретного человека под воздействием внешних факторов среды жизнедеятельности. Они сдерживают или стимулируют социализацию человека, способствуя его самопроявлению, накоплению социального опыта или приобретению иного, соответствующего индивидуальным потребностям, интересам, а также своеобразие социокультурной среды самореализации.

Средовые (внешние) – все то, что непосредственно и опосредованно влияет на объект воздействия (личность, социум и ее членов), существенно сказываясь на его состоянии, процессы, происходящие в нем. К ним относятся: коллектив, группа, семья, образовательная организация, формальное или неформальное объединение); воспитательные воздействия (действенность воспитания, ее результат). Средовые факторы представляют собой типичные и/или нетипичные для данного человека, социокультурной среды условия, сказывающиеся на его способности проявлять естественную активность, добиваться поставленной цели в самореализации, профессиональной деятельности. Средовые факторы важно учитывать при проектировании социально-педагогической деятельности по стимулированию социального развития, социализации конкретного воспитанника, группы, анализе способов ее реализации и самой реализации. В этом случае можно прогнозировать достижение действительности субъектом в социально-педагогической деятельности.

Воспитательное воздействие субъекта характеризует особенности его влияния на внутренний потенциал воспитанника и через него на процесс социализации. К таким воздействиям относятся:

- личность воспитателями;
- авторитет воспитателя;
- способность понимать воспитанника и учитывать его своеобразие в воспитании;
- педагогическое мастерство (искусство воспитания) воспитателя, реализуемое через направленность воспитания, цели, технологии воспитательной деятельности, средства воспитания.

Выделенные факторы воспитательного воздействия сказываются на результате воспитания человека. Этот результат сказывается на его социализации и на его последующее позитивное или негативное самопроявление в жизни и деятельности, что в свою очередь на процесс последующей социализации. Под воздействием воспитания формируется своеобразие в культуре, направленности и активности самопроявления в среде жизне-

деятельности. Такой результат может быть позитивным, характеризуя успешность растущего ребенка, молодого человека в жизни, или негативным – неумение проявлять себя в какой-либо обстановке, в присутствии определенных лиц, достигать поставленных в жизни целей, скованность, и пр. Этот результат сказывается на своеобразии социализированности воспитанника.

Как подчеркивалось выше, социализация человека происходит постепенно в соответствии с его возрастом, средой жизнедеятельности, направленности и времени самоактивности, ее результативности. Она, как и социальное развитие, носит непрерывный, но не линейный характер. Непрерывность свидетельствует о том, что остановки в социализации нет, а не линейность – направленность и интенсивность социализации зависит от социальности человека, его состояния, характера воспитательного воздействия, среды, направленности и интенсивности самоактивности. При этом человек проходит определенные стадии, периоды, ступени, среди которых выделяют следующие:

– по характеру протекания процесса:

а) стихийная, осуществляемая на основе естественной предрасположенности и под влиянием обстоятельств жизни и СМИ;

б) относительно направляемая – под воздействием воспитателей;

в) относительно социально-контролируемая – под воздействием среды, с мнением которой не может не считаться растущий человек;

г) самоуправляемая – более или менее сознательная целенаправленная деятельность по самосовершенствованию.

Проходя этапы социализации, человек меняет социальные роли и привычный для пройденного периода образ жизни, приобретая новый статус и социальные возможности. При этом человек выступает или как объект, или как субъект стимулирования своей социализации.

Нередко и в литературе, и в повседневной речи встречаются выражения «социализи-

ровать человека», «ресоциализировать человека». Социализировать человека нельзя, так как, как уже отмечалось выше, социализация – это естественный, закономерный процесс. Закономерность свидетельствует о том, что при определенных условиях, направленности и действенности воспитания, а также самоактивности будет иметь место и соответствующее им развитие (изменение), обусловленное сформировавшимся потенциалом. Можно влиять на условия, направленность воспитания, самоактивность воспитанника и через них на процесс социализации. Такое влияние выполняет функцию стимулирования социализации, придания ее нового качественного направления в развитии (ресоциализации).

Стимулировать – это значит побудить (побуждать) к определенной деятельности, проявлению, которые в свою очередь носят социализирующий характер. Другими словами, для обеспечения влияния на процесс (стимулирование процесса) социализации (ресоциализации) необходимо знать ее механизмы и влиять на них с учетом особенностей воспитанника, среды жизнедеятельности личного опыта субъекта.

Встречается также такие выражения, как «социализировался» и «социализирован» по отношению к воспитаннику.

Социализировался – это результат социализированности воспитанника в соответствии со своеобразием реальной среды жизнедеятельности и его самореализацией в ней, а также качественная оценка этого воспитанника с учетом ожидания субъекта (родителя, педагога, группы и пр.) в конкретной среде жизнедеятельности. Такая оценка носит объективный и субъективный характер. Объективность определяет степень социального соответствия (социализированности) воспитанника социокультурной среде жизнедеятельности. Она позволяет ему наиболее полно реализовать себя в этой социокультурной среде. Субъективность в оценке исходит от воспитателя. В этом отношении воспитанник может «играть роль» (проявлять себя) в соответствии с ожиданиями того, кому ему хочется понравиться (проявить себя в соответствии с ожиданиями) и через это прояв-

ление манипулировать субъектом. Подобное проявление можно наблюдать в семье, когда ребенок при матери (бабушки) ведет себя с одной позиции, а перед папой (родителями) – с другой; в семье ведет себя с одной позиции, а в образовательной организации – с другой. Подобное часто ведет с раннего возраста к лицемерию.

Термин «социализирован» свидетельствует о том, что среда жизнедеятельности человека, существенно сказалась на его социализации, сделала его таким, как и все остальные (в соответствии с ожиданиями). Такой термин используют по отношению к человеку, когда хотят показать, что он наиболее полно отражает социокультурную среду жизнедеятельности (семью, формальную или неформальную молодежную организацию и пр.):

– ребенок по социализированности представляет типичный образ своей семьи (какова семья, таков и ребенок; как говорится в поговорке: «яблоко от яблони недалеко падает»);

– среда жизнедеятельности несовершеннолетнего представляет собой неорганизованную группу, то каждый, кто в нее входит в соответствии с социальной ролью, которую ему отвели, часто представляет собой идентичную часть целого (стадного человека);

– среда жизнедеятельности несовершеннолетнего представляет собой развитый коллектив, а котором писал А.С. Макаренко, то каждый ребенок чувствует себя комфортно и наиболее полно может в нем реализовать себя.

Следует выделить еще один из подходов к пониманию существа социализации. Он выражается в том, что социализацию соотносят с адаптацией человека. Порой, даже рассматривается социализация как адаптация человека к социокультурной среде. Адаптация (от лат. adaptatio – приспособление, прилаживание) – приспособление организм человека и его функций к условиям среды, в которой он оказался. Она создает предпосылки для наиболее полного и естественного самопроявления человека. Для человека с рождения

характерна предрасположенность к адаптации к среде жизнедеятельности, которая позволяет ему сохранять в ней устойчивость к жизни и развитию.

Процесс адаптации требует от растущего человека определенных усилий. Эти усилия различные от стремления приспособиться, «прижиться», лишь бы не трогали и часто идти за кем-то, либо быть в числе тех, кто реализует себя независимо от протекающих вокруг процессов, либо завоевание лидерства в ситуации жизнедеятельности и множество других. Каждое из них – это определенная социальная роль, оказывающая свое влияние на социализацию несовершеннолетнего. По существу, всякая адаптация связана с новизной ситуации для воспитанника и по-своему влияет не столько на его социализацию, сколько на ресоциализацию.

Результат адаптации (адаптированность) может быть различен и по разному отражаться на личности воспитанника. У одних адаптированность в среде жизнедеятельности позволяет наиболее полно реализовать себя, свою личную позицию. Такая позиция воспитанника может выполнять конструктивную (стимулирующую свою социализацию) или деструктивную (стимулирующую свою социализацию и ресоциализацию других) функцию. Определенная часть воспитанников приспособляется к ситуации жизнедеятельности, пассивно проявляя себя в ней. Эту категорию воспитанников А.С. Макаренко называл – «болотом». Они адаптировались, чувствуют себя благоприятно, но особенно не проявляют себя, им нравится быть в тиши, и они безразличны к процессам, происходящим в коллективе.

Заслуживает внимания опыт работы с детским коллективом воспитанницы А.С. Макаренко Г.К. Калабалиной: «Приняв детский коллектив, я лично для себя делю его на несколько групп.

I группа – это наиболее запущенные дети, волевые, но воля их направлена в сторону дезорганизации коллектива (адаптированные дети с выраженной деструктивной направленностью – Л.М.).

II группа – дети, быстро поддающиеся плохому влиянию, но сами не представляют из себя ничего скверного, они могут с таким же успехом подпасть под хорошее влияние в хорошем коллективе (это те, кого относят к «болоту» – Л.М.).

III группа – хорошие, полноценные ребята (адаптированные дети с выраженной позитивной направленностью – Л.М.).

В первую очередь упорно начинаю работать над первой группой, изучаю и записываю все положительные и отрицательные проявления каждого. Потом, когда узнаю ребят ближе, овладеваю коллективом, стараюсь этих волевых ребят загрузить работой. И надо сказать, что порученное им дело, они выполняют отлично, а пользуясь в коллективе авторитетом, им не трудно влиять на него, мобилизуя ребят на выполнение порученных работ, направленных теперь уже на пользу коллектива. Такие ребята никогда не приме-

нят физической силы, они особенно внимательны к младшим, действуют на коллектив своей волей. Вслед за ними включаются в коллектив и остальные ребята» [3, С.188].

Изложенное позволяет увидеть, как можно учитывать адаптированность детей к среде жизнедеятельности, с целью стимулирования их социализации (ресоциализации) с учетом их позитивной или деструктивной позиции.

Заключение. Таково существо социально-педагогического подхода к пониманию существа социализации (ресоциализации) в процессе обеспечения становления личности воспитанника. Оно необходимо для обеспечения наиболее конструктивного стимулирования или сдерживания процесса социализации несовершеннолетнего, придавая ей определенную направленность. Качественной характеристикой результата социализации выступает социализированность (ресоциализированность) воспитанника.

Список использованной литературы

1. Дюргейм Э. Социология образования /Э. Дюргейм; пер. Т.Г. Астаховой; науч. ред. В.С. Собкин, В.Я. Нечаев. – М.: ИНТОР, 1996. – 80 с.
2. Калабалин С.А. Педагогические размышления: сб. /С.А. Калабалин; сост. и ред. Л.В. Мардахаев. – М.: Юстиция, 2017.
3. Калабалина Г.К. Педагогические размышления: сб. /Г.К. Калабалина; сост. и ред. Л.В. Мардахаев. – М.: Изд-во РГСУ, 2015.
4. Калабалин А.С. Педагогические размышления: сб. /Сост. и ред. Л.В. Мардахаев. – М.: Изд-во РГСУ, 2014.
5. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. – М.: Эксмо, 2005.
6. Липский И.А. Социальная педагогика: методологический анализ: Учебное пособие /И.А. Липский. – М.: ТЦ Сфера, 2004.
7. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: Учебник /Л.В. Мардахаев. – М.: Гардарики, 2003.
8. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: полный курс: Учебник для бакалавров. – 6-е изд., перераб и доп. /Л.В. Мардахаев. – М.: Юрайт, 2016.
9. Мардахаев Л.В., Егорычев А.М. Социальная педагогика личности: Учеб. пособие /Л.В. Мардахаев, А.М. Егорычев. – М.: Перспектива, 2016.
10. Мудрик А.В. Социализация человека: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений /А.В. Мудрик. – М.: Академия, 2004.
11. Мудрик А.В. Социализация вчера и сегодня: учеб.-метод. пособие /А.В. Мудрик. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2006.
12. Мудрик А.В. Социальная педагогика: учебник. – 3-е изд. /А.В. Мудрик. – М.: РИОР: ИНФРА-М, 2014.
13. Мустаева Ф.А. Социальная педагогика: учебник. – 3-е изд. /Ф.А. Мустаева. – М.: Инфра-М, 2014.

14. Соколов П.А. Чтения по педагогической психологии /П.А. Соколов. – Екатеринбург: Тип. Губернского земства, 1904.

15. Соколов П.А. Социальное направление в педагогике /П.А. Соколов //Отечественная социальная педагогика: Хрестоматия /Сост. Л.В. Мардахаев. – М.: Академия, 2003.

16. Социальная педагогика: Учебник /Под ред. М.А. Галагузовой. – М.: ИНФРА-М, 2016.

17. Социальная педагогика: Учебник для бакалавров /Под ред. В.И. Загвязинского, О.А. Селиванова. – М.: Юрайт, 2012.

References

1. Dyurgejm E.H. Sociologiya obrazovaniya /E.H. Dyurgejm; per. T.G. Astahovoj; nauch. red. V.S. Sobkin, V.YA. Nechaev. – М.: INTOR, 1996. – 80 s.
2. Kalabalin S.A. Pedagogicheskie razmyshleniya: sb. /S.A. Kalabalin; sost. i red. L.V. Mardahaev. – М.: YUsticiya, 2017.
3. Kalabalina G.K. Pedagogicheskie razmyshleniya: sb. /G.K. Kalabalina; sost. i red. L.V. Mardahaev. – М.: Izd-vo RGSU, 2015.
4. Kalabalin A.S. Pedagogicheskie razmyshleniya: sb. /Sost. i red. L.V. Mardahaev. – М.: Izd-vo RGSU, 2014.
5. Krysin L.P. Tolkovyy slovar' inoyazychnyh slov. – М.: Izd-vo EHksimo, 2005.
6. Lipskij I.A. Social'naya pedagogika: metodologicheskij analiz: uchebnoe posobie /I.A. Lipskij. – М.: TC Sfera, 2004.
7. Mardahaev L.V. Social'naya pedagogika: uchebnik /L.V. Mardahaev. – М.: Gardariki, 2003.
8. Mardahaev L.V. Social'naya pedagogika: polnyj kurs: uchebnik dlya bakalavrov. – 6-e izd., pererab i dop. /L.V. Mardahaev. – М.: YUrajt, 2016.
9. Mardahaev L.V., Egorychev A.M. Social'naya pedagogika lichnosti: ucheb. posobie /L.V. Mardahaev, A.M. Egorychev. – М.: Perspektiva, 2016.
10. Mudrik A.V. Socializaciya cheloveka: ucheb. posob. dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenij /A.V. Mudrik. – М.: Izd. centr «Akademiya», 2004.
11. Mudrik A.V. Socializaciya vchera i segodnya: ucheb.-metod. posobie /A.V. Mudrik. – М.: Moskovskij psihologo-social'nyj institut, 2006.
12. Mudrik A.V. Social'naya pedagogika: uchebnik. – 3-e izd. /A.V. Mudrik. – М.: RIOR: INFRA-M, 2014.
13. Mustaeva F.A. Social'naya pedagogika: uchebnik. – 3-e izd. /F.A. Mustaeva. – М.: Infra-M, 2014.
14. Sokolov P.A. CHteniya po pedagogicheskoy psihologii /P.A. Sokolov. – Ekaterinoslav: Tip. Gubernskogo zemstva, 1904.
15. Sokolov P.A. Social'noe napravlenie v pedagogike /P.A. Sokolov //Otechestvennaya social'naya pedagogika: hrestomatiya /Sost. L.V. Mardahaev. – М.: Izd. centr «Akademiya», 2003.
16. Social'naya pedagogika: uchebnik /Pod red. M.A. Galaguzovoj. – М.: INFRA-M, 2016.
17. Social'naya pedagogika: uchebnik dlya bakalavrov /pod red. V.I. Zagvyazinskogo, O.A. Selivanova. – М.: YUrajt, 2012.

Аннотация

Мардахаев Л.В., Ресей мемлекеттік әлеуметтік университеті (Мәскеу, Ресей).

Кәмелетке толмаған баланың әлеуметтендіруын ынталандыру әлеуметтік-педагогикалық көзқарас //Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Мақаланың мақсаты – өсіп келе жатқан адам, тұлғаның әлеуметтік қалыптасу негізі ретінде әлеуметтендіру мәнін ашу үшін әлеуметтік педагогиканың позициясы болып табылады. Проблеманың мазмұнды ашу кезінде аналитикалық негізі ретінде тұлғалық-әрекеттік тәсіл жатады. Әлеуметтендіру мәнін түсінуге шетелдік және отандық әдебиетте негізгі тәсілдер

бөлінеді, олардың талдауы беріледі. Әдебиетті талдау және құбылыстардың мәнін түсіну негізінде «әлеуметтендіру» және «реәлеуметтендіру» сияқты түсініктер, олардың өзара байланысы және өсіп келе жатқан «социальность», «социализированность» ашылады. Бөлінген категориялардың түсінігі адам табиғи мәні және оның дамуы, соның ішінде әлеуметтік, заңды сипатқа ие болғаның ескере отырып, ашылады. Мұндай көзқарас әлеуметтендіру табиғатын білу және осыны ескере отырып оның ынталандыру мүмкіндіктерін анықтау қажеттігін талап етеді. Мақаланың маңызды компоненті – тұлғаның әлеуметтенуін әлеуметтендіру нәтижесі ретінде, оның компоненттерін ашу: дүниетанымдық (сана саласы); мәдени (ішкі мәдениет саласы); әлеуметтік рөлдік (әлеуметтік мәртебесіне сәйкестік саласы); эмоционалдық (эмоционалды әл-ауқат саласы) және әлеуметтік мінез-құлық тәжірибесі (күнделікті өз-көрініс саласы), оларға сипаттама берілген. Әлеуметтендіруге елеулі түрде ықпал ететін және оны дамытудың шығынқы қозғаушы күш болып жатқан, соның ілішне объекттік және субъекттік факторлар бөлінген және сипатталған.

Түйін сөздер: әлеуметтендіру, реәлеуметтендіру, социальность, социализированность, әлеуметтендіру факторлар, әлеуметтендіруді ынталандыру, әлеуметтендірудің компоненттері.

Abstract

Mardakhaev L, Russian State Social University (Moscow, Russia).

Social-pedagogical approach in promoting socialization in mind //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

The aim of the article is to position the social pedagogy to reveal the essence of socialization as the basis for the social formation of the individual, the growing person. The methodological basis of analytical activity in the disclosure of the content of the problem is the personality-activity approach. The main approaches to understanding the essence of socialization in the foreign and domestic literature are singled out, and their analysis is given. Based on the analysis of literature and the understanding of the essence of the phenomena under study, such concepts as "socialization" and "resocialization" are revealed, their interrelation, as well as "sociality", "socialization", a growing person. Understanding of the selected categories is revealed taking into account the fact that a person's natural being and his development, including social development, are of a regular nature. This approach dictates the need to know the nature of socialization and, taking this into account, determine the possibilities for its stimulation. An important component of the article is the disclosure of the socialization of the individual, as a result of socialization, of its components: the worldview (the sphere of consciousness); cultural (sphere of internal culture); social sphere (sphere of conformity to the social status); emotional (the sphere of emotional well-being) and the experience of social behavior (the sphere of everyday self-expression) and given to them a characteristic. The factors that significantly influence socialization and are the driving force of its development, including object and subject, are singled out and characterized.

Key words: socialization, resocialization, sociality, socialization, factors of socialization, stimulation of socialization, components of socializationm.

МРНТИ 15.31.31

ДЖАФАРОВ Н.Б.

*Азербайджанский государственный педагогический университет
(Баку, Азербайджан)*

**НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ
МОРАЛЬНО-ВОЛЕВЫХ КАЧЕСТВ ЛИЧНОСТИ ШКОЛЬНИКА**

Аннотация

В общеобразовательной школе формируются такие нравственные качества как ответственность за свои поступки и поведение своих товарищей, глубокая заинтересованность в общем успехе, сила воли, стремление к достижению высоких результатов. Наряду с этим на занятиях позволяют школьникам развивать у себя быстроту, ловкость, силу, упорство, терпение. Для реализации этих целей педагогу необходимо приложить немало усилий, направленных на развитие жизненно важных целей, умение соотносить их с нравственными ценностями общества, проявлять морально-волевую готовность к преодолению трудностей. Морально-волевые качества личности выражаются именно в процессе волевой деятельности. Волевые качества формируются в жизненной деятельности человека как сложные психические особенности и по психологической характеристике носят посредственный характер. В формировании морально-волевых качеств детей большую роль играет коллектив. Каждый единомышленный коллектив требует от своих членов соблюдать определенные правила поведения. Эти требования включают в себя своевременное выполнение поставленных задач, активное и заботливое отношение к своим товарищам и организаторские способности в коллективе.

Ключевые слова: моральные и волевые качества, процесс обучения, занятие физкультурой, совместные навыки, инновации, формирование.

Постановка проблемы. Сегодня отчетливо обозначились объективная необходимость приобщать школьников к ценностям общечеловеческой культуры, в том числе и физической, и на этой основе осуществлять воспитание в них духовности и нравственности. Целью системы физического воспитания в Азербайджанской Республике является формирование активных строителей современного общества, гармонически развитых, здоровых, готовых добиться высокого плодотворного труда и защитить свою Родину.

В 1-ом пункте 39-й статьи «Конституции Азербайджанской Республики» отмечается, что каждый имеет право жить в условиях здоровой окружающей среды, в 1-ом пункте 41-ой статьи отмечается, что каждый имеет право на охрану здоровья и медицинскую помощь, а в третьем пункте упоминается о

том, что должностные лица, скрывающие факты и случаи, которые создают угрозу для жизни и здоровья людей, привлекаются к ответственности в соответствии с законом [1].

В соответствии с содержанием проблемы цель нашего исследования заключается в разработке системы привития морально-волевых качеств школьников в процессе занятий по физической культуре, которая обеспечивает повышение эффективности развития и нравственных и физических показателей.

Анализ последних исследований и публикаций. В «Конвенции о Правах Ребенка» ООН особое место отводится здоровому росту детей (до 18 лет считаются детьми). Во 2-ом пункте 6-ой статьи отмечается, что государства-участники обеспечивают в максимально возможной степени выживание и здоровое развитие ребенка; в 3-ем пункте 24-ой статьи отмечается, что государства-участники принимают любые эффективные и необ-

ходимые меры с целью упразднения традиционной практики, отрицательно влияющей на здоровье детей, а в 1-ом пункте 29-ой статьи упоминается о том, что государства-участники единогласны во мнении – образование ребенка должно быть направлено на развитие личности, талантов, умственных и физических способностей ребенка в их самом полном объеме. Заботясь о защите детей, в 1-ом пункте 32-ой статьи отмечается, что государства-участники признают право ребенка на защиту от экономической эксплуатации и от выполнения любой работы, которая может представлять опасность для его здоровья или служить препятствием в получении им образования, либо наносить ущерб его здоровью и физическому, умственному, духовному, моральному и социальному развитию [2].

В «Законе Азербайджанской Республики о Правах ребенка» эти вопросы поставлены следующим образом: Каждый ребенок имеет право на жизнь и физическое, умственное и нравственное развитие в нормальных условиях [3].

О физическом и психическом развитии детей и подростков отмечено также в «Законе об Образовании Азербайджанской Республики». Права и обязанности преподавателей заключаются в том, чтобы защищать детей и молодежь от всех форм физического и психического насилия, отдалять их от вредных привычек [4].

В 1-ом пункте «Стратегические цели и меры» 7-ой статьи «Государственной стратегии по развитию образования в Азербайджанской Республике» этот вопрос так освещен: создание нацеленного на личность содержания образования, основанного на компетенциях; обеспечение подготовки для преподавателей инновационной учебной методологии и соответствующих ресурсов, направленных на развитие мышления учащихся на всех ступенях образования и учитывающих их индивидуальные особенности [5].

В «Государственных стандартах и программах ступени общего образования (куррикулумы)» «Общие требования к содержанию образования», сформулированы следующим образом: учитывая интересы, потенциаль-

ные возможности, безопасность здоровья, обеспечивать устойчивое развитие, вооружение знаниями, которые необходимы в повседневной жизни и привитие умственного, информационно-коммуникативного, психомоторного умений. В пункте 7.2. отмечается, что содержательные стандарты, определяющие уровень знаний, умений и навыков обучаемых, включает в себя следующие требования: с целью охраны здоровья обучаемых предотвратить введение в учебный процесс отягчающих учебных материалов [5].

В «Законе Азербайджанской Республики об охране здоровья населения» о «Правах несовершеннолетних в области охраны здоровья» отмечается, что дети и подростки имеют право на учебу и труд в условиях, отвечающих санитарно-гигиеническим требованиям [6].

Этот вопрос нашел свое отражение и в так называемом пункте «Обязанности по соблюдению условий воспитания, обучения и производственной практики детей и подростков» «Закона Азербайджанской Республики о санитарно-эпидемиологическом благополучии», следующим образом: государственные органы, общественные объединения, предприятия, организации, учреждения и граждане обязаны обеспечить соблюдение санитарных норм и правил, гигиенических нормативов, регламентирующих условия обучения и воспитания, производственной практики, требования санитарного законодательства по питанию, санитарно-бытовому обеспечению, условиям труда и отдыха детей и подростков в детских дошкольных учреждениях, средних школах и профессионально-технических училищах, иных учреждениях и предприятиях [7]. Проблемы нравственного воспитания подростков, средствами физической культуры и спорта занимались известные педагоги и психологи в области спорта В.В. Белорусова, М.Я. Набатникова, Н.В. Могильный, Н.Г. Озолин, А.Ц. Пуни, И.Н. Решетин и другие. Большое внимание привлекают исследования по нравственному воспитанию А.К. Абиев, М.И. Асланлы, О.С. Богдановой, Л.И. Божовича,

Т.В. Драгуновой, А.Г. Ковалева. По специфическим отраслям физического воспитания и по его взаимной связи с другими видами воспитания задачи делятся на 3 группы:

1. Добиваться развитию двигательных способностей, укреплению здоровья и высоких общих деловых качеств людей современного общества.

2. Системное формирование и усовершенствование движений, умений и специальных знаний, необходимых для граждан Азербайджана.

3. Воспитание моральных, волевых и эстетических качеств и совершенствование умственного развития граждан Азербайджанской Республики.

В системе физического развития учитываются психологические особенности людей. Психологическая подготовка спортсменов определяется с психологическими качествами. К психологическим качествам относятся волевые и моральные качества. К волевым качествам относятся смелость, вера в победу, отважность, принципиальность, терпимость и другие. К моральным качествам относятся патриотизм, гуманизм, дружба, точность, дисциплинированность, вежливость и др. [7, С.14].

Воля – это специальная форма человеческой деятельности. Она требует от человека урегулировать свое поведение, сдерживать некоторые другие желания и склонности.

Воля сознательно предусматривает систематическую организацию различных операций, соответствующих поставленным целям или претворение их в жизнь. Во время волевой деятельности человек управляет собой, контролирует личные произвольные импульсы и при необходимости подавляет, сдерживает их. Проявление воли, то есть выполнение волевых действий это такая форма активности личности, в которой непосредственно участвует сознание. Для волевой деятельности необходимы ряд таких актов, действий, в процессе которых личность смогла бы в широкой мере осознать свои усилия и особенности выполняемых психических процессов. При выполнении ответственных

волевых действий, значимых для Морально-волевых качеств личности можно соединить в 3-х группах:

1. Первичные волевые качества – волевая сила, настойчивость.

2. Образующиеся волевые качества – решительность, смелость, самообладание, убежденность.

3. Волевые качества – дисциплинированность, ответственность, деловая активность, инициативность.

Морально-волевые качества личности можно делить на две группы – отрицательные и положительные. К положительным морально-волевым качествам относятся: настойчивость, решительность, смелость, самообладание, ответственность, дисциплинированность, самостоятельность, терпеливость и др. К отрицательным морально-волевым качествам относятся: имитирование, внушение, негативизм, вспыльчивость и др.

В процессе морально-волевой деятельности проявляются и формируются соответствующие волевые качества. У детей морально-волевая деятельность протекает в различных формах. Одни проявляют настойчивость, а у других эти качества не наблюдаются. Одни ведут себя самостоятельно, а другие, наоборот, быстро попадают под влияние окружающих, одни своей решительностью восхищают людей, а другие отличаются своей невнимательностью. Таким образом, в морально-волевой деятельности личности, включающей в себя положительные и отрицательные качества в поведении, если приемы выполнения морально-волевых качеств приобретают определенность и стабильность, то они превращаются в характерные морально-волевые качества самой личности.

Воля выражается в умении человека управлять и сдерживать проявление таких чувств как нервозность, страх, ярость, аффекты безнадёжности, которые не нравятся самому человеку. А.Ц. Пуни считает, что «у каждого человека волевые качества выступают как целостная система, но структура звеньев этой системы у разных людей неодинакова. Более того, у одного и того же че-

ловека в различных видах деятельности она изменяется, поэтому совокупность волевых качеств следует рассматривать как подвижную, динамическую систему, звенья которой могут по-разному соотноситься, связываться между собой» [8, С.14].

Возникает такой вопрос: как формируются морально-волевые качества? Ответ на вопрос о путях формирования морально-волевых качеств не однозначен. В зависимости от характера морально-волевых качеств конкретно можно говорить об условиях их становления. На развитие самых ценных морально-волевых качеств положительно влияет ряд важнейших особенностей личности. К этим особенностям относятся сильное чувство долга, ясность жизненных целей, страсть для достижения этих целей. Эти особенности создают для человека необходимые условия быть активными в своем поведении и настойчивыми в своих замыслах, побуждают выполнять действия для достижения своих целей.

Г.Д. Бабушкин и В.Н. Смоленцева считают, что в формировании морально-волевых качеств необходимо придерживаться следующих правил:

а) начинать с незначительных трудностей, постепенно повышая их интенсивность. Легкие задания на начальной стадии способствуют формированию уверенности у школьников;

б) вызывать у занимающихся стремление выполнить поставленную задачу;

в) создавать уверенность, что трудное задание выполнимо;

г) вызывать у занимающихся быстрые и энергичные движения;

д) требовать, чтобы занимающиеся школьники выполняли задание сосредоточенным на упражнении на внимание [9, С.54].

Кроме того, авторы указывают, что важным и необходимым условием воспитания воли является самовоспитание. С их точки зрения основные принципы самовоспитания являются:

1) научиться владеть собой, делать не то, что хочется, а то, что нужно;

2) совершенствоваться всегда и во всем,

делая все наилучшим образом, точно, аккуратно, предвидя результаты и последствия своих действий;

3) искать причины несовершенства своей деятельности, успехов и неудач, прежде всего, в самом себе, а не в объективных причинах или других людях, быть всегда строгим судьей для самого себя [7, С.88].

Принцип становления в деятельности соответствующих психических процессов и свойств очень высоко отражается в сфере волевого воспитания личности. В силу выполнения волевых действий, проявления усилий, борьбы внутри себя (лени, отрицательных навыков, случайной замкнутости) и в окружающей среде, у человека развиваются такие морально-волевые качества как принятие основательных решений, настойчивость, хладнокровность, сдержанность и др. Ничто так не формирует практику преодоления с повседневными трудностями как управление (хладнокровность) своими морально-волевыми качествами.

В формировании морально-волевых качеств детей большую роль играет коллектив. Каждый единодушный коллектив требует от своих членов соблюдать определенные правила поведения. Эти требования включают в себя своевременное выполнение поставленных задач, активное и заботливое отношение к своим товарищам и организаторские способности в коллективе. Эти требования создают для члена коллектива такое условие, в котором человек старается показать себя деловым, терпеливым и хладнокровным, чтобы оставлять хорошие впечатления у товарищей. Благодаря проявлению систематических успешных морально-волевых качеств, у них формируется вера в себя, и они чувствуют довольство от своей деятельности.

Выводы и предложения. Обеспечены последовательной и логически не противоречивой реализацией теоретические основы исследования на всех этапах применением комплекса методов исследования, адекватных цели и задачам, длительным характером опытно экспериментальной работы с участием большого выбора испытуемых,

корректным использованием методов математической статистики для количественного анализа экспериментальных данных. «Во время преподавания физической культуры создаются большие возможности для сознательного, всестороннего гуманистического, целенаправленного формирования школьника как личность и его сотрудничество со сверстниками, а также их физических, психических и морально-волевых качеств» [10, С.6]. Потому, что именно на уроках по физической культуре проявляется и формируется социальный характер школьника. В это время возникают механизмы коллективизма. На уроках физического воспитания формиру-

ются не только двигательные умения и навыки, но и другие человеческие качества (особенности): его интеллектуальные качества, эстетические чувства, умения общаться и нормы морального поведения. «Физическое воспитание отличается своеобразными особенностями и, прививая человеку различные действия, оно развивает, обогащает и совершенствует его физические качества. В совершенствовании человека морально-волевые действия играют важную роль. Благодаря физическим упражнениям двигательные способности развиваются и обеспечивают целенаправленную деятельность волевых действий» [11, С.15].

Список использованной литературы

1. Абиев А. Попечитель морального и физического развития народа. – Баку: Адилоглы, 2015.
2. Горбунов Г.Д. Психопедагогика физического воспитания и спорта: Автореф. дисс. д-ра пед. наук. – Санкт-Петербург, 2004.
3. Гамзаев М.А. Основы возрастной и педагогической психологии. – Баку, 2000.
4. Вяткина Б.А. Управление психическим стрессом в спортивные школы: Автореф. дисс. ... кан. пед. наук. – М., 2006.
5. Асланлы М.И. Физическая культура и моральная зрелость. – Баку: Маариф, 2015.
6. Виноградов П.А., Депанин А.П. Основы физической культуры и здорового образа жизни. – М.: Советский спорт, 2014.
7. Государственные стандарты и программы ступени общего образования (курукулумы). – Баку, 2010.
8. Государственная стратегия по развитию образования в Азербайджанской Республике /Учитель Азербайджана, 2013, 24 октября.
9. Бабушкин Г.Д., Смоленцева В.Н. Психология физической культуры и спорта. – Омск: СибГУФК, 2007.
10. Курбанов Г.Г. Методика преподавания физического воспитания. – Баку: Муэллим, 2010.
11. Теория и методика физической культуры: Учебник /Под ред. Ю.Ф. Кулюткина. – М.: Сов. спорт, 2004.
12. Аббасов А.Н. Национальная нравственность и семейная этика: Учебник для средних специальных школ. – Баку: Мутерджим, 2008.
13. Аббасов Р. Самовоспитание как средство подготовки студентов к профессии учителя: дисс. док. фил. по пед. – Баку, 2008.
14. Гогунев Е.Н. Психология физического воспитания и спорта. – М.: Академия, 2003.
15. Гришин Д.М., Колдунов Я.Н. Учись самовоспитанию. – Калуга, 2009.
16. Об охране здоровья населения: Закон Азербайджанской Республики. – Баку, 2016.
17. Об образовании: Закон Азербайджанской Республики. – Баку, 2015.
18. О Правах Ребенка: Закон Азербайджанской Республики. – Баку, 2013.
19. Конституция Азербайджанской Республики. – Баку, 2015.

20. Конвенция о Правах Ребенка: ООН. – Баку, 2014.
21. О санитарно-эпидемиологическом благополучии: Закон Азербайджанской Республики. – Баку, 2006.
22. Пуни А.Ц. Психологические основы волевой подготовки в спорте. – М.: ФиС, 2009.
23. Исалиева С.Т., Исакова А.Т. Актуальные аспекты формирования здоровой личности ребенка // Педагогика и психология. – Алматы, 2017, № 1(30). – С.69-74.

References

1. Abiev A. Popечitel' moral'nogo i fizicheskogo razvitiya naroda. – Baku: Adilogly, 2015.
2. Gorbunov G.D. Psihopedagogika fizicheskogo vospitaniya i sporta: Avtoref. diss. d-ra ped. nauk. - Sankt-Peterburg, 2004.
3. Gamzaev M.A. Osnovy vozrastnoj i pedagogicheskoy psihologii. – Baku, 2000.
4. Vyatkina B.A. Upravlenie psihicheskim stressom v sportivnye shkoly: Avtoref. diss. ... kan. ped. nauk, - M., 2006.
5. Aslanly M.I. Fizicheskaya kul'tura i moral'naya zrelost'. – Baku: Maarif, 2015.
6. Vinogradov P.A., Depanin A.P. Osnovy fizicheskoy kul'tury i zdorovogo obraza zhizni. – M.: Sovetskij sport, 2014.
7. Gosudarstvennye standarty i programmy stupeni obshchego obrazovaniya (kurikulumy). – Baku, 2010.
8. Gosudarstvennaya strategiya po razvitiyu obrazovaniya v Azerbajdzhanskoj Respublike /Uchitel' Azerbajdzhana, 2013, 24 oktyabrya.
9. Babushkin G.D., Smolenceva V.N. Psihologiya fizicheskoy kul'tury i sporta. – Omsk: Sib GUFK, 2007.
10. Kurbanov G.G. Metodika prepodavaniya fizicheskogo vospitaniya. - Baku: Muehllim, 2010.
11. Teoriya i metodika fizicheskoy kul'tury: uchebnik /pod red. YU.F. Kulyutkina. – M.: Sov. sport, 2004.
12. Abbasov A.N. Nacional'naya nrvstvennost' I semejnaya ehtika: Uchebnik dlya srednih special'nyh shkol. – Baku: Muterdzhim, 2008.
13. Abbasov R. Samovospitanie kak sredstvo podgotovki studentov k professii uchitelya: diss. dok. fil. po ped. - Baku, 2008.
14. Gogunov E.N. Psihologiya fizicheskogo vospitaniya i sporta. – M.: Akademiya, 2003.
15. Grishin D.M., Koldunov YA. N. Uchis' samovospitaniyu. – Kaluga, 2009.
16. Ob ohrane zdorov'ya naseleniya: Zakon Azerbajdzhanskoj Respubliki. – Baku, 2016.
17. Ob obrazovanii: Zakon Azerbajdzhanskoj Respubliki. – Baku, 2015.
18. O Pravah Rebenka: Zakon Azerbajdzhanskoj Respubliki. – Baku, 2013.
19. Konstituciya Azerbajdzhanskoj Respubliki. – Baku, 2015.
20. Konvenciya o Pravah Rebenka: OON. – Baku, 2014.
21. O sanitarno-ehpidemiologicheskom blagopoluchii: Zakon Azerbajdzhanskoj Respubliki. – Baku, 2006.
22. Puni A.C. Psihologicheskie osnovy volevoj podgotovki v sporte. – M.: FiS, 2009.
23. Issalieva S.T., Isakova A.T. Aktual'nye aspekty formirovaniya zdorovoj lichnosti rebenka //Pedagogika i psihologiya. – Almaty: 2017, № 1(30). – S.69-74.

Аңдатпа

Н.Б. Джафаров, Әзірбайжан мемлекеттік педагогикалық университеті (Баку, Әзірбайжан)
Оқушы тұлғасының моральдық-еріктік қасиеттерін қалыптастырудың ғылыми-теориялық негіздері //Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.
Жалпы білім беретіп мектепте өз әрекеттері мен жолдастарының мінез-құлықтарына жауапкершілік, жалпы табыстылығына терең қызығушылық, ерік-жігері, жоғары

нәтижелерге қол жеткізуге ұмтылыс сияқты осындай адамгершілік қасиеттер қалыптасады. Сонымен қатар сабақтарда оқушылардың өз шапшандық, ептілігі, күші, табандылық, шыдамдылығын дамыту мүмкіндік беріледі. Осы мақсаттарды іске асыру үшін педагогқа өмірлік маңызды мақсаттарды даму, оларды қоғамның адамгершілік құндылықтармен сәйкестендіру білу, қиындықтарды еңсеруге дайындығын танытуға залалы қажет. Тұлғаның моральдік-еріктік сапалар жігерлі қызмет процесінде көрінеді. Еріктік сапалары адамның өмірлік қызметінде күрделі психикалық ерекшеліктер сияқты қалыптастырылады және психологиялық сипаттама бойынша ортата сипаты болып табылады. Баладардың моральдік-еріктік сапаларын қалыптастыруда ұжым маңызды рөл атқарады. Әрбір ұжым өз мүшелерінен міндетті белгілі бір мінез-құлық ережелерін сақтауға талап етеді. Бұл талаптар қойылған міндеттерді орындау, өз жолдастарына және белсенді және қамқор көзқарасы және ұжымда ұйымдастырушылық қабілетін қамтиды.

Түйін сөздер: моральдік және еріктік сапалар, оқыту процесі, дене шынықтыру сабақтар, бірлескен дағдылары, инновациялар, қалыптаттыру.

Abstract

N.B. Jafarov¹, ¹Azerbaijan State Pedagogical University (Baku, Azerbaijan).

The scientifically-theoretical basis of the formation of moral and spiritual qualities of school personality //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

In the general education school such moral qualities are formed as responsibility for their actions and the behavior of their comrades, deep interest in common success, will power, aspiration to achieve high results. Along with this, classes allow schoolchildren to develop in their own speed, agility, strength, perseverance, patience. To realize these goals, the educator needs to make a lot of efforts aimed at the development of vital goals, the ability to correlate them with the moral values of society, to show moral and strong-willed readiness to overcome difficulties. Moral-valitional qualities of personality are expressed exactly in the process of volitional activity. Volitional qualities are formed in vital activity of man as difficult psychical features and psychological character in forming of moral-valitional children. Collective is played a large role on these children. Every unanimous collective requires from the members to observe divided rules of behavior. These requirements plug in itself implementation of the put tasks, active and careful attitude toward the comrades and organizational abilities in a collective.

Key words: moral and volitional qualities, the learning process, physical education, joint skills.

МРНТИ 14.37.27

Г.Ж. МЕНЛИБЕКОВА¹, М.З. СЕЙДИНА²

^{1, 2}Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Астана, Қазақстан)

АНДРАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМНІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Мақала заманауи андрагогикалық білімнің философиялық және әдіснамалық негіздерінің эволюциясы мен тұжырымдамалық тұғырлары қарастырылады, ересектерге білім беру туралы әр түрлі теориялар мен тұжырымдамаларға талдау жүзеге асырылады. «Өмір бойы

білім алу», «үздіксіз білім», «ересектерге арналған білім», «ересектерді оқыту», «қосымша ересектерге арналған білім», «қосымша кәсіптік білім» ұғымдарының мәні ашылып көрсетіледі. Шетелдік және отандық андрагогикадағы әдіснамалық қағидалар жүйесіне талдау жасалады. Әр түрлі әлеуметтік және мәдени контекстегі андрагогикалық білімнің бағыттары, заңдылықтары мен ұстанымдары сөз болады. Үздіксіз білім тұрғысынан ересектерге арналған білімнің әдіснамасын дамытудың әлеуметтік-экономикалық және мәдени алғышарттары айқындалады. Андрагогикалық білімнің әдіснамасын зерттеудің басым бағыттары мен пәндік аймағы көрсетіледі. Мақалада Қазақстанның үшінші жаңғыру контекстінде андрагогикалық білім әдіснамалық негіздері ғылыми тұрғыда нақтыланады.

Түйін сөздер: өмір бойы білім алу, үздіксіз білім, ересектерге арналған білім, ересектерді оқыту, қосымша ересектерге арналған білім, қосымша кәсіптік білім.

Кіріспе. ЮНЕСКО және Еуропа Кеңесі ресми түрде XX ғ. 70-ші жылдары басты білім стратегиясы ретінде білім беру процесінің үздіксіз сипатын бекітті. Аталмыш терминнің өзі прагматизмнің негізін салушы Дж.Дьюидің еңбектерінде көрініс тапты. Д.Дьюидің ұсынған оқыту теориясы оның ақиқат теориясымен тығыз байланысты және де қарама-қайшылыққа толы болды. Бұл идея тек өткен ғасырдың екінші жартысынан бастап өмірлік күшін танытуға мүмкіндік алды, тек 1976 жылы АҚШ-та «Өмір бойы оқыту туралы» Заң қабылданды. «Өмір бойы білім алу» («lifelong education») деп аталатын теория батыстық андрагогикада көптеген бағыттарды құрудың бастапқы педагогикалық контексті ретінде жалпы «ересектерге қосымша білім беру» ұғымына біріктірілді.

Негізгі бөлім. Өмір бойы оқу білім және оқытудың үш типіне жатады: формалды оқыту (оқыту мақсаттары мен оның ұзақтығына сәйкес реттелген оқу орындары мен оқытатын құрылымдары жүзеге асыратын және білім туралы куәлік берумен аяқталатын оқыту); спонтанды оқыту (адамның күнделікті тіршілігі барысында оның қызметімен, отбасындағы өмірімен, демалысты өткізумен байланысты және оқыту мақсаты мен ұзақтығы жағынан құрылымдалмаған оқыту, сонымен қатар білім туралы куәлік алу көзделмеген); формалды емес (бейресми) оқыту (оқу мекемесінен тыс және оқыту туралы куәлік алу мақсаты қойылмаған оқыту; оқыту мақсаты мен ұзақтығы жағынан алғанда

құрылымдалған). Өмір бойы оқу кәсіптік оқыту мен еңбекпен қамтумен байланысты болады, сондай-ақ белсенді азаматтарды қалыптастыру, тұлғалық өзін-өзі жүзеге асыру, әлеуметтік үйлестіруді қамтиды. Еуропалық Кеңестің Лиссабондық шешімдерін жүзеге асыру бойынша негізгі құжаттарында кәсіптік білім және оқыту өмір бойы оқыту арнасында даму керектігі айтылған [1]. Б.В. Яковенконың пікірінше, «прагматизм – бұл қарама-қайшылықтардың түйіні, философиялық идеялардың адасу ортасы» [2] десе, А.М. Митина «өмір бойы білім алудың стандарттық моделінің жоқ екенін алға тартты» [3].

The central characteristic of lifelong education is to be found in its label-learning takes place at all ages and not merely during childhood, and should be systematically supported throughout each person's lifetime. Lifelong education is, therefore, a set of financial, organizational, administrative, and didactic procedures for the fostering of lifelong learning [4]. Үздіксіз білім берудің басты сипаттамасы оның білім беру процесінің ұдайы жүргізілуінде, яғни білім беру процесі адам өмірінің барлық кезеңдерін қамтиды, атап айтсақ, білім беру тек балалық шақта ғана орын алмауы керек, сонымен қатар адам өмір бойы үздіксіз білімді жүйелі түрде толықтырып отыруы шарт. Сонымен, үздіксіз білім дегеніміз – ұдайы білім алуға үйрететін қаржылық, ұйымдастырушылық, әкімшілік және дидактикалық үдерістер жиынтығы.

XX ғ. 60-шы жылдары «жалғастырылған білім» (ұзартылған) («continuing education»)

тұжырымдамасы ғылыми қауымдастықтың назарында болып, мәні жағынан оның «өмір бойы білім алу» идеясына жақындау екенін және алғашқыда балалар мен ересектерге арналған білімнің бірлігі идеясы ұсынғанын анықтады. «Continuing education» термині қолданылмайтын Ұлыбританияда формалды білім жүйесі шеңберінде кәсіптік білімді жалғастыру, кәсіптік салада білімдерді, практикалық дағдыларды және құзыреттерді жетілдіру, техникалық прогресс тудырған өзгерулерге бейімделу, бұрынғы алған мамандықтың ескіру жағдайында басқа мамандықты меңгеру ретінде түсіндіріледі және бүкіл еңбекті өмір барысында қолжетімділікпен сипатталады. Уақыт өте келе «жалғастырылған білім» термині «ересектер білімі» деген ұғымға дейін жетті.

Jarvis P. «Adult and Continuing Education: Theory and Practice» атты еңбегінде «The term "adult education" carries specific connotations in the United Kingdom which imply that it is specifically liberal education, and this also has a stereotype of being a middle-class, leisure time pursuit» [5], – деп атап көрсетеді. «Ересектерге арналған білім» термині Ұлыбританияда ерекше коннотациялық мағынаға ие, яғни білім бердің мұндай түрін либералды білім ретінде қарастырады; сонымен қатар аталған білім түрі көбінесе орта тап өкілдерінің бос уақытын өткізуіне бағытталған деген сенім бар.

Ересектерге арналған білім шетелдік андрагогикада келесі философиялық қағидаттарға негізделеді:

– ересек адамның мінез-құлқы белгілі бір дәрежеде өзгеруі мүмкін;

– ересектерге арналған білім беру адамдардың кемелденіп өсіп-жетілуі мен ақыл тоқтатуына көмектесуі қажет;

– ересектерге өздерінің ересек өмірінің түрлі қырларына, яғни саяси, кәсіби, мәдени, рухани жақтары мен денсаулығына жауапты әрекет ету мүмкіндігі берілуі керек;

– ересектерге неғұрлым табысты азамат болу міндеті жүктеледі;

– ересектердің жүзеге асырылмаған мүмкіндіктері мол, сондықтан олар өздерінің ашылмаған шығармашылық әлеуеттерін тиімді пайдаланулары тиіс;

– әрбір саналы ересек адам белгілі бір білім мен дағдыларды үйренуге қабілетті;

– әрбір ересек адамға өзінің интеллектуалды қабілеттерін тиімді пайдалануына көмектесуге болады;

– ересектер өсіп-жетілуі мен кемелденуі үшін қауымдастықта бірге өмір сүрулері қажет және оны қалай жүзеге асыру керектігін білуілері тиіс;

– әрбір ересек адам өзін сындарлы (конструктивті) және шығармашылық түрде білдіру үшін барынша тырысуы керек;

– дәстүрлі оқыту процедуралары мен оқу құралдары әдетте талаптарға сай келе бермейді;

– бостандықты, тәртіпті және жауапкершілікті түсіну таланттың ашылуы мен өнімділігін арттыруына мүмкіндік береді;

– еркіндік, тәртіп пен жауапкершілік сияқты өмірлік маңызды ұғымдарды түрлі жігерлендіруші әрі рухтандырушы пәндердің көмегімен тәжірибе жүзінде меңгеру арқылы түсінуге болады;

– еркін немесе демократиялық болып есептелетін қоғам өз азаматтарының түгелдей дерлік үздіксіз білім алуына баса назар аударуы тиіс, сонда ғана ол қоғам өз еркіндіктерін тиімді пайдалана алады; оқу тәжірибесіне қатысатын әрбір ересек адам әріптестері мен әкімшілермен бірге өз алған тәжірибесіне диагностика жасауға, жоспарлауға, тәжірибе жүргізуге және оның нәтижелерін бағалауға көмек көрсету мүмкіндігіне ие болуы шарт;

– өркениет процесі эволюциялық үдеріс болып табылады және осы процесте белсенді рөл атқаратын ересектердің саны мен интеллектуалдық сапасына қарай ұдайы өсіп отырады;

– көптеген ересектер білім беруді тек мектеппен байланыстырады;

– мінез-құлқтың өзгеруіне бірден-бір себеп болатын ересектерге білім беру кез келген жерде орын алуы мүмкін, мысалы, үй жағдайында, діни мекемелерде, жұмыста және т.б.;

– ересектерге білім беру аясында қолданылатын құралдардың да нәтижелері сияқты маңызы зор;

– адам тұлға ретінде қалыптасуы барысында тез бейімделгіш әрі білім алуға қабілетті болып саналады, сонымен қатар кейбір сирек жағдайларда білімі мен қабілеттерін өте жоғары дәрежеге дейін жетілдіре алу мүмкіндігіне ие;

– адамның тұлға ретінде қалыптасуы кезінде әрбірінің жеке іс-қимылы мен жетістікке жету жолындағы күресуіне мүмкіндігі бар;

– мінез-құлық сезім мен эмоцияларға, сондай-ақ ақылға қонымды және ұтымды пікірге негізделген; адамдар үнемі бақытқа қол жеткізуге ұмтылады;

– ересектерге білім беру адамдарға қоғамда өмір сүруге мүмкіндік береді және сонымен бірге оларға қоғамды жетілдіру жолдарын үйретуге септігін тигізеді;

– осы күнге дейін демократиялық идея адамның табиғаты мен ересектерге білім беру қағидаттарымен сәйкес болып келді.

С.Г. Вершловский ұсынған андрагогиканың қалыптасу кезеңдеріне назар аударсақ, бірінші кезеңге тән белгілер «есейгендік» әлеуметтік-психологиялық феноменін зерттеу, ересектерге арналған білім туралы жаңа саланың қалыптасуы болса, екінші кезеңде (1960-1970 ж.ж.) білімдік үдерістің субъектісі ретінде ересек адамның позициясы туралы ұғымның нақтылануы; «ересектер білімі» ұғымының көпмәнділігінің анықталуы; андрагогиканы елдің әлеуметтік және мәдени дамуының құралы ретінде зерттеуге бағытталуы; үшінші кезеңге (1980-1990 ж.ж.) білім саласындағы ересектердің жетістіктеріне талдаудың басымдылығы; жеке білім беру үдерісіне тән ұстанымдардың қалыптасуы (топтық жұмыс, серіктестік қарым-қатынастар т.с.с.); ересектерге білім беруде қызметкердің функционалды міндеттемелер шеңберінің кеңеюі; ересектерге білім беру жүйесінің қалыптасуы тән болды; ал төртінші кезеңнің өзіндік сипаты бар [6]. «Ересектерге арналған білім» тұжырымдамасы батыстық андрагогикадағы көп пікірталас туындатқан дербес ғылыми бағыт ретінде өткен ғасырдың 70-ші жылдары тарих сахнасына шықты.

Батыстық мәдениет қойнауында андрагогика өткен ғасырдың 70-80 жылдарында

көп пікірталас алаңында талқыланды. 1990 жылдардан бастап андрагогика бойынша екі бағытта зерттеу жүргізілді. Бірінші бағыт «андрагогика» ұғымының шығу себептерін, оның ғылыми пән ретінде негіздеуге ұмтылды. Екінші бағыт андрагогиканы оқу контексті жағына назардың жеткіліксіздігін сынға алды [7].

XXI ғ. алғашқы онжылдығына андрагогиканың қалыптасу барысын зерттеудің басымдылығы байқалды. Андрагогиканың өзгешелігі мынада болды: андрагогика ересектерге арналған білімнің ұстанымдарын, әдістері мен құралдарын ашып көрсетеді және оның әлеуметтендірушілік қызметін күшейтеді. Жаңа ғасырда андрагогиканың пәндік аймағын анықтауда әр түрлі бағдарлар орын алды, атап айтқанда:

– ересектерді оқыту практикасына бағдарланған білім, ересектерді оқыту және өмірлік тәрбие туралы ғылым (Reischmann);

– ересектерді оқытуды жақсартудың баламалы үлгісі (Heimstra, Sisco);

– өмірдің ерте кезеңдерінде тұлғаның өз бетінше білім алуы мен өзін-өзі реттеу қабілетін дамытудың құралы ретінде білімнің мүмкіндіктерін арттырады;

– андрагог өзіндік кәсіптік іс-әрекетінде андрагогикалық принциптерді басшылыққа алатын кәсіпқой-маманның позициясы (Вершловский С.Г.);

– андрагогика оқу пәні және мамандық ретінде (Змеев С.И.);

– білім туралы ғылымның жаңа саласы (Громкова М.Т.);

– ересектердің білімдік іс-әрекетінің заңдылықтарын анықтайтын және оларды зерттейтін ғылыми-практикалық сала (Василькова Т.А.);

– білім алушылардың қосымша кәсіптік білімін ұйымдастыруға ықпал ететін, әлеуметтік-мәдени тәжірибенің ерекше шеңбері ретінде өз бетінше білім және білім туралы тұтас ұғымды құратын, тұлғаның қалыптасу контексті ретінде ұрпақтан ұрпаққа мәдениетті беруді (трансляциялауды) қамтамасыз ететін әлеуметтік-педагогикалық білімнің саласы (Дорожкин Е.М.);

– ересектерді оқытудың теориясы мен әдіснамасы, ересектердің әр түрлі категори-

ясына (жұмыссыздар, запасқа босатылған әскери адамдар, мигранттар, кешкі мектеп оқушылары т.с.с.) арналған білім жүйелерін сипаттайтын педагогиканың дербес саласы (Монахова Л.Ю., Марон А.Е.);

– ересектерге арналған білімнің мақсатын тұжырымдау мен оны жүзеге асыруға мүмкіндік беретін ғылыми білімнің межелес салалар мен ересек білімінің тәжірибесін тану және жинақтайтын ғылым (Шамес Л.Я.);

– оқыту процесін ұйымдастыруда ересек білім алушы мен оқытушының іс-әрекетін негіздейтін ересектерді оқыту туралы ғылым (Змеев С.И., Соколова А.С.);

– оқыту процесінде ересектің өзіне жетекші рөл берілетін және ересек оқушы мен оқытушының бірлескен іс-әрекеті жүріп отыратын ересектерге арналған білімді танып-білуге және оның практиксын жинақтауға бағытталған ғылым (Кибатаева Н.К.);

– тұлғаны есею кезеңінде оқытудың ерекшеліктерін зерттейтін ғылым (Орлова О.А.) және т.б.

Адам өмірінің әрбір кезеңіне психофизиологиялық, әлеуметтік-психологиялық, кәсіптік ерекшеліктер тән болғандықтан, осы ерекшеліктер ересектерге арналған білімді ұйымдастырудың өзгешелігін анықтайды. Андрагогикалық білім жүйесінің қоғамдағы заманауи әлеуметтік жағдаятпен байланыстылығы оның заңдылығы ретінде ересектер білімінің парадигмалды негіздерін жаңғыртуды керек етеді; андрагогикалық білімнің нәтижелілігі ересек адамның білімдік іс-әрекеттің субъектісі ретінде белсенділігіне және ішкі мотивациясына жақсару деңгейіне байланысты болады.

Н.Д. Хмельдің «Кәсіптік даярлық – еңбек іс-әрекетінің кез келген саласы үшін кәсіптің белгілі бір түрін меңгерумен байланысты мамандық қалыптастыру процесі. Мамандықты игеретін әр адам кәсіптің үш аспектісін (мазмұндық, тұлғалық, процессуалды) білу керек. Мұғалімнің кәсіптік даярлығы тұтас педагогикалық, оқу-тәрбие процесі туралы білімдерді құрайды» деген [8] ғылыми тұжырымының андрагогикалық білімнің әдіснамалық негізін тұжырымдауда маңызы

зор, өйткені ересектерге арналған білімді жүзеге асыруда олардың жас ерекшеліктері, тәжірибесі, дербестігін ескеру негізінде бірлескен танымдық, тәжірибеге бағытталған іс-әрекет туралы ұғымдар жүйесін қамтитын арнайы андрагогикалық дайындықтың керектігі айқын көрінеді. Демек, тұлғаның әрекеттік және шығармашылық мәні туралы ілім, жүйелік-құрылымдық тұғыр андрагогикалық білімнің әдіснамалық негіздері қатарында жетекші орын алады.

Андрагогика саласындағы теорияларға талдау жасай келе, С.И. Змеев: «білім алушы тарапынан дербес өз бетінше оқудың басымдылығы; өзінің оқу процесін ұйымдастыру бойынша ересек оқушы мен оқытушының бірлескен әрекетінің басым болуы; оқытудың қайнар бұлағы ретінде ересек оқушының тәжірибесіне сүйену; оқытудың жүйелілігі мен контекстілігі; оқыту нәтижелерін өзектендіру; оқытудың элективтілігі; ересек оқушылардың білімдік қажеттіліктерін дамыту; оқытудың саналылығы андрагогикалық принциптер ретінде белгілі болып отыр», – деп тұжырымдайды [9]. Ересектердің оқытуға деген саналы қарым-қатынасы рефлексивтілік принципіне сәйкес келеді, сондықтан да олардың ішкі мотивациясын күшейтуге мейлінше позитивті түрде ықпал етеді. Андрагогикалық білімнің әлеуметтік-мәдени алғышарттары оның әлеуметтік тәжірибесіне, әлеуметтендіру ерекшеліктеріне, тұлғаның ұлттық және әлемдік мәдениетке кірігу жағдайындағы білімдік қажеттіліктерінің өсуіне байланысты.

Қорытынды. Қазақстанның үшінші жаңғыруы жағдайында нақты мақсатқа жетуге, білім алуға, сапалы өмір сүру салтын дамытуға, кәсіби және тұлғалық жағынан үздіксіз жетілуге ұмтылуда андрагогикалық білімнің әдіснамалық негіздерін транспәндік деңгейде ғылыми салалардың синтезінің заңдылықтарын ескере негізінде кешенді зерттеудің басымдығы айқын екені ақиқат.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. Олейникова О.Н. Муравьева А.А. Аксёнова Н.М. Обучение в течение всей жизни как инструмент реализации Лиссабонской стратегии. – М., 2009. – 113 с.
2. Яковенко Б.В. О сущности прагматизма (pro et contra) // Мошч философии. – СПб, 2000.
3. Митина А.М. Становление и развитие дополнительного образования взрослых зарубежом: концептуальный анализ // Автореф. дисс. ... д-ра пед.наук. – Волгоград, 2005. – 40 с.
4. Titmus C.J. (ed.). Lifelong education for adults: An international handbook. – Elsevier, 2014.
5. Jarvis P. Adult and continuing education: Theory and practice. – Psychology Press, 1995.
6. Вершловский С.Г. Становление андрагогики как науки / С.Г.Вершловский // Педагогика. – 2012. – № 5. – С.35-44.
7. Henschke J.A., Cooper M.K. International Research Foundation for Andragogy and the Implications for Adult Education Practice. Co-Authored with Mary K. Cooper. In Proceedings for Midwest Research-to Practice Conference in Adult, Continuing, Extension, and Community Education. – St. Louis, Missouri, 2006. – Pp.93-98.
8. Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя // Автореф. дисс. ... д-ра пед.наук. – Киев, 1986.
9. Змеёв С.И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых. – М.: Perse, 2007.

References

1. Olejnikova O.N. Murav'eva A.A. Aksonova N.M. Obuchenie v techenie vsej zhizni kak instrument realizacii Lissabonskoj strategii. – M., 2009. – 113s.
2. YAkovenko B.V. O sushchnosti pragmatizma (pro et contra) // Moshch' filosofii. -SPb, 2000.
3. Mitina A.M. Stanovlenie i razvitie dopolnitel'nogo obrazovaniya vzroslyh zarubezhom: konceptul'anyj analiz // Avtoref. diss. ... d-ra ped.nauk. Volgograd, 2005. - 40 s.
4. Titmus C.J. (ed.). Lifelong education for adults: An international handbook. – Elsevier, 2014.
5. Jarvis P. Adult and continuing education: Theory and practice. – Psychology Press, 1995.
6. Vershlovskij S.G. Stanovlenie andragogiki kak nauki / S.G. Vershlovskij // Pedagogika. – 2012. – № 5. – S.35–44.
7. Henschke J.A., Cooper M.K. International Research Foundation for Andragogy and the Implications for Adult Education Practice. Co-Authored with Mary K. Cooper. In Proceedings for Midwest Research-to Practice Conference in Adult, Continuing, Extension, and Community Education. - St. Louis, Missouri, 2006. - PP.93-98.
8. Hmel' N.D. Teoreticheskie osnovy professional'noj podgotovki uchitelya // Avtoref. diss. ... d-ra ped.nauk. – Kiev, 1986.
9. Zmeyov S.I. Andragogika: osnovy teorii, istorii i tekhnologii obucheniya vzroslyh. – M.: Perse, 2007.

Аннотация

Менлибекова Г.Ж¹., Сейдина М²., ¹⁻²Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева (Астана, Казахстан).

Методологические основы андрагогического образования // Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

В статье рассматриваются генезис и эволюция философских и методологических основ андрагогического образования, концептуальные подходы андрагогического образования, осуществляется анализ различных теории и концепций образования взрослых. Раскрывается сущность понятий «образование в течение всей жизни», «образование на протяжении всей жизни», «непрерывное образование», «образование взрослых», «обучение взрослых», «дополнительное профессиональное образование взрослых». Представлен

анализ методологических принципов в зарубежной и отечественной андрагогике. Рассматриваются направления, закономерности и принципы андрагогического образования в различных социокультурных контекстах. В рамках непрерывного образования определяются социально-экономические и культурные предпосылки развития методологии образования взрослых. Определены приоритеты и предметное поле методологии андрагогического образования. В статье уточняются методологические основы андрагогического образования в контексте третьей модернизации Казахстана.

Ключевые слова: образование в течение всей жизни, образование на протяжении всей жизни, непрерывное образование, образование взрослых, обучение взрослых, дополнительное образование взрослых.

Abstract

Menlibekova G.Zh¹., Seidina M.Z²., ¹⁻²Eurasian National University named after L.N. Gumilev. **Methodological framework of andragogical education** // Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

The article examines the genesis and evolution of philosophical and methodological foundations of andragogical education, the conceptual approaches of andragogical education; analyzes the various theories and concepts of adult education. The essence of the following concepts are disclosed: 'lifelong education', 'continuing education', 'adult education', 'adult learning', 'additional adult education'. The analysis of methodological principles in foreign and domestic andragogy is presented. The trends, common factors and principles of andragogical education in various social and cultural contexts are considered. Within the framework of lifelong education, social, economic and cultural prerequisites for the development of the adult education methodology are determined. Priorities and subject field of the methodology of andragogical education are determined. The article clarifies the methodological foundations of andragogical education in the context of the third modernization stage in Kazakhstan.

Key words: lifelong education, continuing education, adult education, adult learning, additional adult education.

ICSTI: 14.07.09

A.SARSEMBAYEVA

D. Serikbayev East Kazakhstan state technical university
(Ust'-Kamenogorsk, Kazakhstan)

**THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC, THEORETICAL
AND PRACTICAL RESOURCE BASE OF TEACHING FOREIGN
LANGUAGES FOR SPECIFIC PURPOSES TO THE STUDENTS
OF MINING AND METALLURGICAL SPECIALTIES**

Abstract

The research subject is professionally oriented teaching foreign languages to the students of mining and smelting specialties. The work goal is describing the pedagogical experiment results in the process of organizing teaching the students of mining and smelting specialties on the basis of professionally oriented foreign language teaching of the students of non-linguistic faculties. Experimental work on shaping professionally-oriented language competence in the

course of foreign language teaching of the students of the second and third year in the groups of mining and smelting specialties ("Geology and Exploration of Mineral Deposits", "Mining", "Metallurgy", "Cadastre", "Land Management", "Geodesy and Cartography") was done in progress. Resource and practical base of professionally-oriented foreign language teaching the students of mining and smelting specialties was created. Degree of implementation: – resource-practical base of professionally oriented teaching of a foreign language to the students of mining and smelting specialties includes two remote courses for offline work, a media library with electronic textbooks, teaching aids, audio and video materials, database of electronic language teaching resources, educational and methodical manual, electronic teaching aid. Resource and practical base of professionally-oriented foreign language teaching the students was developed, and the results of experimental and pedagogical work can be used in the system of teaching foreign languages in non-linguistic universities.

Key words: professionally oriented teaching, language competence, pedagogical experiment, pedagogical condition.

Introduction. Assessing the modern practice of teaching foreign languages in higher educational institutions of Kazakhstan in non-linguistic universities, the following positive points can be noted: there has been a tendency to increase the number of hours and terms of study, the introduction of additional course preparation related to language skills. In particular, in D.Serikbaev EKSTU teaching foreign languages is considered as a compulsory and important component of professional training of engineering skills.

The analysis of the European experience of teaching foreign languages on the example of the German higher school made it possible to state the necessity of integrating language education and a chosen specialty (studien begleitende Fremd sprache naus bildung), training of specialists in certain fields of activity who will be ready to participate in the unified global linguistic space that is being created today.

In determining the essence of professionally oriented foreign language teaching specific features of this discipline, which were highlighted by I.Bim, I.Zimnyaya, S.Kunanbaeva, A.Kushnir, E.Passov, E.Polakh, V.Safonofa, J.M. Swales, L.Trimble were considered. The analysis of dissertational works on the issues of professionally oriented foreign language teaching of A.Balakhonov, M.Bulygina, L.Burovaya, I.Grigorenko, M.Dubrovin, Yu.Zusman, A.Kartabayeva,

S.Kasilina, C.Kitaeva, T.Kulnevich, T.Kuchma, N.Lukoshkina, S.Protsenko, T.Serova, A.Iskakova, A.Zhaitapova and others allowed to specifying this concept as a specially organized process of targeting goals, content, forms, methods and means of training for the future specialty as well as developing students professional skills necessary for them to effectively perform various professional tasks using a FL [5, 9, 10].

Main body. In the course of experimental work, three stages were identified: ascertaining, shaping resulting (final). The work was conducted on the basis of D.Serikbaev EKSTU at Foreign Languages sub-department among the students of 2-3 years of the Geo Sciences Department in the groups of mining and metallurgical specialties: 5B070600 "Geology and Exploration of Mineral Deposits", 5B070700 "Mining", 5B070900 "Metallurgy", 5B090700 Cadastre, 5B090300 Land Management, 5B071100 Geodesy and Cartography" (14-GDK-1, 14-GDK-1gd, 14-GDK-2md, 14-GT-1, 14-GTK-1, 14-ZU-1, 14-KD-1, 14-KDK-1, 15-MT-1, 15-MTC-1, 15-MTC-2, 15-MTC-3) the total number of students is 220; 101 students in the experimental group and 95 are in the control group, 196 students in all.

I. Ascertaining stage of the experimental work. At the ascertaining stage experimental (EG) and control (CG) groups among the students of Geo Sciences department were picked out. The number of respondents in the experimental

group was 101 students, the control group included 95 students. The work was carried out during the 1st, 2nd, 3rd, 4th semesters. The study of the initial levels of such indicators as motivation and readiness for professionally oriented learning, as well as the characteristics of the manifestation of professionally oriented language competence - professionally-oriented reading, speaking, mastering the methods of logical thinking was done.

II. Shaping stage of the experimental work.

The goal of the experimental work shaping stage was to prove effectiveness of the developed organizational and pedagogical conditions in the process of professionally oriented teaching a FL to shape the professionally oriented language competence of a technical university students, the opportunity to use a FL as a tool, a tool for increasing the professional competence level.

The peculiarity of the experimental work was the development of special tools, the implementation of adapted interactive methods of teaching (verbal-dialectical, case-study), methods of term-conceptual work for the actualization of professionally oriented FL teaching which was based on interdisciplinary links taking into consideration the curricula of majoring disciplines, the work with teaching and educational aids and material, approximating or

imitating future professional activity, as well as for increasing the students independence, activity, and the intensity of the educational process.

III. The resulting stage of the experimental work states the level of shaping professionally oriented language competence through reading, speaking, methods of logical thinking, students' self assessment in the course of solving logical problems with professionally oriented terms and concepts in the course of working with the text, composing questions-judgments, solving professionally oriented situational tasks, and implementing recitative activities.

Taking into account that for the organization of professionally oriented teaching the teacher must have information about the state of the initial level of motivation and readiness for such training, we studied these features. Questionnaire "Study of Motivation and Readiness for FL Learning" was developed and used to determine the level of motivation shaping and readiness for professionally oriented learning.

We studied the levels of these personal features display in the 2nd year students of D.Serikbaev EKSTU of Geo Sciences department and established the initial features data in the experimental (101 students) and control (95 students) groups, Table 1 shows.

Table 1

Studying the level of motivation and readiness to learn a foreign language in the control and experimental groups

Levels personal features display	Motivation			
	Control group (95 students)		Experimental group (101 students)	
	(I*)	(II*)	(I*)	(II*)
High	20 (21.1 %)	27 (28.4 %)	18 (17.8 %)	28 (27.7 %)
Average	24 (25.5 %)	29 (30.5 %)	25 (24.8 %)	36 (29.7 %)
Low	51 (53.6 %)	39 (41.1 %)	58 (57.4 %)	43 (42.6 %)
	Readiness			
	Control group (95 students)		Experimental group (101 students)	
	(I*)	(II*)	(I*)	(II*)
High	18 (18.9%)	26 (27.4%)	15 (14.9%)	29 (28.7%)
Average	22 (23.2%)	28 (29.4%)	26 (25.7%)	34 (33.7%)
Low	55 (57.9%)	41 (43.2%)	60 (59.4%)	38 (37.6%)

The analysis showed that of respondents with a high level of preparedness and motivation for FL learning was slightly larger in the control group than in the experimental group, the number of respondents with average and low levels was greater in the experimental group. The study of these indicators showed that the level of motivation and readiness for FL learning (the number of respondents with high and average level) was low in both groups and was 42.1% in CG and 40.6% in EG.

Thus, the studied characteristics of "motivation" and "readiness" for learning a foreign language in CG and EG were close in meaning: the number of respondents with high and average levels of motivation – 46.3 and 42.6% correspondingly; high and average levels of readiness – 42.1 and 40.6% correspondingly. Such low focus on the FL study in a non-linguistic university can be explained by the lack of awareness and underestimation of FL opportunities for their future professional activities by students.

After the preparatory-informative classes the studying of the level of the display of motivation and readiness for FL learning showed that the motivation for FL learning was increased both in the control and in the experimental groups. Comparison with the original motivation data showed that high and average levels went up by 7.3 and 5.3% correspondingly in the control group and the low level decreased by 12.6%. High and average levels increased by 9.9 and 4.9% correspondingly in the experimental group and the low level decreased by 14.8%. the study of readiness level display the study showed that high and average levels increased by 8.5% and 6.2% correspondingly, and the low level decreased by 147 % in the control group. High and average levels increased by 13.8 and 8.6% correspondingly in the experimental group and the low level decreased by 21.8%. The researches confirm the opinion and conclusions of other authors that purposeful educational and upbringing work in the group allows and positively influences the increase of personal features the level, in our case it is the motivation and readiness for professionally oriented FL learning and the shaping of

professionally oriented language competence, which allows significant increasing the students activity for this goal realization.

However, it should be emphasized that the level of motivation should be maintained throughout the entire cycle of the educational process at teaching FL. The percentage of students setting the goal to study FL for the formation of profession-oriented linguistic competence before preparative and informative sessions was 43.2% in CG (Control Group) and 41.9% in EG (Experimental Group), after the performance of these sessions there was a positive trend both as in CG – (61.2%) and so as in EG – (62.2%). At self-assessment of their knowledge of FL only 14.2% of respondents in CG and 15.2% of respondents in EG assessed their knowledge as good.

Our researches are consistent with the data on the formation and increase of motivation of the students, which were considered in the researches of Dontsov A.I., Lomov B.F., Petrovsky A.V., Sukhodolsky G.V. [1, 2, 3], etc.

To study personal characteristics of students, such as the efficiency and flexibility of thinking, Cattell's questionnaire (16-factor personality questionnaire of Cattell) was used. High and average values obtained by B index indicate that the students in CG (58.9%) and in EG (57.4%) are intellectually developed, they can think abstractly and have a high ability to learn. E index in CG (85.1%) and in EG (81.1%) suggests that these students are ready to show self-sufficiency, independence, the ability to dominate. M index, where high and average values are (67.4%) in CG and (68.2%) in EG, indicates that these students have a rich imagination, the ability to operate with abstract concepts, they are focused on their inner world, however, those ones who have low indices for this parameter, as a rule, act correctly, they are practical and balanced. Sufficiently high N indices indicate that students are inclined to abstract thinking, the ability to transfer abstract concepts into practical solutions, they are able to find a way out of a difficult situation, and high Q indices characterize their high susceptibility to new things (radicalism). Along with this, it should be noted that some students have low

indices for the characteristics studied. In the process of FL teaching, it is necessary to take into account all the above-mentioned features and, on their basis, to orient purposefully the trajectory of FL teaching.

In CG and EG there were held the classes to determine the initial level of formation of profession-oriented linguistic competence through the following characteristics: profession-oriented reading, speaking, operating with methods of logical thinking. The classes were conducted on a profession-oriented topic, the text was given on a professional topic, case problems and test tasks were used.

The study of the initial level of demonstration of profession-oriented linguistic competence through the characteristics of "practice-oriented reading, speaking", "mastering (operating) the methods of logical thinking when working with technical texts", "performance of speech activity, discussions on professional topics" has determined that there were no significant differences among the respondents making up CG in comparison with the data of EG respondents. Thus, reading and speaking in EG and CG for each respondent in terms of the number of scores (marks), that were expressed

as percentage in relation to the maximum number of scores to be obtained, was below 50% and on the average amounted among all the respondents: reading in EG – 39.3%, in CG – 46.9%, speaking in EG – 36%, in CG – 40.3%, i.e. corresponded to a very low level (A1) of survival, according to the evaluation list of the level of POLC formation compiled by us.

The assessment of formation of profession-oriented linguistic competence through the characteristic of "mastering (operating) the methods of logical thinking" was conducted in the study groups and was 47.5% in EG and 50.1% in CG, which is regarded as a very low level of survival (A1) and a low pre-threshold level (A2). It should be noted that reading indices in percentage terms in CG – by 7.6%, in speaking – by 4.3% and in operating with methods of logical thinking – by 2.6% are higher than in EG. According to the data obtained, it can be concluded that such characteristics of POLC as reading, speaking are determined at a very low level of survival – A1, and operating the methods of logical thinking – at a low level – A2 (pre-threshold). The data are shown in Table 2.

Table 2

Initial data of the level of profession-oriented linguistic competence (POLC) in CG and EG

POLC levels	Groups	Demonstration of POLC through characteristics		
		Reading	Speaking	Possession of logical thinking techniques
A1 – survival level	CG			
	EG			
A2 – pre-threshold level	CG	46,9%	40,3%	47,5%
	EG	39,3%	36%	–
B1 – threshold level	CG	–	–	–
	EG	–	–	50,1%
B2 – threshold advanced level	CG	–	–	–
	EG	–	–	–

One of the components of orientation of students on profession-oriented FL learning is the selection of the content of educational material, its enrichment with professional knowledge through interdisciplinary links and coordination of FL educational program with programs on special disciplines.

Integration with main disciplines in order to obtain additional knowledge and the formation of professionally significant personal characteristics requires a new approach to the selection of content. It is appropriate to consider the content of foreign language teaching as an aggregate of what learners should learn in the process of studying, so that the quality and level of foreign language knowledge are consistent with their needs and goals, as well as the purposes and objectives of professional education. The selection of the content is intended to contribute to the variegated and integral formation of the student's personality, preparation for the future professional activity [4, 5, 6].

In order to improve coordination and integration of educational activities there were studied academic programs of main disciplines in the fields of «Geology and Minerals Exploration», «Mining», «Metallurgy», «Cadastre», «Land Management», «Geodesy and Cartography», which students study during the I–IVth semesters, and accordingly the correction is carried out with them, that is enrichment with professional knowledge, concepts of educational materials (texts, tests, tasks) and their use in profession-oriented teaching of a foreign language. Such coordination of studying the topics in special disciplines with FL educational program implements the condition in which the special technical terminology and technical knowledge, obtained in main disciplines, orient the students to study the material associated with their future profession. The use of case problems, terms and concepts corresponding to the topics of special disciplines, increases the motivation for the formation of profession-oriented language competence, contributes to revision of the acquired professional knowledge. Enrichment of work program of the academic discipline «Profession-Oriented Foreign Language»

with profession-oriented topics, including professional concepts, which, according to the time of study and the content (course schedule), are consistent with the work programs of special disciplines, contributes to the formation of POLC.

On the basis of the documents regulating the need for profession-oriented FL teaching and the content of education, researches of scientific and educational literature and our own observations during selection of the content of educational material, we have identified the following requirements: a set of topics, profession-oriented texts and case problems (POCP); texts with the complete information necessary for solution of POCP on the topic of the text; texts with incomplete information, which allows to solve POCP on the topic of the text, but this information was given earlier – the students need to remember the material studied, to refer repeatedly to the previously studied topic; texts with incomplete information to solve POCP, which was not previously given; this encourages students to independently search for information to solve the problem; texts containing a problem with a possible alternative solution of it, stimulate the students to discuss this problem; increasing the informative capacity of the content of the material while maintaining its availability and objectivity, i.e. the correspondence of the students' qualification (ability) to work with the submitted material; texts orientation and POCP on mastering the leading concepts, skills of analytico-synthetic work with them; orientation of the content of the material on the development of speech and thinking activity, clinical thinking and the formation of POLC; the availability of prerequisites in the educational material for the development of criticality, creative thinking, i.e., the resolution of the contradictions of the object under study; the conformity of the educational material with the achievements of the technical science and the requirements of the State Compulsory Educational Standard; the use of multimedia tools.

In accordance with the selected conditions, principles and criteria of FL profession-oriented teaching of students of a technical college with

the purpose of formation of profession-oriented linguistic competence there were used the verbal and dialectical, case-study (based on the developed electronic textbook) methods of education and the technique of the term-concept work, which in their characteristics correspond to interactive methods of education.

I. The use of a verbal and dialectical method of learning in the process of teaching a foreign language in a technical college. The essence of the verbal and dialectical method of education consists in combining the educational process with logical cognition, bringing it to the ultimate (philosophical) stage of generalization through the dialectics of ideas, attitudes and means of educational work, which in its turn facilitates the transformation of consciousness, society and nature [7, 8].

II. The use of the term-conceptual method of work in the process of teaching a foreign language in a technical college.

The following methods and didactic teaching aids of profession-oriented foreign language were developed and applied:

a) the methods of teaching of profession-oriented foreign language reading of students of technical colleges, which include the main teaching aids for profession-oriented reading in a technical college and a set of exercises for teaching of profession-oriented reading with the features of the scientific and technical text as an object of learning of profession-oriented reading;

b) the methods of forming the dialogue competence of technical college students in the framework of profession-oriented education, describing the conceptual foundations of the methods for creating a dialogue competence and including a system of interactive communicative tasks in the context of profession-oriented communication;

c) the methods of teaching of written speech activity in profession-oriented teaching of foreign languages, in which writing is regarded as a productive speech activity. These methods include learning and teaching techniques and tasks used in teaching of written speech and the algorithm for teaching scientific written speech on the basis of a scientific-experimental article materials;

d) the textbook of methods on verbal-dialectical method of FL teaching of «Profession-Oriented English Language for special purposes (for mining and metallurgical specialities)» (English for special purposes (for students of mining) was compiled in accordance with the requirements of Standard Academic Program on the discipline of «Profession-Oriented Foreign Language», developed in leading higher education institutes of the Republic of Kazakhstan (the Kazakh National Technical University named after Satpaev K., Karaganda State Technical University, Karaganda State Industrial University, Kazakh National Agrarian University). The content of the textbook is adapted to the educational process, taking into account the specific character of teaching in a technical college. The purpose of the textbook is to organize activities to form profession-oriented language competence among future engineering specialists by introducing a verbal-logical (dialectical) method of education into the process of foreign language studying;

e) individual-educational test questionnaires – «Feedback Questionnaire» was created to collect problematic questions and answers to them for organizing control and evaluation of out-of-class work of students when performing tasks on a profession-oriented topic implemented during profession-oriented English language classes;

f) the program for the computer (electronic textbook) «English for Special Purposes» for students of mining» – the content of this program includes profession-oriented test tasks in English, designed for independent work and control of knowledge of students of mining and metallurgical specialties;

g) distance courses for mining and metallurgical specialties in the discipline of «Profession-Oriented Foreign Language», intended for remote and independent forms of work: the distance course of «Profession-Oriented Foreign Language for Students of Mining and Metallurgical Specialties. English language and the distance course «Profession-Oriented Foreign Language for the Specialty of «Mining». German language;

h) Multimedia library, including electronic textbooks and manuals, audio and video materials for profession-oriented English language teaching, a course of video lectures on the specialty of «Geology». The materials of the multimedia library are intended for the disciplines of «Profession-Oriented Foreign Language», «Professional Foreign Language», «Foreign Language for Academic Purposes»;
i) the database of domestic and foreign e-learning language resources on profession-oriented foreign (English, German) language.

Research Analysis of developing professionally-oriented foreign language competence of technical students. All the research statistical data obtained at evaluation of using professionally-oriented foreign language competence with the characteristics of reading, speaking and logical thinking skills of the SG, EG respondents, given in scores was processed, and its dynamics was monitored in the semesters.

Comparative data of the score of the developed professionally-oriented foreign language

competence are delivered in Table 3. The screening group had a higher level (25.7 + - 2.4) in comparison with the experimental group (22.3+ - 2.3) (P<0.001). Comparing the dynamics this figure leveled by the end of the first semester, the difference between EG and SG were not statistically significant (P=0.319). At the beginning of the second semester the acquisition dynamics became positive, exceeding in the experimental group.

The assessment of the characteristics of speaking and professional communication in one language form demonstrated that both reference quantity and I semester quantity had no significant differences in both groups (EG and SG). But in semester II, III, and IV indicators in EG are higher herewith representative results – P<0.005. Significant difference of the input data of this indicator is monitored in regard to the characteristic «operating logical thinking skills»: it is equal in semester I, and in semester II, III, and IV it is higher for EG. The data obtained is statistically reliable – P<0.05.

Table 3

Comparative data of the scoring developed professionally-oriented foreign language competence

Group	Scores M+-G				
	Basic data	1 semester	2 semester	3 semester	4 semester
POFLC through characteristic of professional reading					
SG	25.7+- 2.41	66.1+- 9.72	77.7+- 11.0*	80.3+- 10.7*	85.8+- 11.7*
EG	22.3+- 2.3*	67.9+- 10.5**	83.1+- 13.1*	91.7+- 12.0*	94.9+- 10.8*
POFLC in characteristic of professional speaking					
SG	22.1+- 2.4**	30.6+- 4.4**	37.3+- 5.3*	38.9+- 5.8*	40.7+- 5.6*
EG	21.1+- 2.6**	32.0+- 5.6**	41.1+- 8.3*	44.1+- 6.4*	40.7+- 5.6*
POFLC in characteristic of operating logically thinking skills					
SG	28.3+- 1.6*	94.5+- 12.5**	112.2+- 14.7*	115.7+- 16.1*	122.4+- 16.6*
EG	26.2+- 3.3*	99.1+- 13.9**	124.2+- 18.4*	132.0+- 18.0*	138.5+- 16.6*

This proves reliably that realized organizational and educational conditions based on the professionally-oriented training are efficient for developing professionally-oriented language competence. Though this general study cannot carry qualitative analysis and define levels of developing professionally-oriented foreign language competence through characteristics of reading, speaking and operating logical thinking skills in professional sphere of communication, dynamics of their changes.

Therefore, level assessment of developing professionally-oriented foreign language competence through these characteristics and given results were analyzed and processed statistically. Table 4 and Figure 1 present the results obtained with the analysis of dynamics of the level for developing professionally-oriented foreign language competence with professionally-oriented reading.

Table 4

Dynamics of the level of professionally-oriented language competence through the characteristic of professionally oriented reading with Chi-square criterion

Level group name	Level frequency in groups, %, in semesters									
	Basic data		I semester		II semester		III semester		IV semester	
	SG	EG	SG	EG	SG	EG	SG	EG	SG	EG
A1 Breakthrough or beginner	100 ^a	100 ^a	1.1 ^a	2.0 ^a	–	–	–	–	–	–
A2 Waystage or Elementary	–	–	60.0 ^a	56.4 ^a	47.4 [*]	30.7 [*]	40.0 [*]	11.9 [*]	21.1 [*]	7.0 [*]
B1 Threshold or Intermediate	–	–	38.9 ^a	41.6 ^a	50.5 ^a	56.4 ^a	53.8 [*]	66.4 [*]	65.3 ^a	70.3 ^a
B2 Vantage or Upper Intermediate	–	–	–	–	2.1 [*]	12.9 [*]	6.2 [*]	21.7 [*]	13.6 [*]	22.7 [*]

a – no statistically significant differences; * - statistically significant differences P<0.05

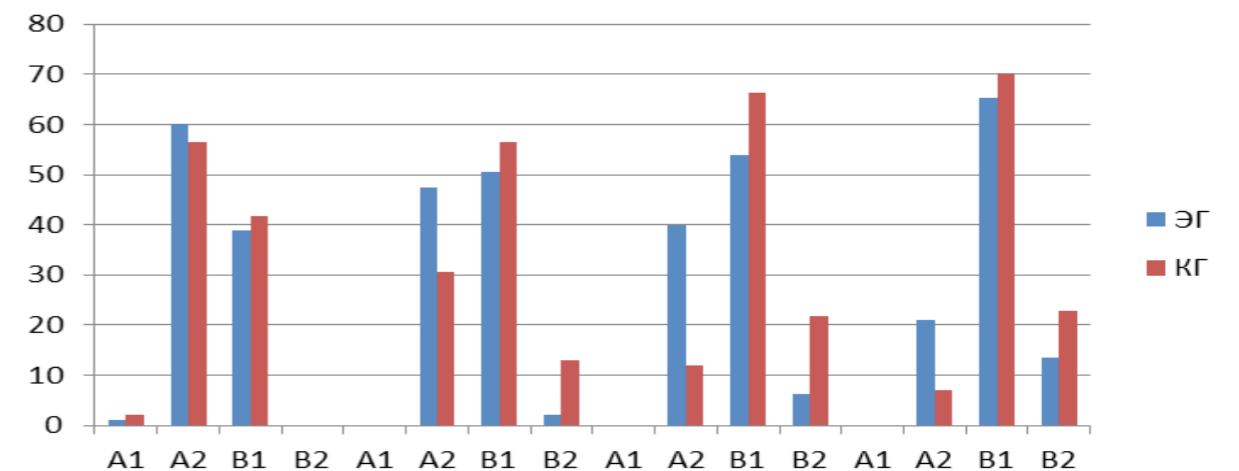

Figure 1 - Dynamics of the level of professionally-oriented language competence through the characteristics of professionally oriented reading in screening and experimental groups

A2 Waystage level statistically significantly decreased and B1 Threshold level increased in EG as compared with SG in II, III and IV semesters. B2 Vantage was higher in EG which is testified by significant differences in the levels. This fact can be accounted for the respondents of EG under the given conditions of educational provision studied professional-based texts, terms and concepts systematically, and therefore achieved a higher level of developed professionally-oriented foreign language competence through Professional-oriented reading, besides B2 Vantage in EG shows a considerable quality enhancement of this characteristic. Most of the respondents in SG achieved B1 Threshold in test profiles with more complicated assignments in both groups in semesters II, III, and IV. The respondents in SG demonstrated B1 Threshold, but the number of B2 Vantage respondents was considerably lower than in EG. While studying the dynamics of the level of development of professionally-oriented foreign language competence through the manifestation of the characteristic of professional-oriented speaking the following data was obtained which is presented in Table 5 and Figure 2.

Table 5

Dynamics of the development level of professionally-oriented foreign language competence through the manifestation of the characteristic of professionally-oriented speaking by Chi-square in SG = 95 and EG = 101

a – no statistically significant differences * - there are statistically significant differences. P<0.05

Level group name	Level Frequency in groups in % by semesters									
	Basic data		I semester		II semester		III semester		IV semester	
	SG	EG	SG	EG	SG	EG	SG	EG	SG	EG
A1 Breakthrough or beginner	100	100	10.5 ^a	9.9 ^a	2.1 ^a	1.0 ^a	1.1 ^a	0 ^a	–	–
A2 Waystage or Elementary	–	–	65.3 ^a	57.4 ^a	56.8 [*]	32.7 [*]	48.5 [*]	17.8 [*]	31.7 [*]	6.0 [*]
B1 Threshold or Intermediate	–	–	24.2 ^a	32.7 ^a	41.1 ^a	59.4 [*]	44.3 [*]	63.4 [*]	58.0 ^a	65.3 ^a
B2 Vantage or Upper Intermediate	–	–	–	–	0 [*]	6.9 [*]	6.1 [*]	18.8 [*]	10.3 [*]	28.7 [*]

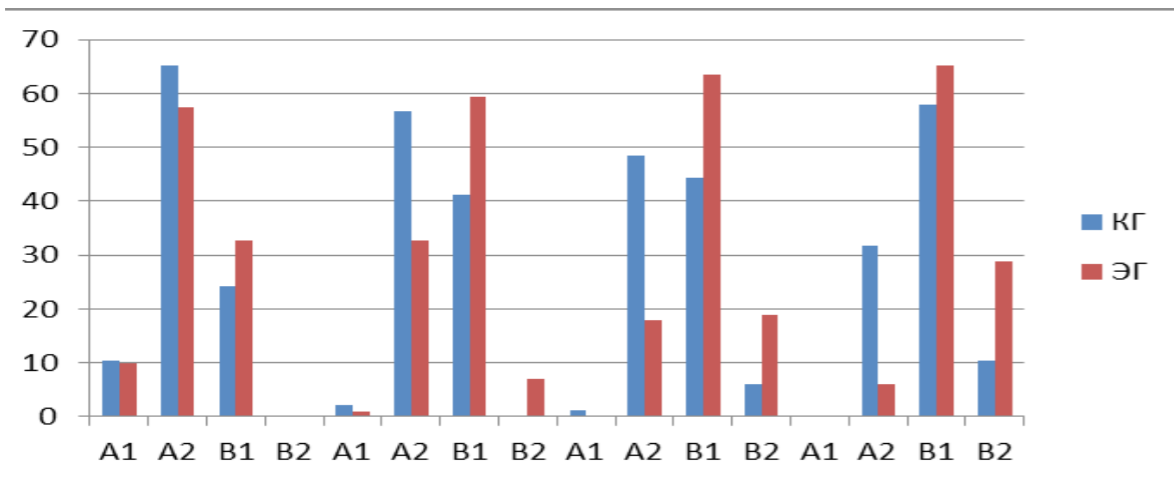

Figure 2 - Dynamics of the development level of professionally-oriented foreign language competences through the manifestation of the characteristic of professionally-oriented speaking in SG and EG

The research of the development of professional-oriented language competence through the characteristic of Operating logical thinking skills established that the initial level in both groups did not statistically differ and corresponded to A1 Breakthrough: 47.4% in SG, and 53.5% in EG; respondents with A2 Threshold: 52.6% in SG, and 46.5% in EG, i.e. the initial level in the studied groups equaled. Therefore, characteristic of POFLC in both groups corresponded to very low A1 Breakthrough and low A2 Waystage. According to the results in semester I, A1 Breakthrough comprised 4.2% in SG, and 3% in EG. The indicators of A2 Waystage level were established as 69.5% in SG, and 54.5% in EG; B1 Threshold: 26.3% in SG, and 42.6% in EG.

Table 6

- Dynamics of the level of development of professionally-oriented foreign language competences through the manifestation of the characteristic (operating logical thinking skills) by Chi-square in SG =95 and EG=101

Level group name	Level Frequency in groups in % by semesters									
	Basic data		I semester		II semester		III semester		IV semester	
	SG	EG	SG	EG	SG	EG	SG	EG	SG	EG
A1 Breakthrough or beginner	47.4 ^a	53.5 ^a	4.2 ^a	3.0 ^a	–	–	0 ^a	0 ^a	–	–
A2 Waystage or Elementary	52.6 ^a	46.5 ^a	69.5 [*]	57.4 ^a	54.5 ^a	60.0 [*]	27.7 [*]	43.7 [*]	15.8 [*]	30.5 [*]
B1 Threshold or Intermediate	–	–	26.3 ^a	42.5 ^a	40.0 ^a	59.4 [*]	59.4 [*]	50.1 [*]	68.4 [*]	65.4 ^a
B2 Vantage or Upper Intermediate	–	–	–	–	0 [*]	12.9 [*]	6.2 [*]	15.8 [*]	8.4 [*]	24.7 [*]

a – no statistically significant differences; * - there are statistically significant differences P<0.05

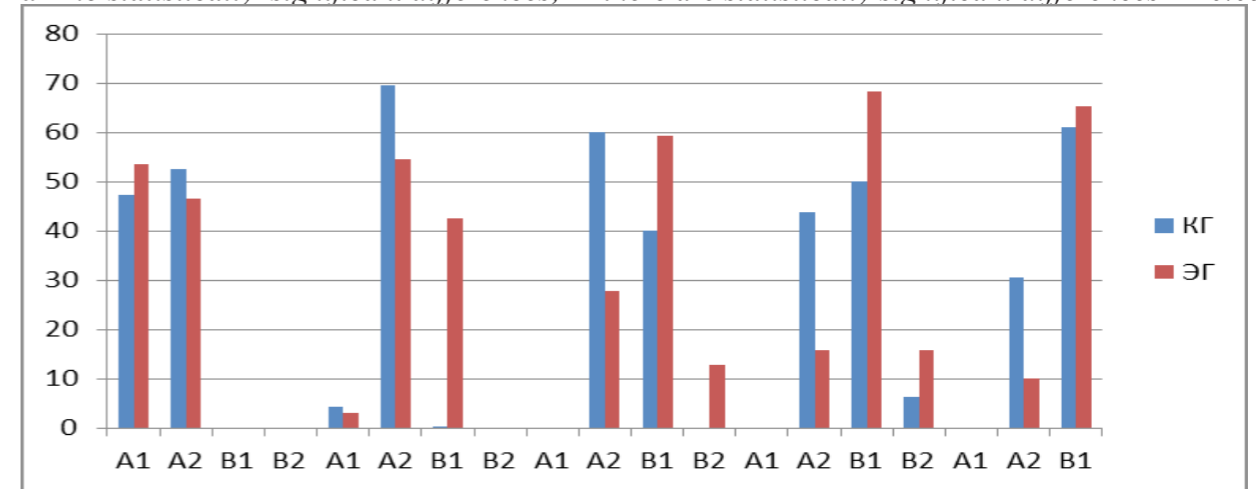

Figure 3 - Dynamics of the development level of professionally-oriented foreign language competence through the manifestation of the characteristic in screening and experimental groups

It should be highlighted that a great importance in the formation of a professionally oriented foreign language competence was given to the selection of the content for tutorial material and the mechanism of its use. Our observations prove that terms and concepts are better mastered if they are understood a new topic during studying, and according to the basic idea or thought contained in the text, one can clarify or choose the appropriate interpretation of an ambiguous term. The number of new professional terms and concepts in the study of the topic for the lesson can comprise on average 8-15, depending on their complexity and student's level of training. Table 7 demonstrates the levels of the professionally oriented foreign language competence developed at the final stage.

Table 7

Levels of the developed POFLC of respondents in screening group N=95 and experimental group N=101 at the resultant stage

Level	Characteristics of professionally-oriented foreign language competences									
	Basic data	result.		basic	result.		basic		result.	
		SG	EG		SG	EG	SG	EG	SG	EG
A1 Breakthrough or beginner	100%	–	–	100%	1.1 ^a	0 ^a	47.4%	53.5%	–	–
A2 Waystage or Elementary		21.1*	7.0*		21.1*	7.0*	52.6%	46.5%	30.5*	10.0*
B1 Threshold or Intermediate		65.3 ^a	70.3 ^a		65.3 ^a	70.3 ^a			61.1 ^a	65.4 ^a
B2 Vantage or Upper Intermediate		13.6*	22.7*		13.6*	22.7*			8.4*	24.7*

Footnote: a – no statistically significant differences; * - statistically significant differences - P<0.05

For further examination of such personal characteristics as efficiency and flexibility of thinking, the Kettel questionnaire was applied. At this stage we the following technique was used to define initial indicators of efficiency and flexibility of thinking. Reexamination to determine dynamics of the given indicator was carried out in EG. Research findings of personal characteristics by the Kettel questionnaire present the developed level of professional-oriented foreign language competence given in Table 8. The analysis of the obtained data of the initial and resultant levels on the investigation of the efficiency of thinking revealed an increase

in the level of efficiency and flexibility of thinking, abstract thinking skill; learning ability (intelligence index B> 7 sthenes) increased by 10.1% as compared to the initial data. The number of students with developed analytical thinking, able to experiment (indicator Q> 6 sthenes) increased by 3.9% of the initial level. The indicator M rose by 2.1% of the initial. A sufficiently high average level both at the initial and the resultant stages of the study indicates that the students possess a developed specific imagination along with the ability to use abstract concepts.

Table 8

Dynamics of efficiency and flexibility of thinking in the experimental group N -101, given data – I and resulting data – II, %

Level of efficiency and flexibility of thinking	Characteristics under study									
	B		E		M		N		Q	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
High B2	33.7	43.6	34.7	50.5	15.9	17.8	46.6	49.4	29.7	32.6
Medium B1	21.8	19.8	51.4	37.6	51.5	51.5	36.6	34.7	36.6	37.6
Low A2+ A1	44.5	36.6	13.9	11.9	32.6	30.7	16.8	15.9	33.7	29.8

Therefore, a positive dynamics of the thinking efficiency indicator has been revealed which correlate with the data obtained in researching the level of logical thinking proficiency defined by the evaluation sheet based on the Common European Framework of Reference for Languages, and indirectly prove a positive impact of the applied educational provision for forming POFLC. The obtained results of the research proved by statistically reliable data give grounds to assert that the level of formation of the professionally-oriented language competence of the experimental group students is higher than in the screening group. In addition, developed and implemented organizational and pedagogical conditions in the educational process of a non-linguistic high school contributed to the formation of professionally-oriented language competence of future engineers. Summing up the resultant stage of experimental work, we can conclude that the identified and implemented organizational and pedagogical conditions were effective for achieving the stated goal – the formation of professionally-oriented language competence. In addition, organizational and pedagogical conditions developed and implemented into the educational process of a non-linguistic high school contributed to the formation of professionally-oriented foreign language competence of future engineers. Summing up the resultant stage of research work, we can conclude that the identified and implemented organizational and pedagogical conditions were effective for achieving the stated objective – the formation of professionally-oriented language competence.

Conclusion.

1. The research work in formation of professional-oriented foreign language competence based on the professional-oriented training of foreign languages in university educational activity established that the applied organizational and educational conditions are effective and rational for applying the chosen interactive methods and means for teaching foreign languages to non-linguistic students;

2. The research efficiency is corroborated by the statistically significant and reliable dynamics of a higher level of developed of professional-oriented foreign language competence of the students in experimental group as compared with the students of the screening group and basic level. Statistically significant and reliable dynamics of the higher level of formation of professionally-oriented language competence of the experimental group students compared with students in the control group and the baseline confirms the effectiveness of the performed work;

3. Quantitative and qualitative assessment of the results of application of the revealed organizational and educational conditions established that they exceed the level of professionally-oriented foreign language competence through such developed characteristics as: professionally-oriented reading and speaking.

References

1. Dolgorukov A.M. Case Study as a Way (Strategy) of Understanding [Electronic Resource] / Dolgorukov A.M. – Access mode: <http://www.gdenet.ru/bibl/education/process/7.2.html>. (Russian).
2. Lomov B.F. Methodological and Theoretical Problems of Psychology [Text] / Lomov B.F. – M.: Science, 1984. – 432 p. (Russian).
3. Sukholsky G.V. Fundamentals of Psychological Theory of Activity. – M.: Publishing House of Leningrad University, 1988. – 341 p. (Russian).
4. Gal'skova N.D., Gez N.I. The Theory of Teaching Foreign Languages: Linguodidactics and Methodology / Gal'skova N.D., Gez N.I. – M.: Academy, 2004. – 336 p. (Russian).
5. Zimnyaya I.A. Psychology of Teaching Foreign Languages at School. – M.: Prosvescheniye, 1991. – 222 p. (Russian).
6. Polyakov O.G. Purposes of Profession-Oriented Teaching of Foreign Language in Higher Education Institutes: Experience of Formulation // Foreign Languages at School. – 2008. – No. 1. – P.2-8. (Russian).
7. Glebova M.V. The System of Didactic Conditions for Development of Efficient Thinking of Students // Young Scientist. – 2011. – No. 11. – V.2. – P.158-160. (Russian).
8. Glinkina G.V. Method of Dialectical Teaching: Preparation of a Teacher for the Formation of the System Knowledge of Students: Monograph. – Krasnoyarsk: KKIPK & PPRO, 2010. – 232 p. (Russian).
9. Iskakova A.O. Some issues of professionally-oriented English language teaching for nonlanguage specialties // Педагогика и психологи. – 2017. – № 1(30). – 172-176 p.
10. Zhaitapova A., Kartabayeva A. The peculiarity of teaching the contents of an oral foreign language professional tourist discourse // Педагогика и психологи. – 2016. – № 3(28). – 133-138 p.

Аңдатпа

Сәрсембаева А.Ә., Д.Серікбаев атындағы Шығыс-Қазақстан мемлекеттік техникалық университеті (Өскемен, Қазақстан).

Кәсіби-бағытталған шетел тілдері пәні бойынша тау-кен металлургиялық мамандықтарының ғылыми-теориялық және ресурстық-практикалық базасының әзірлемесі // Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Зерттеу объектісі болып кәсіби-бағытталған шетел тілін оқитын тау-кен металлургиялық мамандықтарының студенттері алынды. Жұмыстың мақсаты – тілдік емес тау-кен металлургиялық мамандықтарының студенттерінің кәсіби-бағытталған шетел тілдерін оқудағы педагогикалық тәжірибенің нәтижелерін көрсету. Жұмыс барысында тау-кен металлургиялық мамандықтарының («Геология және пайдалы қазбалар кен орындарын барлау», «Кен ісі», «Металлургия», «Кадастр», «Геодезия және картография») 2-3 курс студенттерімен кәсіби-бағытталған шетел тілін үйренудегі тіл құзыретін қалыптастыру бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмыс жүргізілді. Зерттеу нәтижесінде тау-кен металлургиялық мамандықтарының студенттеріне кәсіби-бағытталған шетел тілін оқытудың ресурстық-практикалық базасы әзірленді. Енгізу дәрежесі: тау-кен металлургиялық мамандықтарының студенттеріне арналған кәсіби-бағытталған шетел тілін оқыту ресурстық-практикалық базасы автономды режимдегі екі қашықтық курсты қамтыды, электрондық оқулықтар медиатекасы: оқу құралдары, аудио – және бейне материалдар, оқу-әдістемелік құрал, электрондық оқу-әдістемелік құралдар. Әзірленген ресурстық-практикалық базаны, кәсіби-бағытталған шетел тілдерін оқыту мен тәжірибелі педагогикалық жұмыстың нәтижесі ретінде, білім беру жүйесіндегі тілдік емес жоғарғы оқу орындарында пайдаланылуға болады.

Түйін сөздер: кәсіби-бағытталған оқыту, тілдік құзыреттілігі, педагогикалық эксперимент, педагогикалық шарт.

Аннотация

Сәрсембаева А., Восточно-Казахстанский государственный технический университет имени Д.Серикбаева (Усть-Каменогорск, Казахстан).

Разработка научно-теоретической и ресурсно-практической базы профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам по профилю горно-металлургических специальностей // Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

Объектом исследования является профессионально-ориентированное обучение иностранным языкам студентов горно-металлургических специальностей. Цель работы – описание результатов педагогического эксперимента в процессе организации обучения студентов горно-металлургических специальностей на основе модели профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам студентов неязыковых факультетов вузов. В процессе работы была проведена опытно-экспериментальная работа по формированию профессионально-ориентированной языковой компетенции студентов при обучении иностранному языку студентов 2-3 курсов в группах горно-металлургических специальностей (специальности «Геология и разведка месторождений полезных ископаемых», «Горное дело», «Металлургия», «Кадастр», «Землеустройство», «Геодезия и картография»). В результате исследования была разработана ресурсно-практическая база профессионально-ориентированного обучения иностранному языку студентов горно-металлургических специальностей. Степень внедрения: – ресурсно-практическая база профессионально-ориентированного обучения иностранному языку студентов горно-металлургических специальностей включает два дистанционных курса для работы в автономном режиме; медиатеку с электронными учебниками, учебными пособиями, аудио- и видеоматериалами; банк данных электронных обучающих языковых ресурсов; учебно-методическое пособие; электронное учебно-методическое пособие. Разработанная ресурсно-практическая база профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам и результаты опытно-педагогической работы могут быть использованы в системе обучения иностранным языкам в неязыковых вузах.

Ключевые слова: профессионально-ориентированное обучение, языковая компетенция, педагогический эксперимент, педагогическое условие.

XFTAP: 15.09.22.7

Н.С. АХТАЕВА¹, Ш.Қ. ТӨЛЕНДІ², Н.М. САДЫКОВА³

^{1,2,3} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
(Алматы, Қазақстан)

БАЛАЛАРДЫ ҚАЛАЙ СҮЮ КЕРЕК? (Ш.А. Амонашвилидің еңбектері негізінде)

Аңдатпа

Мақала қазіргі таңдағы әлеуметтік жұмыс саласының зерттеу объектісі ретінде балалардың қажет ететін сүйіспеншілік сезімдерін қалай қалыптастыру қажет екендігін анықтауға негізделген. Қазіргі таңда көп жағдайда педагогтар баланың ішкі әлеміне ене алмай, олардың жүректеріне жол таба алмай жатады. Бұл педагогтардың балаға деген сүйіспеншілік сезімдерінің жетіспеуінен немесе өз мамандығын шынайы жақсы көрмеуінен туындап жататын құбылыс болып табылады. Ал, бұл өз кезегінде баланың болашағының жарқын болып қалыптасуында көптеген кедергілер келтіреді. Сол себепті мақалада ынтымақтастық педагогикасын насихаттаушы жаңашыл педагогтардың бірі Ш.А. Амонашвилидің «Баланы қалай сүйю керек?» деген еңбегіне талдау жасалған. Мақаланың өзіндік ерекшелігі – мақалада балаларды шынайы сүйю арқылы үлкен нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін бірқатар әдістер көрсетілген. Сондай-ақ мақалада В.А.Сухомлинский, Януш Корчак сынды педагогтардың баланы сүйюге үйрететін еңбектері талданады. Мақала психология мамандығы мен әлеуметтік сала бойынша оқитын бакалаврларға, педагогика, психология және әлеуметтік сала мамандарына және басқа да гуманитарлық бағытта білім алатын оқушыларға арналған.

Түйін сөздер: бала, педагогикалық махаббат, махаббат, сүйю, шынайы сезім, педагог, түсіністік, қамқорлық, мейірімділік, шыдамдылық.

Кіріспе. Баланы жақсы көру және балаға оған деген сүйіспеншілік сезімдерінің бар екендігін сезіндіру және педагогикалық мамандықты сүйю мәселесі барлық уақыттарда адамзат тарапынан туындайтын ойлардың өзегінде болды және мәңгілік маңыздылыққа ие мәселе ретінде қала бермек. Педагогика саласында барлығы да *балаға деген махаббаттан* басталады. Себебі, егер оқытушы бойында балаға деген махаббат болмаса, онда мұғалім нағыз педагог, яғни шеберлігі шыңдалған педагог, сауатты педагог, мәдениетті педагог дәрежесіне ешқашан көтеріле алмайды. Оқушы жанын түсіну үшін, оны ең әуелі жақсы көру қажет. Жақсы көру сезімі арқылы мұғалімнің өзі рухани тұрғыдан биікке көтеріледі, нәтижесінде оның оқушылары да еркін самғайды, өмірде өз орнын табу жолында жоғарыға қанат қағады. Осыдан келе *педагогикалық махаббат* деген ұғым туындайды. Педагогикалық махаббат дегеніміз – балаға тәлім беруге, оны жақсы тұлға болып қалыптасуы үшін тәрбиелеуге құштарлық; оқушы жүрегіне жол тауып, оның өмір сүруге деген құштарлығын оятатын мұғалімнің ерен еңбегі және шыдамдылығы. Педагог оқушыны жақсы көру арқылы оны жамандықтан қорғайды. Осы тұрғыда В.А. Сухомлинскийдің «Баланы жақсы көрмейтін педагог дауысы жоқ әнші-музыкантпен, түсті ажырата білмейтін суретшімен тең» деген қанатты

сөзі еске түседі. Адамдарды әрқашан жақсы көрсең, олар да сені жақсы көреді. Ал, өз кезегінде, жақсы көру дегеніміз – сол адаммен бірге бір бағытта жүру оны түсінуге деген қабілеттің бірілігі. Махаббат сезімі әрқашан да қорқынышты жеңеді және адамда ерекше бір сенімділіктің орнығуына себеп болады. Осы кезде Януш Корчактың «Балалар жоқ, бірақ адамдар бар. Бірақ түсінік ауықымы мүлдем басқа, тәжірибелік қоры басқа, қызығушылығы да, сезінуі де басқа. Ең өрескел қателік – педагогиканың адам туралы емес, бала туралы ғылым деп санайтыны. Бала сезімінің аясы үлкендерден асып түседі немесе тежелуі өтелмеген. Интеллект аясында аз дегенде, оларға тең, тек тәжірибесе жетіспейді.» деген сөзі балаға ерекше сүйю сезімінің қажет екендігін дәлелдейді.

Януш Корчактың сөзімен келісе отырып, мынадай тұжырымға келуге болады:

– үлкендер балаларға ешқашан ашуланбаулары қажет, себебі бұл баланы түзмейді, керісінше бұзады;

– дрессировкамен, қысыммен, қиянатпен қол жеткізгеннің барлығы да осал, күмәнді және сенімсіз болады;

– жағымсыз тосынсыйды қаламайтын және болуы мүмкін іске жауапкершілік ала алайтын тәрбиеші – тиран;

– денсаулық – бұл басты өмір игілігі;

– көптеген балалар ойыны – үлкендердің байсалды әрекеттеріне еліктеуден туады.

Баланы жақсы көретін адам әрқашан кешірімді болады. Біз ерекше жақсы көру сезімі арқылы ғана балаға көмектесе аламыз, өмір жолында кездесетін көптеген кедергілерді осы бір ерекше сүйю сезімі арқылы жеңеміз.

Жақсы көру дегеніміз бұл жүрекпен өмір сүру деген сөз.

Жақсы көру сезімі адамды мүлдем танымастай етіп өзгертеді. Баланы жақсы көрген адам оларға үнемі қызмет еткісі келіп әрдайым оларға көмек көрсетуге дайын тұрады. Психологиялық тұрғыдан алғанда, жақсы көру дегеніміз – эмоционалдық оң қарым-қатынастың жоғары дәрежесі. Балаға махаббатсыз берілетін білім бұл педагогтың

бақытсыздығын көрсетеді. Оқушыны, сондай-ақ өз жұмысын шын жақсы көретін педагог мұны күнделікті сабаққа дайындалу барысында және сабақ үстінде іс жүзінде дәлелдей алады. Бойында педагогикалық құндылықтарын мен қасиеттерін сақтай білген ұстаз ғана өмір суретшісі бола алады. Ал суретті дұрыс салу үшін, қылқаламды таңдай білу қажет, педагогтың қылқаламы – педагогикалық технологиялары. Ал ең негізгі бояу – ол балаға деген сүйіспеншілік. Қылқаламды дұрыс пайдаланған уақытта ғана ерекше өнер туындысы пайда болады. Тек сан қырлы білім мен тәрбиенің ұласуының нәтижесінде ғана жан-жақты дамыған, бәсекеге қабілетті тұлға қалыптасады [1].

Негізгі бөлім. «Балаларды қалай сүйю керек?». «Мен балаларды тек әдемі ғана емес, сондай-ақ олардың болашағы үшін терең сезіммен, бүкіл жан дүниемен және әрдайым жақсы көру керек екендігін түсіндім. Ал бұл дегеніміз – оларға қамқорлық көрсету, оларды ертегі әлеміндегі ғажайып нәрселермен қуантпай, керісінше шынайы өмірде қараңғылықпен күресуге, батыл болуға, олардың өз-өздерін қалыптасытуға үйрету».

Ш.А. Амонашвили «Балаларды қалай сүйю керек?» деген еңбегін былай деп бастайды. Құрметті оқырман! Бұл кітабымда білім берушілік, отбасылық, және оқытушылық өмірді адамгершілік педагогикасының призмасы арқылы талдауға тырыстым. Мен мына сұраққа жауап іздедім: Балалар мұғалім тарапына берілетін махаббатты сезініп, қабылдап, сосын мұғалімге қайта сол берілген махаббат сезімін бере алу үшін мұғалім не істеуі қажет?» Және В.А. Сухомлинский рухани қауым деп атаған сүйіспеншілік тудыратын бірлік болмаса, тәрбие беру дұрыс жүргізілмейді. Мен өз сұрағымның жауабын таптым. Және бұл кітап үшін «Түсіністік мектебі» баспа үйіне алғыс айтамын!

Балаларды қалай сүйю керек? Бұл әрине педагогтар үшін таусылмайтын әлем секілді. Ол тек педагогика әлемі емес, барлық ғылымдар саласының мәдениеті үшін де жұмбақ әрі рухани әлем болып қала бер-

мек. Біз мына өмірді өзгерту үшін тәрбие беру үрдісіндегі баланы сүю, жан тәнімен қалтқысыз сүю арқылы біз өмірдің көп дағдысын рухани педагогика арқылы шешеміз.

«Білім беру үрдісінде рухани кең жүректі, гуманды тәрбиеші мен ұстаздар, балалар мен оқушыларды кең жүрекпен, саналылықпен сүю қажет», – деп Амонашвили тұжырым жасады.

Ұстаз бойындағы махаббат сезімі оқушыдан құралуы тиіс. Алайда да педагог қалай сүю керек деп емес, нақты әрбір баланы сүю арқылы тәрбиелеудегі үрдісті жолға қоюы қажет. Балаларды қалай сүю керек? Бұл тұрғыда әлемде қанша мұғалім болса, біз аталған сұрақтарымызға сонша жауап алааламыз. Егер де біздің әрбіріміз баланы солай риясыз сүйе білсек, біз педагогика әлемінде ең жоғарғы жетістіктерге жетер едік. «Януш Корчактың «Баланы қалай сүю керек?» және Сухомлинскийдің «Баланы қалай сүю керек манифесті» еңбегін оқи отырып, Амонашвили де өзінің жан дүниесіне үңілуді жөн деп шешкен [2]. Бүкіл әлемге ерекше танымал болған В.А. Сухомлинскийдің өзі «Балаға жүрек жылуы» еңбегінде ол балаларды үйлесімді дамытуға бағытталған тәрбиешінің жұмысының жемісті болуы әрбір баланың рухани өмірі мен даму ерекшеліктерін тек ғана терең білгенде ғана мүмкін екендігін анық та және айқын көрсетіп берді [3]. Жалпы, адам педагогикалық махаббаттың не екенін білуі тиіс. Педагогикалық Амонашвилидің өмірінің күші мен қуаты. Осы күш арқылы мен оқушыларымды көруге асығамын. Олармен бірге қуанып, олармен бірге жабығамын дей келе, ол осы еңбегінде бала-лық шағын еске түсіре отырып, ол былай дейді: «Мен өмірімдегі барлық жақсыны анамнан, әжемнен, атамнан үйрендім. Бірақ бала кезімде менде ата-анама көптеген қолайсыздықтар туғызғаным әлі есімде. Әрине, мен де мектепті жақсы көрдім, онда менің барлық өмірімнің әрбір сәттері өтті», – дейді.

Амонашвилидің мені ұстаздар жақсы көрді ме?-деген бөлімінде ол былай дейді: «Мен де мектепті жақсы көрдім». Мектептегі

үлкен ұзын дәліз, үлкен аула, сондай-ақ онда шуылдаған балалар даустары, қоңырау үні, достарымызды сағына кездесіп, бір-бірімізге көшіруге дәптер беретініміз, бәрі-бәрі осы мектепте өтетін. Ұстаздарым бізді жақсы көрді ме? Әрине, жақсы көрді. Бірақ олардың сүйікті оқушылары болатын... Мүмкін, олар талаптарын үнемі бұлжытпай орындағандықтан болар. Бірақ шынайы ұстаз махаббаты сезілмейтін».

Олардың үнемі бітпейтін үй тапсырмасымен, үздіксіз тексерістерімен, қорқынышты, сұсты түрлерімен, жазалау, қате түзеу, қатаң тәртіп ұстаздарға бізден, яғни шәкірттерінен жоғары тұрды- дейді автор. Бұл жерден біз кейбір ұстаздардың тек үлгерімі жоғары балаларға көңіл бөліп, қалған балаларды естен жиі шығаратындықтарын байқаймыз. Бұл жерден шығатын қортынды шынайы педагог баланың сыртқы және ішкі бейнесіне назар аудармай тұтас күйінде кез-келген баланы жақсы көруі әрі ол балаға өзінің оған жақсы көру сезімдерінің бар екендігін көрсете алуы қажет. Сонда ғана ол нағыз педагог. Сол қасиеті арқылы ол баланың жүрегінен ешқашан кетпейтіндей орын алады және оқушы бұл ұстазды оның оған деген сүйіспеншілігі үшін өмірінің соңына дейін есінен шығармауы әбден мүмкін. Амонашвилидің «Баланы қалай сүю керек?» атты еңбегінің «Мен батырмын», «Емтиханды қайта тапсыру», «Ағылшын тілі грузин әріптерімен», «Енді не болады?» – деген бөлімдерінде ұстаздарының қаталдығы, жоғары білім мен қатаң тәртіпті талап еткені туралы Амонашвилидің сабақтағы өмірімысал ретінде келтірілген. Онда автор 1945-1946 оқу жылы аралығында 7 сыныпқа дейін толық екілікке оқитын оқушы, кейін келе үштік, тіпті оқу жылының соңында алтын алқамен бітіргендігі айтылған. Бұл қалай болғаны? Ол өз еңбегінде: «Грузин тілінен Варвара Вардиошвили деген мұғалім беретін еді, біз ол туралы білетінбіз. Оны барлық сынып оқушылары жақсы көретін. Ол туралы оның әдемі сабақтары, оның сүйіспеншілікте, мейрімділікпен қалай көмектескені, оның шыншылдықты, әділдікті, өзінің шәкірттерін қалай қорғаш-

тайтыны туралы үлкен сыныптардан аңыз еститінбіз. Сол күнді ұзақ күттік. Біз оны сыныпта күттік. Ол сыныпқа кірді. Варвара Вардиошвили өте ақылды, шыдамды, түсінігі мол, адал, шәкірттеріне деген махаббаты шексіз, яғни ол әр баланы сол қалпында жақсы көре білді, ол бізді шексіз сүйді. Барлық мектеп оны «Дейда Варо» деп атайтын, оның орысшааудармасы «тәте» болатын. Дейда Варо әрбір шәкіртін одан үміттенетінін, қолдайтынын, қорғайтынын, нағыз педагогқа тән қасиеттерімен баурап, шынайы ықыласымен баланы өзіне тарта білетін. Дейда Варо өзі бізге асығатын, ол біздің екінші анамыздай бола білді» – дейді автор [4].

Бұл жерден Ш.А. Амонашвилидің грузин тілінен беретін ұстазы Варвара Вардиошвилидің бойынан шынайы педагогтік махаббатты көре білгендігін байқаймыз.

Қорытынды. Бұдан шығатын қорытынды «Педагогтық махаббат» өз шыңына жетуі үшін әрбір ұстаз өз шәкірттерінің жүрегінен орын ала білуі қажет, әрбір шәкіртті сол қалпында жақсы көре білуі тиіс. Шынайы келбет пен шынайы болмысымен шәкірттерінің болашағының жарқын болуына үлес қосуы, әрбір шәкірттің бақытты сәттерінің көп болғанын қалайтын адам, яғни ол «нағыз ұстаз – шынайы педагог деп білеміз. Мұндай педагогтан білім алған кез-келген оқушының болашағы әрдайым жарқын болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әубәкірова О.Д. Баланы жақсы көру туралы ой [Электронды ресурс]: <http://kzgov.docdat.com/docs/477/index-342226.html>.
2. Януш Корчак. Как любить ребенка /Перевод с польского Е.Зениной и Э.Тареевой [Электронды ресурс]: http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=6691818.
3. Как любить ребенка. – М.: АСТ, 2014 [Электронный ресурс]: <http://bankreferatov.kz/pedagogika/1187-vasuhomlinskiyd-pedagogikali-ideyasi.html>.
4. Амонашвили Ш.А. Как любить детей (опыт самоанализа). Издание 2-е, переработанное и дополненное /Ш.А. Амонашвили. – Москва: Школа Понимания, 2013. – 76 с.

References

1. Aubakirova O.D. Balany jaksy koru turaly oj [Ehlectronnyj resurs]: <http://kzgov.docdat.com/docs/477/index-342226.html>.
2. Janusz Korczak. Kak lyubit' rebenka /Perevod s pol'skogo E.Zenina and E.Tarayevsky [Elektronnyj resurs]: http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=6691818.
3. Kak lyubit' rebenka. – M.: AST, 2014 [Ehlectronnyj resurs]: <http://bankreferatov.kz/pedagogika/1187-vasuhomlinskiyd-padagogical-department.html>;
4. Amonashvili Sh.A. Kak lyubit' detej (opyt samoanaliza). Izdaniye 2-e, pererabotannoe i – dopolnennoe /Sh.A. Amonashvili. – Moskva: Izd-vo Shkola ponimaniya, 2013. – 76 s.

Аннотация

Ахтаева Н.С¹, Төленді Ш.Қ², Садыкова Н.М³, ¹⁻³Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан).

Нужно ли любить детей? (на основе трудов Амонашвили Ш.А.) //Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

В статье в качестве объекта социального исследования рассматривается базовая потребность ребенка в любви со стороны педагогов и о путях формирования этого качества. В современном мире в большинстве случаев многие педагоги не находят должных путей к сердцам своих воспитанников. Это, вероятно, всего связано с тем, что у них самих чувствуется дефицит этого сердечного тепла для ребенка или с неосознанным выбором профессии учи-

теля, что влечет за собой и отсутствие любви к избранной профессии. Это, в свою очередь, создает препятствия развитию светлomu будущему ребенка. В связи с этим основной целью статьи является пропаганда идей педагогики сотрудничества и идеи одного из ярких представителей этой плеяды педагогов-новаторов Ш.А. Амонашвили – современного грузинского психолога-педагога-гуманиста. В статье дается психологический анализ его работы «Как любить детей?». Особенностью статьи является то, что благодаря искренней любви к детям педагог достигает высот в развитии личности современного ребенка. Автор показывает конкретные пути и методы, направленные на высокие достижения в нравственном совершенствовании современных школьников. Наряду с идеями Амонашвили, в статье значительное место отводится идеям польского педагога, детского врача Януша Корчака и В.А. Сухомлинского. Статья может быть полезной для психологов, работников в социальной сфере и всем гуманитариям широкого профиля.

Ключевые слова: ребенок, педагогическая любовь, любовь, любить, искренние чувства, педагог, понимание, забота, милость, толерантность.

Abstract

Akhtayeva N.S¹., Tolendy Sh.K²., Sadykova N.M³., ¹⁻³al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan).

Is it necessary to love kids? (based on works by Amonashvili Sh.A.) //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

The article focuses on how to build the feelings of love that children need as a subject of research in the field of social work these says. At present, teachers often can not enter the inner world of the child and can not find a way to their hearts. It is a phenomenon that is caused by a lack of love for the child or a lack of interest in their profession. And this, in its turn, creates a lot of obstacles in shaping the child's future. That is why in this article, one of the most promising pedagogues of pedagogy Sh. An analysis of Amonashvili's work "How to love a child?" The peculiarity of the article - The article provides a number of techniques that will greatly help children achieve genuine love. Also in the article Sukhomlinsky, Janusz Korchak, and others, are analyzed by their teachers. The article is intended for bachelors in the field of psychology and social sciences, pupils of pedagogy, psychology and social sphere and other students in the humanitarian field.

Key words: child, pedagogical love, love, sincere feelings, teacher, understanding, care, mercy, tolerance.

ICSTI: 15.81.21

B.T. AITKAZINOVA

*“Turan-Astana” university
(Astana, Kazakstan)*

**THE CHALLENGE OF WORKING WITH GIFTED CHILDREN
IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL STUDIES
OF RESEARCHERS IN WESTERN EUROPE COUNTRIES**

Abstract

The manuscript clarifies the problem of creation of conditions for gifted children in Western countries, which is presented from different positions. The urgency of the study of psychological

and pedagogical work with gifted children is determined by several circumstances: the state's awareness of "human potential" as the main resource of its development; increase in information and emotional loads per person by a lot of problems, the solution of which requires huge intellectual efforts; requirements of the society to the professionalism of the individual, which must be creative, active, socially responsible, with developed intellect, educated, etc. Among the global trends of the world education system in the 21st century, scientists stand out the orientation toward the "average student", increased interest in gifted children, to the specifics of the disclosure and development of their abilities in the process and the means of education. In this regard, the task of the pedagogical community is to direct all efforts to identify gifted children and create conditions for their successful development.

Key words: Giftedness, specialized school, creativity, intellect, method of gifted children teaching, socialization of gifted children, acceleration, intensification, individualization, differentiation.

Introuction. In the Renaissance, a study of the nature of giftedness was carried out by the Spanish scientist Juan Huarte, who considered individual differences in abilities for the purpose of further professional selection.

The representative of the era of enlightenment, the English educator John Locke put forward the theoretical position "the process of cognition arises in experience and on the basis of experience, the human mind is a "pure board". Most scientists of the era of enlightenment insisted on the idea that "each person can be developed to the highest degree of genius, it's all in the conditions in which he turned out to be".

At the end of the nineteenth century, an empirical approach to the study of giftedness made it possible for the English scientist Francis Galton to put forward the idea that "outstanding abilities are the result of the action of hereditary factors".

At the beginning of the 20th century, the term "intellectual giftedness" was introduced in psychology and then in pedagogy, it was associated with the name of the French psychologist A.Binet. Such followers of A.Binet as L.Terman [1916], R.Maylee [1928], J.Raven, R.Amthauer [1936], R.Kettel [1958] improved the techniques, created new test tasks for the definitions of the "intelligence coefficient".

V.Stern gave a broad definition of intellectual giftedness, which distinguishes the orientation of thinking by the distinctive features of intellectual giftedness. In the presentation of V.Shtern, the concept of giftedness is not limited

only to the intellect and distinguishes the general giftedness. He gave the following definition of giftedness: "Mental giftedness is the general ability to consciously direct your thinking to new demands, there is a general mental ability to adapt to new tasks and conditions of life". This characteristic of giftedness contributed to the development of levels of differentiation of giftedness.

L.Termen put forward the idea that in different spheres of activity, it is not the intellect of IQ that is required, but the more complex qualitative peculiarity of the psyche that is capable of generating original ideas, that is, "creativity". The study of problems of productive thinking in Western European and American psychology dealt with J.Gilford, K.Dunker, V.Lowenfeld, V.Keller, C.Koffka, N.Mayer, L.Sekey, P.Torrance and others.

The model of the structure of intelligence developed by J.Gilford has created the possibility of a new understanding of creativity as a universal, cognitive ability. The key moment for the psychology of giftedness was the difference he introduced between two types of thinking: convergent and divergent. As a result of this study, J.Gilford's ability to converge thinking began to be identified with the test intelligence measured by the IQ system, and the ability for divergent thinking - with creativity. Therefore, testing of the main parameters of divergent thinking can be considered as a way of diagnosing creativity.

Testing creativity has created a desire to determine whether there is a connection bet-

ween intelligence and creativity. In the studies of J.Gilford and E.T. Torrens, a high positive correlation between the level of IQ and the level of creativity was revealed, the higher the level of intelligence, the higher the probability that the subject will demonstrate high rates in creativity tests. At the same time, it was revealed that some respondents may have low rates for creativity tests, but it is especially interesting that at low IQ values, high divergent productivity is not observed.

Different concepts were developed by foreign researchers who formulated their approaches to the definition of giftedness and, consequently, to the identification and teaching of gifted children, B.Bloom, J.Gallagher, G.Gardner, J.Davidson, B.Clark, R.Cattel, G.Passow, J.Renzulli, R.Sternberg, J.Stanley, L.Terman, L.Terstone and others.

Based on the ideas of psychologists J.Carroll and B.Bloom, a methodology for teaching gifted children was developed. The study of especially gifted children was done by J.Bruno («Gifted children: psychological and pedagogical research and practice»). He believed that «averaging» of a gifted child, a decrease in the overall intellectual and creative potential is accompanied by the presence of pronounced neurotic phenomena. In his opinion, the feeling of creative insolvency is the reason for neurotic and even psychopathic personality development.

J.Gilford, P.Torrens, F.Barron, K.Taylor and others contributed to the unification of theoretical studies on the psychology of individual differences and practical work on the development of curricula in the field of differential education. In his studies, J.Gilford pointed out that many gifted children sometimes experience severe depression, hide from peers and adult soviets, experience "discrimination" due to the lack of differentiated education, because of the school's orientation toward the average student, due to excessive unification of programs (S.Marland, 1972).

Research of P.Torrens showed that gifted children quickly pass the initial levels of intelligence development and resist all types of uncreative work. Insufficient psychological

level of teachers for working with children leads to a conflict of children with teachers, causes them hysteria, inability to follow the accepted patterns. The complexity of communicating with gifted children, according to P.Torrance was the low level of training teachers who are not able to work with gifted children.

To better understand the problems of socialization of gifted children, a great contribution was made by L.Holling worth, who identified the following problems of gifted children:

– negative attitude, dislike for the school is manifested by the fact that the curriculum is boring and uninteresting for gifted children, the curriculum does not correspond to their abilities;

– the dissatisfaction of gaming interests leads to the isolation of the child, who withdraws into himself. As a gifted child expects complex games;

– gifted children are not prone to conformism, especially when the proposed standards are contrary to their interests;

– gifted children are immersed in philosophical problems. They are characterized by such phenomena as the study of such phenomena as death, life, religious beliefs and philosophical problems;

– mismatch between physical, intellectual and social development. Gifted children often prefer to communicate with older children. Because of this, it is sometimes difficult for them to become leaders;

– for gifted children, there is an inherent need for perfection. Hence the feeling of dissatisfaction, own inadequacy and low self-esteem;

– need for attention of adults. They can repel others with remarks expressing contempt or impatience;

– scientists cannot give a single definition of the phenomenon of giftedness, because the indicators are different and they are complex, versatile and multilevel.

The science data leave no doubt that the level and character of the development of giftedness is the result of a complex interaction in the process of cognitive and practical activity of

many factors: heredity (natural makings), social conditions, personal qualities of students.

Gifted children from an early age have a high level of self-learning ability, so they need not so much targeted training as to create a varied, enriched and individualized educational environment.

Specialized, integrated curricula for working with gifted children are being developed in specialized schools. Within the framework of these programs, students "move" freely than in the ordinary program. Schools in many countries are rebuilt in the direction of differentiated education. They practice individualized ways of working on "training contracts", they allow the teacher to save time, and students - to work at an individual pace. At the same time, the high structuredness of the lesson, the ability to see the subjects studied in a system of various connections, helps a gifted child to see the whole picture of the studied world.

A number of principles are considered in the construction of the content of teaching gifted children [1, P.27-30; 2]:

1. Acceleration is a strategy to increase the pace of the training material. Within the framework of this strategy, gifted children are trained in accelerated classes, and they can pass, for example, from the first grade to the third or fifth year, etc., during one academic year.

2. Intensification – this strategy involves increasing the amount of learning material, increasing the intensity of training and is considered an alternative to the acceleration strategy.

3. Individualization of teaching is considered as the main strategy for developing the content of education of gifted children. Within the framework of individualization programs for gifted, talented children are considered.

4. Development of social competence – the development of programs aimed at developing the emotional and behavioral sphere of the child.

5. Research training is the main task to intensify learning, giving it a research, creative character and transferring the initiative to the student in organizing his cognitive activity. Independent research practice is the main factor in the development of children's creative abilities.

6. Differentiation of education is based on the main, leading characteristics of a gifted child: the development of productive thinking, independence, independence, a propensity for leadership, intellectual and creative abilities, mental abilities, etc.

7. Separate education is a conditional name of the path, which implies the creation of social schools for gifted and talented children, built on different approaches to the problem of differentiation of education, for example, physical and mathematical schools, linguistic schools, etc.

8. Co-separate education – the availability of classes of different levels of education.

9. Co-education - teaching gifted children in conjunction with their "normal" peers.

Let's consider the different programs for gifted children in which author's approaches to the implementation of psychological and pedagogical support programs for gifted children in the context of specialized schools are presented. Within the framework of differentiated education, the most famous programs for working with gifted children are the method of complete assimilation of J.Carroll and B.Bloom, the S.Kaplan program, the pedagogy of individualization R.Cousine, the "Free class of Guildford", "Three types of enrichment of the curriculum" by Renzulli and "Taxonomy of learning objectives" Bloom.

In the opinion of S.Kaplan (USA) it is necessary to withstand the following requirements: the global, fundamental nature of topics and problems studied by students; interdisciplinary approach in the formulation of problems; Integration of topics and problems related to different fields of knowledge; content saturation; focus on the development of productive, critical thinking. Particular attention is paid to the development of personal interests and the preference of children, the creation of conditions for independent choice of learning problems. In the curriculum of S.Kaplan there are 2 basic methods of teaching gifted children: deductive and problem research. In deductive research, the main task is to help gifted children move from a review, remember the studied, stimulate the interest of children to study information, to get acquainted with the general hypothesis.

At the initial stage, the teacher presents the general idea (problem) that is to be studied, while the students put forward their own hypotheses and ideas, conduct research, gather information to prove or disprove the hypothesis, summarize and plan further work.

Consider the curricula developed on the basis of the "methodology of full assimilation" by J.Carroll, B.Bloom. Scientists have proposed to record the results of training. In this case, the lessons create conditions for students to achieve the expected result. This approach was developed and developed by B.Bloom. He proposed a system of instruction where each student, according to his individual characteristics, will move a certain pace of learning, not with averaged, but with conditions that are optimally matched for a given student. Thus, B.Bloom's method presupposed studying the ability of students in conditions when the time for studying the material is not limited. B.Bloom singled out the following categories of students:

- inadequate students who are not able to reach the intended level of knowledge and skills, even at high educational costs;
- talented students (about 5%) who perform tasks in a high tempo and difficulty level;
- ordinary students (about 90%), whose ability to absorb knowledge and skills are determined by the costs of study time.

According to the method of B.Bloom, 95% of students will be executed when removing rigid time frames. So most students can fully understand the entire content of the training. On the basis of a model for the full assimilation of the content of instruction, students at a sufficiently high level must achieve the learning outcomes of the majority of students. Implementing this theoretical approach, J.Bloch, L.Anderson, and others developed a teaching methodology based on the complete assimilation of the content of instruction. To implement this technique, the following steps were supposed to be performed:

1. Introduction - the orientation of students in the work on the teaching method based on complete assimilation;
2. Training for each of the training units in the direction of full assimilation;

3. An estimation of completeness of mastering of a material as a whole at each of pupils; clarification of the value of the assessment for each student.

When implementing the technique of B.Bloom, the learning process is divided into blocks. A special feature of the technique is the precise definition and formulation of the criterion for complete assimilation. The basis of the criterion is the specific goals of the course. The criterion is expressed in two ways:

- through a clearly defined description of the student's actions;
- through an indication, the required number of correct answers.

As studies have shown, fixing this level gives stable positive results; most students retain the interest in the subject and the positive attitude towards learning.

Thus, most foreign researchers tend to maximally individualize the child's educational activity in one way: to develop individual curricula and educational programs for each student, based on his individual capabilities and characteristics.

American psychologist J.Renzulia describes the algorithm of the teacher's activity in an individual approach. The teacher [1, P.287]:

- determines the level of development of the child (including its quality and ability);
- outlines long-term and short-term goals and ways to achieve them;
- determines the time that the child should spend on mastering a standard and special program;
- provides for the participation of parents;
- determines ways of assessing the child's success.

He points out the directions of pedagogical work on the development of giftedness as a combination of three characteristics: intellectual abilities (exceeding the average level of intelligence), creativity and perseverance (motivation, task-oriented). According to Renzulli's «Three Types of Enrichment of the Curriculum» the thesis is rejected that the potential of gifted children can be realized by simply intensifying

the assimilation of the same material that is intended for children with average abilities. The program is aimed at achieving two main goals: the curriculum allows students to devote most of the time to those activities that are of greatest interest to them, and the main task of the teacher is to help each student to set themselves feasible tasks that meet his interests, and master the methods and research skills necessary to solve these problems. Renzulli suggested working on an "enriched teaching method" as "going beyond the established curriculum and outstripping it".

The Bloom model of education "Taxonomy of Learning Goals" focuses on the cognitive functions of gifted children. Comparing the goals in the curriculum with the expected results, teachers can determine the types of assignments and additional objectives for inclusion in their curriculum. The main feature of the model is to ensure the effectiveness of training. The analysis of this model allowed to reveal that training on this model, promotes the development in children of the abilities to memorize, comprehend and solve problems.

In specialized schools, working with gifted children is a long and complex process. Teachers and psychologists need perfection of mastery, self-education, creativity, mobility. To ensure the effectiveness of psychological and pedagogical support of the process of working with gifted children, teachers need to constantly improve their qualifications in the subject taught, as well as in psychology, physiology and pedagogy, and participate in long-term seminars on giftedness issues.

Results. The problem of working with gifted children is examined in several psychological and pedagogical aspects:

- development of conceptual psychological and pedagogical approaches to the organization of work with gifted children;
- studying the strategy, content, forms and methods of working with gifted children;

– identification, diagnosis, prognosis, formation, training and development of gifted and talented children;

– ensuring the formation and development of professional and personal readiness of teachers and psychologists to work with gifted children in the context of specialized schools;

– developing programs of work with gifted children;

– creation of an innovative educational environment for the development of children's giftedness.

Thus, in the modern psycho-pedagogical science, prerequisites for the scientific and practical solution of the problems of ensuring the effectiveness of psychological and pedagogical support for gifted children have developed. It is very important to create a favorable psychological environment for the gifted child, which will help to bridge the gap between intellectual and personal development and will contribute to their development. Teachers and psychologists need to work with gifted children in three ways:

- development of the child's intellectual abilities;
- formation of adequate self-perception;
- assistance in the adaptation of the child and the acquisition of constructive forms of communication with peers and adults. It is necessary to help parents and the child correctly organize educational activities.

Conclusion. At the same time, it should be noted that the issues of ensuring conditions for the development of gifted children, taking into account individual characteristics, taking into account different types and levels of giftedness, remain poorly studied, and at the same time, an important task in the study of giftedness is to study the problem of working with gifted children in specialized schools.

References

1. Savenkov A.I. Psychodactics. – Moscow: National Book Center, 2012. – 360 s.
2. Amthauer. Test of structure of intellect. – Printer, 1993.
3. Bogoyavlenskay D.B., Bogoyavlenskay M. Greative work issimplz set expression. – 1998. – № 3. – P.36.
4. Bruno J. et al Gifted children: Psychological and pedagogical research and practice //Psychological magazine. – 1995. – № 4. – P.73.

Аннотация

Айтказинова Б.Т., Университет «Туран-Астана» (Астана, Казахстан).

Проблемы работы с одаренными детьми в психолого-педагогических исследованиях в странах Западной Европы // Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

В статье раскрывается проблема исследования и создания условий для одаренных детей в западных странах, которая представлена с разных позиций. Актуальность исследования психолого-педагогической работы с одаренными детьми определяется несколькими обстоятельствами: осознанием государством «человеческого потенциала» как основного ресурса своего развития; увеличением информационной и эмоциональной нагрузок на человека, множеством проблем, решение которых требует огромных интеллектуальных усилий; требованиями социума к профессионализму личности, которая должна быть творческой, активной, социально ответственной, с развитым интеллектом, образованной и др. Среди глобальных тенденций мировой системы образования в XXI веке учеными выделяется отход от ориентации на «среднего ученика», повышенный интерес к одаренным детям, к особенностям раскрытия и развития их способностей в процессе и средствами образования. В этой связи, задача педагогической общественности заключается в направлении всех усилий на то, чтобы выявить одаренных детей и создать условия для их успешного развития.

Ключевые слова: одаренность, специализированная школа, креативность, интеллект, методика обучения одаренных, социализация одаренных детей, ускорение, интенсификация, индивидуализация, дифференциация.

Андатпа

Айтказинова Б.Т., «Туран-Астана» университеті (Астана, Қазақстан).

Батыс Еуропадағы психологиялық-педагогикалық зерттеулердің дарынды балалар мен жұмыстың мәселелері // Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Батыс елдерде дарынды балаларды зерттеу және оларға жағдайлар жасау мәселелері қарастырылуының түрлі көзқарастары ашылады. Зерттеудің өзектілігі бірнеше сипаттармен анықталады: өзінің дамуының негізгі ресурсы ретінде қарастырып, мемлекеттің «адами әлеуетті» ұғынуы; адамға әсер ететін ақпараттық және эмоциялық жүктеменің көбеюі, көптеген интеллектуалдық күшті қажет ететін проблемалардың көбеюі; тұлғаның кәсібилігіне әлеует талаптарының көбеюі. XXI ғасырда білім берудің әлемдік жүйесінде жаһандық басылымдықтар арасында ғалымдардың «орта қабілеті бар оқушылардан» бағдарланудан бас тарту байқалады, осы кезде дарынды балаларға, олардың ерекшеліктерін ашу мен қабілеттерін дамыту үдерісіне, сонымен қатар білім беру әдістеріне жоғары қызығушылық пайда болды. Осыған орай, педагогикалық қауымдастықтың міндеті – дарынды балаларды анықтау және олардың жетістікпен дамуы үшін жағдайлар жасау.

Түйін сөздер: дарындылық, арнайы мектеп, креативтілік, интеллект, дарынды балаларды оқыту әдістемесі, дарынды балаларды әлеуметтендіру, оқытуды жеделдету, жылдамдату, жеке оқыту, дифференциация.

МРНТИ 15.81.21

ШЕРЬЯЗДАНОВА Х.Т.¹, . МАРДАНОВА Ш.С.²

^{1,2}Казахский государственный женский педагогический университет
(Алматы, Казахстан)

**К РАЗРАБОТКЕ КОРРЕКЦИОННОЙ ПРОГРАММЫ ПО
ПРЕОДОЛЕНИЮ НЕГАТИВНОГО ВЛИЯНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО
ВЫГОРАНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГОВ**

Аннотация

В статье обосновывается необходимость создания специальной психокоррекционной программы для педагогов по профилактике и преодолению негативного влияния эмоционального выгорания. Представлен обзор научной литературы по наиболее перспективным направлениям профилактической работы. Выявлено, что усилия многих ученых направлены на поиски ресурсов для формирования психоэмоциональной устойчивости личности, его полноценной жизнедеятельности и достижения им значимых целей. К таким ресурсам относят наличие жизненно значимых целей, увлеченность работой, позитивное отношение к себе. Важным ресурсом, обозначенный в литературе, является психологическая грамотность человека, уровень его психологической компетентности и культуры. Определено, что целевое назначение психокоррекционной программы должно состоять в обеспечении педагогов знаниями о содержании, структуре, механизмах развития профессионального эмоционального выгорания, стадиях его развития. Практическая работа направлена на активизацию личностных ресурсов, эффективную адаптацию к быстро изменяющимся условиям профессиональной среды и формированию психоэмоциональной устойчивости в ситуациях профессионального взаимодействия.

Ключевые слова: адаптация, система образования, психоэмоциональное состояние педагога, психоэмоциональная устойчивость, трудности в профессиональной деятельности, эмоциональное выгорание, ресурсы, факторы риска, стресс, профилактика и преодоление синдрома эмоционального выгорания.

Введение. В настоящее время в казахстанской образовательной системе происходит интенсивная модернизация педагогической деятельности. В контексте качественных изменений содержания образования, активного включения в педагогический процесс инновационных технологий, все большие требования предъявляются не только к профессиональным знаниям, умениям и навыкам педагогов, но и к их психоэмоциональной устойчивости, то есть способности адаптироваться к условиям быстро меняющейся профессиональной среды и противостоять ее негативным последствиям.

Реальным препятствием эффективности педагогической деятельности может стать

психоэмоциональное состояние педагогов, нарушенное вследствие развития синдрома эмоционального выгорания. Поэтому работа по профилактике профессионального эмоционального выгорания для работников образования представляется нам своевременной и актуальной. Необходимость разработки коррекционной программы обусловлена наличием противоречий, имеющим место в образовательной среде:

– между приоритетами Государственной программы развития образования Республики Казахстан, требующими активной модернизации педагогической деятельности, и психоэмоциональным состоянием педагогических кадров;

– между требованиями педагогической деятельности и возможностью педагогов соответствовать им;

– между востребованностью обоснованной программы по формированию психоэмоциональной устойчивости, преодолению негативного влияния эмоционального выгорания на профессиональную деятельность педагогов и существующим уровнем работанности теоретико-методологических основ и условий организации данного процесса.

Основным средством разрешения данных противоречий может стать разработка и внедрение специальной программы по преодолению негативного влияния эмоционального выгорания в профессиональной деятельности педагогов. В статьях, опубликованных в номерах № 2-3 журнала «Педагогика и психология», нами были представлены теоретико-методологические основы феномена эмоционального выгорания в целом, и в педагогической деятельности в частности [1, 2]. В данной публикации мы предлагаем теоретическое обоснование коррекционной программы по преодолению эмоционального выгорания у педагогов.

Основная часть. В Государственной программе развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы определены основные приоритеты развития образования. В программном документе, охватывающем все уровни обучения, перспективы развития отечественной системы образования связаны с присоединением ее в мировое образовательное пространство и повышением конкурентоспособности на рынке образовательных услуг [3].

Практическая реализация положений Государственной программы требует активной модернизации педагогической деятельности, качественного изменения содержания обучения и воспитания и внедрения инновационных технологий в педагогический процесс. Это предполагает активное участие и большую включенность педагогических кадров на решение поставленных задач.

Однако реальным препятствием для

практической реализации Государственной программы развития образования может выступать сама личность педагога, его психоэмоциональное состояние, нарушенное вследствие негативного воздействия синдрома эмоционального выгорания. Поэтому работа по профилактике и преодолению эмоционального выгорания у педагогов требует проведения целенаправленной, системной работы.

В настоящее время в психологической литературе большое внимание уделяется проблеме профилактики и преодоления профессионального выгорания. Одним из наиболее распространенных направлений работы по выгоранию являются ресурсные концепции. Считается, что потеря ресурсов – это пусковой механизм, ведущий к стрессовым реакциям, а затем к выгоранию.

Понятие «ресурс» [от фр. *ressources*] означает «средства», «запасы», «возможности», «источники» чего-либо [4]. Понятием «ресурсы» определяют разнообразные аспекты человеческой жизнедеятельности: человеческие ресурсы, технические ресурсы, природные ресурсы и т.д. В отношении к эмоциональному выгоранию понятие «ресурс» определяется как потенциал, актуализация которого позволяет преодолеть данное состояние.

Еще Г.Селье предлагал различать при возникновении стресса два вида адаптационных ресурсов человеческого организма – поверхностную и глубокую адаптационную энергию. В стрессовой ситуации поверхностные ресурсы организма быстро активизируются и достаточно легко восстанавливаются. Например, после отдыха, полноценного сна, питания, физического расслабления. Использование поверхностных адаптационных ресурсов не дает человеку попасть в состояние предболезни. Г.Селье предполагал, что поверхностная адаптационная энергия восполняется за счет глубокой, которая мобилизуется путем адаптационной перестройки гомеостатических механизмов организма. Активизация глубокой адаптационной энергии происходит тогда, когда израсходованы поверхностные энергетические ресурсы,

вследствие длительного пребывания человека в стрессовой ситуации. По мнению ученого, истощение глубоких ресурсов необратимо приведет к преждевременному старению и гибели организма [5].

Э.Фромм считал, что существует три психологических ресурса, помогающих человеку преодолевать трудные жизненные обстоятельства:

– надежда – понятие, дающее силы к жизни и росту. По Э.Фромму, надеяться – это значит быть готовым к тому, что еще не появилось на свет и не отчаиваться, если на том или ином участке жизненного пути это рождение не произошло;

– рациональная вера – убеждение в том, что существует большое количество реальных возможностей и нужно вовремя найти эти возможности;

– душевная сила – мужество, то есть способность сопротивляться попыткам подвергнуть опасности надежду и веру и разрушить их путем превращения в «голый» оптимизм или в иррациональную веру, способность сказать «нет» тогда, когда весь мир хочет услышать «да» [6].

Следует отметить, что на современном этапе разработки проблемы стресса и выгорания понятие «преодоление» является основополагающим. Для описания эффективных способов поведения человека при стрессе, способности его справляться с напряженными жизненными ситуациями в качестве синонима данному понятию часто используются такие термины как «самосовладание», «копинг».

В ресурсных концепциях стресса и выгорания актуальным считается поиск способов и моделей поведения преодоления стрессовых ситуаций. Так, Р.Лазарус считал, что, несмотря на разнообразные индивидуальные различия поведения в стрессовых ситуациях, существует два типа реагирования [7]:

1. Проблемно-ориентированный стиль, направленный на рациональный анализ проблемы, связан с созданием и выполнением плана разрешения трудной ситуации и проявляется в таких формах поведения,

как самостоятельный анализ случившегося, обращение за помощью к другим, поиск дополнительной информации.

2. Субъектно-ориентированный стиль является следствием эмоционального реагирования на ситуацию, не сопровождающийся конкретными действиями; проявляется в виде попыток не думать о проблеме, желании забыться во сне, компенсировать отрицательные эмоции алкоголем и едой. Эти формы поведения характеризуются инфантильной оценкой происходящего.

Стили реагирования являются промежуточным звеном между стрессовым событием и его последствием:

Негативное событие → стили реагирования → защита → тревожность → дезадаптация.

Негативное событие → стили реагирования → совладание → радость → успех.

L.Medvedova выделила две основные модели преодолевающего поведения: те, которые направлены на цель, и те, которые ориентированы на процесс. Модели преодолевающего поведения, направленные на цель представляют усилия по изменению факторов среды, которые воспринимаются как стрессовые: это усилия по регулированию и контролю собственных негативных эмоций, возникающих в связи со стрессовыми ситуациями. Модели, ориентированные на процесс, – это встречи со стрессовыми ситуациями или избегание их [8].

A.G. Billings, R.H. Moos по степени овладения ситуацией рассматривают активные и пассивные стратегии преодоления:

– активно-когнитивный копинг, то есть когнитивная оценка ситуации;

– активно-поведенческий копинг, иначе говоря, вмешательство в ситуацию или избегание [9].

П.Торнтон на основе факторного анализа обосновал несколько подвидов стратегий преодоления [10].

I. Активные стратегии:

1. Проблемно-сфокусированные стратегии:

- планомерное решение проблемы;
- путь конфронтации.

2. Эмоционально-сфокусированные стратегии:

- дистанцирование масштаба проблемной ситуации;
- принятие ответственности на себя;
- отыскание положительного в происходящем.

II. Пассивные стратегии:

- эскапизм, то есть уход от действительности в вымышленный мир;
- избегание.

Для преодоления жизненных трудностей Л.И. Анцыферова предлагает две стратегии поведения: приспособление, то есть изменение своих собственных характеристик и отношения к ситуации, и преобразующие [11].

В ресурсных концепциях преодоления стресса и выгорания большое внимание уделяется техникам преодоления эмоциональных нарушений, возникающих вследствие воздействия негативных эмоционально напряженных факторов. Так, избегание трудной ситуации, которое может осуществляться реально в поведении и психологически, то есть мысленное подавление неприятной ситуации или дистанцирование от нее. Понятно, что такие приемы не всегда неконструктивны, так как не разрешают трудную проблему, но в некоторых ситуациях являются адаптивными, так как облегчают психическое состояние.

Один из направлений исследования стратегий преодоления стресса и выгорания – анализ результатов практической реализации различных стратегий, их влияние на психоэмоциональное состояние человека и оценка их эффективности. Так, считается, что проблемно-ориентированные стратегии, выделенные Р.Лазарусом, более эффективны и положительно влияют на состояние психического здоровья человека. Использование же эмоционально-ориентирован-

ных стратегий может привести к проблемам психического здоровья. Однако в настоящее время такое мнение подвергается сомнению. Предположение о том, что использование проблемно-ориентированного стиля поведения преодоления напряженных ситуаций является эффективным, возможно лишь при определенном условии: проблемно-ориентированные стратегии будут иметь эффект, если событие потенциально можно взять под контроль. В случае же отсутствия контроля над ситуацией или низкого уровня контроля эмоционально-ориентированная стратегия поведения будут более уместны и адаптивнее. Поэтому эффективные усилия по преодолению должны соответствовать и способностям человека, и ситуациям.

По данным Н.Е. Водопьяновой и Е.С. Старченковой в ресурсных моделях преодоления стресса и выгорания выделяются несколько видов сопротивления стрессогенным ситуациям:

- когнитивное преодоление: позитивное мышление относительно причин стресса и способов его преодоления; осознание этих причин, рациональное осмысление ситуации и своих возможностей, поиск и оценка возможных средств (ресурсов), которые могут быть мобилизованы для преодоления стресса, позитивное мышление, касающееся стрессовой ситуации и своих потенциалов;

- эмоциональное преодоление: осознание и принятие своих чувств и эмоций, потребностей и желаний, овладение социально приемлемыми формами проявления чувств, контроль динамики переживания, устранение застревания, неполного отреагирования и др.;

- поведенческое (деятельностное) преодоление: перестройка поведения, коррекция стратегий и планов, задач и режимов деятельности, активизация или дезактивация поведения или деятельности;

- социально-психологическое преодоление: изменение направленности личности, коррекция жизненных ценностей или их приоритетов, расширение пространства социальных ролей, позиций и межличностных отношений [12].

С.Е. Хобфолл считает, что ресурсами для человека является все то, что ценно и помогает сохранять психологическую устойчивость в стрессовых ситуациях. Исследователь предлагает развернутую классификацию ресурсов:

1. По отношению к индивиду: Я – концепция:

- внутренние ресурсы: самоуважение, профессиональные умения, оптимизм, чувство контроля, навыки саморегуляции;
- внешние ресурсы: социальная поддержка, занятость (работа), экономический статус.

2. Структурная классификация:

- объектные ресурсы: непосредственно физически существуют (дом, имущество, транспорт);

- личностные ресурсы: социальные, профессиональные навыки; личностные качества: активность, продуктивность, самоуважение, надежда;

- ресурсы состояний или условий: здоровье, работа, семья, брак, высокий пост;

- энергетические ресурсы: знания, деньги, кредит, то есть средства, которые позволяют приобретать другие ресурсы или защиту от их потери.

3. По значению для выживания:

- первичные: непосредственно относятся к выживанию – еда, одежда;

- вторичные: социальная поддержка, принадлежность к группе, супружеские или романтические связи, надежда, оптимизм, дружба, деньги;

- третичные: социальный статус, культура, титулы, автомобили, дома, одежда, способствующие доминированию в социуме [13].

Итак, в психологической литературе выделяются ряд внешних и внутренних ресурсов, объективных и личностных, первичных и вторичных, которые необходимы для психоэмоциональной устойчивости человека, его полноценной жизнедеятельности и достижения им значимых целей.

Следует отметить, во многих исследованиях по проблеме преодоления стресса и

выгорания как важный внешний ресурс рассматривается социальная поддержка. При этом считается, чем значительнее социальная поддержка, чем легче личности преодолевать сложные жизненные обстоятельства. Обычно принимают во внимание несколько видов социальной поддержки:

- институциональная, исходящая от государственных структур;

- корпоративная, связанная с профессиональной, трудовой структурой: административной, профсоюзной;

- межличностная, получаемая от конкретных людей: семьи, друзей, знакомых.

Как разновидность социальной поддержки выделяется также социально-психологическая поддержка, а также ее виды: эмоциональная, информационная, инструментальная или функциональная. Это специфический буфер, ослабляющий негативное воздействие стресса и его последующих воздействий.

По И.Калинаускасу важным ресурсом для адаптации к напряженным жизненным ситуациям является социально-психологическое окружение человека. Социально-психологическое окружение – это круг семьи, друзей, знакомых. Именно в тесной связи с другими значимыми людьми человек черпает ресурсы для преодоления негативного воздействия трудных жизненных обстоятельств [14].

Действительно, наличие поддержки со стороны окружающих людей, их моральная помощь, соучастие и сочувствие является важным позитивным фактором для преодоления фрустрирующих ситуаций и сохранения психоэмоциональной устойчивости личности. Отсутствие социальной поддержки, разрыв социальных контактов может вызвать внутренние кризисы, дезорганизовать поведение и дестабилизировать эмоциональное состояние личности в целом. Однако необходимо подчеркнуть, что социальная поддержка – специфическая переменная, которая в ряде случаев определяется способностью личности обратиться за помощью и возможностью ее получить. Поэтому способность обратиться за внешней поддержкой

кой и принять помощь представляет собой внутренний ресурс, который определяется социально-психологической активностью личности, его инициативой.

Итак, внешние ресурсы являются значимыми для преодоления стресса и выгорания, но тенденция полагаться только на них не является абсолютным условием благополучного выхода из напряженной ситуации. Поэтому в психологической литературе большое внимание уделяется поиску внутренних, личностных ресурсов.

Х.Шредер обращает внимание на пять групп личностных переменных, значимых для реакции на стресс:

- когнитивные структуры;
- представление о себе (самоотношение);
- поведенческие модели (программы);
- мотивационные структуры;
- опыт межличностного поведения [12].

Именно эти личностные сферы бытия человека являются источниками психологического анализа возникновения стресса и выгорания, а также предметом последующей психологической коррекции для формирования психоэмоциональной устойчивости личности.

Pearlin и Schooler к важным личностным ресурсам относят интернальный локус контроля. То есть люди с высоким внутренним субъективным контролем, опирающиеся, прежде всего, на собственные личностные качества, такие как целеустремленность, настойчивость, проявляют большую самоэффективность в преодолении стресса и выгорания [12].

Gann обращает внимание на силу «Я – концепции». По данным исследователя, работники с сильной «Я – концепцией» позитивнее ориентированы по отношению к клиентам и более психоэмоционально устойчивы [12].

Е.С. Старченкова акцентирует внимание на индивидуально-психологических особенностях личности и особенностях его поведения, способствующих преодолению выгорания. Такие качества как социальная смелость, ответственность, настойчивость, высокая нормативность поведения, радика-

лизм, высокая мотивация достижения являются личностными ресурсами человека. Поведенческие особенности связаны со способностью личности использовать активные и просоциальные модели поведения. Смело вступать в социальный контакт, активно искать социальную поддержку, готовность ее принять, умение коллективно разрешать трудные жизненные ситуации, быть уверенным – поведенческие ресурсы для формирования психоэмоциональной устойчивости [12].

А.Н. Густелева рассматривает смысловые ориентации человека как внутренние ресурсы преодоления выгорания. Специалисты не выгорают, по мнению исследователя, если у них сформированы жизненные цели, если они проживают жизнь с интересом, эмоционально насыщено, уверены в том, что способны самостоятельно активно влиять на ход собственной жизни. На основе сравнительного анализа выгорания и терминальных ценностей исследователь замечает, что учителя свободные от выгорания сориентированы на то, чтобы максимально полно использовать свои возможности, силы и способности. Анализ связей выгорания с инструментальными ценностями показал, что если учителя работают над собой, не мирятся с собственными недостатками и недостатками других, стремятся преодолеть трудности, возникающие в профессиональной деятельности, то тогда они способны противостоять эмоциональному выгоранию [15].

На основе полученных данных исследователь приходит к выводу: риск выгорания снижается, если учитель оценивает себя в соответствии с социально значимыми критериями, не винит себя за свои промахи и неудачи, собственные недостатки; позитивно и с достоинством относится к себе и другим; внутренне положительно расположен к себе; признает собственную привлекательность; не предъявляет к себе завышенных требований. Если учитель осмысленно проживает жизнь, у него сформированы жизненные цели, он воспринимает ее насыщенной, удовлетворен самореализацией, позитивно относится к себе, воспринимает себя как

личность способную преодолевать неудачи и трудности – тогда он более устойчив к негативным воздействиям профессиональной среды.

О.В. Иноземцева в качестве фактора оптимального функционирования человека, определяющего позитивное эмоциональное состояние человека, исследует увлеченность работой. По мнению ученого, увлеченность работой характеризуется энтузиазмом в отношении работы, бодростью, приливом энергии и высокой профессиональной самооценкой. На основе анализа взаимосвязей между симптомами выгорания и показателями увлеченности работой, личностными свойствами и оценками характеристик работы, автор приходит к выводу, что при взаимодействии «желательных» личностных свойств, позитивных оценок характеристик работы и увлеченности сотрудником своей работой образуется тот «позитивный замкнутый круг», который противодействует выгоранию [16].

В исследовании Н.А. Ковалевой прослежена зависимость показателей выгорания от шкал направленности личности на дело и на себя. Исследователем установлено, что направленность личности на себя активизирует ряд симптомов выгорания. Направленность же на дело снижает развитие некоторых симптомов [17].

Еще один ресурс, обозначенный в литературе, – это психологическая грамотность человека, уровень его психологической компетентности и культуры. Вместе с социальным опытом она определяет конкретные формы адаптивных процессов в стрессовых ситуациях.

Таким образом, анализ литературы показал, что усилия многих ученых направлены на поиски ресурсов преодоления негативного воздействия стресса и выгорания. Обычно рассматриваются внешние (объективные) и внутренние (личностные) ресурсы для формирования психоэмоциональной устойчивости личности, его полноценной жизнедеятельности и достижения им значимых целей. К внешним ресурсам чаще всего относят социальную поддержку во всех ее разновид-

ностях: экономическую, материальную, техническую, информационную и т.д. Однако в большей степени усилия ученых направлены на поиски внутренних (личностных) ресурсов. К таким личностным ресурсам ряд исследователей относят наличие жизненно значимых целей, увлеченность работой, позитивное отношение к себе.

Заключение. Теоретический обзор научной литературы позволил нам определить основные направления работы по профилактике и преодолению профессионального эмоционального выгорания у педагогов. Анализ литературных источников показал, что феномен выгорания имеет объективные и субъективные детерминанты. Объективные детерминанты выгорания связаны с комплексом организационных и профессиональных факторов. Субъективные детерминанты определяются индивидуально-психологическими особенностями личности.

Теоретический анализ проблемы эмоционального выгорания в педагогической деятельности, проведенный нами (см. публикации в номерах 2-3 журнала «Педагогика и психология» за 2017 год), позволил обосновать необходимость создания психокоррекционной программы по профилактике и преодолению негативного влияния эмоционального выгорания на профессиональную деятельность педагогов. Такая программа предназначена для обеспечения педагогов знаниями о содержании, структуре, механизмах развития профессионального эмоционального выгорания, стадиях его развития. Практическая работа направлена на активизацию личностных ресурсов, эффективную адаптацию к быстро изменяющимся условиям профессиональной среды и формированию психоэмоциональной устойчивости в ситуациях профессионального взаимодействия.

При составлении коррекционной программы для педагогов мы исходили из понимания эмоционального выгорания как состояния физического, эмоционального, умственного истощения, возникающего вследствие воздействия стрессоров профессиональной деятельности. Поэтому организация психологической помощи эмо-

ционального выгорания включала комплекс мероприятий, с использованием разнообразных видов деятельности:

– диагностическое исследование, необходимое для получения информации об индивидуально-психологических особенностях личности, а также о наличии и уровне развития эмоционального выгорания;

– консультативная работа, направленная на прояснение организационных, профессиональных, личностных причин выгорания, а также особенностей реагирования на эмоционально напряженные ситуации;

– просветительская работа, направленная на распространение объективной информа-

ции о сущности данного феномена, причинах его возникновения и негативных последствиях;

– цикл тренингов, целью которых являлось проработка негативных эмоций, формирование эффективных навыков преодолевающего поведения.

Таким образом, основная цель нашей программы заключалась в теоретическом и методическом обеспечении процесса активного преодоления негативного влияния эмоционального выгорания на профессиональную деятельность педагогов и формирование психоэмоциональной устойчивости.

Список использованной литературы

1. Шерьязданова Х.Т., Марданова Ш.С. К исследованию эмоционального выгорания // Педагогика и психология. – 2017. – № 2 (31) – С.41-48.
2. Шерьязданова Х.Т., Марданова Ш.С. К исследованию эмоционального выгорания в педагогической деятельности // Педагогика и психология. – 2017. – № 3 (32) – С.45-55.
3. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011 – 2020 годы [Электронный ресурс]: URL: <https://www.zakon.kz/194010-utverzhdengosudarstvennaja-programma.htm>.
4. Современный словарь иностранных слов: Ок. 20 000 слов. – СПб: Дуэт, 1994. – 752 с.
5. Селье Г. Стресс без дистресса. – Рига: Виеда, 1992. – 109 с.
6. Фромм Э. Революция надежды: пер. с нем. / Э.Фромм. – Санкт-Петербург: Ювента, 1999. – 245 с.
7. Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования // Труды международного симпозиума. – Стокгольм: Эмоциональный стресс, 1965 / Под ред. Л.Леви. – Л., 1970. – С.178-209.
8. Medvedova L. Adaptive coping with stress and gender differences in early adolescence // Research institute for child psychology and pathopsychology. – Bratislava, 1997.
9. Billings A.G., Moos R.H. Coping, stress and social resources among adults with unipolar depression // Journal of Personality and Social Psychology. – 1984. – № 46.
10. Форманюк Т.В. Синдром «эмоционального сгорания» как показатель профессиональной дезадаптации учителя // Вопросы психологии. – 1994. – № 6. – С.57-64.
11. Анциферова Л.И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысление, преобразование ситуации и психологическая защита // Психологический журнал. – 1994. – Т.15. – № 1. – С.3-19.
12. Водопьянова Н.Е., Старченкова Е.С. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. 2-е изд. – СПб: Питер, 2008. – 336 с.
13. Hobfoll S.E. Stress, culture, and community. – New York, 1998.
14. Калинаускас И. Жить надо! – СПб: ИК «Невский проспект», 2003. – 320 с.
15. Густелева А.Н. Смысложизненные ориентации учителей с несформированным уровнем эмоционального выгорания // Материалы Междунар. уч.-практ. конф. [«Проблемы исследования синдрома выгорания и пути его коррекции у специалистов помогающих профессий: в медицинской, психологической и педагогической практике»], (Курск, 1–5 октября 2007 г.) / Курский государственный университет. – Курск, 2007. – С.49–51.

16. Иноземцева О.В. Синдром выгорания и увлеченность работой / Материалы Междунар. уч.-практ. конф. [«Проблемы исследования синдрома выгорания и пути его коррекции у специалистов помогающих профессий: в медицинской, психологической и педагогической практике»], (Курск, 1–5 октября 2007г.) // Курский государственный университет. – Курск, 2007. – С.68-71.

17. Ковалёва Н.А. Личностные особенности педагогов школы-интерната как фактор развития эмоционального выгорания / Материалы Междунар. уч.-практ. конф. [«Проблемы исследования синдрома выгорания и пути его коррекции у специалистов помогающих профессий: в медицинской, психологической и педагогической практике»], (Курск, 1–5 октября 2007 г.) / Курский государственный университет. – Курск, 2007. – С.80–82.

References

1. Sher'yazdanova H.T., Mardanova SH.S. K issledovaniyu ehmocional'nogo vygoraniya // Pedagogika i psihologiya. – 2017. – № 2 (31) – S.41-48.
2. Sher'yazdanova H.T., Mardanova SH.S. K issledovaniyu ehmocional'nogo vygoraniya v pedagogicheskoy deyatel'nosti // Pedagogika i psihologiya. – 2017. – № 3 (32) – S.45-55.
3. Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya Respubliki Kazahstan na 2011 - 2020 gody [Электронный ресурс]: URL: <https://www.zakon.kz/194010-utverzhdengosudarstvennaja-programma.htm>.
4. Sovremennyy slovar' inostrannykh slov: Ok. 20 000 slov. – SPb.: Dueht, 1994. – 752 s.
5. Sel'e G. Stress bez distressa. - Riga: Vieda, 1992. – 109 s.
6. Fromm E.H. Revolyuciya nadezhdy: per. s nem./E.H.Fromm. – Sankt-Peterburg: YUventa, 1999. – 245 s.
7. Lazarus R. Teoriya stressa i psihofiziologicheskie issledovaniya // Trudy mezhdunarodnogo simpoziuma. - Stokgol'm: Ehmocional'nyj stress, 1965 / pod red. L.Levi. – L., 1970. – S.178-209.
8. Medvedova L. Adaptive coping with stress and gender differences in early adolescence // Research institute for child psychology and pathopsychology. – Bratislava, 1997.
9. Billings A.G., Moos R.H. Coping, stress and social resources among adults with unipolar depression // Journal of Personality and Social Psychology. – 1984. – № 46.
10. Formanyuk T.V. Sindrom «ehmocional'nogo sgoraniya» kak pokazatel' professional'noj dezadaptacii uchitelya // Voprosy psihologii. – 1994. – № 6. – S.57-64.
11. Anciferova L.I. Lichnost' v trudnykh zhiznennykh usloviyah: pereosmyslenie, preobrazovanie situacii i psihologicheskaya zashchita // Psihologicheskij zhurnal. – 1994. – T.15. – № 1. – S.3-19.
12. Vodop'yanova N.E., Starchenkova E.S. Sindrom vygoraniya: diagnostika i profilaktika. 2-e izd. – SPb: Piter, 2008. – 336 s.
13. Hobfoll S.E. Stress, culture, and community. – New York, 1998.
14. Kalinauskas I. ZHit' nado! – SPb.: IK «Nevskij prospekt», 2003. – 320 s.
15. Gusteleva A.N. Smyslozhiznennye orientacii uchitelej s nesformirovannym urovнем ehmocional'nogo vygoraniya // Materialy Mezhdunar. uch.–prakt.konf. [«Problemy issledovaniya sindroma vygoraniya i puti ego korrekcii u specialistov pomagayushchih professij: v medicinskoj, psihologicheskoy i pedagogicheskoy praktike»], (Kursk, 1–5 oktyabrya 2007g.) / Kurskij gosudarstvennyj universitet. – Kursk, 2007. – S.49–51.
16. Inozemceva O.V. Sindrom vygoraniya i uvlechennost' rabotoj / Materialy Mezhdunar. uch.–prakt. konf. [«Problemy issledovaniya sindroma vygoraniya i puti ego korrekcii u specialistov pomagayushchih professij: v medicinskoj, psihologicheskoy i pedagogicheskoy praktike»], (Kursk, 1–5 oktyabrya 2007g.) // Kurskij gosudarstvennyj universitet. – Kursk, 2007. – S.68-71.
17. Kovalyova N.A. Lichnostnye osobennosti pedagogov shkoly-internata kak faktor razvitiya ehmocional'nogo vygoraniya / Materialy Mezhdunar. uch.–prakt. konf. [«Problemy issledovaniya sindroma vygoraniya i puti ego korrekcii u specialistov pomagayushchih professij: v medicinskoj, psihologicheskoy i pedagogicheskoy praktike»], (Kursk, 1–5 oktyabrya 2007g.) / Kurskij gosudarstvennyj universitet. – Kursk, 2007. – S.80–82.

Аңдатпа

Шерьяданова Х.Т.¹, Марданова Ш.С.², ¹⁻²Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан).

Педагогтардың кәсіби іс-әрекетінің барысында эмоциялы қажу жағдайының жағымсыз ықпалын жою жөніндегі түзету бағдарламасын құрастыру // Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Мақалада эмоциялы қажудың эмоциялы ықпалының алдын алу және жою жөнінде педагогтарға арналған арнайы психокоррекциялық бағдарламасын құрастыру қажеттігі негізделді. Көптеген ғалымдардың әл-ауқаты тұлғаның психологиялық эмоциялы тұрақтылығын қалыптастыру қорларын іздеуге бағытталғаны анықталған. Ондай қорларға өмірлік маңызы бар мақсаттардың болуы, жұмысына қызығушылықтың болуы, өзіне деген жағымды қатынаты жатқызуға болады. Әдебиеттерде адамның психологиялық сауаттылығы, оның психологиялық біліктілігінің деңгейі мен мәдениеті сынды маңызды қорлар туралы біршама ақпарат жинақталған. Психокоррекциялық бағдарламаның мақсаты педагогтарды кәсіби эмоциялы қажу мазмұны, құрылымы, механизмдері және даму кезеңдері туралы білімдермен қамтамасыз етуде анықталады. Тәжірибелік жұмыс тұлғаның әл-ауқатын арттыру, кәсіби ортаның қарқынды өзгеріп отырған жағдайларына тиімді беуімделу, кәсіби өзара әрекеттестік жағдаларында психоэмоциялық тұрақтылықты қалыптастыру сынды қызметтерге бағытталады.

Түйін сөздер: бейімделу, білім беру жүйесі, педагогтың психоэмоциялық жағдайы, психоэмоциялық тұрақтылық, кәсіби іс-әрекеттегі қиыншылықтар, эмоциялы қажу, ресурстар, тәуекел факторлары, стресс, эмоциялы қажу синдромының алдын алу және жою.

Abstract

Sheryazdanova H.¹, Mardanova Sh.², ¹⁻²Kazakh State Women's Teacher Training University (Almaty, Kazakhstan).

On the development of a corrective program for overcoming the negative impact of emotional burnout in the professional work of teachers // Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

The article justifies the necessity to create a special psychocorrection program for teachers on prevention and overcoming of negative influence of emotional burnout. A review of the scientific literature is presented on the most promising areas of prophylactic work. It has been revealed that the efforts of many scientists are aimed at finding of resources for the formation of the psycho-emotional stability of the personality of his full-fledged life activity and achieving his significant goals. These resources include the existence of vital goals, the enthusiasm for work, positive self-attitude. An important resource designated in the literature is the psychological literacy of a person's level of the psychological competence and culture. It has been specified that the purpose of the psychocorrection program should be provision of educators with the knowledge about the content, structures, development mechanisms of professional emotional burnout, its development stages. Practical work is aimed at the activation of personal resources, efficient adaptation to the rapidly changing conditions of the professional environment and the formation of psycho-emotional stability in situations of professional interaction.

Key words: adaptation, education system, teacher's psycho-emotional state, psycho-emotional sustainability, difficulties in professional activity, emotional burnout, resources, risk factors, stress, prevention and overcoming of emotional burnout syndrome.

МРНТИ 15.81.21

ИСАЛИЕВА С.Т.

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

**ПРИМЕНЕНИЕ ПРОЕКТНОГО МЕТОДА В РАЗВИТИИ
ЛИЧНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ И СТУДЕНТОВ**

Аннотация

В статье рассматриваются актуальные аспекты модернизации современного образования, подготовки новых кадров, применения активных форм обучения, освещаются научно-образовательные проекты, внедряемые в Казахстане. Проектная работа касается таких областей как естественные науки, история и культура, духовно-нравственное воспитание и школьное предпринимательство. Приводится авторский опыт в рамках международного сотрудничества и авторские разработки. Так, второй год проводится Казахстанская молодежная секция ежегодного международного симпозиума «Психологические проблемы смысла жизни и акме», авторами и организаторами которой являются Исалиева С.Т. (г.Алматы, Казахстан) и Попова Т.А. (г.Москва, Россия). В выводах обоснованы актуальность и новизна научного мероприятия, показаны практические результаты.

Ключевые слова: проектные технологии; научно-образовательный проект; интеграция; научный форум; смысл; развитие личности.

Введение. В эпоху начала Четвертой промышленной революции человеческий капитал становится основой модернизации качества образования, ключевым приоритетом образовательных программ становится развитие способности к постоянной адаптации к изменениям и усвоению новых знаний. Так, в среднем образовании начат переход на обновленное содержание, предполагается подготовка новых кадров, в связи с чем проблемы развития образовательной системы затрагивают и используемые в учебно-воспитательном процессе образовательные ресурсы, методы и технологии. Для вывода казахстанского образования и науки на уровень передовых международных стандартов, предпринимаются меры по их реформированию, адаптации к требованиям жизни, включению в мировые научно-образовательные процессы [1].

Основная часть. В современных условиях актуальным становится совершенствование педагогического мастерства учителей в контексте модернизации образовательной

программы и внедрения системы критериального оценивания, основанной на когнитивной теории Д.Брунера и спиральной форме обучения. Повторное рассмотрение и усложнение учебного материала, а также внедрение активных форм обучения дают большее преимущество в развитии учащихся, нежели традиционные формы [2]. В отличие от традиционного обучения, где используются репродуктивные методы, в исследовательском и проектной обучении педагог всегда выполняет роль консультанта, помощника начинающего исследователя или проектировщика. Вместе с тем, учащиеся учатся у педагога творческой деятельности, исследовательскому подходу к учению и к жизни в целом. И главное для педагога в этих условиях – уметь заражать детей своей увлеченностью [3, С.8].

Каждый преподаватель знает, что метод проектов создал американский педагог Е.Паркхарст. В комплексе с другими методами, проектирование позволяет учитывать в учебном процессе индивидуальные спо-

собности учащихся, способствовать проявлению самостоятельности при выполнении учебных заданий. В проекте каждый ребенок может обучаться, когда ему удобно, не ограничиваясь уроком в школе. В СССР он получил широкое распространение после издания брошюры В.Х.Кильпатрика «Метод проектов. Применение целевой установки в педагогическом процессе» в 1925 году. Однако метод перестали использовать в советской педагогике, т.к. он не давал возможности овладеть системой знаний по конкретным предметам. В других странах метод проектов приобрел большую популярность в силу рационального сочетания теоретических знаний и их практического применения [4].

В настоящее время под методом проекта понимается инновационная технология обучения, при которой учащиеся поэтапно и самостоятельно планируют, выполняют усложняющиеся задания, вносят что-то свое новое на каждой фазе проекта [5]. Например, в процессе проектирования определяются проблематика и цель проекта, на стадии конструирования выбираются конкретные способы и средства реализации. Стадия технологической подготовки включает учебно-программную документацию, методические разработки и другие необходимые материалы, на стадии (фазе) рефлексии учитывается итоговая оценка (самооценка) проекта и субъекта деятельности [6]. Кроме того, человек, который интересуется только своей жизнью, не может найти свое счастье, т.к. человек – личность социальная и вся его жизнедеятельность связана с другими людьми [7, С.173]. Поэтому очень важно со школьной скамьи формировать у молодежи навыки аналитической деятельности и научной работы, поэтому на этапе модернизации казахстанской системы образования и науки следует развивать у школьников исследовательские компетенции [8].

В Казахстане широко применяется метод научно-образовательных проектов, например, научно-археологические реконструкции культуры древних насельников Казахстана; культурно-образовательный проект

«Поколение+»; интерактивную образовательную онлайн-платформу bilimland.kz; глобальную научно-образовательную программу SPARK; образовательный проект «Моментум» и многие другие [9].

Одним из примеров интеграции науки и образования выступает международный научно-образовательный проект «Смысл жизни и судьба. Как построить собственное будущее?», который проводится в Психологическом институте Российской академии образования с начала 2000-х годов. В рамках ежегодных симпозиумов по смысло-жизненной проблематике, с 2010 года работает молодежная секция.

Казахстан в 2016 году впервые был представлен на симпозиуме и в молодежной секции докладами преподавателей и студентов вузов г.Алматы. И вот уже второй год (2016-2018 гг.) в Алматы проводится Казахская молодежная секция ежегодного Международного симпозиума «Психологические проблемы смысла жизни и акме». Авторами идеи и организаторами научного мероприятия являются магистр социальных наук Исалиева Сауле Темирбаевна (г.Алматы, Казахстан) и кандидат психологических наук Попова Татьяна Анатольевна (г.Москва, Россия).

В работе симпозиума участвуют представители Казахского национального педагогического университета имени Абая, Казахского национального университета имени аль-Фараби, Каспийского университета, университета «Туран», университета «Кайнар», университета «Туран-Астана», Павлодарского государственного университета имени С.Торайгырова, Карагандинского государственного медицинского университета, Академии «Болашак» (г.Караганда), SoundAudioInstitute (г.Дубай, ОАЭ), учащиеся школ и гимназий г.Алматы и Астаны. В 2017 году впервые перед участниками выступили дети из Центра социальных инклюзивных программ, которые прочитали стихи о смысле жизни.

На второй Казахской молодежной секции 12 школьников и студентов выступали в отдельных секциях, остальные участ-

ники, разделившись на команды, задавали вопросы выступающим. В интерактивной части научного мероприятия для участников состоялась небольшая психологический тренинг, проведено упражнение «Мое Я».

Второй год мы рассуждаем о смысле с подростками и студентами, в прошлом году в Государственной юношеской библиотеке имени Жамбыла, в этот раз – в гостеприимных стенах Каспийского университета. По мнению Поповой А.Т., проблематика выступлений была самой разнообразной, от чувств и смысла жизни, до профессиональных интересов. Конечно, студенты рассуждали более глубоко, школьники рассказывали свое видение, например, всем запомнился рассказ ученицы седьмого класса про семью. Интересно было наблюдать, как участники рассуждают о смысле жизни, какие исследования они подготовили в этом году. Были жаркие дискуссии, многим даже не хватило времени, чтобы обсудить все наболевшие вопросы [10].

Вторая Казахская молодежная секция проведена на высоком организационном уровне, участники и гости отметили профессионализм членов жюри, в составе которых присутствовали доктора психологических наук Н.С.Ахтаева и Ф.С.Ташимова.

По итогам выступлений и дискуссии определились дипломанты и лауреаты, которые были приглашены для участия в главном форуме в Психологическом институте РАО (г.Москва). С целью подготовки к московскому симпозиуму участники присоединились к международному научно-образовательному проекту «Смысл жизни и судьба. Как построить собственное будущее?», в рамках которого проводили исследования, анализ результатов и писали доклады. В этом году формат проекта адаптирован к казахстанским реалиям и включает авторские разработки Исалиевой С.Т., планируется издание отдельной программы для казахстанских учащихся. По итогам проекта 16 человек (12 учащихся 7-10 классов и 4 студента казахстанских и зарубежных вузов) приняли участие с очными и заочными докладами в Молодежной секции XXIII международного

симпозиума «Психологические проблемы смысла жизни и акме», который состоялся в Москве в Психологическом институте Российской академии образования 12 апреля 2018 года. По итогам симпозиума ученица 9 класса гимназии № 60 г.Алматы и студент 2 курса института «Сорбонна-Казахстан» КазНПУ имени Абая получили диплом «За лучшее выступление».

Еще одним примером удачного применения проектных технологий является форум школьников, который состоялся 8 декабря 2017 года в одной из школ г.Алматы. Форум организован в лучших традициях научного мероприятия со всеми атрибутами: утверждены программа и оргкомитет, в состав которого вошли представители школы-гимназии, Психологического института РАО, КазНПУ имени Абая и Каспийского университета. Составлено информационное письмо и объявлен конкурсный отбор с заданиями, после подачи заявок дети записывали короткое видео о себе и своем видении будущего, делились планами и мечтами. Все поданные материалы были просмотрены оргкомитетом, после чего проведена жеребьевка, на которой участники разделились на три команды и готовили презентации. Их серьезная подготовка, активное участие родителей показали, что такой формат проектной работы очень эффективен и затрагивает многие аспекты учебно-воспитательного процесса.

Хочется отметить, что проблематика смысла жизни кажется очень сложной для подростков, но форум показал, что даже пятиклассники готовы рассуждать, если не о смысле жизни, то о временной перспективе, о том, что формирует человека. Одна команда защищала позицию «Я вчера», вторая - «Я сегодня», и третья команда - «Я завтра». Были интересные открытия, родители очень переживали, это сплотило их с детьми, при этом не было никакой борьбы, просто каждая группа рассказывала свою точку зрения. Почему же прошлое важно для того, чтобы сформировать сегодняшнее настоящее, и как мы смотрим на завтра, и что значит будущее, как мы можем сформировать наше будущее, что мы можем делать в будущем. Интерес-

ными были доклады о профессиях будущего, участники отвечали на вопросы, дискуссия была живейшей - от серьезных ответов до детских, когда дети говорили, что важно покушать мороженое, посмотреть кино и получить удовольствие. С другой стороны, говорили, что очень важно, какие отношения формируются в семье, как мы смотрим на разные профессии, что мы выбираем [10].

Заключение. Хочется отметить, что Казахстан выходит на качественно новый уровень по научно-образовательным проектам, наши школьники показывают высокие результаты на различных международных научных мероприятиях. Участники каждый раз делают новые открытия, получают новые возможности, удовольствие от своей работы и, конечно же, жизнь их наполнена смыслом.

Список использованной литературы

1. Новые возможности развития в условиях четвертой промышленно революции: Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. – 10.01.2018 [Электронный ресурс]: <http://edu.gov.kz/ru/poslanie/>.
2. Островская Н.И. Обновление содержания образования в Республике Казахстан [Электронный ресурс]: <https://nsportal.ru/blog/nachalnaya-shkola/all/2017/03/23/obnovlenie-soderzhaniya-obrazovaniya-v-respublike-kazakhstan>.
3. Савенко А.И., Нарикбаева Л.М. Подготовка будущих педагогов к руководству исследовательской и проектной деятельностью школьников // Педагогика и психология. – 2017. – № 1. – С.8-13.
4. Ваш первый научный проект. Введение [Электронный ресурс]: http://www.osu.ru/docs/school/physics/first_project.pdf.
5. Горобец Л.Н. Метод проекта как педагогическая технология [Электронный ресурс]: http://vestnik.adygnet.ru/files/2012.3/2138/gorobets_2012_3.pdf.
6. Новиков А.М., Новиков Д.А. Образовательный проект: методология образовательной деятельности. – Раздел 2.2. – М.: Эгвес, 2004. – 120 с.
7. Балтабаева Ж.Қ., Иманбаева С.Т., Кенжетай М. Тұлғаның сапалық құндылықтарын қалыптастырудағы педагогикалық диагностиканың ықпалы // Педагогика және психология. – 2017. – № 2. – 173-178.
8. Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан. – Указ Президента РК от 01.03.2016 г. – № 205 [Электронный ресурс]: http://control.edu.gov.kz/sites/default/files/gpron_ukaz_ot_1.03.2016_no2015_1.pdf.
9. Центральный государственный музей РК: научно-образовательные проекты [Электронный ресурс]: <http://csmrk.kz/index.php/cult-obraz-menu/mnu-science-obraz-project>; Культурно-образовательный проект «Поколение+» внедряют в Казахстане [Электронный ресурс]: <http://www.kazpravda.kz/news/kultura/>; Bilimland.kz – интерактивная образовательная онлайн-платформа [Электронный ресурс]: <http://landingpage.bilimland.kz/>; Компания «Мерк» будет развивать научно-образовательные проекты в Казахстане [Электронный ресурс]: <http://old.obk.kz/news/>; «Мomentum» истины для Интеллектуальных школ [Электронный ресурс]: <http://edu.gov.kz/ru/news/>.
10. Попова Т.А. О международном научно-образовательном проекте в Казахстане [Электронный ресурс]: www.facebook.com/groups/675980419278084.

References

1. Novye vozmozhnosti razvitiya v usloviyah chetvertoj promyshlennoj revolyucii: Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan N.Nazarbaeva narodu Kazahstana. – 10.01.2018 [Ehlektronnyj resurs]: URL: <http://edu.gov.kz/ru/poslanie/>.
2. Ostrovskaya N.I. Obnovlenie soderzhaniya obrazovaniya v Respublike Kazahstan [Ehlektronnyj resurs]: URL: <https://nsportal.ru/blog/nachalnaya-shkola/all/2017/03/23/obnovlenie-soderzhaniya-obrazovaniya-v-respublike-kazahstan>.
3. Savenko A.I., Narikbaeva L.M. Podgotovka budushchih pedagogov k rukovodstvu issledovatel'skoj i proektnoj deyatel'nost'yu shkol'nikov // Pedagogika i psihologiya. – 2017. – № 1. – С.8-13.
4. Vash pervyj nauchnyj proekt. Vvedenie [Ehlektronnyj resurs]: URL: http://www.osu.ru/docs/school/physics/first_project.pdf.
5. Gorobec L.N. Metod proekta kak pedagogicheskaya tekhnologiya [Ehlektronnyj resurs]: URL: http://vestnik.adygnet.ru/files/2012.3/2138/gorobets_2012_3.pdf.
6. Novikov A. M., Novikov, D. A. Obrazovatel'nyj proekt: metodologiya obrazovatel'noj deyatel'nosti. – Razdel 2.2. – М.: ЭГвес, 2004. – 120 s.
7. Baltabaeva ZH.Q., Imanbaeva S.T., Kenzhetaj M. Тұлғаның сапалық құндылықтарын қалыптастырудағы педагогикалық диагностиканың ықпалы // Pedagogika zhəne psihologiya. – 2017. – № 2. – 173-178.
8. Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj programmy razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan. – Ukaz Prezidenta RK ot 01.03.2016 g. – № 205 [Ehlektronnyj resurs]: URL: http://control.edu.gov.kz/sites/default/files/gpron_ukaz_ot_1.03.2016_no_2015_1.pdf.
9. Central'nyj gosudarstvennyj muzej RK: nauchno-obrazovatel'nye proekty [Ehlektronnyj resurs]: URL: <http://csmrk.kz/index.php/cult-obraz-menu/mnu-science-obraz-project>; Kul'turno-obrazovatel'nyj proekt «Pokolenie+» vnedryayut v Kazahstane [Ehlektronnyj resurs]: URL: <http://www.kazpravda.kz/news/kultura/>; Bilimland.kz – interaktivnaya obrazovatel'naya onlajn-platforma [Ehlektronnyj resurs]: URL: <http://landingpage.bilimland.kz/>; Kompaniya «Merk» budet razvivat' nauchno-obrazovatel'nye proekty v Kazahstane [Ehlektronnyj resurs]: URL: <http://old.obk.kz/news/>; «Momentum» istiny dlya Intellekтуаль'nyh shkol [Ehlektronnyj resurs]: URL: <http://edu.gov.kz/ru/news/>.
10. Popova, T.A. O mezhdunarodnom nauchno-obrazovatel'nom proekte v Kazahstane [Ehlektronnyj resurs]: URL: www.facebook.com/groups/675980419278084.

Аңдатпа

Исалиева С.Т., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан).

Оқушылар мен студенттер тұлғаның дамуында жобалық әдісін қолдау // Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Мақалада білім беруді жаңғырту, жаңа кадрлар дайындауға мәселелер қарастырылып, оқытудың белсенді формалар қолдану, Қазақстанда енгізілетін ғылыми-білім беру жобалары мазмұндалады. Жобалық жұмыс жаратылыстану ғылымдары, тарихы мен мәдениеті, рухани-адамгершілік тәрбиесі және мектептегі кәсіпкерлік қоблыстардың ретінде қатысады. Халықаралық ынтымақтастық аясында авторлық тәжірибесі және авторлық эзирлеулер келтіріледі. Осылайша, екінші жыл «Психологиялық проблемалар өмірдің мағынасы мен акме» жыл сайынғы халықаралық симпозиумның Қазақстан жастар секциясы өткізіледі. С.Т.Исалиева (Алматы қ., Қазақстан) және Т.А.Попова (Мәскеу қ., Ресей) оның авторы және ұйымдастырушысы болып табылады. Қорытындыларда бұл тұжырымдармен негізделген ғылыми іс-шаралардың өзектілігі мен жаңалығы, практикалық нәтижелері көрсетілді.

Түйін сөздер: жобалық технологиялар; ғылыми-білім беру жобасы; интеграциясы; ғылыми форум; мағынасы; жеке тұлғаны дамыту.

Abstract

Issaliyeva S.T., Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan).

Application of project method in the development of pupils and students' personality
// Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

The article deals with aspects of the modernization of education, the training of new personnel, the use of active forms of education, highlights scientific-educational projects implemented in Kazakhstan. The project work concerns such areas as natural sciences, history and culture, spiritual and moral education and school entrepreneurship. There is given the author's experience in the framework of international cooperation and authoring. Thus, the second year in the Kazakhstan youth section of the annual international Symposium "Psychological problems of the meaning of life and Acme", the authors and organizers of which are Issaliyeva S.T. (Almaty, Kazakhstan) and Popova T.A. (Moscow, Russia). The conclusions substantiate the relevance and novelty of the scientific event, showed the practical results.

Key words: design technologies; scientific-educational project; integration; science forum; personal development.

МРНТИ: 14.35.01

МОВКЕБАЕВА З.А.¹, ЖОЛТАЕВА Г.Н.², ОРАЛКАНОВА И.А.³,
ИСАЛИЕВА С.Т.⁴, ХАМИТОВА Д.С.⁵

^{1,4,5} *Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)*

² *Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова
(Талдыкорган, Казахстан)*

³ *Государственный университет имени Шакарима
(Семей, Казахстан)*

**ПРЕДПОСЫЛКИ СОЗДАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО КОНТЕНТА
ДЛЯ СИСТЕМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация

В статье рассматриваются актуальные аспекты внедрения в Казахстане дистанционных образовательных технологий, различные подходы и исследования в области дистанционного образования в целом и организации дистанционного обучения студентов с особыми образовательными потребностями. Анализируются условия для создания определенной среды для обучающихся с инвалидностью и сферы применения дистанционных образовательных услуг. Приводится инфраструктура образовательного контента и технология управления им на примере казахстанских вузов. В контексте рассмотрения проблем обучения лиц с инвалидностью актуальность дистанционной образовательной среды связана с тем, что включение полного и частичного дистанционного обучения лиц с инвалидностью предъявляет новые требования к ее формированию. На основе анализа текущего состояния организации дистанционного обучения в вузах РК сформулированы основные вопросы, требующие изучения. В выводах обоснованы перспективы создания дистанционной образовательной среды и вовлечения студентов с инвалидностью в образовательный процесс. Статья подготовлена в рамках проекта на грант Министерства образования и науки Республики Казахстан «Формирование дистанционной образовательной среды вуза для обучения маломобильных (неподвижных) студентов-инвалидов».

Ключевые слова: дистанционное образование, образовательный контент, студенты с особыми образовательными потребностями, вовлечение студентов-инвалидов.

Введение. Идея получения знаний дистанционно имеет давнюю историю, еще в XVIII веке такая форма образования возникла в Европе, в XIX веке активно внедрялась в Германии и США, в 60-х гг. XX века воплотилась в СССР в заочной форме обучения. С начала 2000-х гг. дистанционное образование реализуется в виде программы информационно-коммуникационных технологий в систему высшего образования [1].

Основная часть. На этапе становления вырабатываются новые методы преподавания, консультирования и контроля за выполнением учебных задач. Например, М.И. Кожамбердиева изучала теоретические основы формирования самостоятельной работы студентов посредством использования технологии дистанционного образования. Автором разработана модель и экспериментально проверена методика формирования навыков самостоятельной работы студентов с использованием дистанционных технологий, адаптированных информационному и глобализирующемуся обществу [2].

О.Н. Чикунов и А.С. Тюлежанова рассматривали теоретический аспект дистанционных образовательных технологий как инновационного компонента системы высшего образования [3]. С.Т. Аманжолова на примере системы дистанционного образования создала стохастические модели идентификации и аутентификации пользователей в распределенных информационных вычислительных системах [4].

Н.С. Асмагуллаева адаптировала различные научные подходы к использованию дистанционных образовательных технологий в системе иноязычного образования. Автором уточнено педагогическое содержание понятий, разработана критериальная модель, обоснованы принципы и условия формирования рефлексивно-коммуникативной компетенции студентов посредством дистанционных образовательных технологий [5]. Д.Е. Бидайбековым обоснована возможность и необходимость сочетания дистанционных и кредитных технологий в рамках обучения студентов в техническом вузе [6].

Социально-экономические аспекты образования инвалидов отражены в исследованиях российских авторов (Кондракова Э.В., Неверова И.Ю., Симановский А.Э. и др.). Так, исследователь Э.В. Кондракова [7] отмечает, что неуклонный рост детской инвалидности, уровень и качество жизни инвалидов требуют внедрения новых образовательных технологий для социализации данного контингента. Российский автор считает, что дистанционное обучение становится единственным доступным для определенной части лиц с особыми образовательными потребностями.

Вопрос создания специальных условий для получения образования обучающимися с особыми образовательными потребностями рассматривался И.Ю. Неверовой [8], которая считает, что для создания специальных условий необходимо создать в образовательной организации информационно-образовательную реабилитационную среду для инвалидов и студентов с особыми образовательными потребностями, включающей общедидактические и специальные информационные технологии, дистанцион-

ные образовательные технологии, информационно-технические средства обучения и учебно-методическое обеспечение. Другой исследователь А.Э. Симановский [9] при рассмотрении вопросов организации дистанционного обучения студентов-инвалидов, предлагает собственную расшифровку принципов дистанционного обучения, формулирует основные проблемы управления этим процессом.

Российским автором Д.Ф. Романенковой [10] проведено диссертационное исследование, в котором описывается дидактическая модель дистанционного обучения студентов-инвалидов, обеспечивающаяся реализацией таких дидактических условий как индивидуальный подход к каждому студенту-инвалиду с учетом его физических нарушений; применение интерактивных средств обучения в качестве основы взаимодействия преподавателя и студента-инвалида, студента-инвалида и учебного материала, студентов-инвалидов между собой.

В настоящее время в Республике Казахстан большое внимание уделяется проблеме получения инвалидами профессионального образования, приобретения ими конкурентоспособной и престижной профессии. Для инвалидов, нуждающихся в специальных условиях для получения профессионального образования, создаются специальные образовательные организации или соответствующие условия в профессиональных образовательных организациях общего типа. Указанная деятельность проводится в соответствии с Законом «О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан», в котором одной из приоритетных задач, решаемых нашим государством, является обеспечение «доступности и равных прав инвалидов, наряду с другими гражданами, на охрану здоровья, образование и свободный выбор рода деятельности, в том числе трудовой» [11].

В последние годы во многих вузах Казахстана начата планомерная работа по созданию определенной среды для обучающихся с инвалидностью. Например, одним из обязательных условий является наличие специальных приспособлений для обеспечения

безбарьерного доступа инвалидов к образовательным ресурсам вуза, в том числе и разработка дистанционных технологий. В условиях развития цифровой образовательной среды в рамках программы «Цифровой Казахстан» вопросы грамотной организации системы дистанционного обучения инвалидов и лиц с особыми образовательными потребностями являются актуальными для каждого вуза. Примерная модель по созданию благоприятных условий для студентов с особыми образовательными потребностями показана в созданном впервые в РК «Консультационно-практическом центре поддержки студентов с ограниченными возможностями в вузе» на базе КазНПУ имени Абая [12].

В казахстанских вузах проводится определенная работа по развитию дистанционного обучения, в том числе для студентов с особыми образовательными потребностями. Так, на базе Казахстанско-Британского технического университета, Almaty Management University, университета имени Сулеймана Демиреля, Казахского национального исследовательского технического университета имени К.И. Сатпаева [13-16] действует платформа «Открытый университет Казахстана», которая предоставляет доступ к образовательным ресурсам людям с ограниченными возможностями. Кроме того, дистанционное обучение студентов-инвалидов организовано в университете «Туран», Южно-Казахстанском государственном университете имени М.Ауэзова, Таразском государственном университете имени М.Х. Дулати и Жетысуском государственном университете имени И.Жансугурова [17-20]. Ориентация и навигация студентов с особыми образовательными потребностями в архитектурном пространстве осуществляется посредством информационно-образовательного портала DiLear, позволяющего осуществлять прием-передачу информации в доступных формах в зависимости от нозологий и ориентирована на индивидуальную форму обучения. Образовательная информация, представленная на сайте дистанционного обучения DiLear, соответствует стандарту обеспече-

ния доступности web-контента (Web Content Accessibility) для широкого круга пользователей с ограниченными возможностями здоровья, такими как, нарушение слуха (глухих и слабослышащих), нарушение опорно-двигательной системы, нарушение речи, нарушение ментальной сферы.

Анализ текущего состояния организации дистанционного обучения в вузах РК показывает, что, несмотря на опыт реализации профессионального образования, в вузах нет единых подходов к организации дистанционного обучения студентов с инвалидностью и ограниченными возможностями, различен характер процесса создания электронного образовательного контента, продолжается поиск новых моделей обучения.

К числу конкретных вопросов, требующих изучения, можно отнести:

- отсутствие полноценной нормативной базы полного или частичного дистанционного обучения лиц с инвалидностью в вузе;
- необходимость создания электронного образовательного контента вузов с учетом специфики нарушений в развитии студентов-инвалидов;
- отсутствие специальной подготовки профессорско-преподавательского состава по дистанционному обучению лиц с инвалидностью в вузе.

Одним из условий эффективного функционирования данной системы в вузе является подготовка сотрудников к работе в виртуальной образовательной среде. В организационной структуре дистанционного обучения особая роль отводится специалисту, который является связующим звеном между студентами и преподавателями [21]. В условиях инклюзивного образования эту роль могут выполнять уже имеющиеся в казахстанских вузах координаторы по инклюзивному образованию. Дополнительно пройдя обучение по дистанционным технологиям, координаторы могут осуществлять техническое сопровождение студентов с особыми образовательными потребностями.

Расширение сферы применения дистанционных образовательных услуг и удобства

студентов с особыми образовательными потребностями предполагает создание автоматизированного тестирующего комплекса, предполагающего возможность удаленного прохождения итогового контроля студентами в форме компьютерного тестирования, устного и письменного экзаменов на выбор студента.

Как правило, образовательный контент формируется с учетом основных видов образовательной деятельности и категорий пользователей (Рисунок 1).

Инфраструктура образовательного контента и технология управления отражают методологию учебного процесса, а информационное наполнение и возможности сервисов определяют качество виртуальной

среды. Электронный контент является частью учебно-методического комплекса дисциплины и связан с ним системой информационных ссылок [22].

Адаптация учебно-методических материалов для студентов с особыми образовательными потребностями частично осуществляется путем внедрения в учебный процесс электронных учебно-методических комплексов дисциплин (ЭУМКД). Удобство ЭУМКД заключается в создании контента, который можно представить в различных видах (текстовый и нетекстовый контент), что предусматривает возможность масштабирования текста и изображений без потери качества и доступность управления контентом с клавиатуры.

Облачное хранилище данных в Интернете (электронные ресурсы - лекции, задания, ссылки)

Программное обеспечение для проведения занятий, тестирования и др

Электронные формы обучения студентов с ООП (базовые платформы)

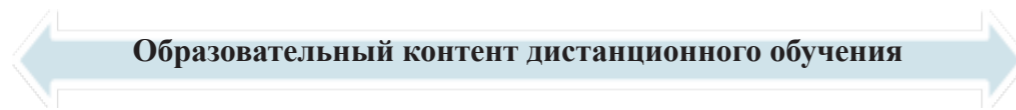

Рисунок 1. Инфраструктура образовательного контента

В контексте рассмотрения проблем обучения лиц с инвалидностью актуальность дистанционной образовательной среды связана с тем, что включение полного и частичного дистанционного обучения лиц с инвалидностью предъявляет новые требования к ее формированию. Изменение должно коснуться технологических, содержательных, организационно-методических и других параметров. Для этого необходимо осмыслить и разработать Правила организации дистанционного обучения и подходы к созданию образовательного контента дистанционного образования инвалидов и лиц с особыми об-

разовательными потребностями. Создание дистанционной образовательной среды позволит широкое вовлечение граждан с инвалидностью в образовательный процесс в организациях высшего профессионального образования.

Заключение. Решение вышеобозначенных задач, на наш взгляд, обеспечит подготовку конкурентоспособных специалистов в условиях высшего образования для разных сфер деятельности. Квалифицированный, конкурентоспособный выпускник, выйдя на общий рынок труда, станет полноценным его субъектом.

Список использованной литературы

1. Дистанционное обучение в Казахстане: список вузов. – 06.03.2018 [Электронный ресурс]: URL: <https://www.nur.kz/1720482-distancionnoe-obucenie-v-kazahstane-spisok-vuzov.html>.
2. Кожамбердиева М.И. Формирование навыков самостоятельной работы студентов посредством использования технологии дистанционного образования: Дис. к.пед.н.: 13.00.01. – 2010. – 155 с. [Электронный ресурс]: URL: <http://elibrary.kz/databases/diss/detail.php.ID=102200>.
3. Чикунов О.Н., Тюлежанова А.С. Дистанционные образовательные технологии – инновационная компонента системы высшего образования (теоретический аспект) // Вестник ВКГТУ им.Д.Серикбаева. – 2010. – № 1. – С.200-204 [Электронный ресурс]: URL: <http://elibrary.kz/databases/statia/detail.php.ID=122258>.
4. Аманжолова С.Т. Стохастические модели и методы процессов защиты информации в распределенной информационной вычислительной системе на примере системы дистанционного образования: дис.к.т.н. – КазНТУ. 2009. – 105 с. [Электронный ресурс]: URL: <http://elibrary.kz/databases/diss/detail.php.ID=79615>.
5. Асмагуллаева Н.С. Формирование рефлексивно-коммуникативной компетенции студентов-переводчиков посредством дистанционных образовательных технологий: дис. К.пед.н.: 13.00.01. – 2010. – 138 с. [Электронный ресурс]: URL: <http://elibrary.kz/databases/diss/detail.php.ID=62608>.
6. Бидайбеков Д.Е. Технологии дистанционного обучения в условиях кредитной системы подготовки студентов технического вуза: дисс. к.пед.н.: 13.00.02. – 2010. – 128 с. [Электронный ресурс]: URL: <http://elibrary.kz/databases/diss/detail.php.ID=62974>.
7. Неверова И.Ю. Дистанционное обучение для инвалидов и лиц с ограниченными возможностями здоровья [Электронный ресурс]: URL: <https://multiurok.ru/files/distantsionnoe-obucheniie-dlia-invalidov-i-lits-.html>.
8. Симановский А.Э. Использование дистанционных технологий для обучения студентов-инвалидов // Ярославский педагогический вестник. – 2012. – № 4. – Том II (Психолого-педагогические науки).
9. Кондракова Э.В. Социально-экономические аспекты дистанционного обучения студентов-инвалидов // Siberian pedagogical journal. – № 3/2014. – С.99-104.
10. Романенкова Д.Ф. Дидактические условия дистанционного обучения студентов-инвалидов // Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01: Челябинск, 2004. – 192 с.
11. О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан: Закон Республики Казахстан. – Астана, Акорда. – 13.05.2005. – № 39-III [Электронный ресурс]: URL: https://online.zakon.kz/document/doc_id=30008935.
12. Мажинов Б.М. Ёрекше білім беру қажеттіліктері бар студенттер үшін тең жағдай мен кедергісіз қол жетімділікті жасау мәселесі // Педагогика және психология. – 2016. – № 4(29). – 118-124 бб.
13. Kazakh-British Technical University: Официальный сайт [Электронный ресурс]: URL: <https://www.kbtu.kz/ru>.
14. Almaty Management University: Официальный сайт [Электронный ресурс]: URL: <https://priem.almau.edu.kz/index.php.page=distantsionnoe-obuchenie>.
15. Suleyman Demirel University: Официальный сайт [Электронный ресурс]: URL: <http://sdu.edu.kz/en/>.
16. Satbayev University: Официальный сайт [Электронный ресурс]: URL: <http://kaznitu.kz/ru>.
17. Университет Туран: Официальный сайт [Электронный ресурс]: URL: <http://www.turan-edu.kz/>.

18. Южно-Казахстанский государственный университет имени М.Ауэзова: Официальный сайт [Электронный ресурс]: URL: <http://www.ukgu.kz/ru/>.
19. Таразский государственный университет имени М.Х.Дулати: Официальный сайт [Электронный ресурс]: URL: <http://www.tarsu.kz/ru/>.
20. Жетысуский государственный университет имени Ильяса Жансугурова: Официальный сайт [Электронный ресурс]: URL: <http://zhgu.edu.kz/>.
21. Карачарова Т.А. Подготовка образовательного контента для обучения кураторов дистанционного обучения в виртуальной образовательной среде // Bulletin of the South Ural State University. Ser. Education. Educational Sciences. – 2016, vol.8, no.3, pp.70-78 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/podgotovka-obrazovatel'nogo-kontenta-dlya-obucheniya-kuratorov-distantsionnogo-obucheniya-v-virtualnoy-obrazovatel'noy-srede>.
22. Омарова А.Б. Цифровой образовательный контент с использованием облачных технологий / Филиал АО НЦПК «Өрлеу» [Электронный ресурс]: URL: <http://www.zkoipk.kz/ru/2015smart3/1449-conf.html>.

References

1. Distancionnoe obuchenie v Kazahstane: spisok vuzov. – 06.03.2018 [Elektronnyi resurs]: URL: <https://www.nur.kz/1720482-distancionnoe-obuchenie-v-kazahstane-spisok-vuzov>.
2. Kozhamberdieva M.I. Formirovanie navykov samostoyatel'noy raboty studentov posredstvom ispol'zovaniya tekhnologiy distancionnogo obrazovaniya: Dis.k.ped.n.: 13.00.01. – 2010. – 155 s. [Elektronnyi resurs]: URL: <http://elibrary.kz/databases/diss/detail.php.ID=102200>.
3. Chikunov O.N., Tyulezhanova A.S. Distancionnye obrazovatel'nye tekhnologii – innovacionnaya komponenta sistemy vysshego obrazovaniya (teoreticheskiy aspekt) // Vestnik VKGTU im. D.Serikbaeva. – 2010. – № 1. – S.200-204 [Elektronnyi resurs]: URL: <http://elibrary.kz/databases/statia/detail.php.ID=122258>.
4. Amanzholova S.T. Stohasticheskie modeli i metody processov zashchity informaciy v raspredelenno informacionno i vychislitel'noj sisteme na primere sistemy distancionnogo obrazovaniya: dis.k.t.n. – KazNTU. 2009. – 105 s. [Elektronnyi resurs]: URL: <http://elibrary.kz/databases/diss/detail.php.ID=79615>.
5. Asmatullaeva N.S. Formirovanie reflektivno-kommunikativnoy kompetencii studentov-perevodchikov posredstvom distancionnykh obrazovatel'nykh tekhnologiy: dis. k.ped.n.: 13.00.01. – 2010. – 138 s. [Elektronnyi resurs]: URL: <http://elibrary.kz/databases/diss/detail.php.ID=62608>.
6. Bidajbekov D.E. Tekhnologii distancionnogo obucheniya v usloviyah kreditnoi sistemy podgotovki studentov tekhnicheskogo vuza: diss. k.ped.n.: 13.00.02. – 2010. – 128 s. [Elektronnyj resurs]: URL: <http://elibrary.kz/databases/diss/detail.php.ID=62974>.
7. Neverova I.U. Distancionnoe obuchenie dlya invalidov i lic s ogranichennymi vozmozhnostyami zdorovya [Elektronnyi resurs]. URL: <https://multiurok.ru/files/distantsionnoe-obucheniie-dlia-invalidov-i-lits-.html>.
8. Simanovskiy A. Ispolzovanie distancionnykh tekhnologiy dlya obucheniya studentov-invalidov. – Yaroslavskiy pedagogicheskiy vestnik. – 2012. – № 4. – Том II (Psyhologo-pedagogicheskie nauki).
9. Kondrakova A. V. Socialno-ekonomicheskie aspekty distancionnogo obucheniya studentov-invalidov // Siberian pedagogical journal. – № 3/ 2014. – S.99-10499.
10. Romanenkova D.Ф. Didakticheskie usloviya distancionnogo obucheniya studentov-invalidov // Dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.01: Chelyabinsk, 2004. – 192 s.
11. O social'noj zashchite invalidov v Respublike Kazahstan: Zakon Respubliki Kazahstan. – Astana, Akorda. – 13.05.2005. – № 39-III [Elektronnyi resurs]: URL: https://online.zakon.kz/document/doc_id=30008935.

12. Mazhinov B.M. Erekshe bilim beru kazhettiliktery bar studentter ushin ten zhagdaj men kedergisiz kol zhetymdylygy zhasau maselesy // Pedagogy and Psychology. – 2016. – № 4(29). – 118-124 ss.
13. Kazakh-British Technical University: Oficial'nyjsajt [Elektronnyi resurs]: URL: <https://www.kbtu.kz/ru>.
14. Almaty Management University: Oficial'nyjsajt [Elektronnyi resurs]: URL: <https://priem.almau.edu.kz/index.php.page=distantsionnoe-obuchenie>.
15. Suleyman Demirel University: Oficial'nyi sajt [Elektronnyi resurs]: URL: <http://sdu.edu.kz/en/>.
16. Satbayev University: Oficial'nyi sajt [Elektronnyi resurs]: URL: <http://kaznitu.kz/ru>.
17. Universitet Turan: Oficial'nyjsajt [Elektronnyi resurs]: URL: <http://www.turan-edu.kz/>.
18. Yuzhno-Kazhastanskii gosudarstvennyi universitet imeni M.Auehzova: Oficial'nyi sajt [Elektronnyi resurs]: URL: <http://www.ukgu.kz/ru/>.
19. Tarazskii gosudarstvennyi universitet imeni M.H.Dulati: Oficial'nyi sajt [Elektronnyi resurs]: URL: <http://www.tarsu.kz/ru/>.
20. Zhetysuskii gosudarstvennyi universitet imeni Il'yasa Zhansugurova: Oficial'nyi sajt [Elektronnyj resurs]: URL: <http://zhgu.edu.kz/>.
21. Karacharova T.A. Podgotovka obrazovatel'nogo kontenta dlya obucheniya kuratorov distancionnogo obucheniya v virtual'noj obrazovatel'noj srede // Bulletin of the South Ural State University. Ser. Education. Educational Sciences. – 2016, vol.8, no.3, pp.70-78 [Elektronnyi resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/podgotovka-obrazovatel'nogo-kontenta-dlya-obucheniya-kuratorov-distantsionnogo-obucheniya-v-virtualnoy-obrazovatel'noy-srede>.
22. Omarova A.B. Cifrovoy obrazovatel'nyi kontent s ispol'zovaniem oblachnykh tekhnologii/ Filial AO NCPK «Өрлеу» [Elektronnyjresurs]: URL: <http://www.zkoipk.kz/ru/2015smart3/1449-conf.html>.

Аңдатпа

З.А. Мовкебаева¹, Г.Н. Жолтаева², И.А. Оралканова³, С.Т. Исалиева⁴, Д.С. Хамитова⁵, ^{1,4,5}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан), ²І.Жансүгіров атындағы Жетысу мемлекеттік университеті (Талдықорған, Қазақстан), ³Шәкәрім атындағы Мемлекеттік университеті (Семей, Қазақстан).

Қашықтықтан оқыту жүйесі үшін білім беру контентін жасау алғышарттары // Педагогика және психология, № 2 (35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Мақалада Қазақстандағы қашықтықтан білім беру технологияларын енгізудің нақты аспектілері, жалпы қашықтықтан білім беру және ершек білім беру қажеттіліктері бар студенттердің қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру саласындағы әртүрлі тәсілдер мен зерттеулер қарастырылады. Мүгедек студенттерге және білім беру қашықтықтан білім беру қазметтеріне белгілі ортаны жасау жағдайлар талданады. Қазақстандық ЖОО мысалында білім беру контентінің инфрақұрылымы және оны басқару технологиясы берілген. Мүгедек адамдарды оқыту проблемалар тұрғысында қашықтықтан оқыту ортасының өзектілігі мүгедек адамдарды толық және ішінара қашықтықтан оқытуды қосу арқылы оның қалыптасуына жаңа талаптарға байланысты. ҚР ЖОО-да қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру ағымдағы жағдайын талдау барысында негізгі зерттелетін мәселелер тұжырымдалған. Қорытындыларда қашықтықтан оқыту ортасын құру және мүгедек студенттерді оқыту процесіне тарту перспективалар негізделген.

Түйін сөздер: қашықтықтан оқыту; білім беру контенті; ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттер; мүгедек студенттерді тарту.

Abstract

Movkebayeva Z.A.¹, Zholtayeva G.N.², Oralkanova I.A.³, Issaliyeva S.T.⁴, Hamitova D.S.⁵,
^{1,4,5}Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan), ²Zhetysay State University named after I.Zhansugurov (Taldykorgan, Kazakhstan), ³Shakarim State University (Semey, Kazakhstan).

Application of project method in the development of pupils and students' personality
//Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

The article deals with actual aspects of introduction of distance educational technologies in Kazakhstan, various approaches and researches in the field of distance education in general and the organization of distance learning of students with special educational needs. The conditions for creating a certain environment for students with disabilities and the scope of distance education services are analyzed. The infrastructure of educational content and technology of its management are given on the example of Kazakhstan universities. In the context of addressing the problems of teaching persons with disabilities, the relevance of the distance learning environment is related to the fact that the inclusion of full and partial distance education of persons with disabilities makes new demands on its formation. Based on the analysis of the current state of the distance learning organization in the universities of the Republic of Kazakhstan. The conclusions substantiate the prospects for creating a distance learning environment and involving students with disabilities in the educational process.

Key words: distance education; educational content; students with special educational needs; involvement of students with disabilities.

МРНТИ 14.07.09

А.Н. БЕЙКИТОВА

*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)*

**ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚУ БАҒДАРЛАМАСЫНДАҒЫ «ГЕОГРАФИЯ»
ПӘНІНІҢ МАЗМҰНЫ МЕН ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕР**

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі кездегі орта білім беру мазмұнының жаңартылуы туралы қарастырылған. Еліміздегі маңызды бірқатар білім беру құжаттарына талдаулар жүргізілді. Қазақстан мектептерінде жаңартылған білім беру мазмұнына көшу мәселелері талқыланған. Жаңартылған білім беру жүйесіндегі оқу бағдарламалары, бағалау жүйесі мен мұғалімдерді даярлау бағытындағы ерекшеліктер анықталды. «География» оқу пәнінің мазмұны мен құрылымындағы өзгерістерге салыстырмалы талдаулар жасалынды. Пәнді шиыршықты тәсілмен оқытудың бағыттары сипатталды. Жаңартылған білім беру бағдарламасының негізінде «География» пәнін оқытудың мақсаттары мен күтілетін нәтижелері салыстырылды. Оқуды бағалауда қолданылатын қалыптастырушы және жиынтық бағалау түрлері талданды. Жаңартылған білім берудің үлгілік бағдарламасында «География» пәні бойынша оқытылатын кейбір тақырыптардың оқу мақсаттары талданып, өзгешеліктері атап көрсетілді. Білім беру сапасын арттырудың қажеттілігі анықталды және мұғалімдердің қазіргі қоғамда алатын орны мен роліне баға берілді.

Түйін сөздер: стандарт, үлгілік оқу жоспары, үлгілік оқу бағдарламасы, білім беру, оқу үдерісі, білім сапасы, географиялық білімнің мазмұны мен құрылымы, оқу мақсаттары, күтілетін нәтижелер.

Қысқашы. Білім беру мәселелері көптеген халықаралық алаңдарда талқылану үстінде. Солардың бірі – Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ). 2015 жылы ЭЫДҰ заман талабына сай мектепте білім беру шеңберін өзгерту мен 2030 жылға дейін адам өмірін жақсартуға қажетті құндылықтарды, құзыреттер мен дағдыларды анықтауға бағытталған «Білім – 2030: білім мен дағды болашағы» атты жобаны іске қосқан болатын. ЭЫДҰ-ң Білім беру бөлімінің директоры А.Шляйхердің пікірінше, «XXI ғасырда мектептік білім беру өткен ғасырларда қалыптасқан жолмен жүре алмайды» – деп көрсетеді. Яғни, «Қазіргі қарқынды экономикалық және әлеуметтік даму заманында мектеп оқушыларын мүлдем жаңа мамандықтарға, әлі ойлап табылмаған технологиялар дайындау қажеттілігінің» туындап тұрғаны туралы қарастырады [1].

Негізгі бөлім. Әлемдік білім беру кеңістігінде болып жатқан жаңалықтар Қазақстанның халықаралық деңгейде танылуының басты құралы болып отыр. Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы № 205 Жарлығымен «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» бекітілді. Бұл бағдарламаның басты мақсаты – экономиканың орнықты дамуы үшін білім берудің және ғылымның бәсекеге қабілеттілігін арттыру, адами капиталды дамыту. Бағдарламада Қазақстан мектептерінің білім берудің жаңа кезеңінің алдында тұрғаны, Дүниежүзілік экономикалық форумның (ДЭФ) 21 ғасырдағы табысты адамның білімі мен іскерлігінің 16 түрі атап көрсетілген. Олар мыналар:

- командадағы жұмыс дағдылары;
- көшбасшылық қасиет;
- бастамашылық;
- IT-біліктілік;
- қаржылық және азаматтық сауаттылық және басқалар.

Қазақстан Дүниежүзілік экономикалық форумның (ДЭФ) «XXI ғасыр дағдыларындағы ауытқуларды зерттеу» рейтингісінде

мектеп оқушыларының танымдық және эмоциялық зиятының деңгейі төмен елдер тобында тұрғаны, құзыреттілік және жеке мінездемелер деңгейінің базалық дағдылардан едәуір төмен екені туралы мәселелер талқыланған болатын [2].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы № 1080 қаулысына сәйкес «Білім берудің тиісті деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары» бекітілген болатын [3]. Қазақстан Республикасы Үкіметінің № 292 қаулысымен бұл стандартқа толықтырылулар мен өзгерістер 2016 жылдың 13 мамырында енгізілді [4].

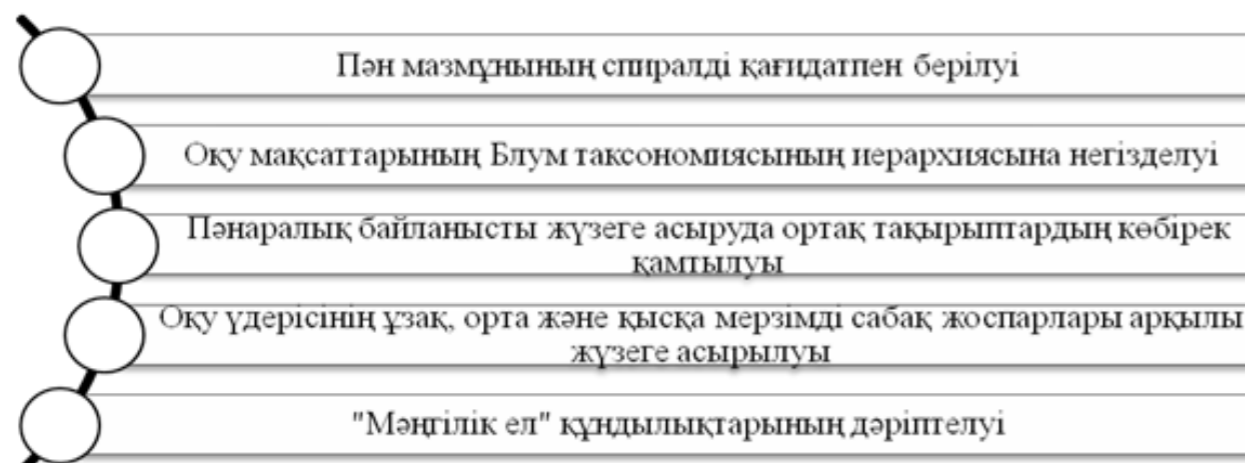
ҚР Білім және ғылым министрлігінің № 422 бұйрығына сәйкес 2017 жылдың 18 тамызында жаңартылған білім берудің мазмұны бекітілді. Осыған орай жалпы білім берудің үлгілік оқу жоспарларында әдеуір өзгерістер белең алды. Жалпы білім берудің мазмұны мен құрылымы өзгерді. «География» оқу пәнінің мазмұны да жаңғыртылды. Оны оқытудың құрылымы мен тәсілдері жаңа сипатқа ие болды. Қазіргі таңда болашақ география пәні мұғалімдерінің географиялық білімі мен біліктерінен әрі жетілдірудің қажеттілігі туындап отыр.

Жаңартылған білім беру мазмұнын жалпы білім беретін мектепте қарастырудың жалпы мәселелері. Қазақстан Республикасында жалпы орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында білім беру үдерісінің құрылымы мен мазмұнына елеулі өзгерістер енгізілуде. Білім мазмұнын жаңартудың басты мақсаты – білім сапасын көтеру.

Жалпы орта білім беретін мектептердегі «География» оқу пәнінің мазмұны білім алушылардың бойында ғылыми-жаратылыстану білімдерін, табиғат, қоғам және экономиканың жүйелі байланысы, Жер туралы түсініктері мен көзқарастарын, Қазақстан Республикасының әсем табиғаты және экономикасының ерекшеліктері туралы білімдерін қалыптастыруға, функционалдық сауаттылықты және жүйелі-кешенді немесе «географиялық» сананы дамытуға бағытталған [5].

Жаңартылған білім берудің басты ерекшеліктері. Жаңартылған оқу бағдарламаларының мазмұнындағы басты ерекшелік тек білетін ғана емес, алған білімдерін қарқынды жылдам өзгеріп жатқан ақпараттық қоғамда және күнделікті өмірде қолдана алуы жүзеге асыру болып табылады. Сондай ақ оқу мақсаттарының нақты берілуі, одан күтілетін нәтижелер, қалыптастырушы және жиньқтық бағалау жүйесінің енгізілуі, аралық және тоқсандық бақылаулар, ұзақ, орта және қысқа мерзімді сабақ жоспарларының енгізілуі, сандық білім беру ресурстарын мейлінше көбірек пайда-

лану, жоғары деңгейде қалыптастырылатын дағдыларды жетілдірілуі, мұғалім ролінің бақылаушы, сарапшы, кеңесші сипатқа ауысуы, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, педагогикалық технологияларды, оқу жетістіктерін бағалаудағы тәсілдер, сыни тұрғыда ойлау, диалогтық оқыту, жас ерекшеліктеріне сай оқыту, Мәңгілік ел құндылықтарын енгізу т.б. өзгерістерді ерекше атап айтуға болады. Жаңартылған оқу бағдарламаларының мазмұны мен оқу үдерісін ұйымдастырудағы және пәннің құрылымындағы бірқатар өзгерістерді төмендегі суреттен көруге болады (Сурет 1).

Сурет 1. Жаңартылған оқу бағдарламаларының ерекшеліктері

Білім беру мазмұнының жаңаруымен қатар, жалпы білім беретін мектептерде бағалау жүйесі де өзгерістерге ұшырады. Критералды бағалаудың екі түрі бар: қалыптастырушы және жиынтық бағалау. Бұл бағалаудың теориялық негіздері мен қағидаттарының негізінде оқу пәнінің мақсатына сәйкес оқуды бағалау көрсеткіштері жүзеге асырылады. Қазақстандық мектептерде пәнді оқу нәтижелерін бағалауда осы көрсеткіштер кеңінен қолданылып жатыр [6].

Қазіргі қазақстандық мектептерде оқытылып жүрген және болашақта біртіндеп жаңартылған мазмұнда оқытылатын «География» оқу пәнінің мазмұны мен құрылымына салыстырмалы талдаулар жасап көрейік.

Негізгі зерттеу материалдарын мазмұндау. Тәуелсіздік алған жылдардан бастап, «География» пәнінен мектепке арналған жаңа буын оқулықтары дайындалды. Оқулықтар мен оқу құралдарын дайындау көптеген ғалымдар ағарту ісінің үздіктері айтарлықтай өз үлесін қосып келуде. Алғашқы білім беру стандарттары, оқу жоспарлары мен бағдарламаларына сәйкес, «География» оқу пәнінің мазмұны мен құрылымындағы өзгерістерді төмендегі 2-суреттен көруге болады [7-12].

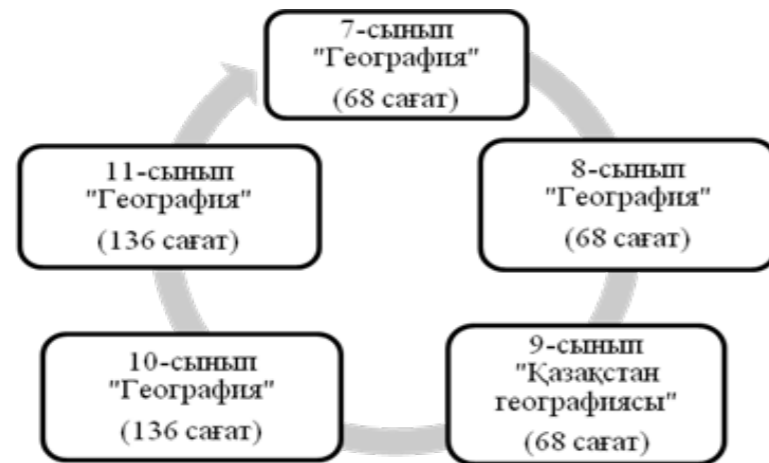
6-сынып	«Физикалық география» (68 сағат). Пән мазмұны төрт үлкен тараудан тұрады: Жер бетінің жазықтықта бейнеленуі. План және карта. Жер қабықтары, Географиялық қабық туралы түсінік, Географиялық қабықтағы адамзаттың орны. Жеті сарамандық жұмыстардың топтамасы ұсынылған. Бастапқы физикалық географияның курсы болып саналады.
7-сынып	«География. Материктер мен мұхиттар» (68 сағат). Пән мазмұны үш бөлімнен тұрады: Жер шары табиғатының негізгі ерекшеліктері, Материк-тер мен мұхиттар табиғатының алуантүрлілігі, Жер біздің ортақ үйіміз. Бес сарамандық жұмыстардың топтамасы берілген.
8-сынып	«Қазақстанның физикалық географиясы» (68 сағат). Пән мазмұны үш үлкен бөлімнен тұрады. Қазақстанның физикалық географиясының сипаттамасы, Қазақстан аумағын физикалық-географиялық аудандастыру, Табиғатты қорғау және табиғат қорларын тиімді пайдалану.
9-сынып	«Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік географиясы» (68 сағат). Пән мазмұны бес бөлімнен тұрады: басты экономикалық ұғымдар, Қазақстан халқы және еңбек ресурстары, салааралық кешендер географиясы, Қазақстанның экономикалық аудандары, Қазіргі дүниедегі Қазақстан. Жеті сарамандық жұмыстар ұсынылған.
10-сынып	«География. Дүниежүзі елдеріне жалпы шолу. ТМД елдері» (68 сағат). Пән мазмұны төрт үлкен бөлімнен тұрады: Жалпы географиялық заңдылықтар, Дүниежүзінің жалпы сипаттамасы, Дүниежүзілік шаруашылық, ТМД елдері. Алты сарамандық жұмыс берілген.
11-сынып	«География. Дүниежүзіне аймақтық шолу» (68 сағат). Пән мазмұны алты бөлімнен тұрады: Азия елдері, Шетелдік Еуропа елдері, Америка елдері, Африкадағы дамушы елдер, Аустралия, Мұхит аралдары, Антарктика, Адамзаттың ғаламдық проблемалары.

Сурет 2. «География» оқу пәнінің басты ерекшеліктері

Ал, ҚР Білім және ғылым министрілігінің 2017 жылдың 25 қазанындағы № 545 бұйрығына 16-қосымшасының негізінде жаңартылған мазмұндағы үлгілік бағдарламаларына сәйкес қазіргі кезде және болашақта оқытылатын «География» оқу пәнінің мазмұны мен құрылымының өзгерістерін төменде берілген сызбадан көреміз (Сурет 3):

3-ші суреттен көріп тұрғанымыздай, жалпы білім беретін орта мектепте оқытылатын «География» оқу пәнінің мазмұны мен құрылымында айтарлықтар өзгерістер орын

алды. Бастауыш сыныптарда, алдымен «Жаратылыстану» пәні жеңілдетілген бағытта оқытылса, 5-6 сыныптарда оқытылатын «Жаратылыстану» пәнінің мазмұны күрделене түсті. Бұл өз кезегінде негізгі орта білім беру деңгейінде оқытылатын 7-9 сыныптардағы «География» пәніне келіп ұласады. Ал, жоғары сынып деңгейінде 10-11 сыныптарда бұл пәннің мазмұны мен құрылымы жаратылыстану-математикалық пен қоғамдық-гуманитарлық бағыттарда тереңдей түседі.

Сурет 3. Жаңартылған бағдарламадағы «География» оқу пәндерінің негізі

Мұнда барлық сыныптарда пән атауы «География» деп аталғанымен, оның мазмұны біртіндеп күрделене түседі. Үлгілік оқу бағдарламасында пәннің мақсаты мен міндеттері айқын көрсетілген.

«География» пәні оқу бағдарламасының мазмұны оқытудың бөлімдері арқылы ұйымдастырылған. Бөлімдер сыныптар бойынша күтілетін нәтиже түрінде берілген оқу мақсаттарын қамтитын бөлімшелерден тұрады.

Әр бөлімшеде көрсетілген оқу мақсаттары мұғалімге оқушыларды дамыту бойынша жұмысты жүйелі жоспарлауға, сонымен қатар олардың жетістіктерін жүйелі бағалауға, оқытудың келесі кезеңдері туралы ақпарат беруге мүмкіндік береді. «География» оқу пәнінің мазмұны 6 бөлім мен бөлімшелерді қамтиды. Оны 1-ші кестеден көруге болады [13]:

Кесте 1 – Жаңартылған бағыттағы «География» оқу пәнінің мазмұны (7-9 сыныптар)

Бөлім	Бөлімше
1. Географиялық зерттеу әдістері	1.1 Зерттеулер және зерттеушілер
2. Картография және географиялық деректер базасы	2.1 Географиялық карталар
	2.2 Географиялық деректер базасы
3. Физикалық география	3.1 Литосфера
	3.2 Атмосфера
	3.3 Гидросфера
	3.4 Биосфера
	3.5 Табиғи-аумақтық кешендер
4. Әлеуметтік география	4.1 Халық географиясы
5. Экономикалық география	5.1 Табиғи ресурстар
	5.2 Әлеуметтік-экономикалық ресурстар
	5.3 Дүниежүзілік шаруашылықтың салалық және аумақтық құрылымы
6. Елтану және саяси география негіздері	6.1 Дүние жүзі елдері

Жаңартылған білім беру мазмұнындағы «География» оқу пәнінің мазмұнындағы жоғары сынып деңгейінде оқытылатын бөлімдер мен бөлімшелер 2-кестеде берілген [13].

Кесте 2 – Жаңартылған бағыттағы «География» оқу пәнінің мазмұны (10-11 сыныптар)

Бөлім	Бөлімше
1. Географиялық зерттеу әдістері	1.1 Жалпы географиялық әдістер
2. Картография және геоинформатика	2.1 Картография
	2.2 Геоинформатика негіздері
3. Табиғатты пайдалану және геоэкология	3.1 Табиғатты пайдалану
	3.2 Геоэкологиялық зерттеулер негіздері
	3.3 Гидросфера
	3.4 Биосфера
	3.5 Табиғи-аумақтық кешендер
4. Геоэкономика	4.1 Геоэкономика негіздері
5. Геосаясат	5.1 Геосаясат негіздері
6. Елтану	6.1 Дүние жүзі аймақтары
	6.2 Дүниежүзі елдерін салыстыру
6. Елтану	7.1 Ғаламдық проблемаларды шешу

«География» оқу пәнін мазмұнын мен құрылымын зерттеудің тұжырымдары. Жоғарыда берілген жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасындағы «География» оқу пәнінің мазмұнында географиялық білімнің тереңдей, күрделене түсетінін

«Географиялық зерттеу әдістері» бөлімінің «Зерттеу мен зерттеушілер» бөлімшесінің оқу мақсаттарына сәйкес күтілетін нәтижелері негізінде саралап көрейік, мұнда білімді спиралді тәсілмен меңгеруге болатынын көруге болады (Сурет 4):

Сурет 4. Жаңартылған бағдарламадағы «Географиялық зерттеу әдістері» бөлімінің күтілетін нәтижелері

Бұл сызбадан біз «География» пәнінің оқу мазмұнындағы тақырыптардың әр сынып сайын тереңдей беретінін және оқу мақсаттарының күрделене түсетінін, қазақстандық компонент қамтудың негізінде географиялық білім берудің кеңейе беретінін аңғардық. Оны оқытудың әдістері мен тәсілдерінің өзгеше болатыны анық. Осы тұрғыдан алғанда, болашақта география пәні мұғалімдерін жаңа бағдарламаға сай даярлаудың және біліктіліктерін жетілдіру қажет. Осы бағытта елімізде көптеген жұмыстар қарқын алуда.

Білім берудің сапасын арттыру үшін мұғалім ролін күшейту және нәтижеге бағытталған білім беруге дайындықтарын қалыптастыру қажет. Қазіргі қоғамда қазақстандық мектептердегі мұғалімнің практикасының өзгеруі бағытында көптеген тенденциялар жүрде. Бірінші тенденция, жаңа білім беру бағдарламасының аясында мұғалімнің кәсіби және әлеуметтік мәртебесі өзгеруде. Екінші тенденция, білім беру бағдарламасының ықпалымен мұғалім еңбегінің кәсіби парадигмаларында ауысулар жүрде. Бұны деңгейлік оқыту бағдарламаларының үздіксіз жүріп жатқанынан байқауға болады. Үшіншісі, соңғы жылдары аталмыш бағдарламалардың арқасында педагогикалық мақсаттар мен технологияларды жүзеге асырудың кеңейінде. Оны 21 ғасырдағыларын қалыптастыру үшін базалық деңгейлік бағдарламалар кешені дамуынан көруге болады [14].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Білім мен дағдыларының болашағы: Білім беру-2030: ЭЫДҰ жобасы [Электрондық ресурс]: URL: <http://www.oecd.org/edu/school/education-2030.htm> (жүгіну мерзімі 18.01.2018).
2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы [Электрондық ресурс] URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1600000205> (жүгіну мерзімі 22.12.2017).
3. Білім берудің тиісті деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары: Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. – 23.08.2012. – № 1080 [Электрондық ресурс]: URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1200001080> (жүгіну мерзімі 22.12.2017).
4. Білім берудің тиісті деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарына толықтырылулар мен өзгерістерді енгізу туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. – 13.05.2016. – № 292.

Осы тұрғыдан алғанда, қазіргі қоғамдағы өзекті мәселенің бірі – өзгермелі әлеуметтік және экономикалық жағдайда өмір сүруге дайын ғана емес, сонымен қатар шынайы өмірге белсене араласатын әлеуметтік жауапкершілігі жоғары, ой-өрісі кең, сауатты, танымдық әрекетке қызығушылығы мол оқушыны тәрбиелеу. Заман мұғалімі білім алушылар алдында терең білімімен, білікті тұлғасымен дараланып тұруы тиіс. Бүгінгі біліммен шектеліп қана қалмай, оны одан әрі жетілдіру қажет. Ұстаз тек шығармашылық жұмыспен шұғылданып, үнемі ізденіс үстінде болса, оқу жүйесіндегі жаңа технологияны, тиімді әдіс-тәсілдерді тиімді пайдаланудың арқасында ғана оқудың нәтижелеріне қол жеткізе алады [15].

Қорытынды. Жоғары жасалған талдауларды түйіндей келе, жалпы білім беретін мектептерде жаңартылған бағдарламаның негізінде оқытылатын «География» оқу пәні мазмұны мен құрылымдағы ерекшеліктер анықталып, жаңа білім беру бағдарламаларындағы оқуды ұйымдастыру, оқу мақсаттары мен оқуды бағалау, пәнді оқытуда мұғалім алатын орны мен роліне баға берілді, жалпы білім беретін мектептерде жаңа бағдарламаның талаптарына сай сабақ бере алатын мұғалімдердің білімдері мен біліктерін үнемі әдістемелік тұрғыда жетілдіріп отыруды және нәтижеге бағытталған білім беруді қалыптастыруды қажет деп санаймыз.

5. Білім мазмұнын жаңарту аясында (7-9 сыныптарда) «География» оқу пәнін оқыту бойынша әдістемелік ұсыныстар әзірлеу: Әдістемелік құрал. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2017. – 122 б.

6. Критериалды бағалау жүйесін енгізу бойынша өңірлік және мектеп үлестірушілерінің біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы – Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016 – 20 б.

7. Бірмағамбетов Ә., Мамырова К. Физикалық география: Жалпы білім беретін мектептің 6-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2015. – 192 б.

8. Бейсенова Ә. т.б. География. Материктер мен мұхиттар: Жалпы білім беретін мектептің 7-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2016. – 272 б.

9. Бейсенова Ә. Қазақстанның физикалық географиясы: Жалпы білім беретін мектептің 8-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2016. – 272 б.

10. Ахметов Е. т.б. Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік географиясы: Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2013. – 336 б.

11. Бейсенова Ә. т.б. География. Дүниежүзіне жалпы шолу. ТМД елдері: Жалпы білім беретін мектептің жар-матем. бағ. 10-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2014. – 328 б.

12. Бейсенова Ә. т.б. География. Дүниежүзіне аймақтық шолу: Жалпы білім беретін мектептің жар-матем. бағдарлама 11-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2015. – 368 б.

13. Негізгі орта білім беру деңгейінің 7-9-сынып және 10-11 сыныптарға арналған «География» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы [Электрондық ресурс]: URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014605> (жүгіну мерзімі 17.02.2018).

14. Обыденкина Л.В. Трансформация практики учителя казахстанской школы. Тенденции и потребности гармонизации этапов подготовки специалиста /Высшая школа. 2015. – № 37. – С.57-62.

15. Жаңартылған білім мазмұны – уақыт талабы /Қазақстан мектебі, 2018. – № 1. – Б.20.

Referens

1. Bilim men dagdylarynyn bolashagy: Bilim беру-2030: EYDU zhobasy [Ehlektrondyk resurs]: URL: <http://www.oecd.org/edu/school/education-2030.htm> (zhuginu merzimi 18.01.2018).
2. Kazakhstan Respublikasynda bilim berudi zhane gylimdy damytudyn 2016-2019 zhyldarga arналған мемлекеттік бағдарламасы [Ehlektrondyk resurs] URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1600000205> (zhuginu merzimi 22.12.2017).
3. Bilim berudin tiisti dengejlerinin memlekettik zhalpyga mindetti bilim беру standarttary: Kazakhstan Respublikasy Ukimetinin қаулысы. – 23.08.2012. – № 1080 [Ehlektrondyk resurs]: URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1200001080> (zhuginu merzimi 22.12.2017).
4. Bilim berudin tiisti dengejlerinin memlekettik zhalpyga mindetti bilim беру standarttaryna tolyktyrylular men ozgeristerdi engizu turaly: Kazakhstan Respublikasy Ukimetinin қаулысы. – 13.05.2016. – № 292 [Ehlektrondyk resurs]: URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000484> (zhuginu merzimi 17.02.2018).
5. Bilim mazmunyn zhanartu ayasynda (7-9 synyptarda) «Geografiya» oku panin okytu bojnsha adistemelik usynystar azirleu: Adistemelik құрал. – Астана: Y.Altynsarin atyndagy Ul'ttyk bilim akademiya, 2017.– 122 b.
6. Kriterialdy bagalau zhujesin engizu bojnsha onirlik zhane mektep ulestirushilerinin biliktiligini arttyru kursynyn bilim беру bagdarlamasy – Pedagogikalyk sheberlik ortalygy, 2016 – 20 b.
7. Birmagambetov A., Mamyrova K. Fizikalyk geografiya: Zhalpy bilim беретін мектептің 6-synybyna arналған okulyk. – Алматы: Atamura, 2015. – 192 b.

8. Bejsenova A. t.b. Geografiya. Materikter men muhittar: Zhalpy bilim beretin mekteptin 7-synybyna arналган okulyk. – Almaty: Atamura, 2016. – 272 b.
9. Bejsenova A. Kazakhstannyn fizikalyk geografiyasy: Zhalpy bilim beretin mekteptin 8-synybyna arналган okulyk. – Almaty: Atamura, 2016. – 272 b.
10. Ahmetov E. t.b. Kazakhstannyn ehkonomikalyk zhane aleumettik geografiyasy: Zhalpy bilim beretin mekteptin 9-synybyna arналган okulyk. – Almaty: Mektep, 2013. – 336 b.
11. Bejsenova A. t.b. Geografiya. Duniezhuzine zhalpy sholu. TMD elderi: Zhalpy bilim beretin mekteptin zhar-matem. bag. 10-synybyna arналган okulyk. – Almaty: Mektep, 2014. – 328 b.
12. Bejsenova A. t.b. Geografiya. Duniezhuzine ajmaktyk sholu: Zhalpy bilim beretin mekteptin zhar-matem. bag. 11-synybyna arналган okulyk. – Almaty: Mektep, 2015. – 368 b.
13. Negizgi orta bilim beru dengejinin 7-9-synyp zhane 10-11 synyptarga arналган «Geografiya» paninen zhanartylgan mazmundagy ylgilik oku bagdarlamasy [Ehlektrondyk resurs]: URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014605> (zhuginu merzimi 17.02.2018).
14. Obydenkina L.V. Transformaciya praktiki uchitelya kazahstanskoj shkoly. Tendencii i potrebnosti garmonizacii ehtapov podgotovki specialista /Vysshaya shkola. 2015. – № 37. – S.57-62.
15. Zhanartylgan bilim mazmuny – uakyt talaby /Kazakhstan mektebi, – 2018. – № 1. – B.20.

Аннотация

Бейкитова А.Н., Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан).

Особенности содержания и структуры предмета «География» по обновленной учебной программе //Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

В данной статье рассмотрены обновленное содержание среднего образования. Анализированы наиболее важные документы по системе образования в нашей стране. Обсуждены некоторые вопросы о переходе казахстанских школ в обновленной содержании. Определены особенности изменений в учебных программах, в системе оценивания и в подготовке учителей в системе обновленного содержания. Проведен сравнительный анализ изменений по содержанию и структуре учебного предмета «География». Охарактеризованы методы обучения учебного предмета «Географии» на основе спирального подхода. Сравнены цели обучения предмета и ожидаемых результатов на основе обновленной программе. Проанализированы формативные и суммативные виды оценивания, используемые при оценке обучения. Обсуждены учебные цели по некоторым темам по дисциплине «География» на основе обновленной типовой программе. Определены необходимости повышения качества образования и оценено место и роль учителей школы в современном обществе.

Ключевые слова: стандарт, типовой учебный план, типовая учебная программа, образование, учебный процесс, качество образование, содержание и структура географического образования, цели обучения, ожидаемые результаты.

Abstract

Beikitova A.N., Kazakh National Pedagogical University names after Abai (Almaty, Kazakhstan).

Features of the content and structure of the subject "Geography" for the updated curriculum //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

This article discusses the updated content of secondary education. Analyzed the most important documents on the education system in our country. Some issues on the transition of Kazakhstani schools in the updated content were discussed. Features of changes in educational programs, in system of estimation and in training of teachers in system of the updated contents are defined. A comparative analysis of the changes in the content and structure of the subject "Geography"

was carried out. Methods of teaching the subject "Geography" on the basis of spiral approach are characterized. The objectives of the subject and the expected results were compared on the basis of the updated programme. The informative and summative types of evaluation used in the evaluation of education are analyzed. The training objectives on some topics in the discipline "Geography" on the basis of the updated model program were discussed. The necessity of improving the quality of education is determined and the place and role of school teachers in modern society is evaluated.

Key words: Standard, standard curriculum, model curriculum, education, learning process, quality education, content and structure of geographic education, learning objectives, expected results.

XFTAP 14.35.01

А.Е. ӘБІЛҚАСЫМОВА

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет
(Алматы, Қазақстан)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҮЗДІКСІЗ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ЗАМАН ТАЛАБЫНА САЙ ЖАҢҒЫРУЫ

Аңдатпа

Мақалада білім беруді жаңғыртудың халықаралық үрдістерін ескере отырып еліміздің педагогикалық білім беру жүйесін дамытудың жағдайы мен жолдары берілген. 2010 жылдың наурыз айында Қазақстан Республикасының Болон Декларациясына қол қоюы елімізде жоғары білім беру жүйесін, оның ішінде үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесін жаңғырту қажеттілігін алға тартты. Осы орайда мамандарды функционалды даярлаудан тұлғаны дамыту тұжырымдамасына көшіру оның негізгі талабы болып қаланды. Болон Декларациясының ережелерін жүзеге асыру барысында жоғары оқу орындарында болашақ педагогикалық мамандарды даярлаудың мақсаты, мазмұны, формалары мен әдістеріне өзгерістер енгізілді және ол әлі күнге дейін жалғасын табуда. Жалпы бұл әрекеттер еліміздің білім жүйесінің әлемдік білім беру кеңістігіне енуіне мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: педагогикалық білім, білім мазмұны, Болон Декларациясы, реформа, педагогикалық кадр.

Кіріспе. Қазақстан 1991 жылдың желтоқсан айында тәуелсіздік алғаннан кейін елімізде білім беру жүйесін реформалау басталды. Кеңестік оқу жүйесі бойынша кадрлар даярлап жатқан жоғары білім беру орындарына ерекше назар аударылды. Жаңа саяси және экономикалық жағдайда жоғары оқу орындарындағы білім беру процесін ұйымдастыру оқу процесін жоспарлауды, мамандарды заманауи білім мен ғылым деңгейінде даярлауды, оқу процесіне ғылым мен техниканың жетістіктерін енгізуді және оларды ақпараттық технологияларды тиімді пайдалану арқылы оңтайландыруды, оқытудың дәстүрлі және жаңашыл әдістерін ұтымды үйлестіруді қамтамасыз ету болды. Еліміздегі жоғары оқу орындарында оларды іске асыру үшін білім алушылардың шығармашылықпен өздігінен жұмыс істеуіне қажетті жағдайлар жасалып, сапалы білім беру бағдарламалары, толыққанды ақпараттық және білім беру ортасы, қажетті материалдық-техникалық база және заманауи басқару жүйесі құрыла басталды.

Білімнің берудің жаңа үлгісі жасалына басталды, оның негізгі мақсаты болып мемлекеттің және әлеуметтік қоғамның және де әртүрлі әлеуметтік топтардың білім саласындағы сұраныстарына сай кадрлардың әлеуетін құру арқылы педагогикалық білімді дамыту мақсаттары анықталды. Ал оның негізгі міндеттері – мұғалімнің әлеуметтік мәртебесін көтеру үшін жағдай жасау; бейінді жіне саралап оқыуды ескеріп педагогикалық білім беру мазмұнын жаңарту; шағын жинақты мектепте оқытудың ерекшеліктерін ескеріп кіріктірілген мамандықтар бойынша педагогтерді даярлау және т.б. болды.

Қойылған міндеттерді жүзеге асыру үшін педагогтердің еңбегін ынталандыру және педагогикалық қызметті лицензиялау механизмдерін әзірлеу; қоғам мен білім беру ұйымдарының сұраныстарына сәйкес педагогикалық кадрларды даярлау, біліктілігін арттыру мен қайта даярлаудың әртүрлі мазмұнын, формаларын, әдістерін қамтамасыз ететін оқытудың вариативтік

модельдерін құру; педагогикалық кадрларды даярлаудың білім беру бағдарламалары мазмұнына барлық оқу жылдарында үздіксіз педагогикалық тәжірибені енгізу; педагогтерді аттестаттау және қайта аттестаттаудың жаңа жүйесін жасау; жаңартылған білім беру мазмұны, оқыту әдістемесі мен технологиясы бойынша білім беру ұйымдарының басшылары мен мұғалімдерін қайта даярлауды жүзеге асыру; білім беру ұйымдарында тәлімгерлік принципін дамыту және т.б. болып табылды.

Негізгі бөлім. Алайда, 2010 жылға дейін білім беру жүйесін реформалау процесі сәйкес ережелерсіз, педагогикалық кадрлар даярлаудың стандарттарымен келісілмей баяу жүзеге асты. Осыған орай мемлекет Басшысы Қазақстанның Болон Конвенциясына қосылуы туралы шешім қабылдады және ол Болон Декларациясының 46 мемлекеттік өкілдерінен бірауыздан қолдау тапты. Осылайша, Қазақстан 2010 жылдың наурыз айында Болон процесіне қатысқан 47-ші ел, яғни Еуропалық білім беру кеңістігінің мүшесі ретінде танылған алғашқы Орталық Азия елі болып атанды. Осы оқиғаның алдында республикамыздың 145 жоғары оқу орны ішінен 30-ы Болон Декларациясының негізі болатын Университеттердің Ұлы Хартиясына қол қойған болатын. Қазақстанның Болон конвенциясына қосылуы туралы шешімді Болон процесіне қатысушы елдердің білім министрлерінің комитеті бірауыздан қабылдады.

Сонымен, 2010 жылдан кейін Қазақстанның білім беру жүйесін жаңғырту бірқатар міндетті принциптер мен шарттарға негіздел бастады, атап айтсақ: көп деңгейлі жоғары білім беру жүйесі; отандық білім беру бағдарламалары мен оқу жоспарларын еуропалық стандарттарға сәйкес келтіру; академиялық кредиттер жүйесін енгізу; студенттер мен оқытушылардың академиялық ұтқырлығын қамтамасыз ету; еуроаймақта қазақстандық жоғары білім туралы дипломдардың айырбасталымдылығы; түлектердің Болон процесіне қатысушы елдерде жұмыс істеу құқығы; жоғары білім беру сапасын жүйелі бақылау; отандық біліктілігі

туралы дипломды және академиялық дәрежелерді тану және т.б.

Болон Декларациясына қол қою елімізде үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесін де жаңадан және елеулі реформалар жасау қажеттілігін міндеттеді. Сонымен бірге, оның негізінде мамандарды функционалды даярлаудан жеке тұлғаны дамыту тұжырымдамасына көшу болды. Бұл өзгерістің мәні мемлекеттік тапсырыс бойынша адамның мүмкіндіктеріне сәйкес оның дамуына және өзін-өзі жүзеге асыруына ықпал ететін, жеке білім беруді көздейтін мамандарды даярлау басымдығына көшу болып табылады, яғни Қазақстанға жаңа мұғалім – кәсіпқой-педагог қажет болды.

Осыған орай, білім беруді жаңғырту процесін оңтайландыру үшін шетелдік білім беру процестерін жүйелі зерделеу жүргізіле басталды. Бұл еліміздегі ұлттық білім беру жүйесінің оқшаулануынан арылуға және әртүрлі елдерден жинақталған педагогикалық тәжірибелерді салыстыру негізінде білім алушыларды оқыту мен тәрбиелеу процесіне жетілдірілген заманауи әдістемелер мен технологияларды енгізуге мүмкіндік берді.

Педагогикалық білім беру жүйесінің (бакалавриат, магистратура) дамуына сәйкес жаңа типті білім беру ұйымдарын, вариативті оқу жоспарлары мен бағдарламаларын, жаңартылған білім беру мазмұны мен оқыту технологияларын және т.б. құру қажеттілігі туындады. Елімізде жаппай жаңартылған білім беру мазмұнын, оқыту әдістемелерін, ұйымдастыру формаларын, әдіс-тәсілдерін және т.б. іздеу мен оларды оқу процесіне енгізу басталды. Сонымен қатар, алдыңғы қатарлы еуропалық елдердегі педагогикалық оқу орындарының жұмыс тәжірибелері, олардың соңғы онжылдықтағы кадрларды даярлау мен біліктілігін арттыру бойынша заманауи инновациялық жүйелері ерекше қызығушылық танытты.

Жаңа жағдайда жоғары білім беруді дамытудың негізгі үрдісі білім берудегі мемлекеттік монополиядан бас тарту, білім беру саласындағы қатаң орталықтандырылған басшылықты жою немесе болдырмау және

жоғары оқу орындарының қызметін қатаң түрде қадағалау болды. Нәтижесінде, тең жағдайды жоғары білім берудің мемлекеттік емес секторы дами бастады. Осылайша, бәсекелестік туралы заңға сәйкес дамып келе жатқан білім беру қызметінің нарығы құрылды.

Атап кететін жай, ол жоғары білім беруді дамытудың маңызды бағыттарының бірі – халықаралық ынтымақтастық мәселелері. Оның басты міндеті Қазақстанның жоғары білім беру жүйесін әлемдік білім беру кеңістігіне кіріктіру болып табылады. Жалпы білім саласындағы халықаралық ынтымақтастық заңнама арқылы реттеледі және халықаралық келісім шарттар, келісімдер мен конвенциялар негізінде жүзеге асырылады. Қазақстандық білім туралы және Қазақстан Республикасындағы ұқсас шетелдік құжаттарды мойындау жөніндегі жұмыстар ерекше маңызға ие болды.

Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің ЮНЕСКО, БҰҰДБ, Әлем Корпусы, АҚШ-тың ақпараттық қызметі (ЮСИС), СОРОС Қоры, Халықаралық зерттеулер бойынша Американдық Кеңес (IREX), Қазақстандағы Британ Кеңесі, академиялық ауысым бойынша Германия академиясы (ДААД), Франциядағы мектеп және университеттік бағдарламалардың Ұлттық орталығы (CNOUS), Қазақстандағы Франция Елшілігінің лингвистикалық және педагогикалық ынтымақтастық жөніндегі бюросы және т.б. халықаралық ұйымдарының бағдарламаларын жүзеге асыруға қатысқаны белгілі.

Сонымен қатар, еліміздің Білім және ғылым министрлігі 20 жылдан астам уақыт бойы білім беру бағдарламаларын, ғылыми-зерттеу жобаларын, кадрларды даярлау, кеңес беру қызметтерін Американдық білім беру және тілдерді зерттеу саласындағы кеңесімен (ASRYAL/ACCELS) байланыс жасап атқарып келеді. Еуропалық Одақтың «ТАСИС» және «ТЕМПУС» бағдарламасы аясында еліміздің университеттері мен еуропалық ынтымақтастық елдері арасында академиялық байланыстар нәтижелі іске асуда.

Білім мен ғылымды кіріктіру жұмыстары да қарқынды дамып келеді. Көптеген жоғары оқу орындары ғылыми кадрларды ғылыми-зерттеу институттарымен бірлесе даярлай бастады. Нәтижесінде елдің жоғары оқу орындарында ғылыми-зерттеу жұмыстары едәуір өсті. Қазақстандық жетекші университеттер әлемдік рейтингке шығып, 2017 жылы 9 университет әлем университеттерінің рейтингісіне енді.

Болашақ ұрпақтардан жоғары білікті мамандар-педагогтерді сапалы даярлау мақсатында және олардың бакалавриат, магистратура, докторантурада, техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында, бейіндік мектепте тиісті деңгейде білім берулері және жанаша ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізулері үшін 2011 жылдан бастап жоспарлы және мақсатты түрде келесі жұмыстар атқарыла бастады:

– Қазақстан Республикасы Президентінің «Болашақ» халықаралық стипендиясы аясында әлемнің көптеген экономикалық дамыған елдерінде орта, техникалық, кәсіптік және жоғары білім беру бойынша педагогикалық кадрларды даярлау қамтамасыз етілді (қазіргі уақытта шамамен 10 мыңға жуық мамандар даярланды және 3 мыңнан астам адам білім алуда);

– Қазақстанда көптілді білім беру бойынша педагогикалық кадрларды даярлау базалық пәндер цикліндегі шет тіліне кредиттер көлемін ұлғайту арқылы жүзеге асырылды;

– педагогтарды, оның ішінде шағын жинақты мектептер (ШЖМ) үшін мұғалімдерді даярлау бағдарламалары, педагогикалық мамандарды даярлайтын жоғары оқу орындарында бейіндік мектепке мұғалімдерді дайындау үшін мемлекеттік тапсырыс негізінде магистрлік білім беру бағдарламалары жетілдірілді; барлық білім беру деңгейлерінде педагогтардың біліктілігін арттырудың бағдарламалары жарық көрді;

– барлық оқушыларға арнайы білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, білім алуға тең қол жеткізуді қамтамасыз ететін инклюзивті білім енгізіле бастады.

Жыл сайын жетпіс мыңнан астам педагог қызметкерлері біліктілік арттыру курстарынан өтеді. Бұл курстар «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамының оқу-әдістемелік базаларында және «Назарбаев Зияткерлік мектептері» дербес білім беру ұйымының облыстық және қалалық педагогикалық шеберлік орталықтарында жүргізілуде.

Бүгінгі күні республикада кәсіби-педагогикалық білім берумен 57 колледж, оның ішінде 23 мемлекеттік және 45 ЖОО қамтамасыз етеді. Бітіруші түлектерге «Білім бакалавры» (4 жылдық оқыту мерзімімен) академиялық дәрежесі беріледі.

Қазақстанның педагогикалық білім беру жүйесі қарқынды жаңғырту процесінде болып жатқан өзгерістердің объектісі де, субъектісі де болып отырғаны мәлім. Қазіргі таңда жалпы саладағы университеттерден басқа Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қыздар мектептік педагогикалық университеті және төрт аймақтық (облыстық) педагогикалық институттар мұғалімдерді тікелей даярлауды жүзеге асыруды.

Республикадағы әртүрлі білім саласы бойынша мұғалімдерді даярлауда жетекші жоғары оқу орындарының бірі – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. Онда білім беру процесін ұйымдастыру мен оқу процесін жоспарлауды, оқу жұмысын ұйымдастыруды, оқу процесін бақылауды, оның барысы мен нәтижесін есепке алу және талдауды, оқу процесін оқу-әдістемелік, ғылыми, ақпараттық қамтамасыз ету өз деңгейінде өтуде. Сонымен қатар, университетте оқитудың нақтылы бағыттары (бейіні) бойынша бакалаврларды, мамандарды және магистранттарды даярлаудың республика көлемінде педагогикалық білім беру стандарттарын, бағдарламаларын әзірлеп бекітетін республикалық оқу-әдістемелік Кеңесі жұмыс істейді.

Бүгінгі таңда Қазақстандағы үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесі тігінен көп сатылы және көлденеңінен баламалы, динамикалық, дайындық икемділігін, оның іргелілігі мен әмбебаптығын қамтамасыз

етуге бағытталған көп деңгейлі болып табылады. Мұндай құрылым деңгейлер арасындағы сабақтастықты қамтамасыз етуді, білім беру бағдарламаларын бірыңғай білім беру кеңістігіне бейімдеумен олардың арасындағы байланысты тиімді орнатуды, «бакалавр», «маман», «магистр» мәртебесін нақты анықтайтын әрбір деңгейдегі кәсіптік білім берудің аяқталуын қамтамасыз етуді талап етеді. Бұл күрделі және көпжақты жұмысты тікелей жоғары оқу орындары жүзеге асырады және жалпы процестерді бақылау Білім және ғылым министрлігінің құзыретінде.

Мемлекеттік тапсырыс бойынша білім беру гранттарын және білім беру несиелерін алу арқылы конкурстық негізде және сондай-ақ, білім алушылардың қалауына өз қаражаттары есебінен мамандарды даярлауды одан әрі дамыту жалғасуда. Мемлекет білім берудің жеке меншік секторында мемлекеттік аттестациядан өткен мемлекеттік емес жоғары оқу орындарында мемлекеттік білім беру тапсырысын орналастыру арқылы қаржыландырады.

Үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесінде кадрларды даярлау барлық типті білім беру ұйымдарының нақты сұраныстарына, жеке тұлғаның білім беру траекториясын өздігінен таңдауына және білім берудің практикалық бағыттылығын нығайтуға бағытталған деп айта аламыз.

Нәтижеге бағытталған білім берудің жаңа моделіне көшу жағдайында, сондай-ақ, көптеген шағын жинақты мектептерге байланысты бірнеше мамандықтар бойынша мұғалімдерді даярлау ерекше өзектілікті қажет ететін мәселе. Осыған орай, жоғары оқу орнында мұғалімдерді даярлау барысында оларға қосымша мамандық беруге мүмкіндіктер бар және ол тек жоғары оқу орындарының базасында жүзеге асырыла алатыны сөзсіз.

Қазақстандағы үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесі оның барлық деңгейлерінің сабақтастығы негізінде құрыла бастады және төмендегідей бес сатының бірлігін көрсетеді.

I деңгей – Қазақстанда 12 жылдық білім беруді енгізуді ескеріп және бейінді сыныптарда педагогикалық сыныптың болуын қарастыратын мұғалім мамандығына ЖОО-ға дейінгі бағдар беру.

II деңгей – педагогикалық колледждерде оқыту, 12 жылдық білім алғаннан кейін ғана педагогикалық жоғары оқу орнының үшінші курсына түсу құқығының мүмкіндігі.

III деңгей (базалық) – жоғарғы педагогикалық білім беру.

IV деңгей – ЖОО кейінгі білім беру: бейінді магистратура (бір және екі жылдық) және докторантура (3 жыл).

V деңгей – педагогикалық кадрлардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау жүйесі.

Сонымен, Қазақстанда соңғы онжылдықта Болон процесіне қосылғаннан кейін жоғары білім беруді, оның ішінде педагогикалық білім беруді реформалау жұмыстары жүргізілді. Ал, халықаралық білім беру кеңістігіне жалпы еуропалық кіріктіру механизмі еліміздегі білім беру жүйесіне Болон Декларациясының ережелеріне сәйкес ұлттық білім беру жүйесін реформалау бойынша белгілі талаптарды орындауды талап етеді. Қазіргі уақытта елімізде оның көптеген ережелері ойдағыдай іске асырылды деп айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының орта білім беру жүйесін ақпараттандырудың 1997-2002 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы //Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. – 22.09.1997 ж. – № 3645.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы //Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. – 11.10.2004 ж. – № 1459.
3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 27.07.2007ж. – №319-III (11.07.2017ж. толықтырулар мен өзгертулер енгізілген).
4. Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008-2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы //Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. – 01.07.2008ж. – № 626.
5. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2011-2015 жылдарға арналған стратегиялық жоспары //Қазақстан Республикасы Үкіметі Қаулысы. – 19.02.2011 ж. – № 160.
6. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы //Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. – 01.03.2016 ж. – № 205.

Білім беруді дамытудағы халықаралық үрдістер мен бағыттарды зерделеу еліміздегі білім беруді одан әрі реформалаудың қажетті шарттарын айқындауда. Бізге заманауи талаптарға сәйкес жоғары педагогикалық білім беру жүйесін реформалауды аяқтаған алдыңғы қатарлы елдердің әртүрлі тәжірибелерін салыстырмалы түрде бағалау маңызды болды. Қазақстандағы білім беру жүйесін жаңғырту дұрыс бағытта жүзеге асырылып келеді және оның әлемдік стандарттарға сәйкес болуына мүмкіндік береді деп есептейміз.

Қорытындылай келе, біз Қазақстан Республикасының тәуелсіздік жылдарында білім беру жүйесін дамытудағы негізгі қағидаларды атап көрсетуге тырыстық. Білім беру жүйесін дамытуға бағытталған төрт маңызды мемлекеттік құжаттар – білім беру жүйесін ақпараттандырудың 1997-2002 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008-2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, сондай-ақ Болон Декларациясының негізгі ережелері табысты іске асырылды.

7. Кушербаев К.Е., Абылкасымова А.Е. Стратегия развития высшего образования в Республике Казахстан. Монография. – Алматы: Білім, 1998. – 232 с.

8. Садыков Т.С., Абылкасымова А.Е. Дидактические основы обучения в высшей школе. – Алматы: Ғылым, 2000. – 242с.

9. Ткач Г.Ф., Филиппов В.М., Чистохвалов В.Н. Тенденции развития и реформы образования в мире. Учебное пособие. – Москва: РУДН, 2008. – 303с.

10. Абылкасымова А.Е. О необходимости развития педагогического образования в условиях инновационной учебной среды //Матер. междунаучно-практ. конферен. «Реализация стратегии ЮНЕСКО по подготовке педагогических кадров: проблемы и пути внедрения инновационных технологий в образовательное пространство». – Алматы, КазНПУ, 25-26.09.2015 г. – 3 с.

11. Шишов С.Е., Абылкасымова А.Е. Основные тенденции развития педагогического образования в Западной Европе //Высшее образование сегодня. – Москва, 2015. – № 6. – С. 10-12.

12. Абылкасымова А.Е., Рыжаков М.В., Шишов С.Е. Стратегические направления модернизации педагогического образования в условиях инновационного развития //Научные исследования и разработки. Социально-гуманитарные исследования и технологии. – Москва, 2015. – № 3. – 10с.

13. Abylkassymova A.E., Shishov S.E. Evaluation of promising models of development of pedagogical education for the purpose of innovative development of Kazakhstan: analysis of international experience //International Scientific Electronic Journal (Online). – September, 2015. – No. 4 (16). – pp. 49-55.

14. Шишов С.Е., Абылкасымова А.Е. О некоторых актуальных вопросах педагогического образования в Казахстане //Педагогика и психология. – 2015. – № 2 (23). – С. 6-10.

15. Абылкасымова А.Е. О некоторых аспектах общемирового развития системы педагогического образования //Сбор.статей X междунар. конф. «Развитие науки в XXI веке». – Харьков, Украина, НИЦ «Знание», 2016. – 3 ч. – С.9-11.

16. Абылкасымова А.Е., Рыжаков М.В., Шишов С.Е. Современные тенденции развития непрерывного педагогического образования. Монография. – Алматы: Атамұра, 2017. – 272 с.

References

1. Қазақстан Республикасының орта білім беру жүйесін ақпараттандырудың 1997-2002 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы //Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. – 22.09.1997 ж. – № 3645.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы //Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. – 11.10.2004ж. – № 1459.
3. Қазақстан Республикасының «Bilim turaly» Заңы. – Astana, 27.07.2007zh. – №319-III (11.07.2017zh. tolyқтыruлар мен өзгертuler engizilgen).
4. Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008-2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы //Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. – 01.07.2008zh. – № 626.
5. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2011-2015 жылдарға арналған стратегиялық жоспары //Қазақстан Республикасы Үкіметі Қаулысы. – 19.02.2011zh. – № 160.
6. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы //Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы. – 01.03.2016zh. – № 205.
7. Kusherbaev K.E., Abylkassymova A.E. Strategiya razvitiya vysshego obrazovaniya v Respublike Kazahstan. Monografiya. – Almaty: Bilim, 1998. – 232 s.

8. Sadykov T.S., Abylkasymova A.E. Didakticheskie osnovy obucheniya v vysshej shkole. – Almaty: Gylym, 2000. – 242s.
9. Tkach G.F., Filippov V.M., Chistohvalov V.N. Tendencii razvitiya i reformy obrazovaniya v mire. Uchebnoe posobie. – Moskva: RUDN, 2008. – 303s.
10. Abylkasymova A.E. O neobhodimosti razvitiya pedagogicheskogo obrazovaniya v usloviyah innovacionnoj uchebnoj sredy // Mater. mezhdun. nauchno-prakt. konferen. «Realizaciya strategii YUNESKO po podgotovke pedagogicheskikh kadrov: problemy i puti vnedreniya innovacionnyh tehnologii v obrazovatel'noe prostranstvo». – Almaty, KazNPU, 25-26. 09. 2015 g. – 3 s.
11. Shishov S.E., Abylkasymova A.E. Osnovnye tendencii razvitiya pedagogicheskogo obrazovaniya v Zapadnoj Evrope // Vysshee obrazovanie segodnya. – Moskva, 2015. – № 6. – S. 10-12.
12. Abylkasymova A.E., Ryzhakov M.V., Shishov S.E. Strategicheskie napravleniya modernizacii pedagogicheskogo obrazovaniya v usloviyah innovacionnogo razvitiya // Nauchnye issledovaniya i razrabotki. Social'no-gumanitarnye issledovaniya i tehnologii. – Moskva, 2015. – № 3. – 10s.
13. Abylkassymova A.E., Shishov S.E. Evaluation of promising models of development of pedagogical education for the purpose of innovative development of Kazakhstan: analysis of international experience // International Scientific Electronic Journal (Online). – September, 2015. – No. 4 (16). – pp. 49-55.
14. Shishov S.E., Abylkasymova A.E. O nekotoryh aktual'nyh voprosah pedagogicheskogo obrazovaniya v Kazahstane // Pedagogika i psihologiya. – 2015. – № 2 (23). – S. 6-10.
15. Abylkasymova A.E. O nekotoryh aspektah obshchemirovogo razvitiya sistemy pedagogicheskogo obrazovaniya // Sbor.statej H mezhdunar. konf. «Razvitie nauki v HHI veke». – Har'kov, Ukraina, NIC «Znanie», 2016. – 3 ch. – S.9-11.
16. Abylkasymova A.E., Ryzhakov M.V., Shishov S.E. Sovremennye tendencii razvitiya nepreryvnogo pedagogicheskogo obrazovaniya. Monografiya. – Almaty: Atamura, 2017. – 272 s.

Аңдатпа

Әбілқасымова А.Е., Қазақстанның педагогикалық университетінің Абай (Алматы, Қазақстан).

Модернизация системы непрерывного педагогического образования в Республике Казахстан // Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

В статье дано состояние и пути развития системы образования Казахстана с учетом международных тенденций в современном мире. Подписание Казахстаном Болонской Декларации в марте 2010 года поставило страну перед необходимостью существенной модернизации системы высшего образования, в том числе непрерывного педагогического образования. При этом ее основой стал переход от концепции функциональной подготовки специалистов к концепции развития личности. Реализация положений Болонской Декларации позволил внести изменения в цели, содержание, формы и методы обучения педагогических кадров в высшей школе. Это позволит стране со временем успешно войти в мировое образовательное пространство.

Ключевые слова: педагогическое образование, кадры, Болонская Декларация, модернизация, высшие учебные заведения.

Abstract

Әбілқасымова А.Е.¹, ¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan).

Modernization of the continuing pedagogical education system in the Republic of Kazakhstan // Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU by Abai.

The article gives the state and ways of development of the education system in Kazakhstan taking into account international trends in the modern world. The signing of the Bologna Declaration by Kazakhstan in March 2010 put the country in front of the need for a significant modernization of the system of higher education, including continuous pedagogical education. At the same time, its basis was the transition from the concept of functional training of specialists to the concept of personal development. The implementation of the provisions of the Bologna Declaration made it possible to introduce changes in the aims, content, forms and methods of teaching pedagogical personnel in higher education. This will allow the country to success fully enter the world educational space with time.

Key words: pedagogical education, personnel, Bologna Declaration, modernization, higher educational institutions.

ICSTI: 14.09.35

ISKAKOVA A.O.

T.Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan)

**SOME ASPECTS OF SUPPLEMENTARY PROFESSIONAL
EDUCATION IN THE USA**

Abstract

The changes constantly happening in modern economy all over the world are followed by changing in labour market structure. Modern educational systems in any country have to face and adapt the situation in order to function successfully. The educational systems should change their structure and modernize content and training technologies and to build new relationship with the labour market as well. The problems of supplementary professional education forming in the USA are considered in the paper. The author analyzes the ways of education adapting experienced in the USA and the American models of supplementary professional education. The possibilities of using the US experience in modernizing the domestic vocational education and forming the system of additional professional education are explored. The necessity and importance of using the USA experience in the modernization of Kazakhstan professional education is underlined in the paper.

Key words: global innovations, modernization, structural changes, supplementary education, competitiveness, education model.

Introduction. Nowadays the countries processes of public life globalization and internationalization taking place in modern conditions, the rapid change in the labor market entail major changes in the system of vocational education. There have been structural changes, of all aspects of society development. The content of education, technologies and

means of instruction have been modernizing, new relationships have been emerging between professional educational institutions and the labor market. The need to improve the quality of vocational education, to get it match to the level of professional training of specialists with the modern requirements of the labor market, its rapidly changing structure, the process of changing the requirements for the personal and professional qualities of a modern specialist is today a paramount condition for strengthening Kazakhstan competitiveness in the international arena.

Main Body. Before the problems of vocational education had been considered, mainly within the framework of each country, nowadays the research of mutual influence of pedagogical processes in the global dimension is actualized. Kazakhstan education system will exist and function in the coming socio-cultural dimension, that is why to find real ways of its renewal and improvement is of great importance. The twenty-first century experts call the age of the information society, a knowledge-based society. The rapid growth of scientific knowledge, the development of technology lead to the fact that the education received now is not enough to carry out professional activities. And if earlier the educational level of the population had been considered to be one of the main indicators of the country national wealth, the importance of acquiring new additional knowledge by working adults has now been growing strongly. It should be noticed that educational needs of modern people are diverse and focused on obtaining basic and additional education, on maintaining and improving health, making the quality of family life better, having meaningful leisure and demanding further personal development, etc.

In the Kazakhstan Republic, the system of additional vocational education is at the stage of being formed and structured. In this connection, it is necessary to examine the personality of the adult trainee, his needs, opportunities, and his interests in the world experience of additional adult education as well.

Among the countries where higher education institutions, along with the traditional model of higher professional education, are focused on the creating and developing the adult education

system, are the United States of America. This country is traditionally considered to be a leader in developing the strategy and tactics of education, using the latest pedagogical technologies, modern approaches and techniques and putting them into practice. In the United States, the problems of citizens' education are normally solved at the state level. For the first time in the United States of America, at the beginning of the 1960s, the Law on workers training and their further employment was adopted, in connection with the automatic machines inculcating and the production processes complicating. In 1973, the Law on the Workers Preparing and Employment was adopted, providing activities to strengthen the links between vocational and general education. Having adopted this Law and some others, the American government increased the subsidies for the needs of adult vocational training [1]. In 1983, the problem of setting the standards for general academic education of the younger generation was raised by the National Commission appointed by the US President. In 1990, on the basis of the commission's report, the US President George W. Bush announced the education reform goals and objectives, among the most important there was a goal to educate adults. It was stated in the Commission Report that one of the reasons for unemployment in the country was the lack of the vocational training quality in the high schools and the US scientists believed and still do that it is far-sighted to invest in the adult education.

Currently, the several models of additional professional education (the APE) in the United States can be identified: teaching and further training in business sphere, in the field of industry and social work. It is usually called "continued education". In the context of supplementary education, the proposed models include two components: training organized on the initiative of the learner himself pursuing personal or professional goals, as well as training according curricula, which, along with training, provide the acquisition of relevant practical experience [2]. Among the students enrolled in the programs of higher continuing education as the experience shows there is a significant number of specialists who participate

in the APE, not only for the sake of obtaining a new profession, or a license for occupational activity or a scientific degree. Many students, when choosing definite training courses, pursue personal developing goals in order to broaden their knowledge horizons, providing assistance to the local community, and attend the training courses that are considered to be an additional training for professional growth.

With the rapid development of new information technologies and, in particular, the Internet, it became possible to talk about a new structure of additional interactive vocational training. This type of education was most widely spread in the USA. In the early stages (before the first decade of 1990s), distance education in the United States was not systematized, both geographically and in terms of various professional fields covering. Its main goal was to involve those categories of students who aspired to improve their skills in some of the most popular areas (first of all, such as machine building, business administration, etc.) without interruption their working activity. With the development of technologies, including in the field of education, distance learning offers to various social groups due to their accessibility (physically and economically) the widest range of programs in the sphere of secondary special, higher and subsequent education. Many American states have large-scale programs for the distance learning developing nowadays. The first programs of that kind used cable television as the main channel for information to be transferred, and the sites on the Internet acted as an supplementary information resource. In addition, within the framework of various programs video lectures of some higher educational institutions were used. Many of the programs mentioned above are still in progress, but recent years their share in the total volume of distance learning programs has decreased mainly due to the increased role of computer technologies in the distance learning education system. It should be noted that distance education in the US has been developing and existing in geographic conditions very similar to Kazakhstan: a large potential student audience live in remote and relatively less

developed areas. But technologically, and most importantly economically, the USA, for a number of objective reasons, was able to solve this problem by creating telecommunication-educational networks of distance learning specifically targeted at the states where the number of non-urban population is still high [3].

The rapid continuous changes happening in society, in the economy system, and at the labor market necessitated the acquisition of new knowledge and skills not only in the process of vocational training, but also directly in the period of working activity. This function is partly performed by professional associations, but the main role belongs to the universities, on which basis special courses are organized. They are in a way form of continuing education based on the relationship between educational institutions and employers. For example, the Massachusetts Institute of Technology has developed a program of "continuous cooperative learning". Within the framework of this program, not only the educational institution, but also the company where the engineer-student works is responsible for the continued education during his professional activities. Additional professional training of practical engineers is carried out using modern teaching aids (interactive television, computer training programs, etc.) [4].

Conclusion. Summing up we should say that supplementary education could help people to solve lots of problems raising professional skill level, serving to transcend political, cultural and religious divides. Some youth and adults as well however may pursue additional education because of the lack of available jobs and they may require additional education and training to develop skills and find decent work.

The analysis of the American experience in the organizing of APE programs is of special interest for Kazakhstan researchers in the field of education, since the US is in many respects very similar to our country: by the specifics of the regions, the scale of the territory, the diversity of nationalities and ethnic groups. Besides, it should be noted that any foreign experience allows assessing the development of our own educational system and shows the prospects for its reforming and modernizing.

References

1. Oleinikova O.N. Reformirovaniye professional'nogo obrazovaniya za rubezhom. – M: Tsentr izucheniya problem professional'nogo obrazovaniya, 2003. – 152 s.
2. Izumi Mori. Supplementary education in the United States: Policy context, characteristics, and challenges, in Janice Aurini, Scott Davies, Julian Dierkes (ed.) Out of the Shadows: The Global Intensification of Supplementary Education (International Perspectives on Education and Society, Volume 22) Emerald Group Publishing Limited, 2014, pp.191 – 207.
3. Ball S. The education debate: Policy and Politics in the Twenty-First Century, Policy Press, 2008
4. D'yakonov G.S., Ivanov V.G., Kondrat'ev V.V. Podgotovka inzhenerov v issledovatel'skom tekhnologicheskom universitete v kontekste novykh vyzovov i problem inzhenernogo obrazovaniya // Vestnik Kazanskogo tekhnologicheskogo universiteta. – 2013. – № 16. – S.7-12.
5. Trubin G.A. Tendentsiiv razvitija dopolnitel'nogo obrazovaniya za rubezhom // Vestnik Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2011. – №8. – S.125-131: <http://www.euroeducation.net/prof/usa.htm>.

Андапта

Искакова А.О., Т.Жургенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы (Алматы, Қазақстан). **АҚШ-тағы қосымша кәсіби білім беруді кейбір аспектілері** // Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Әлемнің барлық елдеріндегі қазіргі заманғы экономикада үнемі өзгеріп отыратын өзгерістер еңбек нарығының құрылымын өзгертумен қатар жүреді. Әлемдегі кезкелген елдің қазіргі заманғы білім беру жүйесі табысты жұмысын жалғастыру үшін жаңа жағдайға бейімделуі керек. Білім беру мекемелері өз құрылымын өзгертуге, білім берудің мазмұны мен технологиясын үнемі жетілдіруге, сәйкесінше еңбек нарығы мен жаңа қарым-қатынас орнатуға тиіс. Ұсынылған мақалада АҚШ-тағы қосымша кәсіби білімнің кейбір аспектілері қарастырылады. Мақаланың авторы қазақстандық білім беру жүйесін жаңғыртудағы тәжірибесін пайдалану контекстінде американдық білім беру жүйесін және оларды оқытудың ұсынылған үлгілерін бейімдеудің кейбір жолдарын талдайды.

Түйін сөздер: жаһандық инновация, жаңғырту, құрылымдық өзгерістер кәсіптік білім беру, білім беру моделі.

Аннотация

Искакова А.О., Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова (Алматы, Казахстан).

Некоторые аспекты дополнительного профессионального образования в США // Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

Изменения, постоянно происходящие в современной экономике во всех странах мира сопровождаются изменением структуры рынка труда. Современным системам образования любой страны мира приходится адаптироваться к новой ситуации, чтобы продолжать успешно функционировать. Образовательным институтам следует изменять свою структуру, постоянно модернизировать содержание и технологии обучения, и соответственно строить новые взаимоотношения с рынком труда. В предлагаемой статье рассматриваются некоторые аспекты дополнительного профессионального образования в США. Автор статьи анализирует некоторые способы адаптации американской образовательной системы и предлагаемые ими модели саплементарного образования в контексте использования их опыта в модернизации отечественной казахстанской системы образования.

Ключевые слова: глобальные инновации, модернизация, структурные изменения, педагогический процесс, образовательная модель.

IRSTI 14.35.09

TOIMBAYEVA B.M.

Karaganda State Technical University
(Karaganda, Kazakhstan)

TEACHING ENGLISH LANGUAGE IN A MULTILINGUAL CLASSROOM

Abstract

English learning received a big boost in 2010 when the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan launched the State Program of Education Development in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020. The reforms provide a number of initiatives, including the introduction of the trilingual education system at all levels of education, which aims to shape the future generation, fluent in Kazakh, Russian and English languages. In this regard, this article aims to discuss some of the major challenges faced by the teachers of English in the multilingual classes in higher education of Kazakhstan. For this, 20 teachers and 60 students from Karaganda State Technical University were sampled with separate questionnaires. The data was collected through interviews and classroom observations. Major findings revealed a number of problems faced by teachers and students. The study suggests some strategies to cope with these challenges.

Key words: multilingual classroom, teaching English, challenges, language of instruction.

Introduction. Speaking more than two languages means that you are multilingual. Multilingualism is not a rare phenomenon. It's the norm for the country like Kazakhstan where representatives of 130 nationalities live here. According to the 2016 census, there are two dominant ethnic groups in Kazakhstan: ethnic Kazakhs (66.48%) and ethnic Russians (20.61%) with a wide array of other groups represented, including Ukrainians, Uzbeks, Germans, Tatars, Uyghurs, Koreans, and Meskhetian Turks. Current reforms in language policy are focused on the need of trilingual education. The objectives of language policy of the modern Kazakhstan are reflected in the Address of President of Republic of Kazakhstan, N. Nazarbayev, "Kazakhstan in the New World" (2007), in which the framework of competitiveness of country and its citizens, proposed phased implementation of the cultural project called "The Unity of Three Languages", aimed to the development of three languages: Kazakh as the state language, Russian as the language of international communication and English as the language of successful integration into the global economy. Moreover, the educational issues on trilingual policy are mentioned in the policy documents of the

State program of education development in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020. According to this State program, the English language should be studied not only as a foreign language but also be used as the language of instruction at all levels of education [1]. Language plays a crucial role in terms of the internationalization of cultures, the globalization of intercultural communication. As some linguists consider the language is a whole world, able to lexically and semantically embrace the entire multifaceted culture, all the multisyllabic society [2].

Many linguists define bilingualism /multilingualism as 'master over two or more languages'. Although, 'bilingualism' can mean knowing any two languages at any proficiency level, in this paper it is used to refer to a person who has two native languages. 'Multilingualism' is used to refer to someone who has two or more native languages. In this study, 'native language' is used to a language that is learned from birth, which is Kazakh, and 'second language' is used to refer to a language that is learned at a late stage, which is Russian. This paper primarily examines learners of English as a Foreign Language (EFL).

The general objectives of the study are to find out the following:

- to identify the problems of teaching EFL in the multilingual classroom;
- to find out methods used in teaching EFL;
- to find out the attitude of the students towards learning EFL.

The study group included 20 teachers and 60 students. The teachers were selected from those who have been teaching English at the pre-intermediate and bachelor levels at Karaganda State Technical University. A set of separate questionnaires were prepared for the teachers and students. Similarly 60 students were selected to fill in the questionnaire. At the end of data collection process, an analysis was made on the basis of the data obtained. The major findings are stated below.

Students' use of language in the classroom

I found out that the majority of the students speak Kazakh in the classroom, a few students use Russian. The teachers explained or responded to the queries of students in English rarely and more frequently in Kazakh or Russian.

Teachers' use of language outside the classroom.

Regarding the question of teachers' use of language outside the classroom, it was found out that almost all the teachers use Kazakh as their primary language of interaction and English as the secondary language of interaction. They explained that they feel more comfortable using Kazakh or Russian in interactions and use English in situations when students ask questions in English. A few teachers use the English language as a medium of interaction outside the classroom.

Teachers' challenges faced in the multilingual classrooms .

The findings of the study revealed that teaching and learning English language becomes more challenging due to its difficult pronunciation, vocabulary and grammar. It was also found out that teachers frequently translate and shift into their mother tongue if the learners cannot understand the instructions given in English language only. Language anxiety among the learners in the multilingual classrooms is another problem. The participants

reported that the learners who have no background in English language are more likely to act as passive learners and do not take an active part in classroom discussions and activities. Language anxiety may also be a result of communication apprehension, anxiety of English classes, fear of negative evaluation, and test anxiety successively [2]. These factors of anxiety show that students feel stressed in a multilingual class where they cannot express their thoughts and feelings because of lack of language competence.

The participants agreed that students' weak background is yet another challenge in the multilingual classrooms. When students enter the second language classroom, they come with varying degrees of experience with and knowledge of the language; some students may have no knowledge, some may have a bit, and other students may have a good knowledge base upon which to build. What can make the situation complicated for the teacher is that all of these students may be in the same class together. As teachers, it is important not just to realize that each student comes with their own background knowledge, but that we need to become familiar with what that background knowledge is and work with it to lead all students to higher levels of success in the target language.

Problems faced by students in the classroom

On the basis of the questionnaire and the responses of the teachers and students the following list of problems faced by students is obtained:

- Communication related problems;
- Interaction related problems;
- Comprehension related problems;
- Content delivery related problems.

The results of the study showed, that students exhibit hesitation to speak in English language because they are afraid of committing mistakes, which is the biggest problem in learning English language.

Methods used in teaching.

The participants stated that they use a variety of strategies to overcome the challenges of teaching multilingual classrooms. Out of twenty teachers fifteen teachers responded

that they use different methods like problem-solving method, discussion, communicative approach and interactive technologies. It's evident that that the use of interactive methods is the most effective way of learning, which promotes optimal absorption of new and retain old material [3].

In recent years, one of the most popular new approaches to teaching has become the flipped classroom. About 10% of respondents are trying to use the flipped classroom approach. The flipped classroom model is based on the ideas of active learning. The principal goals of flipping are:

- to make the classroom an active learning environment;
- to enable students to learn at their own pace;
- to enable instructors to provide feedback anytime from anywhere;
- to help the instructor to teach each student individually, rather than the class as a whole.

In active learning, students are encouraged to move from being passive receivers of knowledge to becoming self-directed learners. An active classroom approach has students engaged in activities such as group projects, class presentations or debates in small groups or pairs. In traditional classroom practices, students are taught new material in the class and then are expected to practice and improve on that material through homework, at home. This new material is often provided through direct teacher guidance, such as lectures, class reading or taking quizzes and tests. Outside the classroom, students are expected to do homework activities such as completing worksheets, writing essays, or practicing grammar or vocabulary to reinforce their knowledge of the material. In the flipped classroom, students are first introduced to material at home over the internet, by watching videos, completing readings, or even taking quizzes and tests. Students then come to class with the knowledge of the material and use class time to complete typical homework-style activities. Students can share ideas, practice communication or find answers to questions. The flipped classroom approach supports active learning by moving the lecturers and teacher explanations online. Using web tools, teachers

can create short grammar videos that explain the rule. Then in class, students can use what they learned in the video to practice the rule in the content.

The flipped classroom approach supposes the use of potential of a digital age, web-based online learning. The current information age requires teachers to be familiar with media and media literacy. What technology do you have to support the flipped classroom?

A large percentage of respondents (out of twenty teachers eighteen teachers) reported that they use Edmodo network in the teaching process. Edmodo is a social learning platform for teachers and students. It is set up like a Facebook. The teachers of our department utilize Edmodo platform in the teaching and learning process for a lot of purposes: create folders for library; post videos to watch and discuss; post handouts used in class; post stories for home reading and discussion and etc.

There are countless benefits of using Edmodo in the classroom:

– Learning is learner-centered. A learner centered approach shifts the focus of activity from the teacher to the learners. These methods include active learning, in which students solve problems, formulate and answer questions, discuss, explain, debate, or brainstorm during class; cooperative learning, in which students work in teams on problems and projects.

– Chat: allows students to increase the frequency and quality of communication, which leads to opportunities to increase their confidence and motivation.

– Continuous access to classroom resources to access course documents, videos, images, assignments, assessments.

– Facilitates the development of language skills: reading, writing, spelling and grammar, sharing, vocabulary, listening.

– Benefits shy students who struggle with face-to-face communication with teachers and classmates.

– Collaborative affordances parallel those of scientists in the real world [5].

– Online discussions provide students with “time to reflect upon the learned concepts and other student's ideas because immediate response is not required as in the face-to-face classroom discussion” [5].

The teachers mentioned in their responses that trainings, workshops and seminars held by the native speakers from the USA Devereaux, PhD, University of Colorado, and Benjamin Taylor, MA, Humboldt State University working at our University, are very beneficial in professional development of teachers. The aim of these seminars for teachers of English is to share their considerable knowledge, skills and expertise in teaching, provide information, and introduce new approaches to the teaching of English. A series of seminars provided the teachers with practical ideas for classroom teaching.

Conclusion. The study intended to find out the challenges faced by the teachers of English teaching in the multilingual classrooms. From the study of the multilingual classrooms and classroom observations, it is clear that teaching English is an enormous challenge. The finding shows the complex and diverse challenges for teaching and learning the language in the multilingual classrooms. The data shows the tremendous efforts and activities of both teachers and learners in finding successful strategies for learning English. At classroom level, teachers use varied instructional approaches by creating a warm classroom environment where learners feel psychologically comfortable and are prepared to overcome difficulties in language learning.

Appendix

Questionnaire for teachers:

1. What is your mother tongue?
2. Other languages you know besides your mother-tongue (rank them in order of your proficiency)

3. What languages do you use while teaching in the class?

4. What languages do your students use to speak to you in the class?

5. What languages do you use to speak to your students in the class?

6. What languages do you use to speak to your students outside the class?

7. What languages do your students use to speak to you outside the class?

8. What language do your students use for interaction with their peers?

9. What problems do you think your students face in the class?

10. What problems do you face as an English language teacher?

11. What methods do you mainly use in the class while teaching?

12. Please suggest the strategies you use to overcome these problems.

Questionnaire for students

1. What languages do you use in your daily life?

2. What is the language of instruction in your class?

3. Do you feel difficulty with the language of instruction?

4. Does your teacher frequently translate into your language?

5. Do you have a fear of speaking in the class?

6. What motivational strategies to speak English are used by the teacher?

References

1. The Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. State Program of Education Development in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020. – A., 2010.
2. Kulgildinova T.A., Chaklikova A.T. Multilingual education as a component of universal culture //Bulletin of Kazakh National Pedagogical University after Abai. Series «Pedagogical sciences», 2017. – No2 (54). – p. 19.
3. Fadi Maher Al-Khasawneh. Investigating foreign language learning anxiety //Journal of Language and Linguistic Studie. – 2016. – s Vol. 12, No1. – p. 145.
4. Seraliyeva A.M., Baimagambetova Z.M. Introduction of interactive methods of teaching in a higher education institute //Bulletin of Kazakh National Pedagogical University after Abai. Series «Pedagogical sciences». – 2016. – №1 (49). – p. 45.
5. Jillian L. Wendt1, Amanda Rockinson-Szapkiw. The effect of online collaboration on middle school student science misconceptions as an aspect of science literacy //Journal of Research in Science Teaching. 2014. – Issue 9, Volume 51. – pages 1104–1106.

Аңдатпа

Тоимбаева Б.М., Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті (Қарағанды, Қазақстан).

Көптілді топтарда ағылшын тілін оқыту //Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрлігі 2010 жылы ағылшын тілін оқытудың қажеттігі туындаған кезде 2011-2020 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында білім берудің мемлекеттік бағдарламасын іске қосты. Реформалар бірнеше бастамаларды қарастырды, соның ішінде үш тілдеі: қазақ, орыс және ағылшын тілінде еркін сөйлейтін және терең меңгерген болашақ ұрпақ өкілдерін дайындауға бағытталған білім берудің барлық деңгейіне үш тілдік білім беру жүйесін енгізуді қолға алды. Осыған орай мақалада Қазақстанның жоғарғы оқу орындарында білім алатын көп тілдік топтарда ағылшын тілі пәнінен сабақ өткізетін оқытушылар жиі ұшырасатын кейбір өзекті мәселелер жайында сөз болады. Аталмыш мәселені шешу үшін Қарағанды мемлекеттік техникалық университетінің 20 оқытушысы мен 60 студентінен жеке сауалнама арқылы сұрақ- жауап – пікір алмасу жұмысы жүргізілді. Сауалнамалар жауабы жеке ой бөлісулер мен аудиториялардағы бақылау іс-әрекеттері негізінде жинақталды. Негізгі қорытынды оқытушылар мен студенттердің білім алуда күнделікті ұшырасып жататын маңызды мәселелерін жинақтау барысында анықталды. Ұсынылып отырған зерттеуде анықталған мәселелерді шешу жолдары ұсынылады.

Түйін сөздер: көптілдік топтар, ағылшын тілін үйрету, мәселелер, оқыту тілі.

Аннотация

Тоимбаева Б.М., Карагандинский государственный технический университет (Караганда, Казахстан).

Обучение английскому языку в полиязычных группах //Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

Изучение английского языка получило большой импульс в 2010 году, когда Министерством образования и науки Республики Казахстан была принята Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы. Реформы предусматривают ряд инициатив, в том числе внедрение трехязычной системы образования на всех уровнях образования, которая направлена на формирование будущего поколения, свободно владеющего казахским, русским и английским языками. В связи с этим в данной статье рассматриваются некоторые основные проблемы, с которыми сталкиваются преподаватели английского языка в полиязычных группах высших учебных заведений Казахстана. Для проведения исследования методом анкетирования было опрошено 20 преподавателей и 60 студентов Карагандинского государственного технического университета. В качестве сбора сведений были использованы анкеты и аудиторные наблюдения. Основные выводы выявили ряд трудностей, с которыми сталкиваются преподаватели и студенты. В данном исследовании предлагаются стратегии для решения этих проблем.

Ключевые слова: полиязычные группы, преподавание английского языка, проблемы, язык обучения.

МРНТИ 37.08.02; 37.02.69

С.Б. БЕГАЛИЕВА

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Казакстан)

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІН ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЖҰМЫС ЖАСАУҒА ДАЙЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада мектептің бастауыш сынып мұғалімдерінің қазіргі заманауи технологиялардың бірі инклюзивті білім беруді жетілдіру, біліктілікті арттыру мақсатына қол жеткізуі көзделген. Мұғалімдер білім беру сапасын саралау және дағдыларын даралау және назарға оқушылардың мүмкіндіктерін ескере отырып оқыту үрдісін инклюзивті білім беру үрдісін қолдана отырып нақты жоспарлау қажет. Инклюзивті білім беру балалардың дене, психикалық, зияткерлік, мәдени-этникалық, тілдік және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан, сапалы білім беру ортасына айрықша білім алу қажеттіліктері бар балаларды қосуды, барлық кедергілерді жоюды, олардың сапалы білім алуы үшін және олардың әлеуметтік бейімделуін, жалпы қоғамға кірігуін көздейді. Инклюзивті білім беру – мектеп жүйесі оның сәйкестігі немесе әрбір жеке оқушыларға құрмет пен қабылдау бере отырып, барлық балалардың білім алу құқығын береді.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, психикалық, зияткерлік, мәдени-этникалық, ақпараттық және телекоммуникациялық технологиялары, қашықтықтан және өзін-өзі оқыту.

Кіріспе. Қазақстан Республикасының 2011-2020 жылдарға арналған білім беруді дамыту Мемлекеттік бағдарламасында инклюзивті білім беруді дамытудың мәселелері қарастырылған. Бұл қазіргі уақытта біздің Еліміздің білім беру саласында өзекті мәселелердің бірі екені айқындалып отыр.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 01 маусымдағы № 348 бұйрығымен «Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері» бекітілді. Бұл құжат инклюзивті білім беруді жүзеге асыру үшін қажет біршама мәселелерді қарастырып, болашақта қандай міндеттер шешімін табу керек екендігін айқындап беріп жатыр. Онда біздің еліміздегі инклюзивті білім берудің ағымдағы жағдайы, инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдерінің стратегиялық бағыттары тұжырымдамалық тәсілдерін іске асырудың тетіктері мен күтілетін нәтижелер, оны іске асыру кезеңдері жан-жақты қарастырылды.

Негізгі бөлім. Инклюзивті білім беру барлық адамдардың сапалы білімге қол жетімділігін қамтамасыз етуге бағытталған білім беру жүйесін тарату үрдістерінің бірі. Инклюзивті білім беру балалардың дене, психикалық, зияткерлік, мәдени-этникалық, тілдік және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан, сапалы білім беру ортасына айрықша білім алу қажеттіліктері бар балаларды қосуды, барлық кедергілерді жоюды, олардың сапалы білім алуы үшін және олардың әлеуметтік бейімделуін, жалпы қоғамға кірігуін көздейді.

Адам құқықтары жөніндегі негізгі халықаралық құжаттарына сәйкес, Қазақстан Республикасының заңнамасы барлық балалар үшін білім алуға тең құқықтар принципін ұсынды. Осы құжаттардың негізінде: «Мүмкіндіктері шектеулі балалар үшін әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы», «Білім туралы», «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының Консти-

туциясында бекітілген Балалардың білімге құқығы және т.б. Мемлекеттік ұлтына, дініне, денсаулық сақтау, тегін білім алу құқығын, кез келген балаға кепілдік береді. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 бап барлық азаматтар қоғамдық мектептерде тегін және міндетті орта білім алуына кепілдік беріледі. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» заң білім алуға барлық балалардың құқығын растады және олар тегін бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім алуға кепілдік беріледі.

«Инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері» құжатында инклюзивті білім беруді дамытудың негізгі міндеттерінің бірі инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын ұйымдарды кадрлық қамтамасыз етуді жақсарту мәселесіне назар аударылды. Инклюзивті білім беру жүйесіндегі педагог кадрларды даярлау үшін алдымен жоғары және кәсіби білім беретін барлық педагогикалық мамандықтардың оқу жоспарына арнайы пәндер қосу жолымен институттар мен колледждердегі барлық мұғалімдер мен тәрбиешілерді ерекше оқытуды қажет ететін тұлғаларды оқытудың дағдылары мен тәсілдеріне даярлау және оқыту негіздеріне; инклюзивті білім беруді ұйымдастыру және ерекше оқытуды қажет ететін тұлғалармен жұмыс жүргізу мәселелері бойынша жалпы білім беру ұйымдарындағы барлық басқарушы қызметкерлерді, педагогтарды және мамандарды (педагог-психологтарды, педагог-дефектологтарды, әлеуметтік педагогтарды) кезең-кезеңмен қайта даярлау жұмыстарын жүргізу; инклюзивті білім беруді жүзеге асыру мәселелері бойынша білім беру ұйымдарындағы педагог қызметкерлердің біліктілігін, ерекше оқытуды қажет ететін тұлғалармен жұмыс әдістерін, кемсітушілікті жою және жағымсыз жағдайларды шешу, психологиялық ахуалды жақсарту, адам құқығы негіздерін зерделеу дағдыларын арттыру жолдарын үйрету керек деп анық көрсетілді [1].

Білім беру жүйесі білім алушыны білім нәрімен қаруландырып қана қоймай, үздіксіз

өздігінен білім алуға дағдыландыруы қажет. Нәтижесінде білім беру әртүрлі оқыту қызметтерін ұсынуы керек. Білім беру саласындағы алдыңғы қатарлы отандық мамандардың пікірлері бойынша білім беру жүйесінің дамуын қалыптастыруға: жаңа ақпараттық технологияларды қолданып, білім беру сапасын жоғарылату; өркениеттің жағдайларына негізделген білім беру жүйесін толығымен қамтамасыз ету; ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды қолданып, қашықтықтан және өзін-өзі оқыту мүмкіндіктеріне қолжетімді білім беруді қамтамасыз ету; білім беруде креативті бастамаларды көтеру сияқты бірқатар негізгі бағыттарды жатқызуға болады [2].

Инклюзивті білім беру – мектеп жүйесі оның сәйкестігі немесе әрбір жеке оқушыларға құрмет пен қабылдау бере отырып, барлық балалардың білім алу құқығын беретін білім беру бойынша жаңа көзқарас. Өз оқу траекториясын құруға, өз кезегінде, оны дайындау бойынша арнайы талаптар қояды. Негізгі рөл бастауыш сынып мұғалімі атқарады. Инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге болашақ бастауыш сынып мұғалімі рөлін кеңейту үшін, біз оны тиісті философиялық және білім беру идеялар жүгінуге талпындыруымыз керек. Өзін-өзі білім беру мен білім беру арқылы, ол философия айналады, психология, педагогикалық көзқарастарға сілтеме жасай отырып, мұғалім өзара іс-қимыл орталығы болып табылады. Өйткені мұғалім әрқашан ерекше талаптар қояды деп атап өтуге болады. Ата-аналармен өзара іс-қимыл, өскелең ұрпақтың өз дүниетанымын және тәрбиеленуіне әсер етеді. Білім беру процесінде өскелең ұрпаққа білім беру арқылы тығыз жұмыс істейді, оқу-әдістемелік және мемлекеттің талаптарына сәйкес оқушыларды оқытады [3].

Бастауыш мектеп мұғалімдеріне арналған, атап айтқанда жоғары талаптар бар, сондай-ақ олар жас ұрпақтың жеке тұлға әсер оқыту процесінің негізгі субъектілерінің бірі болып табылады. Мұғалімдер білім беру сапасын саралау және дағдыларын даралау және назарға оқушылардың мүмкіндіктерін

ескере отырып оқыту үрдісін нақты жоспарлау қажет. Олардың танымдық мотивациясын арттыру, оқушылардың белсенділігін ынталандыру мүмкіндігі инклюзивті білім беру үшін оқытушылардың кәсіби құзырлығын негізгі компоненттерінің бірі болып табылады. Осылайша, педагогикалық қызметі үшін психологиялық және кәсіби дайындығы тұрғысынан болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің қолжетімділігін талдау, инклюзивті білім беру құрылымы өзара байланысты психологиялық және кәсіби қасиеттер жиынтығы болып табылады. Ол мұғалімдердің теориялық және практикалық дайындығын көрсетеді. Осыған байланысты жоғары мотивация мен құндылықтарды білім беру деңгейде жүзеге асыруға және оқушылармен оқу процесін ұйымдастыруға мүмкіндік беретін, үйлесімді психологиялық және кәсіби қасиеттерін өзара іс-қимыл және толықтыратын кешені бар ретінде «Инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге бастауыш мектеп мұғалімдер дайындығын» анықтау инклюзивті білім беру талаптарын ескеру болып табылады.

Психологиялық дайындық тұлғалық қасиеттерін дамытуға немесе кейбір маңызды проблемаларды шешуге өзекті болып табылады. Диагностикалық қызмет қатысты дағдыларын жетілдіру, болашақ мұғалімдер зерттеудің негізі болып, мектептегі психологиялық дайындығы міндеті болып табылады.

Бастауыш мектеп мұғалімдеріне арналған біліктілік талаптарын талдау бірінші жағдайда жаңа байланысты деп көрсеттіп, екіншіден міндеттерден туындайтын талаптар, сондай-ақ балаларға білім беру үшін нақты нұсқаулар қажет болып табылады. Мүмкіндігі шектеулі балаларды, қоса алғанда білім беру ұйымының төмендегі талаптарға сай назарға ала отырып:

– даму мүмкіндігі шектеулі балалар, білім беру бойынша бағдарламаларға бейімдеу сыныптарда жұмыс істейтін бастауыш мектеп мұғалімдері мен пән мұғалімдері қажет;
– әр жағдайда жеке оқушының оқу қажеттіліктерін;

– сынып жетекшісі даму мүмкіндігі шектеулі оқушыларға келесі бағыттар бойынша арнайы қолдау көрсетеді: білім беру процесінің шеңберінде жұмысын ұйымдастыруда оқушыларға көмек көрсету;

– балалар ұжымының оң көзқарасын қалыптастыру және дамыту;
– ата-аналармен ынтымақтастық.

Мұғалім барлық оқушылардың мүмкіндіктерін білу және оларға өздерінің мүмкіндіктеріне сәйкес дамуына және оқу процесіне оларды толық қатысуы үшін жағдай жасау.

Мүмкіндіктері шектелген балаларда қоршаған орта туралы сәйкес түсінік қалыптастыру көп жағдайда педагогтың оқыту мен тәрбиелеудің түрлі әдістері мен формаларын қолдана отырып, дұрыс педагогикалық процесс ұйымдастыруымен анықталады. Ерекше көзқарасты қажет ететін балалардың дамуы оқу мен тәрбие барысында практикалық әрекеті негізінде құрылады.

Қорытынды. Сондықтан, бұл балаларды өмірге бейімдеу экскурсия және сабақтар, түрлі ойындар формасында ұйымдастырылып, бала дамуында жетекші орын алады. Жүсіпбек Аймауытов «Мұғалім істеген ісі өнімді, берекелі болуын тілесе, әуелі өз қызметін шын көңілмен жақсы көрсін» деген екен. Бұл педагогтың, өз мамандығын шексіз сүйе білген маман иесі ғана үздіксіз ізденіс пен асқан шыдамдылық, қажырлы еңбектің арқасында баланың біліміне, оның болашағына үлкен сәулесін түсіріп, бала өмірін жақсартатыны сөзсіз түсінікті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 13 б.
2. Кеңесбаев С.М., Оралбекова А.К. Инклюзивті қоғам құруда ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың қалыптасуы //Хабаршы – Вестник: Физика-математика ғылымдары. – 2015. – № 2. – 17-21 б.
3. Мовкебаева З.А. Проблемы и перспективы развития инклюзивного образования в РК на современном этапе. – 2016. – №3 (28). – С.75-81.

References

1. Kazakstan Respublikasynda inkluzivti bilim berudi damytudyn tuzhyrymdamaly tasilderi. – Astana: Y.Altynsarin atyndaғы Ұлттық bilim akademiyasy, 2015. – 13 b.
2. Kenesbaev S.M., Oralbekova A.K. Inkluzivti qoғam құruda aқparattық zhәне kommunikaciyaлық tekhnologiyalardың қалыptasuy //Habarshy – Vestnik: Fizika-matematika ғыlymdary. – № 2. – 2015. – 17-21 b.
3. Movkebaeva Z.A. Problemy i perspektivy razvitiya inkluzivnogo obrazovaniya v RK na sovremenном этапе. – 2016. Педагогика и психология– №3 (28). – С.75-81.

Аннотация

Бегалиева С.Б., Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан).

О некоторых подходах в подготовке будущих учителей начальных классов к работе при инклюзивном образовании //Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

В статье рассматриваются некоторые подходы в обучении инклюзивного образования для учителей начальной школы, направленное на улучшение качества обучения и достижения профессионального развития. Учителя должны четко различать качество образования и индивидуализацию подхода к учебному процессу с учетом возможностей навыков учеников с использованием инклюзивного образования. Инклюзивное образование способствует вовлечению детей с особыми потребностями в образовательной среде, устранению всех препятствий, и вовлечению в качественное образование и их социальной адаптации, интеграции в общество, независимо от их физических, умственных, интеллектуальных, культурных, этнических, языковых и других особенностей. Инклюзивное образование – дает всем детям право на образование, на уважение и признание каждого отдельного ученика.

Ключевые слова: инклюзивное образование; психологический, интеллектуальный, научно-этнический подходы; информационно-телекоммуникационные технологии; дистанционное обучение; самообучение.

Abstract

Begaliyeva S.B., Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan).

On some approaches to teaching inclusive education of primary school teachers //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

The article discusses some approaches to teaching inclusive education for primary school teachers aimed at improving the quality of education and achieving professional development. Teachers should clearly distinguish between the quality of education and the individualization of the approach to the learning process, taking into account the abilities of students' skills using inclusive education. Inclusive education promotes the involvement of children with special needs in the educational environment, the removal of all obstacles, and involvement in quality education

and their social adaptation, integration into society, regardless of their physical, mental, intellectual, cultural, ethnic, linguistic and other characteristics. Inclusive education – gives all children the right to education, to respect and recognition of each individual student.

Key words: inclusive education, psychological, intellectual, scientifically-ethnic, information and telekommunikation technologies, distance educating, self-training.

МРНТИ 378.016: 811.112

Г.Г. ЖУСУПБЕКОВА¹, С.А. УАЛИЕВА²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

²І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті
(Талдықорған, Қазақстан)

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАТЫСЫМ ТҮЛҒАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада мәдениетаралық қатысым, құзырет ұғымдарының ара қатынасы беріледі. Сонымен бірге мәдениетаралық қатысым тұлғасы мен мәдениетаралық құзыретті қалыптастырудың тиімді жолдары және мәдениетаралық қатысымдық құзыреттілік құрамында мәдениетаралық қатысым деңгейін қалыптастыратын, оқыту жүйесін бейнелейтін субкомпетенциялар қарастырылады. Мәдениетаралық құзірет тілдік тұрғыда зерттеліп, көптеген еңбектердің нысаны болған, бірақ бұл ұғымды анықтауда түбегейлі негіздің болмауы, зерттеу жұмысы тақырыбының қаншалықты өзекті екенін көрсетеді. Тілдің қандай да бір маңызды қызметі ол мәдениеттің тілдегі әсері, мәдениет тілде көрініс табады, сол арқылы пайымдалады. Шетел тілінде қарым-қатынас жасау барысында қалыптасқан мәдениетаралық құзірет дағдылары болашақ маман тұлғасын қалыптастырудың қажетті алғы шарттарының бірі болып табылады. Ең негізгі құндылықтарды меңгерген, мәдениеті жоғары, өмір сүруге қабілетті, біліктіліктері мен іскерліктері қалыптасқан мәдениетаралық қарым-қатынас субъектісін қалыптастыру зерттеудің өзектілігі болып табылады.

Түйін сөздер: қатысым, құзырет, мәдениетаралық қатысым, субқұзірет.

Кіріспе. Тіл – адамзаттың баға жетпес құндылықтарының бірі. Ол адамзат арасындағы қарым-қатынас пен болмысты танудың басты құралы ғана емес, қоғамдағы мәдени-рухани, тарихи өзгерістердің куәсі және сол ақпараттарды бойында сақтай отырып, ұрпақтан ұрпаққа жеткізуші құрал. Тілдік зерттеулер негізінен екі бағытта жүргізіліп келеді: бірі-тілді басқа ғылым салаларымен (психология, мәдениеттану, әлеуметтану, философия, елтану) байланысты зерттеу; екіншісі тілдің құрылымдық жүйесін тереңірек және ұлттық тілдің табиғатын толық ашып көрсету мақсатындағы тілдік бірліктердің тұлғасы мен мазмұндық жағын, олардың арақатынасын тілдің өз заңдылықтары тұрғысынан қарастыру. Өмірдің жаңа талабына сәйкес маман даярлау түбегейлі өзгеріске түсіп отыр. Қоғамға тек маман ғана емес мәдениетаралық қарым-қатынасқа түсе алатын құзіретті маман қажет. Сондықтанда тіл үйренушінің санасында қалыптасқан өзінің төл мәдениетінің негізінде тілін үйреніп жатқан елдің мәдениеті арқылы, сол шет тілін меңгереді.

Тіл мен мәдениет ұғымдарының байланысы қазіргі кезде көптеген зерттеу еңбектерінде жаңаша қырынан танылуда. Тіл – ол тек сөйлесу, қарым-қатынас құралы емес, ол адам өмірінің материалдық және рухани мәдениетінің сол ұрпаққа тән тума қасиеттерін жинақтаушы, сақтаушы құрал. Мұны тілдің кумулятивтік қасиеті деп танымыз. Тілдің тағы бір қоғамдық қызметі-әлеуметтік өмірде адамдарды жеке тұлға ретінде, ұлт өкілі ретінде қалыптастыру. Мәдениет қоғамдық фактор, бірақ оның мәдени тұғырға көтерілуіне әлеуметтік ортаның ықпалы зор, өйткені бір этностың мәдениеті екінші халыққа оның тілдік деректері арқылы баяндалады. Тілдік деректер деп отырғанымыз мәдениетті сипаттаушы сөз символдары мен тілдік таңбалар [1]. Ендеше жоғарыда аталған мәдениет ұлттық менталитет заңдылықтарының түп негізі тіл қасиетінде көрініс табады. Мәдениетаралық қатысым тұлғасын қалыптастыру қазіргі кезеңде шетел тілдерін оқытудың негізгі мақсатын құрайтын, мәдениетаралық байланыс құзіретін негізгі бөліктерінің бірі болып табылады.

Мәдениетаралық байланыс құзіретінен басқа жекеленген пәндік салалар шеңберінде пәндік құзыреттілік қарастырылады, яғни оқу пәні шеңберінде меңгерілген ерекше білім, іскерлік, дағды ерекшеленеді. Негізгі және пәндік құзыреттіліктің білім берудің нәтижесі ретінде нақты, өлшемді, қолжетімді, шынайы және уақыты анықталған болуы қажет [2].

Негізгі бөлім. Қазіргі кезде шетел тілін үйретудің ең негізгі міндеттерінің бірі-тілді шынайы толыққанды қарым-қатынас құралы ретінде үйрету. Сондықтан да отандық әдістемеде дұрыс мәдениетаралық қарым-қатынас және мәдениет диалогын жүргізуге қабілетті тілдік тұлға дайындау мәселесі алдыңғы орында тұр. Тіл, ұлттық ерекшеліктер, қоғамдық жүріс-тұрыс нормалары, орындалатын жұмысқа деген көзқарас айырмашылықтары қарым-қатынасты жүзеге асыруда қиындықтар тудырады. Бұл мәселені шешудегі ең негізгі қиындық басқа мәдениетті өз мәдениет елегімізден өткізуде

жатыр. Бұл мәдениетаралық қатысымдар тиімділігі өздігінен қалыптаспайды, оған мақсатты түрде үйрену керек. Оны жүзеге асырмас бұрын, жалпы мәдениетаралық қатысым ұғымын талдау қажеттігі туындайды.

Кейінгі кезде қарым-қатынасқа түсу, бұрынғыдай белгілі бір пәннің, уақыттың аясында шектеліп қана қоймай, әртүрлі мәдениетаралық байланыстарға түсіп, елін, тілін, мәдениетін, әлемдік аренаға таныстыру мәселесіне бағыттталып отыр. «Мәдениетаралық қатысым» білім аспектісінің пайда болуы мемлекеттер арасындағы байланыстың артуына, көші-қонның ұлғаюына байланысты әлеуметтік тұрғыдан негізделеді. Осы мәселені жүзеге асырудың ең басты жолы білімгерлердің бойында мәдениетаралық қатысымдық біліктілікті қалыптастыру [3, 3-11 бб.]. Мәдениетаралық қатысымдық біліктілікті қалыптастыру үшін тілді, ұлтты, мәдениетті бір-бірінен ажыратпай бірге қарау керек. Яғни, «тіл», «ұлт», «мәдениет» өзара тығыз байланыста қарастыру, тілді оқыту процесінің жемісті болуына септігін тигізери анық.

«Мәдениетаралық қатысым» термині ғылыми бағыт ретінде ХХ ғасырдың 70-ші жылдардың аяғы мен 80-шы жылдардың басында келе бастады. Осы кезеңде ресейлік ғалымдар Е.М. Верещагин мен В.Г. Костомаровтың «Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного» атты еңбектері жарыққа шықты. Ғалымдар өз еңбектерінде тіл мен мәдениет арасындағы өзара тығыз байланысты көрсете отырып, тілдік қатысымдық құзыретті қалыптастыру мақсатында тіл мен мәдениетті қатар оқытудың тиімді жолдарын ұсынды [4, 145 б.].

Сонымен бірге ғалымдар В.Г. Костомаров пен Е.М. Верещагин мәдениетаралық қатысымды «коммуникативті қатысымға түсетін екі мәдениет өкілінің бір-бірінен адекватты түсінуі» деген анықтама береді. Ғалым В.Г. Костомаровтың ойынша, «мәдениетаралық қатысымдық құзірет – өзге ұлттың мәдениетке деген көзқарасын үйрену

болып табылады, яғни тілді үйренушінің мәдениет деректерін қабылдау қабілеті қалыптасады. Өзге ұлттың тұрмысын білу арқылы өз мәдениетін, тілін байытады және қабылдау қабілеті арқылы әлемдік мәдениет көрініс пайда болады [4, 101 б.].

Мәдениетаралық қатысымның жиі қолданылатын анықтамасы-түрлі ұлттық мәдениеттерге қарасты қарым-қатынас жасаушылардың өзара іс-әрекеті. Бұл ұғымға толық анықтаманы атақты ресейлік лингвист-ғалым И.И. Халеева берді: «Мәдениетаралық қатысым әртүрлі тілдер мен мәдениеттерге жататын адамдардың өзара іс-әрекетінің ерекше үдерістерінің жиынтығы болып табылады. Ол әрекеттесу арқылы жүзеге асырылады» [5, 5-11 бб.].

Ал ресейлік әдіскерлер Н.Д. Гальскова мен Н.И. Гездің пайымдауынша, мәдениетаралық қатысым жасау кезде тұлғаның өзін қалыптастыра алу қабілеті туындайды. Оның қалыптасуы шеттілдік код пен тұлғаның мәдени тәжірибесін дамытудың өзара байланысында жүзеге асады. Бізде ғалымдардың берген анықтамасын қолдай отырып, мәдениетаралық қатысым – басқа қоғам өкілдерімен тілдік қатынас жасау кезінде тіл бірліктерінде көрініс табатын мәдениет құндылықтарды игеру негізінде еркін қарым-қатынасқа түсе білу қабілеті деген пікірдеміз [6, 90 б.].

Ал отандық ғалым-академик С.С. Құнанбаева «мәдениетаралық қатысым коммуниканттар арасындағы вербальды және вербальды емес қарым-қатынас үрдісі» болып табылады деген тұжырымдама жасай келе, «мәдениетаралық қатысым» ұғымын былайша екі түрлі түсіндіреді:

– «Қарым қатынас» және «қатысым» ұғымдарының бірдей мағынадағы ұғымдар ретінде қарастырылуы. Яғни, бірдей мағыналық байланысты тудырудағы қызметтеріне қарай, қатысым құрылымында міндет-ті түрде хабарлама көзі болады, яғни сөзбен қатысымның жалпы жүйесі болуы тиіс.

– Тек қарым-қатынаста, соның ішінде мәдениетаралық қарым- қатынаста мағына берілмейді, керісінше, жалпы жаңа мағына туындайды деп тұжырымдайды, осы жерден

«қарым-қатынас» және «қатысымның» өзара айырмашылығын байқауға болады, сондықтан оларды бір мағыналы деп есептеуге болмайды [7, 121 б.].

«Мәдениетаралық қатысымның» қалыптасу тарихын талдаудан түйетініміз, «мәдениетаралық қарым-қатынас», «тіл – сана – мәдениет» деп аталатын бірлескен негізі бар ғылым саласы екенін дәлелдейді.

Мәдениетаралық қатысымның тиімді болуы, білімгерлердің мәдениетаралық құзіретінің қалыптасу деңгейіне байланысты. Мысалы, ғалым Б.Спицберг мәдениетаралық қатысымды нақты жағдаяттың байланыста мінез-құлықтың тиімді және орынды көрінісі» ретінде қарастырады [8, 19 б.].

Ал орыс ғалымы Г.В. Елизарова мәдениетаралық құзіретке мынандай анықтама береді; «Білім, іскерлік және қатысым негізінде ортақ құндылықтарды құру арқылы мәдениетаралық қарым-қатынасты жүзеге асыра алу және қол жеткізе алу қабілеті». Мәдениетаралық қатысым құзіретін қалыптастырудың негізгі мақсаты-мәдени құндылықтарын жоғалтпай мәдениет медиаторы қасиеттерін меңгеру. Шеттілдік білім беруде негізгі құзірет болып «мәдениетаралық қатысым» субъектін қалыптастыратын «мәдениетаралық қатысымдық құзіреті» танылады [9, 49 б.].

С.С. Құнанбаева «мәдениетаралық қатысымдық құзіреттілік» құрылымында тұлғаның әрекетіне қажетті шетел тілін меңгерудің мәдениетаралық қатысымдық деңгейін қалыптастыратын, оқыту жүйесін бейнелейтін келесі субқұзіреттерді былайша атап көрсетеді (Сурет 1):

– ұлттық тілдік сана мен менталитеттің лингвомәдени көрінісі ретінде тілдік тұлға бойында өз мәдениетінің негізінде әлемнің алғашқы концептуализациясын қалыптастыратын, шетел тіліне ауысу кезінде «реконцептуализацияның» негізін қалайтын лингвомәдени субқұзіреттілік;

Сурет 1. Мәдениетаралық қатысымдық құзіреттің құрылымы

– тілдік тұлға бойында «екінші когнитивтік сананы» басқа лингвосоциумның концепті мен бейнесі ретінде қалыптастыратын, сондай-ақ оның когнитивтік жүйесінде «басқа ортаның тілі» мен әлемі туралы біліммен сәйкес келетін екінші конструкцияны қалыптастыратын субқұзіреттіліктің бұл түрі өз тілі мен мәдениетінің негізінде екінші когнитивтік сананы қалыптастыруды көрсетеді;

– адам санасындағы шынайы тілдің өңделуінің ортақ интегративтік механизмі нәтижесі ретінде басқа социумның «көрінісін» тілді оқи отырып концептуалды түрде ұйымдасқан бейнелеуді қамтамасыз ететін *концептуалдық* субқұзіреттілік;

– тілді ойлау мен таным үрдісінің бөлінбейтін бөлшегі ретінде қарайтын *когнитивтік* субқұзіреттілік. Когнитивтік субқұзіреттілік менталдық құрылымдар қатынас құзіреттілігі немесе қатысымдық құзіреттілік әртүрлі адамдармен әртүрлі жағдайларда үйренген тілде сөйлесе білу қабілетінің болуы деген бірнеше түсінік бар. Мұнда басты назар қатысымдық мақсаттарды дұрыс шеше

білуге аударылады. Ол тілдесімді қажет етпейтін жердің өзінде мәселені сөзбен шешуге тырыса білу дағдысының болуымен байланысты.

«Мәдениетаралық құзірет» ұғымының көп мағыналы екенін айта кету керек, көптеген зерттеулерде мәдениетаралық қатысымдық құзірет ұғымы шетел тілін оқыту саласындағы қалыптастыру нысаны ретінде түсіндіріледі. Яғни түрлі мәдениеттің өкілдері арасында қарым-қатынасты түсіндіретін мәдениеттану мен мәдениетаралық қатысым саласында мәдениетаралық қатысымды басқару қабілеті ретінде қолданылады [10, 72 б.]. Мәдениетаралық қатысымның компоненттік құрамы ғылыми педагогикалық әдебиет-терде әртүрлі пікірталас тудырады. Мәдениетаралық қатысым ұғымын түсіндірудегі әртүрлі әдістердің болуына қарамастан, шетел тілін оқыту саласында оны барлық мамандар бірдей түсінеді. Ал, Ян ван Экт мәдениетаралық қатысым құрылымында шеттілдік қатысымдық құзіреттің теориялық үлгісінің элементтері бар деп есептейді.

Сонымен бірге ғалым мәдениетаралық қатысымының құрылымына келесі компетенциялар мен субкомпетенцияларды жатқызады:

коммуникативтік құзірет – адамдармен өзара қарым-қатынас

– тәсілдерін меңгеру, демек халықаралық қатынаста, шетел тілінде қатынас дағдылары болуы;

– әлеуметтік құзірет – басқалармен бірігіп әрекет етуге ниет пен

– дайындық, яғни жағдаятты басқара алу іскерлігі;

– дискурстық құзірет – мағыналық қатысымы негізінде жеке айтылымдарды түсініп, логикалық тұрғыдан қолдана алу іскерлігі [11, 67 б.].

Біздің ойымызша, мәдениетаралық қатысымы жалпы мәдениеттің компоненттері сияқты үлкен рольге ие, өйткені жүзеге асатын іс-әрекеттің жетістігі соған байланысты.

Мәдениетаралық қатысымы теориясы шет-тілдік білім берудің қазіргі парадигмасын жүзеге асырушы концептуалды практикалық тұғырнама ретінде когнитивтік-лингвомәдени әдіснамаға негізделеді. Мәдениетаралық қатысымдық құзіретінің статусын толыққанды түрде айқындау үшін, когнитивтік-лингвомәдени әдіснамаға негізделген академик С.С.Құнанбаеваның ұстанымдары маңызды. Мәдениетаралық қатысымдық құзірет шетел тілі мен шет-тілдік мәдениетті үйренудегі қажетті құзірет болып табылады, сонымен бірге мәдениетаралық қатысымдық құзірет ұлттық ерекшеліктерді тани білуден, өз халқының мәдениеті мен өзге ұлттар және әлем мәдениетін салыстырудан, саралай білу қабілетерінен тұрады.

Қорытынды. Қатысымы екі аспектіні қамтиды; тілдік және мәдениетаралық. Бұл аспектінің тілді үйретудегі басты мақсаты – екі адам арасындағы сұхбатты жеңілдету, интуитивті түрде түсіністікке жету. Сондықтан әрбір білімгер осындай органикалық және тұтас тіл меңгеру моделін таңдау барысында, өзі қызығушылық

танытып отырған тілді меңгерумен қатар, сол елдің географиялық, климаттық, тарихи, күнделікті тұрмысы мен салт-дәстүрінен қосалқы хабардар болады. Демек, тіл мәдениетпен тығыз байланысты, сонымен қатар, тіл мәдениеттің көрінісі. Білімгерлердің қатысымдық, когнитивтік, лингвомәдени, әлеуметтік-мәдени, интеллектуалдық мәдениетін қалыптастыру үшін тілдік норманың заңдылықтарын игертіп, оны әрекеттің мақсатына қарай тиімді пайдалана білу қажет. Коммуникативті актінің көлемінде тіл әлеуметтік және мәдени дамудың жемісі, демек, тіл мәдениет пен әлеуметтік құбылыстардан тыс өмір сүрмейді.

Яғни мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігіне қол жеткізу үшін, сол елдің тілін ғана меңгеру аз, сол тілде сөйлейтін халықтың мәдениетін де меңгерумен бірге өз әлемін, тілін, мәдениетін білу қажет.

Берілген анықтамаларды негізге ала отырып, мәдениетаралық қатысымдық құзірет өзге мәдениетті қабылдай алу және басқа ұлт өкілдерімен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті деп қарастырамыз. Ол өз кезегінде өз мәдениеті мен өзге мәдениетті салыстырып қарауға, басқа тілде қалыптасқан мәдени құндылықтарды жетік түсінуге үйретеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Нурланова В.С. Тұлғаның құқықтық мәдениетін қалыптастыруда өзін-өзі дамытудың маңызы //Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Педагогика ғылымдары» сериясы. – 2016. – № 4 (52). – Б.268-271.

2. Джанзакова Ш.И. Болашақ маманның функционалды сауаттылығын қалыптастыру-интеллектуалды ортаны құрудың негізі //Педагогика және психология. Ғылыми-әдістемелік журнал. – 2018. – №1 (34). – Б. 6-10.

3. Дмитриев Т.Д. Многокультурность как дидактический принцип /Педагогика. 2000. – №10. – с.3-11.

4. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. – М.: Пермский университет, 1997. – 145 с.

5. Халеева И.И. Интеркультура – третье измерение межкультурного взаимодействия. Актуальные проблемы: Межкульт.коммун. /Сборник науч.трудов. – Москва: МГЛУ, 1999. – Вып.: 444. – 5-11 с.

6. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. Пособие для учителя. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: АРКТИ, 2003. – 90 с.

7. Құнанбаева С.С. Қазіргі шеттілдік білім берудің теориясы мен практикасы – Алматы, 2011. – 51 с.

8. Спицберг Б. Развитие коммуникационной компетенции. Вестник, Социальные и гуманитарные науки, Тувинский государственный университет. 2014. – 19 с.

9. Елизарова Г.В. Культура и обучение иностранным языкам. Москва: КАРО 2005. – 49 с.

10. Петровская Л. А. Компетентность в общении. – М.: ММУ баспасы. – 1989. – 73 с.

11. Canelй M., Swain M. A Theoretical Framework for scommunicativ ecompetence. In Palmer A., Groot, P., Trosper, G. 2005. – 72 с.

References

1. Nurlanova V.S. Tulganyn kuckyktyk madenietin kalypstastyruda ozin-ozі damytudyn manyzy //Abaj atyndgay KazUPU-nin Habarshysy, «Pedagogika gylymdary» seriyasy. 2016. № 4 (52). B. 268-271.

2. Dzhanzakova SH.I. Bolashak mamannyn funkcionaldyk sauattylygyn kalypstastyru-intellektualdy ortany kurudyn negizi //Pedagogika zhane psihologiya. Gylymi-adistemelik zhurnal. 2018. №1 (34). B. 6-10.

3. Dmitriev T. D. Mnogokul'turnost' kak didakticheskij princip /Pedagogika. 2000. – № 10. – s. 3 - 11.

4. Vereshchagin E.M., Kostomarov V.G. YAzyk i kul'tura. – M.: Izdatel'ctvo Per'mckogo Univerciteta, 1997. – 145 s.

5. Haleeva I.I. Interkul'tura-tret'e izmerenie mezhkul'turnogo vzaimodejctviya. Aktual'nye problema. Mezhkul'.kommun.Cb.nauch.tr. – Mockva: MGLU. 1999. Vyp.: 444.5 – 11 s.

6. Gal'skova N.D., Gez N.I. Teoriya obucheniya inostrannym yazykam. Lingvodidaktika i metodika. Posobie dlya uchitelya. – 2-e izd., pererab. i dop – M.: ARKTI, 2003. – 90 s.

7. Kunanbaeva C.C. Kazirgi shettildik bilim berudin teoriyacy men praktikasy – Almaty, 2011. – 51 s.

8. Spicberg B. Razvitie kommunikacionnoj kompetencii. Vestnik, Social'nye i gumanitarnye nauki, Tuvinskij gosudarstvennyj universitet. 2014. – 19 s.

9. Elizarova G.V. Kul'tura i obuchenie inostrannym yazykam. Izdatel'ctvo KARO 2005. – 49 s.

10. Petrovckaya L. A. Kompetentnost' v obshchenii. – M.: MMU баспасы. – 1989. – 73 с.

11. Canelй M., Swain M. A Theoretical Framework for scommunicativ escompetence. In Palmer A., Groot, P., Trosper, G. 2005. – 72 с.

Аннотация

Жусупбекова Г.Г.¹, ²Уалиева С.А., ¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан), ²Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова (Талдыкорган, Казахстан).

Эффективные пути формирования личности в межкультурной коммуникации // Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

В этой статье рассматривается взаимосвязь межкультурной коммуникации и компетенции с помощью которых можно сформулировать взаимопонимание, компетентность и субкомпоненты, представляющие систему обучения, формирующие уровень взаимодействия в рамках межкультурной компетенции.

Межкультурная компетентность – это выражение языковой проницательности, многогранное развитие идеи и актуальность, представляющая наибольший интерес для дальнейшего исследования проблемы межкультурной коммуникативной компетенции. Одним из самых важных языковых факторов в мире является лингвистическая идентичность культуры и языка. Межкультурная компетентность является одной из основных проблем, стоящих перед обществом в наше время. Важно подчеркнуть основные ценности, культурное наследие страны изучаемого языка, развитие профессионализма во всех сферах жизненной деятельности.

Ключевые слова: взаимосвязь, компетенция, межкультурное взаимодействие, межкультурная компетентность, субкомпетенции.

Abstract

Zhussupbekova G.¹, Ualijeva S.², ¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan), ²Zhetysu State University named after I.Zhansugurov (Taldykorgan, Kazakhstan).

Effective ways of person forming in intercultural communication // Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU by Abai.

This article explores the interconnection of intercultural communication and competence with the help of which it is possible to form a mutual understanding, competence and subcomponents representing the learning system that form the level of interaction within the intercultural competence. Intercultural competence is an expression of linguistic discernment, a multifaceted development of ideas and relevance, which is of the greatest interest for further research on the problem of intercultural communicative competence. One of the most important linguistic factors in the world is the linguistic identity of culture and language. Intercultural competence is one of the main problems facing the society in our time. It is important to emphasize the basic values, the cultural heritage of the country of the studied language, the development of professionalism in all spheres of life activity.

Key words: interconnection, competence, intercultural coexistence, intercultural competence, subcompactation.

МРНТИ 15.31.31

САДВАКАСОВА З.М.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби
(Алматы, Казахстан)

**ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ ДУХОВНОГО КРИЗИСА
В ИНДИВИДУАЛЬНОМ СОЗНАНИИ ВОСПИТАННИКОВ
В ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация

В статье рассматривается, что каждый человек мечтает быть сильным, здоровым, богатым, счастливым, но не всем это удается. Те же кто и нашел все вместе связано со смыслом жизни и духовной наполненностью. Когда нет сформированной духовной базы, системы ценностей, а еще не подкрепляется материальной, духовной поддержкой, то человек не может реализовать и понять самого себя, то происходит деградация личности, проявляющаяся попаданием в группу риска, в ассоциальном поведении, девиантном поведении и т.д. Сформированный смысл жизни в значительной степени определяет социальную адаптацию личности подростка, является регулятором его поведения и деятельности. Наличие позитивной Я-концепции человека, самоуважение являются необходимым условием положительного развития и социальной адаптации. Одним из путей формирования смысла жизни помощь педагога-психолога, социального педагога в профессиональном ориентировании и становлении человека.

Ключевые слова: смысл жизни, самопознание, цель, профессия.

Введение. В Национальном докладе Глава государства Н.А.Назарбаев не устанно говорит о молодежи, ее значимости в модернизации казахстанского общества, о том, что на каждом рабочем месте должен трудиться человек, который способен полностью само реализовать и принести максимальную пользу производству и в целом экономике страны [1].

Выбор жизненного пути тесно связан с сознательным и ответственным выбором человеком своего дела, с учетом индивидуальных возможностей и способностей, а также от процесса самопознания. У каждого из нас в жизни бывают кризисы, у кого-то проходит быстро, у кого-то затягивается на долго («экзистенциальный вакуум» В.Франкл). Чаще всего личностный кризис в жизни человека связан с утратой чего-либо, угасанием духовных ценностей, который напрямую связан с утратой смысла жизни. О смысле жизни человек начинает задумываться с под-

росткового возраста, потому что в этом возрасте усилено идет процесс самопознания. И путь адаптации связан с выбором пути самопознания и самореализации человека. Как мы знаем, процесс самопознания связан с процессом построения перспективных линий и своего будущего. Подростковом возрасте у молодых людей активно формируется самосознание, вырабатывается собственная независимая система эталонов самооценивания и самоотношения, всё более развиваются способности проникновения в свой собственный мир, начинается осознание своей особенности и неповторимости. Таким образом, постепенно у подростка формируется смысл жизни.

Основная часть. Смысл жизни почти затрагивает каждого человека, так связан с такими ключевыми словами как самопознание; осмысленность жизни; самореализация; самоопределение (определение «своего места» в жизни); жизненная позиция (способ

самовыражения); стратегия жизни (личная организация своей жизни); смыслообразование; ценность (то, что значимо); ценностные ориентации (отражение в сознании человека ценностей, признаваемых им в качестве стратегических жизненных целей и общих мировоззренческих ориентиров). Поэтому многих практиков работающих в работе с детьми с асоциальным поведением, группой риска интересует вопрос, как помочь детям найти смысл жизни и успешно адаптировать их в обществе. Многие исследователи социализацию человека связывают с осознанием себя, нахождением себя и понимание смысла жизни. Вопрос о смысле жизни можно считать одним из главных вопросов, стоящих перед человечеством. Еще философ Аристотель (384 год до н. э., – 322 год до н.э.) считал, что смысл жизни – служить другим и делать добро [2, 3]. Но чтобы служить людям, человек должен познать себя. Если человек познает себя, правильно расшифрует свой внутренний код, то можно в душе не только зажечь факел любви, но и подарить в жизнь свою частичку любви и тепла, честно служить Родине.

Что происходит, если человек не находит смысла жизни?

Лао-цзы, видел причину всех болезней и проблем человеческих – это непонимание истинной цели и смысла Жизни. И выздоровеет человек, когда осознает кто он и для чего пришёл в этот мир [2]. Психолог В.Франкл в книге «Человек в поисках смысла» приводит данные о том, что 90% хронической алкоголизации и почти 100% случаев наркомании связаны с утратой смысла жизни. Предложил термин «Экзистенциальный вакуум» отсутствие смысла жизни порождает также проявления как редуционизм, тоталитаризм, конформизм (по В.Франку); редуционизм – человек становится «рабом» дружно людей, беспрекословно выполняя их «приказы» «тоталитаризм» – человек видит смысл своей жизни в других людей, конформизм – считает, что другие люди обязаны ему. Каждая из проблем порождает ряд причин – невроз, кризис, депрессия... Что в свою очередь приводит к последствием – тревожный невроз, обсессивный невроз, и т.д. [4, 5].

Переживание бессмысленности присутствия в мире, по Т.Н. Карпунькиной проявляется в следующих «симптомах»: подавленное настроение; снижение интереса ко всему, апатия, тоска; чувство беспомощности, безнадежности; заниженная самооценка; чувство неполноценности; нарушение аппетита (потеря или набор веса); нарушение сна (патологическая сонливость, бессонница); усталость и потеря энергии; снижение внимания, памяти, мышления; снижение успеваемости; трудности в управлении гневом, раздражительность, непослушание, конфликтность; уход в себя; рассуждения и мысли о смерти, попытки суицида. Чаще всего утрата человеком смысла жизни порождает специфическую форму тревоги и имеет невротическую форму [2].

Что включает в себя смысл жизни и как его формировать у человека?

В.Франкл предлагал три пути, идя по которым человек может сделать свою жизнь осмысленной: 1. Созидание/в деле, направленном на достижение социально-значимых целей; 2. Получение нового опыта или встречи с кем-то на жизненном пути /в переживании гуманистических ценностей; 3. Нахождение смысла в жизни /заяв определенную позицию по отношению к обстоятельствам своей жизни [4].

А.Н. Фомина в книге «Развитие жизнестойкости учащегося в школе» утверждает, что человек способен выработать определенную жизненную установку, которая придает его жизни ценность и смысл в любых обстоятельствах. У подростка эта опора еще недостаточна, она требует бережной и постепенной работы по ее развитию. Каркас, опора – именно такая роль отводится смыслу в феномене жизнестойкости. Если есть смысл, то разворачивается активность человека, обретаются навыки и умения, развиваются способности и способы саморегуляции эмоций и поведения, улучшается функционирование систем организма, оптимально идет адаптация к самым разным жизненным ситуациям. Смысл жизни является особым психическим образованием, который имеет относительную устойчивость. Смысл может быть направлен на поддержание значимых мотивов и ценностей [6].

Уильям Джеймс видел в смысле жизни то что это – вера в цель жизни, которая не противоречит чьему-либо опыту содержательной жизни. Грубо говоря, это могло бы звучать как: «Смыслом жизни являются те цели, которые заставляют вас ценить её». Для прагматика смысл жизни, вашей жизни, может быть открыт только через опыт [7]. Также и исследователь Ю.Кудрявцев видел в смысле жизни – это прежде всего стратегическая цель жизни, т.е. задача на длительный период или на всю жизнь, в той или иной степени осознаваемая. Под смыслом жизни он видит в высоком предназначении: в нравственности, справедливости, честности, идейности [2].

Обуховский К. «Основным фактором развития личности выступает ее постоянная активная устремленность в будущее, эмоционально окрашенная направленность на решение отдаленной, общественно значимой задачи, выступающей смыслом жизни человека». При этом разделяет две формы личностного развития в зависимости от временной локализации его источников: прогрессивную («трансгрессивную») и регрессивную («депрессивную»). При регрессивной форме развития личность ориентируется в жизни на задачи, продиктованные прошлым или настоящим. Прогрессивному развитию личности может способствовать только решение задач, уходящих в отдаленное будущее. Это будущее в своей психологической форме выступает как смысл жизни, ветвящийся на систему промежуточных целей и задач [10]

В.Э. Чудновский под смыслом жизни понимал «гармоническую структуру смысложизненных ориентаций, существенно обуславливающую высокую успешность в различных областях деятельности, максимальное раскрытие способностей и индивидуальности человека, его эмоциональный комфорт, проявляющийся в переживании полноты жизни и удовлетворенности ею» [11].

В.Синельников в книге «Найди свой истинный путь» смысл жизни ассоциативно связывает с истинным путем и рекомендует

каждому найти свой путь. Если у человека нет смысл жизни, он мало испытывает радости в жизни. И чтобы человек бесцельно не проживал свою жизнь. Нужно понять в чем его смысл жизни.

Человек оставляет свой яркий след, богатое наследие, если сам познал себя. И каждое мгновение в жизни тогда старается прожить осознанно. Только поняв свою природу, целостно воспринимая себя, можно действовать безупречно в этом мире, деля жизненный Путь легким и радостным. Если человек эгоистичен, и не дает во благо окружающим и не выполняет свое предназначение, рано или поздно будет неудовлетворенность собой и делами, которые он делает. Только служение Истине и нашего самосознания выбираются цели в жизни.

Мы и наш путь неразрывны. И любое наше действие – это наши мысли, и насколько познали сами себя, которые влияют на завтрашний день. Служение другим дает человеку баланс и гармонию. И предназначение человека – Светить, нести Свет и Радость всему миру. И на первейшая задача человека – это осознать свою истинную природу и следовать своему предназначению.

Каждый предмет в этом мире создан для чего-то и наделен определенной функцией. И у человека тоже есть свое предназначение или миссия. Очень важно осознавать, кто ты и для чего пришел в этот мир. Предназначение человека «радовать» (Радавать – это дарение Света) и это естественное состояние души, её потребность. И если мы это не делаем, то наша Душа начинает черстветь и страдать (кстати, слово Ст-Ра-дать означает «остановить движение Света»). И если человек только свою энергию тратит на удовлетворение потребностей своего тела, то такой человек неизбежно деградирует духовно.

Духовность приходит в нашу жизнь тогда, когда человек начинает посвящать жизнь и деятельность во благо другим. Когда человек осознанно начинает относиться к себе и окружающему миру, когда творит во благо для других, для общества. Наша жизнь может и должна стать сплошным даром, посвящением. Именно благодаря деятельности в

этом мире мы сможем быть полностью свободными (12, С.67). Один из путей служения человечеству является «Путь мудреца». Это путь служения всему человечеству. Учитель влияет непосредственно на разум людей через передачу знаний и от него зависит, как люди будут жить в этом мире. А это очень большая ответственность. Поэтому учитель должен постоянно работать над собой, ведь он служит Истине (12, С.76). Важно осознать свою истинную суть и следовать своему долгу, предназначению. Наивысшее предназначение каждого человека – нести Свет и Радость всему миру (12, С.83). Любая наша деятельность выражается поступках и связана с энергиями («Сила благости» или добродетели, которая несет развитие в гармонии; «сила страсти», ответственная за деятельность ради достижения земных благ) этого мира. «Сила невежества», связанная с разрушением и остановкой развития (12, С.84). Чему мы посвящаем в жизни, дает нам жизненную силу и энергию. В священных писаниях написано: «Исполнение своего долга, если оно не осквернено страстями, дает внутреннюю умиротворенность». В этом заключается тайное искусство следовать совершенным путем.

В.В. Синельков считает, что когда мы занимаемся любимым делом, то все в нашей жизни складывается благополучно, легко и просто. Когда мы вкладываем любовь в свой труд для других, то деятельность и продукт несет чистую созидательную энергию тем, кто этим пользуется, и помогает им проявлять лучшее созидательное начало в себе. Такое отношение к труду называется «трудолюбие» (12, С.91).

Он задает вопросы: Как найти свое предназначение? Как отыскать тот Путь, который будет давать Вам Силу и будет благоприятен для вас лично и для всего окружающего мира? и предлагает вариант: *Выбрать то, что Вам по душе. Выбрать правильно любимое дело жизни.* Важно наблюдать за своим поведением в разных ситуациях (внутри должно екнуть, это твое), в себе развивать трудолюбие, честность, уважение к старшим (12, С.93).

Чтобы лучше понять себя и найти свое предназначение задайте себе вопросы: Через какую деятельность я смогу принести наибольшую пользу людям и обществу? Чем мне интересно заниматься? Что у меня хорошо получается? В какой деятельности я буду расти профессионально и духовно? В поиске Пути по Синельникову В.В. есть два важных момента: 1. *Любимое дело должно способствовать вашему собственному развитию. Оно должно постоянно Вас вдохновлять на постоянное совершенствование.* И тогда вы будете заниматься с увлечением, с вдохновением и с интересом. 2. Это дело должно приносить благо окружающему миру: обществу, роду, планете. Ваше предназначение – это обязательно созидательная деятельность для других. И эта деятельность должна способствовать процветанию и гармонии Жизни. Вопрос, который мы должны себе задать: «Что я могу сделать для своей Планеты (Рода, Родины, Природы, Земли)». Ведь главное предназначение – творить в гармонии, любви и счастья (12, С.108).

В этом мире у каждого из нас свой путь, но как мы его пройдем зависит только от нас. Выбор дороги и пути зависит как мы собрались и подготовились в это путешествие. Один путь может быть радостным, другой путь может заставить тебя проклинать свою жизнь. Один путь дает тебе силы, другой уничтожит тебя.

И если вы следуете своей природе, идете своим путем, то она придает и дает вас силы.

Если вы занимаетесь не своим делом, то теряете энергию и растрчиваете свою силу.

Выбор правильного и осознанного пути связан с процессом самопознания и для профессионального ориентирования школьника важна системная работа и целостный подход педагога-психолога, осуществляющий не только помощь в ценностно-значимой профессии, но и оказывающий всестороннюю профессиональную помощь в становлении личностного роста.

То есть желательно:

1. Изучить престижные профессии и составить реестр профессии. Проанализировать и составить картинку прогнозируемых

и востребованных профессий на рынке труда в ближайшие 5 (10, 15, 20) лет.

2. Составить модель компетенций по выбранной профессии, с учетом интересов, склонностей, способностей необходимые в современном мире.

3. Организовать компетентное профессиональное просвещение (не только для школьников, но и для родителей, педагогов), где через учебно-воспитательные мероприятия осуществляется демонстрации значения труда для общества, просвещении и информативности о спектре профессий и диагностического инструментария о вариативности профессий, повышающим личностный потенциал, ценностно-смысловое и значимое отношение и управлению своим профессиональным ростом.

4. Построение образовательных программ по активизации человеческого фактора в плане обращения человека к собственным внутренним ресурсам и гипертексту, направленное на саморазвитие и самоопределения в профессии и в ее становлении.

5. Разнообразие форм и методов в помощи осознание воспитанниками необходимости организации индивидуальных усилий по их оценке и индивидуальных способов их «достраивания» на основе использования чужого опыта, успеха.

6. Моделирование индивидуального жизненного сценария личности с информацией и мнениями о профессиях в базах данных и интернет-сайтах.

Относительно подросткового возраста важно построить образовательное пространство так, чтобы проходило комплексно познание самопознание, его индивидуальных особенностей «Образ Я»; принятие решения на основе соотнесения этих двух типов знаний, то есть способность к осознанному определению и становлению профессии.

Чтобы воспитанник нашел свое место под солнцем и смысл жизни, целенаправленно и системно необходимо выстраивать профессиональное ориентирование в школе педагогом-психологом. Начиная с младшего школьного возраста. При этом можно учи-

тывать передовой педагогический опыт, как осуществляют профессиональное ориентирование в разных странах. Например, Казахстан. Разные сайты, курсы, воспитательные мероприятия, уроки, встречи;

Франция. «Руководство по выбору профессии». Россия. Лаборатория профконсультации. Выбор факультета и прохождение университетского курса. Бюро профессиональной консультации. Центры по профессиональному ориентированию молодежи.

Германия. Справочно-информационные бюро. Палата Навыков и Ремесла, т.е. обучение ремеслу.

Великобритания. Специальные агентства, предоставляющие профориентационные услуги и относящиеся к системе регулирования рынка труда. Предлагаются учебные программы систематическими курсами профориентации в центрах по вопросам внедрения в жизнь профориентации. В школе осуществляют деятельность особые профориентационные отделы начиная с начального звена.

США. «Бюро ориентации». Портфолио и его роль в дальнейшей практической деятельности, выбор элективных курсов, активная социальная деятельность, тьюторская помощь, самореализация и самообразование.

Англия. После начального звена тестирование и помощь в определении профессиональной направленности. Двухнедельные производственные практики на предприятии. Применяются психологические тренинги, диалоговые консультации, используются активные методы и формы обучения, вводятся имитационные программы, воспроизводятся различные трудовые и социальные ситуации.

Канада. Консультанты профессионального становления. Программа «Создавая путь к успеху» – обучение и планирование карьеры и жизни. С начального звена по 6 класс школы учащиеся работают над портфолио «Все обо мне». Курс «Карьероведение» в 10 классе является обязательным. «Умения для успеха в средней школе» (9-10 классы), «Проектирование своего будущего» (11

класс), «Продвинутые стратегии обучения: умения для успеха после средней школы» (11 класс) и др. [13].

Для профессионального становления педагогу в школе можно в комплексе использовать различные формы профессионального ориентирования школьника: Фестиваль рабочих профессий; Дни открытых дверей; Акция «Профессия – ориентиры молодым!», в ходе которой обучающиеся принимают участие в классных часах («Я выбираю профессию», «Время выбирать!»), тренингах («В мире профессий», «Мой выбор»), круглых столах («Наши будущие профессии», «Час вопросов и ответов»), экскурсиях на предприятия и т.д.; Консультации специалистов центров занятости населения; Недели профориентации. мероприятия направление на ознакомление с востребованными и современными профессиями на рынке труда; Экспериментальные площадки для старшеклассников, где в процессе научно-исследовательской и проектной работы под руководством опытного педагога происходит постепенный процесс профессионального становления; Школы мастерства (например, воскресные школы поваров, школы предпринимателей, школы лидерства); Портфолио по выбранной профессии; Наставничество и своевременная консультативная поддержка в той или иной сфере области науки и техники; Виртуальный кабинет профориентации, где содержится информация по тестам, справочная о мире профессии, справочная и специализированная литература; Вебинары, где можно подключать разные точки мира для обучения молодых; Экскурсии на предприятия и организации разного характера и направления; Встречи с руководителями и опытными работниками предприятий, организаций; Творческие домашние задания; Проектные работы; Игра, ролевая игра, игры по сценарию [14].

Огромный потенциал в формировании смысла жизни может профессиональная помощь педагога в организации образования через учебно-воспитательный процесс. Например, с воспитанниками чтобы каждый для себя понял смысл жизни в педаго-

гическом процессе проводили следующие упражнения: ««Зачем я пришел на эту планету?»», «Я подарок человечеству», «Подход дилемма» (Стратегии действия в повседневной жизни: действовать или подражать), «Хозяин перемен».

Заключение. Сейчас как никогда актуален вопрос самопознания. В этом процессе самопознания неопределимую помощь может оказать педагог в организации целостного образовательного процесса в организации образования. Наше видение, что чтобы человек умел созидать, творить, находить радость в чем-либо, то надо помочь обрести смысл жизни. И при этом если человек знает свой внутренний мир, познал себя и выстроил «Я концепцию». По этому поводу высказал интересную мысль психолог Эрих Фромм «Тенденцией ядра личности является попытка реализовать свою человеческую природу. Базовым свойством человеческой природы является ее способность познавать саму себя» [16].

О.Е.Саенко и О.Н. Айдунова пришли к выводу, что самопознание – первый шаг к самовоспитанию. И чтобы составить программу саморазвития, необходимо узнать, каков ты ест на самом деле. И для этого важно придерживаться правил [17, С.196-197]:

1. *Лучший путь познания выяснить, на что ты способен, каковы твои положительные качества.* Иначе ты не сможешь ответить на вопрос жизни: «Зачем ты живешь на свете».

2. *Всегда думай над тем, как относятся к тебе люди.* Если тобой недовольны, значит дело в тебе и желательно признавать и исправлять недостатки.

3. *Хочешь знать себя хорошо – попробуй свои силы в разных видах деятельности.* Не упускай возможности, если есть возможность научиться новому полезному делу, берись за любое общественное поручение, так как в ней разовьются дарования и способности.

4. *Суди о себе по результатам деятельности.* Плохие результаты говорят о твоих плохих качествах, хорошие о твоих – достоинствах. Если не получается, все дело в тебе.

5. *Правильно воспринимай критику.* Имей мужество признавать справедливую критику, и ты приобретешь настоящих друзей.

Познание своей природы человеком напрямую связано с социально-педагогическими условиями профессионального ориентирования воспитанника: наличие методической и подкрепляющей документации; вариативность образовательных программ и образовательных траектории в профессиональном становлении; возможности выбора предприятия для усиления роли профессии и формирование необходимых профессиональных навыков; гибкий план и тесное сотрудни-

чество с предприятиями и образовательными центрами; предоставление рабочих мест в целях закрепления навыков; информационная поддержка предприятий в профессиональном становлении специалиста; консультативно-диагностическая помощь в выявлении индивидуальных способностей; формирование ценности, закрепление позитивного отношения в профессиональном становлении к получаемой профессии через консультационную поддержку; проведение мониторинга консультативной деятельности в профессиональном становлении воспитанника.

Список использованных источников

1. Национальный доклад о состоянии и развитии системы образования Республики Казахстан», 2016 год – С.Ирсалиев, А.Култуманова, Э.Тулеков, Т.Булдыбаев, Г.Кусиденова, Б.Искаков, Л.Забара, Л.Барон, Е.Коротких – Астана: АО Информационно-аналитический центр, 2017. – 482 с.
2. Психология адаптации и социальная среда: современные подходы, проблемы и перспективы /Отв. ред. Л.Г. Дикая, А.Л. Журавлев. – М.: Институт психологии РАН, 2007. – 624 с.
3. Садвакасова З.М. Жизнестойкость: технологии и практикум в работе с воспитанниками детского дома: учебно-методическое пособие. – Алматы: Казак университеті, 2016. – 192 с.
4. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник /Пер. с англ. и нем. - М.: Прогресс, 1990.
5. Батлер-Боудон Т. 50 великих книг по психологии /Пер. с англ. В.Соколовой – М.: Эксмо, 2014. - 608 с.
6. Фоминова А.Н. Развитие жизнестойкости учащегося в школе. – М.: Сентябрь, 2014. – 160 с.
7. Джемс У. Прагматизм: новое название для некоторых старых методов мышления: Популярная лекция по философии /Пер. с англ. – Изд.3-е. – М.: ЛКИ, 2011. – 240 с. (Из наследия мировой философской мысли: история философии).
8. Павлова О.Н. Идентичность: История формирования взглядов и ее структурные особенности. – М, 2011. – 51 с.
9. Сальваторе Мадди. Теории личности. Сравнительный анализ /Пер. И.Авидон, А.Багустина, П.Румянцева. – М., 1968. – 468 с.
10. Обуховский К. Психологическая теория строения и развития личности //Психология формирования и развития личности. – М.: Наука, 1981. – 120 с.
11. Чудновский В.Э. Становление личности и проблема смысла жизни. – М, 2006. – 768 с.
12. Синельков В.В. Найди свой истинный путь. – М.: Аст: Астрель, 2011. – 153 с.
13. Зарубежный и казахстанский опыт формирования профессионального самоопределения современной молодежи: монография /А.Б. Мукашева, Г.К. Ахметова, Ш.Т. Таубаева, А.А.Булатбаева, П.Митева, Е.С.Оналбеков. – Алматы: Казак университеті, 2017. – 104 с.
14. Садвакасова З.М. Инновационные формы в УВП: Учебно-методическое пособие. – Алматы: Казак университеті, 2017. – 10 с.

15. Фрейджер Р., Фейдимен Д. Личность. Теории, упражнения, эксперименты /Пер. с англ. – СПб: Прайм-Еврознак, 2006. – 704 с.

16. Саенко О.Е., Айдунова О.Н. Теория и практика воспитательной работы в колледже. Настольная книга директора. – М.: Дашков и К, 2008. – 348 с.

References

1. Nacional'nyj doklad o sostoyanii i razvitii sistemy obrazovaniya Respubliki Kazahstan», 2016 god - S.Irsaliev, A.Kultumanova, E.H.Tulekov, T.Buldybaev, G.Kusidenova, B.Iskakov, L.Zabara, L.Baron, E.Korotkih – Astana: AO Informacionno- analiticheskij centr, 2017. – 482 s.

2. Psihologiya adaptacii i social'naya sreda: sovremennye podhody, problemy i perspektivy /otv. red. L.G.Dikaya, A.L.ZHuravlev. – М.: Izd-vo «Institut psihologii RAN», 2007. – 624 s.

3. Sadvakasova Z.M. ZHiznestojkost': tekhnologii i praktikum v rabote s vospitannikami detskogo doma: uchebno-metodicheskoe posobie. – Almaty: Kazak universiteti, 2016. – 192 s.

4. Frankl V. CHelovek v poiskah smysla: Sbornik /Per. s angl. i nem. – М.: Progress, 1990.

5. Batler-Boudon T. 50 velikih knig po psihologii /Per. s angl. V.Sokolovoj – М.: EHksmo, 2014. – 608 s.

6. Fominova A.N. Razvitie zhiznestojkosti uchashegosya v shkole. – М.: Sentyabr', 2014. – 160 s.

7. Dzheims U. Pragmatizm: novoe nazvanie dlya nekotoryh staryh metodov myshleniya: Populyarnye lektsii po filosofii /Per. s angl. – Izd.3-e. – М.: LKI, 2011. 240 s. (Iz naslediya mirovoj filosofskoj mysli: istoriya filosofii).

8. Pavlova O.N. Identichnost': Istoriya formirovaniya vzglyadov i ee strukturnye osobennosti. – М, 2011. – 51 s.

9. Sal'vatore Maddi. Teorii lichnosti. Sravnitel'nyj analiz /Per. I.Avidon, A.Batustina, P.Rumyanceva. – М., 1968. – 468 s.

10. Obuhovskij K. Psihologicheskaya teoriya stroeniya i razvitiya lichnosti //Psihologiya formirovaniya i razvitiya lichnosti. – М.: Nauka, 1981. – 120 s.

11. CHudnovskij V.EH. Stanovlenie lichnosti i problema smysla zhizni. – М, 2006. – 768 s.

12. Sinel'kov V.V. Najdi svoj istinnyj put'. – М.: Ast: Astrel', 2011. – 153 s.

13. Zarubezhnyj i kazahstanskij opyt formirovaniya professional'nogo samoopredeleniya sovremennoj molodezhi: monografiya /B. Mukasheva, G.K. Ahmetova, SH.T. Taubaeva, A.A.Bulatbaeva, P.Miteva, E.S.Onalbekov. – Almaty: Kazak universiteti, 2017. – 104 s.

14. Sadvakasova Z.M. Innovacionnye formy v UVP: uchebno-metodicheskoe posobie. – Almaty: Kazak universiteti, 2017. – 10 s.

15. Frejdzher R., Fejdimen D. Lichnost'. Teorii, uprazhneniya, ehksperimenty /Per. s angl. – SPb: Prajm-Evroznak, 2006. – 704 s.

16. Saenko O.E., Ajdunova O.N. Teoriya i praktika vospitatel'noj raboty v kolledzhe. Nastol'naya kniga direktora. – М.: Dashkov i K, 2008. – 348 s.

Аңдатпа

З.М. Садвакасова, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан).

Білім беру ұйымындағы оқушылардың жеке санасында рухани дағдарысты жеңу жолдары //Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Мақалада әрбір адам күшті, сау, бай, бақытты болатынын армандайтыны, бірақ бәрі бұған қол жеткізе қоймайтындығы туралы қарастырылған. Барлығын бірге тапқандар өмірдің мәні және рухани толықтық пен байланысты. Құрылған рухани негіз, құндылық жүйесі жоқ болғанда, сонымен қатар материалдық және рухани жағынан қолдау таппаса, онда адам өзін түсінбейді және түсінуге қабілетсіз, нәтижесінде ассоциалды, девиантты мінез-құлықты тәуекел топқа кіруге әкелетін тұлға деградациясына ұшырайды. Қалыптасқан өмірдің мәні

жасөспірімнің жеке басының әлеуметтік бейімделуін айқындайды, оның мінез-құлқының және іс-әрекетінің реттеушісі болып табылады. Адамның оң «Мен» тұжырымдамасының, өзін-өзі бағалауының болуы, оң даму мен әлеуметтік бейімделудің қажетті шарты болып табылады. Өмірдің мәнін қалыптастырудың бір жолы - педагог-психологтың кәсіптік бағдар мен адамның қалыптасуындағы көмегі.

Түйін сөздер: өмірдің мәні, өзін-өзі тану, мақсаты, келешегі, кәсіптік дамыту.

Abstract

Sadvakassova Z.M., Kazakh State University named after al-Farabi (Almaty, Kazakhstan).

The ways of overcoming spiritual crisis in individual's consciousness in educational organization //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

Every person dreams about healthy, rich and happy life, this is not always achievable. Cause these things are related to the spiritual fullest and finding yourself and your meaning of life. A human being can't understand himself and realize his potential when he hasn't any formed moral values basis, especially when there is no financial and spiritual support. In this cases, more likely person joins to risk group, which is a type of a social group, when people have problems with socialization, have destructive behavior and etc. Formed meaning of life determines social adaptation of teenager, regulates his behavior and actions. Positive I-conception and self-respect are necessary conditions of development and social adaptation. One of the ways of forming the meaning of life is the help of pedagogist-psychologist in professional becoming of person.

Key words: meaning of life, self-knowledge, goal, future, professional development.

MFTAP 20.01.04

Е.Ы. БИДАЙБЕКОВ¹, Б.Ф. БОСТАНОВ², В.В. ГРИНШКУН³,
Н.Т. ОШАНОВА⁴, А.Е. САГИМБАЕВА⁵

^{1, 2, 4, 5} Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
(Алматы, Қазақстан)

³ Мәскеу қалалық педагогикалық университеті,
(Мәскеу, Ресей)

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАҒЫТТАҒЫ БАКАЛАВРЛАРҒА БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада ЖОО-ғы болашақ педагог пен педагог-психолог бакалаврларды даярлауда «Білім берудегі цифрлық технологиялар» оқу пәнін енгізу мақсатқа сай екендігі және қажеттілігі негізделген. Негіздеу аталған пәннің мазмұнын элементтермен салыстыруға байланысты және Абай атындағы ҚазҰПУ-де барлық бакалаврларда оқытылатын «Білім берудегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» пәніне сәйкес жасалынды. Осы пәнді зерделеудің арқасында педагогикалық мамандықтардың студенттері цифрлық технологиялар саласындағы білім мен дағдыларды меңгере алады және цифрлық технологияларды кеңінен енгізу жағдайында олардың кәсіби педагогикалық қызметін жүзеге асырады. Екі курстың мазмұны инвариантты болып табылады, ол педагогтарды даярлау профиліне және мамандандыруына байланысты емес. Мақалада сипатталған мазмұнның ерекшелігін ескере отырып, «Білім берудегі цифрлық технологиялар» оқу курсы енгізу Абай атындағы ҚазҰПУ-де «Цифрлық университет» жобасының іске асырылуының бір бөлігі бола алады.

Түйін сөздер: цифрлық технологиялар, оқыту жүйесі, білімді ақпараттандыру, педагогтар, бакалаврлар.

Кіріспе. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы №827 қаулысымен бекітілген «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасымен және Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 10 қаңтардағы Қазақстан халқына «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» Жолдауымен жаңа индустриалдық ақпараттық технологиялардың пайда болуына байланысты білім беру жүйесін дамытудың басымдылық жолдары анықталған [1, 2]. Соның ішінде, қоғам мүшелерін өзінің кәсіби қызметін цифрлық технологияларды пайдалана отырып, тиімді іске асыруға даярлаудың маңыздылығына ерекше көңіл аударылған.

Бұл жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде педагогтарды тек информатика мен ақпараттық технологиялар саласында ғана емес, кәсіби педагогикалық қызметті ең жаңа технологиялар мен құралдарды пайдалана отырып іске асыру саласында да даярлау жүргізілуге тиіс екендігін білдіреді.

Негізгі бөлім. Қазіргі таңда Абай атындағы ҚазҰПУ-де жалпы білім беретін пәндер циклінің аясында барлық бакалаврларды, ақпараттық технологиялар саласында жалпы университеттік тек «Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» курсының аясында даярлау жүргізіліп отыр. Көлемі 3 кредит бұл пән студенттердің табиғи-ғылыми дамуына арналған пәндердің тақырыптарын қамтиды.

«Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» курсына оқытудың мазмұнына келе-сідей тараулар мен тақырыптар кіреді:

1. АКТ-н қоғам дамуының негізгі секторларындағы рөлі. АКТ саласындағы стандарттар. АКТ анықтамасы. АКТ-н мәні және оның мақсаттары. АКТ-н қоғам дамуының негізгі секторларындағы рөлі. АКТ саласындағы стандарттар. АКТ мен Мыңжылдық декларациясындағы орнықты даму мақсаттарына жету арасындағы байланыс.

2. Компьютерлік жүйелерге кіріспе. Компьютерлік жүйелердің архитектура-сы. Компьютерлік жүйелерді шолу. Компьютерлік жүйелердің эволюциясы. Компьютерлік жүйелердің архитектурасы және компоненттері. Компьютерлік жүйелерді қолдану. Компьютерлік жүйелерде деректерді көрсету.

3. Бағдарламалық қамтамасыздандыру. Операциялық жүйелер. Бағдарламалық қамтамасыздандырудың түрлері, мақсаттары және сипаттамалары. Операциялық жүйелердің базалық тұжырымдамалары. Операциялық жүйелердің эволюциясы. Операциялық жүйелердің, оның ішінде ұтқыр құрылғылар үшін жіктелімі. Үстел қосымшаларының жіктелімі.

4. Адам-компьютер әрекеттестігі. Пайдаланушы интерфейсі адам компьютер әрекеттестігінің құралы ретінде. Интерфейстердің пайдалануға жарамдылығы. Интерфейстердің түрлері: командалық жол интерфейсі, мәтіндік интерфейс, графикалық интерфейс. Пайдаланушының физикалық және менталды сипаттамалары. Пайдаланушы интерфейсін жасау кезеңдері. Интерфейстерді тестілеудің түрлері (пайдаланушыларды тестілеу). Интерфейстердің даму келешектері.

5. Деректер қорларының жүйелері. Деректер қорлары жүйелерінің негіздері: түсінігі, сипаттамасы, архитектурасы. Деректер модельдері. Қалыптандыру. Деректердің тұтастығын шектеу. Сұрау салуларды оңтайландыру және оларды өңдеу. SQL негіздері. Деректерді қатарлас өңдеу және оларды қалпына келтіру. Деректер қорларын жоба-

лау және жасау. ORM бағдарламалау технологиясы. Үлестірілген, қатарлас және гетерогенді деректер қорлары.

6. Деректерді талдау. Деректерді басқару. Деректерді талдау негіздері. Жинау, жіктеу және болжау әдістері. Шешімдердің дарактары. Деректердің үлкен көлемдерін өңдеу. Data Mining әдістері мен сатылары. Data Mining міндеттері. Деректерді визуалдандыру.

7. Желілер және телекоммуникациялар. Соңғы құрылғылар, деректерді табыстау құрылғылары, деректерді табыстау ортасы. Желілердің типтері. Стектік хаттамалар: TCP/IP, OSI. IP-адресі. Жергілікті және ғаламдық желілер. Сымды және сымсыз желілік технологиялар. DHCP хаттамасы. Интернет желісіне қосылу технологиялары. Телекоммуникациялық технологиялар.

8. Киберқауіпсіздік. Ақпарат қауіпсіздігіне қатерлер және оларды жіктеу. Киберқауіпсіздік индустриясы. Киберқауіпсіздік және Интернетті басқару. Зиян келтіретін бағдарламалар. Ақпаратты қорғау шаралары мен құралдары. Ақпараттық қауіпсіздік саласындағы стандарттар және сипаттамалар. Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздік саласындағы құқықтық қатынастарды реттейтін заңнама-лық актілері. Электронды цифрлық қолтаңба. Шифрлеу.

9. Интернет технологиялары. Интернеттің негізгі түсініктері. Ресурстарды әмбебап сәйкестендіргіш (URI), оның міндеті мен құрамдас бөліктері. DNS қызметі. Web-технологиялар: HTTP, DHTML, CSS, JavaScript. Электронды почта. Хабарламаның пішімі. SMTP, POP3, IMAP хаттамалары.

10. Бұлттық және ұтқыр технологиялар. Дата орталықтар. Заманауи инфрақұрылымдық шешімдердің даму үрдістері. Бұлттық есептеулердің қағидалары. Виртуалдандыру технологиялары. Бұлттағы Web-қызметтер. Ұтқыр технологиялардың негізгі терминдері және тұжырымдамалары. Ұтқыр сервистер. Ұтқыр технологиялардың стандарттары.

11. Мультимедиялық технологиялар. Мәтіндік, аудио, бейне және графикалық ақпаратты цифрлық пішімде ұсыну.

Ақпаратты сығуға арналған базалық технологиялар. Виртуалды дүниені 3D-көрсету және анимация. Мультимедиалық қосымшалар жасау құралдары. Мультимедиалық технологияларды бизнес-процестерді жоспарлау, сипаттау үшін пайдалану және оларды визуалдандыру.

12. Smart-технологиялар. Заттар Интернеті. Үлкен деректер. Блокчейн технологиясы. Жасанды интеллект. Smart-сервистерді пайдалану. АКТ-дағы жасыл технологиялар. Телеконференциялар. Телемедицина.

13. Е-технологиялар. Электрондық бизнес. Электрондық оқыту. Электрондық үкімет. Электрондық бизнес: Электрондық бизнестің негізгі модельдері. Электрондық бизнестің ақпараттық инфрақұрылымы. Электрондық бизнесте құқықтық реттеу. Электрондық оқыту: архитектурасы, құрамы және платформалары. Электрондық оқулықтар. Электрондық үкімет: тұжырымдамасы, архитектурасы, сервистері. Дамыған елдерде электрондық үкіметті іске асыру пішімдері.

14. Кәсіби саладағы ақпараттық технологиялар. Индустриалдық АКТ. Мамандандырылған кәсіби саланың міндеттерін шешуге арналған бағдарламалық қамтамасыздандыру. Кәсіби саладағы заманауи АТ-трендтер: медицина, энергетика және т.с. Іздестіру жүйелерін және электронды ресурстарды кәсіби мақсаттарда пайдалану. Индустриалдық ақпараттық-коммуникациялық технологиялардағы қауіпсіздік мәселелері.

15. АКТ даму келешектері. АТ нарығы саласындағы даму келешектері: еркін бағдарламалық қамтамасыздандырудың дамуы. АТ кәсіпкерліктің экожүйесін қалыптастыру және шағын стартап-компанияларды қолдау. Акселерация және инкубация бағдарламалары. Электрондық төлемдердің және логистиканың қажетті инфрақұрылымын дамыту. Е-технологиялардың даму келешектері.

Бакалаврларды ақпараттық технологиялардың мәнісімен, түрлік құрамымен және даму келешектерімен, АКТ құралдарын пайдаланушы деңгейінде пайдалануға амалдармен, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз

ету тәсілдерімен таныстыратындықтан, атап көрсетілген мазмұннан бұл оқу курсының барлық бакалаврларға қажетті екендігі көрініп отыр. Жалпылаудың белгілі бір үлесімен, аталған курс бойынша оқып, білім алуын аяқтаған бакалавр ең кең таралған цифрлық құралдар туралы түсінікке ие және оларды пайдалана алады деп есептеуге болады.

Дәл сол кезде ақпараттық технологиялар білім беру ұйымында бар болып отырған және педагогтар енді олармен пайдаланушылар ретінде өзара әрекеттесе алатын жағдайларда, педагогтардың өз кәсіби қызметін тиімді іске асырумен байланысты мәселелер қарастырудың аясынан тысқары қалып қалады [3-5]. Жоғарыда қарастырылған курста бұл тақырыптамаға 13-ші Электрондық оқыту: архитектурасы, құрамы және платформалары. Электрондық оқулықтар тарауының тақырыптары ғана ішінара қатысты болып отыр. Бұл ретте мұндай оқыту студенттерді тек электрондық оқыту және электрондық оқулықтар түсінігімен және технологиялық ерекшеліктерімен ғана таныстырады, бұл осы курстың мақсаттарымен және атауымен ақталған.

Осылай келген кезде мазмұнның:

– білім беруде пайдаланылатын цифрлық құралдардың түрлік құрамы, оларды бірыңғайландыруға, біріктіруге және жүйелі өзара байланысты пайдалануға амалдар;

– білім беру қызметін іске асыру үшін цифрлық ресурстарды іздестіру технологиялары және одан кейінгі жерде олардың сапасын, қолдануға жарамдылығын және қажетсінілуін бағалау критерийлері;

– цифрлық білім беру ресурстарының әр алуан түрлерін жасауға ортақ амалдар;

– әртүрлі пәндерге оқытудың әдістемелік жүйелерінің цифрлық құралдарды тиімді және дәлелді пайдалануды қажетсіну салалары;

– жеке-жеке, бірікпеген немесе өзара байланысқан цифрлық құралдарды пайдалану жағдайларында білім беру ұйымының педагогтарының және әкімшілігінің оқу, оқудан тыс, бақылау-өлшеу, ғылыми-әдіс-

темелік және ұйымдастыру-басқарушылық қызметін іске асыруының ерекшеліктері;

– білім беру ұйымының цифрлық білім беру ортасын құруға амалдар;

– телекоммуникациялық технологиялар қолданылған жағдайда оқып, білім алушылармен, мектеп оқушыларының және студенттердің ата-аналарымен қарым-қатынас жасаудың өзгешелігі;

– қоғам өмірінің бір бөлігі ретінде білім беруді ақпараттандырудың ерекшеліктері;

– цифрлық технологияларды білім беруде қолданудың оң және теріс жақтары;

– цифрлық технологиялардың негізінде күндізгі, қашықтықтан және аралас оқытуды ұйымдастырудың ерекшеліктері;

– жаңа өнеркәсіп революциясы технологияларын білім беру мақсаттарында қолдану мүмкіндіктері;

– цифрлық университетте оқытудың ерекшеліктері секілді маңызды элементтері педагогтарды даярлау аясынан тысқары қалады.

2018 жылғы 23 ақпандағы Қазақстан-Ресей «Цифрлық университет» ғылыми-әдіснамалық семинарының ұсыныстарына сәйкес, бұл мәселені ҚазҰПУ-де «Цифрлық университет» жобасын іске асыру аясында барлық бакалаврлардың – болашақ педагогтардың және педагог-психологтардың оқу жоспарларына көлемі 3 кредит қосымша «Білім берудегі цифрлық технологиялар» университет пәніненгізу арқылы шешуге болады. Бұл оқу курсы бакалаврлар «Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» курсы оқығаннан кейін барып оқуға тиіс және ол студенттердің цифрлық технологияларды пайдалану жағдайларында білім беру қызметін іске асырудың жоғарыда атап өтілген және басқа да аспектілерін меңгеруіне бағытталған болуға тиіс.

«Білім берудегі цифрлық технологиялар» курсына оқыту педагогтың еңбек іс-әрекетін – оларды сабақта да, сабақтан тыс іс-әрекетте де пайдалана отырып, тәрбие жұмысының заманауи, оның ішінде интерактивті түрлері мен әдістерін іске асыруға төселуіне, сондай-

ақ білім беру нәтижесіне жетуге – педагогтың келесі жалпы кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағдар алуға тиіс:

– оқытуды, тәрбиелеуді және дамытуды оқып, білім алушылардың әлеуметтік, жастық, психофизикалық және жеке бас ерекшеліктерін, оның ішінде олардың ерекше білім алу қажеттіліктерін ескере отырып іске асыруға қабілеттілік;

– кәсіби қызметке білім беру саласының нормативтік-құқықтық құжаттарына сәйкес дайындық;

– мамандардың кәсіби міндеттерді шешудегі пәнаралық және ведомствоаралық әрекеттестігіне қатысуға қабілеттілік;

– кәсіби қызметтің стандартты міндеттерін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана және ақпараттық қауіпсіздіктің негізгі талаптарын ескере отырып, ақпараттық және библиографиялық мәдениеттің негізінде шешуге қабілеттілік;

– сипатты кәсіби міндеттерді шешу үшін, педагогикалық өзара әрекеттестік технологияларын пайдалану;

– ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды практикада қолдану, ақпарат қорғау құралдарын және жүйелерін қолдану.

«Білім берудегі цифрлық технологиялар» курсына оқытудың мазмұнына келесі тараулар мен тақырыптар кіре алар еді.

1. Кіріспе. *Заманауи цифрлық технологиялар.*

Заманауи цифрлық технологиялар және оларды білім беруде пайдалану. Цифрлық құралдарды жеке-жеке пайдаланудан, білім беруді жүйелі ақпараттандыруға көшу. Білім беруді ақпараттандыру түсінігі. Білім беруді ақпараттандырудың цифрлық құралдары.

Білім беруді ақпараттандырудың оңды және теріс жақтары. Білім беруді ақпараттандырудың цифрлық құралдарын пайдаланудың мақсатқа сәйкестілігі және тиімділігі.

Білім беруді ақпараттандыру және қоғам өмірі. Қазақстан Республикасында және шетелде білім беруді ақпараттандырудың қалыптасуы.

2. Цифрлық білім беру құралдары.

Цифрлық құралдардың білім беруге енуі. Білім беруде пайдаланылатын аудиовизуалдық және техникалық құралдардың түрлері.

Мультимедиа технологиялары және құралдары. Виртуалды және толықтырылған нақтылық құралдары. Цифрлық робототехника. Цифрлық модельдеу технологиялары. Білім берудегі 3D-модельдер және көлемдік басу.

Білім беруде қолданылатын телекоммуникациялық құралдар. Цифрлық коммуникация құралдарын оқыту және тәрбиелеу барысында тұлғааралық қатынас жасау үшін пайдалану.

3. Білім беруді ақпараттандыру технологиялары.

Ақпаратты сақтау және ұсыну технологиялары. Білім берудегі бұлттық технологиялар. Білім берудегі үлкен деректер технологиялары. Оқу материалын ұсынудың гипермәтіндік технологиялары. Гиперсілтемелер. Гипермәтіннің апараттық мақалалары. Гипермедиа құралдары.

Ақпараттық модельдеу технологиялары.

Ақпарат табыстау технологиялары. Жергілікті және ғаламдық компьютерлік желілер. Компьютерлік желілердің ресурстары оқыту құралы ретінде. Оқу үрдісінде пайдаланылуы ойға қонымды Интернет ресурстары. Білім беру Интернет-порталдары. Интернет арқылы алынатын аудио- және бейнеақпаратты жаңғыртудың ерекшеліктері.

Арнайы қажеттіліктері бар адамдарды оқытудағы заманауи ақпараттық технологиялар.

4. Білім беру қызметінің әр алуан түрлерін цифрландыру.

Оқу үрдісіндегі цифрлық технологиялар. Цифрлық оқыту құралдарының түрлері және жіктелуі. Цифрлық оқыту құралдарын жасауға және қолдануға қойылатын талаптар. Цифрлық оқыту құралдарының сапасын бағалау. Білім беруде қолданылатын цифрлық құралдарды сараптау әдістері және технологиялары.

Күндізгі және қашықтықтан оқытуды ақпараттандырудың ерекшеліктері мен әдістері.

Цифрлық құралдарды қолданудың негізінде оқытуды дараландыру және саралау. Тұлғаға бағдарланған оқытуды ұйымдастырған кезде цифрлық технологиялардың артықшылықтарын пайдалану. Білім беруді ақпараттандыру жағдайларында ұйымдастырылған тұлғаға бағдарланған оқытуға қойылатын әдістемелік талаптар.

Оқыту нәтижелерін бақылауды және өлшеуді ақпараттандыру. Цифрлық бақылау және өлшеу құралдары. Бақылау-өлшеу материалдарын жасауға және қолдануға қойылатын талаптар. Оқыту нәтижелерін бақылауды және өлшеуді ақпараттандыру әдістері.

Оқудан тыс іс-әрекетті ақпараттандыру. Ғылыми және әдістемелік зерттеулерді ақпараттандыру. Ғылыми-зерттеу қызметіне арналған цифрлық құралдардың түрлері және жіктелуі. Білім беру ұйымдарында ғылыми зерттеулерді ақпараттандыру әдістері.

Білім беру ұйымының ұйымдастыру-басқарушылық қызметін ақпараттандыру. Ұйымдастыру-басқарушылық қызмет үшін цифрлық құралдардың түрлері және жіктелуі. Білім беру ұйымының кітапханасындағы цифрлық технологиялар. Оқытушының қызметін ақпараттандыру. Білім беру қызметін есептеу, жоспарлау және әкімшілік ету. «Виртуалды» білім беру ұйымдары. Ата-аналармен жұмыстағы цифрлық технологиялар.

5. Цифрлық оқыту және тәрбиелеу құралдарының мазмұндық толымдалуын іріктеу және қалыптастыру.

Білім беру саласы және пәндік салалар. Гипермәтіндік презентация жасау. Гипермәтіндік мақала мазмұнын дұрыс қалыптастыру қағидалары. Презентацияларда Интернет-ресурстарды пайдалану.

6. Цифрлық білім беру ортасы.

Жоғары оқу орнының және мектептің цифрлық білім беру ортасы түсінігі. Цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру факторларының жүйесі. Оқу үрдісін цифр-

лық білім беру ортасының компоненттерін пайдалана отырып ақпараттандырудың ерекшеліктері. Ұтқыр білім беру технологиялары және әдістері.

Ақпараттық білім беру кеңістігі цифрлық білім беру орталарының жүйесі ретінде.

7. Педагогтардың цифрлық технологияларды кәсіби пайдалануға дайындығы.

Педагогтардың білім беруде цифрлық құралдарды пайдалануға дайындығын қалыптастыру факторлары. Педагогтарды білім беруді ақпараттандыру саласында даярлау жүйесі. Педагогтарды цифрлық университетте даярлау.

Екі курстың да үлгілік мазмұнын салыстыру олардың қайталанбайтындығын және бір бірін толықтыратындығын көрсетіп отыр. Оларды оқыту аясында студенттер – болашақ педагогтар жиынтығында цифрлық технологияларды пайдалану және өздерінің кәсіби

педагогикалық қызметін цифрлық технологияларды жаппай енгізу жағдайларында іске асыру саласында білімдер мен біліктіліктер ала алады. Бұл ретте екі курстың да мазмұны инвариантты, педагогтарды және педагог-психологтарды даярлаудың бейінімен және мамандануымен ешқалай байланыспаған болып табылады. Ұсынылып отырған түрінде мұндай курстар жүйесі ҚазҰПУ-де барлық бакалаврларды – болашақ педагогтарды даярлау аясында іске асырыла алады.

Төмендегі кестеде іске асырылып отырған «Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» курсының және ұсынылып отырған «Білім берудегі цифрлық технологиялар» курсының мазмұнының үзінділері келтірілген, оларды салыстыру екі пәннің де мазмұнының бір мезгілдегі сабақтастықпен қиылысуларының жоқ екендігін айқын көрсетіп отыр (1-ші кесте).

Кесте 1 – «Білім берудегі цифрлық технологиялар» оқу курсы

«Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» курсы	«Білім берудегі цифрлық технологиялар» курсы
1	2
АКТ анықтамасы. АКТ-ң қоғам дамуының негізгі секторларындағы рөлі. АКТ саласындағы стандарттар.	Цифрлық құралдарды жеке-жеке пайдаланудан білім беруді жүйелі ақпараттандыруға көшу. Білім беруді ақпараттандыру және қоғам өмірі. Педагогтарды цифрлық университетте даярлау
Компьютерлік жүйелерді шолу. Компьютерлік жүйелердің эволюциясы. Компьютерлік жүйелердің архитектура-сы және құрауыштары. Бағдарламалық камтамасыздандырудың түрлері, мақсаттары және сипаттамалары. Операциялық жүйелердің эволюциясы. Пайдалану-шы интерфейсі адам-компьютер әрекеттестігінің құралы ретінде. Пайдаланушы интерфейсін жасау кезеңдері. Деректер қорлары жүйелерінің негіздері: түсінігі, сипаттамасы, архитектурасы. Деректер модельдері. Үлестірілген, қатарлас және гетерогенді деректер қорлары. Деректерді талдау негіздері. Деректерді визуалдандыру.	Білім беруді ақпараттандырудың цифрлық құралдары. Білім беруді ақпараттандырудың оңды және теріс жақтары. Білім беруде пайдаланылатын аудио-визуалды және техникалық құралдардың түрлері. Оқу материалын ұсынудың гипермәтіндік және гипермедиа технологиялары. Арнайы қажеттіліктері бар адамдарды оқытудағы заманауи ақпараттық технологиялар. Гипермәтіндік мақала мазмұнын дұрыс қалыптастыру қағидалары. Цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру факторларының жүйесі.

1	2
<p>Соңғы құрылғылар, деректерді табыстау құрылғылары, деректерді табыстау ортасы. Жергілікті және ғаламдық желілер. Сымды және сымсыз желілік технологиялар. Ақпарат қауіпсіздігіне қатерлер және оларды жіктеу. Киберқауіпсіздік индустриясы. Ақпаратты қорғау шаралары мен құралдары.</p>	<p>Цифрлық коммуникация құралдарын оқыту және тәрбиелеу барысында тұлғаралық қатынас жасау үшін пайдалану. Компьютерлік желілердің ресурстары оқыту құралы ретінде. Оқу үрдісінде пайдаланылуы ойға қонымды Интернет ресурстары. Білім беру Интернет-порталдары. Күндізгі және қашықтықтан оқытуды ақпараттандырудың ерекшеліктері мен әдістері. Ұтқыр білім беру технологиялары және әдістері. Ата-аналармен жұмыстағы цифрлық технологиялар.</p>
<p>Дата орталықтар. Заманауи инфрақұрылымдық шешімдердің даму үрдістері. Бұлттық есептеулердің қағидалары. Ұтқыр технологиялардың стандарттары. Мәтіндік, аудио, бейне және графикалық ақпаратты цифрлық пішімде ұсыну. Мультимедиалық қосымшалар жасау құралдары. Заттар Интернеті. Үлкен деректер. Блокчейн технологиясы. Жасанды интеллект. Электронды бизнес. Электронды оқыту. Электронды үкімет.</p> <p>Электронды оқулықтар. АТ нарығы саласындағы дамудың келешектері: еркін бағдарламалық қамтамасыздандырудың дамуы. Е-технологиялардың даму келешектері.</p>	<p>Оқу үдерісіндегі цифрлық технологиялар. Цифрлық оқыту құралдарының түрлері мен жіктелімі. Цифрлық оқыту құралдарын жасауға және қолдануға талаптар. Білім беруде қолданылатын цифрлық құралдарды сараптау әдістері және технологиялары. Цифрлық құралдарды қолдану негізінде оқытуды дараландыру және саралау. Бақылау-өлшеу материалдарын жасауға және қолдануға талаптар. Оқыту нәтижелерін бақылауды және өлшеуді ақпараттандыру әдістері. Оқудан тыс іс-әрекетті ақпараттандыру. Ғылыми және әдістемелік зерттеулерді ақпараттандыру. Білім беру ұйымдарында ғылыми зерттеулерді ақпараттандыру әдістері. Ұйымдастыру-басқарушылық қызмет үшін цифрлық құралдардың түрлері. Кітапханадағы цифрлық технологиялар. Білім беру қызметіне әкімшілік ету.</p>

Қорытынды. Ұсынылып отырған «Білім берудегі цифрлық технологиялар» оқу курсы, оның мазмұнының өзгешелігін ескере отырып, «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының талаптарына және Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 10 қаңтардағы Қазақстан халқына «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» Жолдауына сәйкес студенттерді – болашақ педагогтарды даярлау жүйесін өзектендіру және жаңарту

бөлігінде ҚазҰПУ-де «Цифрлық университет» жобасын іске асырудың элементі бола алар еді [1].

Аталған оқу курсына іске асыру үшін қажетті оқу бағдарламаларын және басқа құжаттарды егжей-тегжейлі тәптіштеп анықтап алған ойға қонымды. Тиісті зерттеулерді ҚазҰПУ-де жұмыс істеп отырған білім беруді ақпараттандыру және білім беру технологиялары мәселелерінің халықаралық ғылыми зертханасы жүргізе алар еді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2018.10.01 Қазақстан халқына «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» Жолдауы [Электронды ресурс]. Қатынау тәртібі: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-naro-du-kazahstana-10-yanvaryu-2018-g (Жүгінген дата: 26.02.2018).
2. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017.12.12. № 827 қаулысымен бекітілген [Электронды ресурс]. Қатынау тәртібі: https://zerde.gov.kz/upload/docs/Kazakhstan_ru.pdf (Жүгінген дата: 26.02.2018).
3. Балыкбаев Т.О., Бидайбеков Е.Ы., Гриншкун В.В. О подготовке и переподготовке педагогов к использованию информационно-коммуникационных технологий //Труды I-ой Международной научно-практической конференции «Повышение качества преподавания информационных технологий в вузах: пути и возможности». – Алматы, 2010. – С.115-118. (В соавторстве Балыкбаев Т.О., Бидайбеков Е.Ы.).
4. Гриншкун В.В. Подготовка педагогов к использованию электронных изданий и ресурсов //Высшее образование в России: Научно-педагогический журнал Министерства образования и науки РФ. – 2007. – № 8. – С.86-89.
5. Бидайбеков Е.Ы., Гриншкун В.В. Решение проблем качества электронных ресурсов на основе подготовки педагогов в области информатизации образования //«Экономика и менеджмент знаний: глобальный контекст и казахстанские реалии». Материалы международной научно-практической конференции – Алматы: КазУМОиМЯ, 2012. – С.752-756.

References

1. Kazakhstan Respublikasynyn Prezidenti N.A.Nazarbaevtyñ 2018.10.01 Kazakhstan halqyna «Tortinshi onerkasiptik revoliutsiia jagdaiyndagy damudyn jana mumkindikteri» Joldauy [Elektronny resurs]. Qatynau tartibi: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-10-yanvaryu-2018-g (Jugingen data: 26.02.2018).
2. «Tsifirlyq Kazakhstan» memlekettik bagdarlamasy. Kazakhstan Respublikasy Ukimetinin 2017.12.12. № 827 qaulysymen bekitilgen [Elektronny resurs]. Qatynau tartibi: https://zerde.gov.kz/upload/docs/Kazakhstan_ru.pdf (Jugingen data: 26.02.2018).
3. Balykbaev T.O., Bidaibekov E.Y., Grnshkun V.V. O podgotovke i perepodgotovke pedagogov k ispolzovaniiu informatsionno-kommunikatsionnyh tehnologii //Trudy I-oj Mejdunarodnoi nauchno-prakticheskoj konferentsii «Povyshenae kachestva prepodavaniia informatsionnyh tehnologii v vuzah: puti i vozmojnosti». – Almaty, 2010. – S.115-118. (V soavtorstve Balykbaev T.O., Badaebekov E.Y.)
4. Grnshkun V.V. Podgotovka pedagogov k ispolzovaniiu elektronnyh izdaniy i resursov //Vysshee obrazovanie v Rossii. Nauchno-pedagogicheskii jurnal Ministerstva obrazovaniya i nauki RF. M. – 2007, № 8. – S. 86-89.
5. Badaibekov E.Y., Grnshkun V.V. Reshenie problem kachestva elektronnyh resursov na osnove podgotovki pedagogov v oblasti enformatizatsii obrazovaniya //Materyaly mejdunarodnoi nauchno-prakticheskoj konferentsii «Ekonomika i menedjment znaniy: globalnyi kontekst kazhstanskyi realy». – Almaty: KazYMOiMIA, 2012. –S.752-756.

Аннотация

Бидайбеков Е.Ы¹., Бостанов Б.Г²., Гриншкун В.В³., Ошанова Н.Т⁴., Сагимбаева А.Е⁵., ^{1,2,4,5}Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан), ³Московский городской педагогический университет (Москва, Россия).

Особенности обучения цифровым технологиям при подготовке бакалавров педагогического направления // Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

В статье приводится обоснование целесообразности и необходимости введения учебной дисциплины «Цифровые технологии в образовании» в подготовку бакалавров – будущих педагогов и педагогов-психологов в вузе. Обоснование базируется на поэлементном сравнении содержания указанной дисциплины и дисциплины общеобразовательной подготовки «Информационно-коммуникационные технологии в образовании», преподаваемой в КазНПУ имени Абая всем бакалаврам. За счет последовательного изучения этих дисциплин студенты педагогических направлений подготовки суммарно смогут приобрести знания и умения в области оперирования цифровыми технологиями и осуществления своей профессиональной педагогической деятельности в условиях повсеместного внедрения цифровых технологий. При этом содержание обоих курсов является инвариантным, не связанным с профилем и специализацией подготовки педагогов. Внедрение учебного курса «Цифровые технологии в образовании» с учетом специфики его содержания, описанного в статье, могло бы стать частью реализации в КазНПУ имени Абая проекта «Цифровой университет».

Ключевые слова: цифровые технологии, система обучения, информатизация образования, педагоги, бакалавры.

Abstract

Bidaibekov E.Y¹., Bostanov B.G²., Grinshkun V.V³., Oshanova N.T⁴., Sagymbaeva A.E⁵., ^{1,2,4,5}Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan), ³Moscow City Pedagogical University (Moscow, Russia).

Features of teaching digital technologies in education in the preparation of bachelors of pedagogical direction // Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

The article substantiates the feasibility and necessity of the introduction of the “Digital technologies in education” educational discipline in the preparation of bachelors – future teachers and psychologists at the university. The rationale is based on the element-by-element comparison of the content of this discipline and the discipline of “Information and Communication Technologies in Education” general education taught at KazNPU Abai by all bachelors. Due to the consistent study of these disciplines, students of pedagogical areas of training will be able to acquire knowledge and skills in the field of digital technologies and carry out their professional pedagogical activity in conditions of widespread introduction of digital technologies. The content of both courses is invariant, not related to the profile and specialization of teacher training. Introduction of the “Digital technologies in education” training course, taking into account the specifics of its content, described in the article, could become a part of the implementation of the “Digital University” project at KazNPU named after Abay.

Key words: digital technologies, education system, informatization of education, teachers, bachelors.

МРНТИ 14.07.03

МОМБЕК А.А.¹, БАЛАГАЗОВА С.Т.²

^{1,2} Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

**НЕВЕРБАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ В
ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ПОЗИЦИИ ХОРМЕЙСТЕРА**

Аннотация

В статье рассматривается проблема развития способности к невербальной коммуникации как выражения смысловой личностно-ориентированной позиции. Невербальные средства, по мнению ученых, являются важнейшим дополнением речевой коммуникации, естественно вплетающиеся в ткань межличностного общения. Их роль определяется не только тем, что они усиливают речевое влияние, но и тем, что они помогают участникам общения выявить намерения друг друга и делают процесс коммуникации более открытым. Наиболее весомым аргументом в пользу приоритета невербального языка напротив вербального служат результаты, свидетельствующие об интеграционном характере основных мимических выражений, поз, наборов жестов.

Музыкальное искусство является способом невербально-интонационного взаимодействия в триаде «композитор – исполнитель – слушатель». Именно невербальные средства в дирижерском жесте как выражение смысловой личностно-ориентированной позиции хормейстера раскрывает возможности более свободного и адекватного действия.

Ключевые слова: невербальные коммуникации, невербальное общение, личностно-ориентированная позиция, мимика, невербальные средства, кинесика, экспрессия, физиогномика.

Введение. Освоение новых видов профессиональной деятельности, адаптация образовательных программ к запросам и познавательным возможностям будущих учителей музыки инициирует переход теории и практики профессионального обучения на качественно новую ступень развития. В этой связи, применение невербальных технологий в курсе «Хоровой класс» раскрывает дополнительные возможности повышения качества профессиональной практико-ориентированной подготовки педагога-музыканта, расширяет и углубляет его профессиональную компетентность в области музыкальной культуры, которые в учебном процессе не только не исчерпаны, но и создают особую художественную среду, сквозь призму глубокого осознания ценности хорового исполнительства.

исследований в области невербальной коммуникации. Способность к невербальной смысловой коммуникации в хоровом исполнении рассматривается нами как важнейшее профессиональное качество хормейстера. При общении с музыкой «невывисанные слова» могут более глубоко отразить суть происходящего в сознании дирижера и исполнителей как смысловые сигналы, отражая процессы в подсознании, обостряя реакцию участников хора, вплетаясь в ткань межличностного общения [8, С.32]. В частности, Е.И.Рогов отмечает: «невербальное общение – это общение при помощи передаваемых и получаемых образов...» [9, С.49]. Ключевым в этом определении является понятие «образ», в нашей статье рассматривается – невербально выраженная в музыке смысловая сущность личностно-ориентированной позиции.

Основная часть. Хоровое исполнительство – одна из лабораторий для проведения

Научиться устанавливать связи между своими чувствами, жизненным опытом и услышанной музыкой, научиться воспринимать жесты в процессе восприятия и исполнения музыки с бесчисленным количеством чувственных нюансов и эмоциональных переживаний, благодаря смысловым понятиям, позволяет музыкальные образы переплавлять в личностные, иногда своеобразные образы-впечатления, исполнителями хорового коллектива. Психологи считают, что умение читать и понимать смысл невербальных сигналов – важнейшее условие успешного общения и преодоления возникающих в нем психологических барьеров. Каждое движение дирижера должно находить отклик в сознании исполнителей, ибо здесь на первый план выходит знаковое, внеречевое общение. Жест и мимика его должны стать интонационно-образной «клавиатурой», ведь, «передавая выразительными жестами характер музыкальных образов, дирижер одновременно делает более активными, конкретными и выразительными и сами музыкальные представления, порождающие жесты дирижера» [5, С.57].

Погрузить исполнителей в музыку при помощи пластической, изобразительной, графической практики, близкой и понятной им – значит заинтересовать их не словом о музыке, а непосредственным общением с музыкой. Как известно, слово – относится к сфере рациональной, логической, а невербальные средства – могут расширить возможности общения специалиста-музыканта при работе над произведениями эмоционально-образную и смысловую сферу исполнительства. Невербальные средства – открывают перед хормейстером огромные возможности для реализации задуманной интерпретации музыкального материала. Невербальное выражение музыки и своего отношения к ней, вокально-речевые краски, двигательные музыкально-исполнительские навыки – все это приходит из самой музыки, где «музыкальное произведение – это, прежде всего процесс, движение, развитие во времени» [8, С.65].

Несомненно, сам дирижер должен быть подготовлен к данному процессу. Развитие способности к невербальной коммуникации как выражения смысловой личностно-ориентированной позиции осуществляется по трем основным направлениям:

– развитие наблюдательности, направленной на распознавание невербальных сигналов участников коммуникации: принятие или непринятие установки на восприятие музыки, музыкально-исполнительских задач; эмоциональное состояние исполнителей; мотивация к занятиям в целом и к отдельным видам деятельности;

– развитие коммуникативно-направленной кинетики, выразительной палитры коммуникативно-семантических движений-жестов, пластики, мимики и др. – на основе работы с музыкально-эстетическими эмоциями через осознание «телесных механизмов» выражения неподдельного, осознаваемого переживания музыкальных произведений в процессе их восприятия и исполнения;

– развитие способности формирования механизмов обратной связи: невербальные сигналы исполнителей в восприятии, понимании и отношении к субъекту в процессе общения с музыкой, дирижером, хором и с самим собой через работу с невербальным словарем [2].

Знания, умения и навыки в области невербальной коммуникации следует перевести на уровень смысловой личностно-ориентированной позиции и практического осознания дирижера, что должно благотворно отразиться на музыкально-исполнительском процессе, поскольку «невербальные средства являются важнейшим дополнением речевой коммуникации, естественно вплетаясь в ткань межличностного общения. Их роль определяется не только тем, что они усиливают речевое влияние, но и тем, что они помогают участникам общения выявить намерения друг друга и делают процесс коммуникации более открытым» [9, С.32].

Большое значение в невербальных средствах воздействия отводится мимике, как одной из составляющей системы жестов. Так, по мнению Л.М. Андреевой, лицо дириже-

ра играет существенную роль в управлении исполнителями, становясь выразительным, подвижным, богатой мимикой, помогая хормейстеру достигать необходимого художественно-образного содержания, находясь в полной гармонии со взглядом и движениями рук. Внутренний психофизиологический настрой, спокойное лицо и мимика способствуют созданию репутации дирижера, в одном случае – специалиста с сильной волей, в другом – большим темпераментом и т.д. [3, С.15].

Всесторонний анализ мимических выражений дает информацию об общей «мимической одаренности» дирижера, которая рассматривается В.А. Лабунской [5] через следующие характеристики:

а) сильная – слабая; неопределенная – красноречивая; беспорядочная; судорожная; гармоничная мимика;

б) разнообразие мимических картин, быстрота смены мимических формул, способность передавать нюансы;

в) мимика стереотипная; индивидуальная;

г) лицевая экспрессия квалифицирована на основе ведущего признака.

Мимические признаки рассматриваются как отражение положения частей и элементов лица в различных ситуациях, в зависимости от эмоционального состояния хормейстера.

Известно, что мимика, жесты как элементы невербального поведения хормейстера являются одной из первых визуальных, знаковых систем, усваиваемых в онтогенезе. Наиболее весомым аргументом в пользу приоритета невербального языка против вербального служат результаты, свидетельствующие об интеграционном характере основных мимических выражений, поз, наборов жестов, а также данные о чертах жестуляции и мимике, которые выступают генетическими признаками человека, например, врожденные способы выражения эмоций [10]. В частности, Е.А.Ермоляева, исследуя спонтанное невербальное общение, показывает, что постепенно оно дополняется символической мимикой, жестами, ин-

тонациями, позами, использование которых основано на культурном, групповом, ситуативном соглашении и невозможно без предварительного обучения [5].

Какие бы невербальные средства ни выделялись, все они могут быть сведены к *кинети́ческим* (движения тела), *пространственным* (организация поведения, межличностного общения) и, наконец, временным характеристикам *взаимодействия* (Г.М. Андреева; Г.А. Ковалев; Х.Миккин). Так, В.А. Лабунская считает, что круг подструктур невербального общения гораздо уже круга элементов, выполняющих роль невербальных коммуникаций [3, С.63]. В основу подструктур невербального общения положены характеристики невербальных средств (*движение, пространство, время*), а также системы их отражения и восприятия (*оптическая, акустическая, тактильная, ольфакторная*). При этом структурой оптической системы невербальной коммуникации является кинетика, под которой принято понимать зрительно воспринимаемый диапазон движений, характеризующуюся не только языком тела (жесты, мимика, позы, взгляд), но также манерой одеваться, причешиваться и др. (Г.А. Ковалев, Х.Миккин) [5].

Невербально-коммуникативные умения позволяют овладеть базовыми семантическими структурами невербальной коммуникации; декорировать и интерпретировать информацию, передаваемую в процессе общения, её невербальный подтекст [4]. В состав невербально-коммуникативных умений включены:

– умение применять знания о невербальной коммуникации в процессе общения с участниками в типичных и стандартных условиях;

– умение рефлексировать и контролировать на хоровых занятиях невербальное поведение, как исполнителей, так и свое собственное;

– умение импровизировать, то есть предлагать несколько невербальных «трактовок» музыкального произведения (отображая особенности стиля, жанра и др.).

Невербально-коммуникативные навыки позволяют донести невербальные действия в типичных музыкально-исполнительских ситуациях до автоматизма и свободно использовать невербальный «словарь» в музыкально-хоровой практике. Содержание музыкально-коммуникативных навыков составляет:

- свободное (произвольное и непроизвольное) применение невербальных средств общения в хоровом процессе;
- мимическое и телесно-пластическое выражение пространственно-временных характеристик музыкального произведения;
- налаживание обратной связи с исполнителями с помощью невербального языка (визуальный контакт: мимика и др.).

Развитие коммуникативной компетенции осуществляется в связи с изменением образовательной парадигмы в рамках личностно-ориентированной технологии, основу которой составляет переход от объяснения к пониманию, от монолога к диалогу, от социального контроля к развитию, от управления к самоуправлению [3].

Можно использовать в практике следующие методы развития способности к невербальной коммуникации в структуре профессиональной коммуникативной компетенции будущих хормейстеров [1, С.56]:

- а) специальный тренинг, направленный

на развитие и осознание приемов невербальной коммуникации, анализ и рефлексия невербального общения в хоре для получения объективного образа «Я»;

б) «телесные» упражнения, направленные на развитие чувствования собственного тела, музыкально-пластической выразительности, свободное сочетание дирижерских и психических жестов в условиях занятий;

в) самостоятельная работа по проектированию невербальных заданий для исполнителей в контексте задач: создание своего образа музыки, собственного невербального «словаря» и др.

В свете рассматриваемой проблемы невербальная коммуникация выступает с одной стороны, как грамотное владение руководителем хора устными формами общения (Т.А. Сапегина), с другой, расширенным арсеналом общения за счет различных способов и приемов коммуникации, поскольку само музыкальное искусство является способом невербально-интонационного взаимодействия в триаде «композитор-исполнитель-слушатель». Именно невербальные средства в дирижерском жесте как выражение смысловой личностно-ориентированной позиции хормейстера раскрывает возможности более свободного и адекватного вхождения, как самого специалиста, так и исполнителей в мир музыки [1].

Список использованной литературы

1. Анисимов П.В., Губанова Я.В. Невербальная коммуникация в музыкально-педагогической деятельности: сущность, предназначение, пути развития //Музыкальное образование. – 2013. – № 2. – С.50-57 [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/neverbalnaya-kommunikatsiya-v-muzykalno-pedagogicheskoy-deyatelnosti-suschnost-prednaznachenie-puti-razvitiya>.
2. Балагазова С.Т., Жарменова Л.Б. Освоение основ управления детским хоровым коллективом бакалаврами на учебной практике //Педагогика и психология: Научно-методический журнал КазНПУ имени Абая. – 2017. – № 2(31). – С.154-160.
3. Валиахметова А.Н. Практические основы хорового дирижирования. Практические основы чтения хоровых партитур. – Казань, 2014. – 161 с. [Электронный ресурс]: URL: http://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/21808/10_167_kl-000729.pdf.
4. Губанова Я.В. Невербально-коммуникативные умения учителя музыки: направленность и этапы развития //Человеческий капитал. – М.: Объединенная редакция, 2013. – № 10(58). – С.61-64 [Электронный ресурс]: URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=21094024>.
5. Лабунская В.А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 608 с.

6. Мусин И.А. Язык дирижерского жеста. – М.: Музыка, 2006. – 351 с.
7. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. – М.: Музыка, 1972. – 334 с.
8. Ольхов К.А. Теоретические основы дирижерской техники, 2-е изд. – Л.: Музыка, 1984. – 160 с.
9. Рогов Е.И. Психология общения. – М.: Владос, 2002. – 529 с.
10. Степанов Ю.С. Язык и Метод. К современной философии языка. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 784 с.

References

1. Anisimov P.V., Gubanova Ya.V. Neverbal'naya kommunikaciya v muzykal'no-pedagogicheskoy deyatelnosti: sushchnost', prednaznachenie, puti razvitiya //Muzykal'noe obrazovanie. – 2013. – № 2. – S.50-57 [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/neverbalnaya-kommunikatsiya-v-muzykalno-pedagogicheskoy-deyatelnosti-suschnost-prednaznachenie-puti-razvitiya>.
2. Balagazova S.T., Zharmenova L.B. Osvoenie osnov upravleniya detskim horovym kollektivom bakalavrami na uchebnoj praktike //Pedagogika i psihologiya: Nauchno-metodicheskii zhurnal KazNPU imeni Abaya. – 2017. – № 2(31). – S.154-160.
3. Valiahmetova A.N. Prakticheskie osnovy horovogo dirizhirovaniya. Prakticheskie osnovy chteniya horovyh partitur. – Kazan', 2014. – 161 s. [E'lektronnyi resurs]: URL: http://dspace.kpfu.ru/xmlui/bitstream/handle/net/21808/10_167_kl-000729.pdf.
4. Gubanova Ya.V. Neverbal'no-kommunikativnye umeniya uchitelya muzyki: napravlennost' i etapy razvitiya //Chelovecheskii kapital. – М.: Ob`edinennaya redakciya, 2013. – № 10(58). – S.61-64 [E'lektronnyi resurs]: URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=21094024>.
5. Labunskaya V.A. E'kspressiya cheloveka: obshchenie i mezhlichnostnoe poznanie. – Rostov-na-Donu: Feniks, 1999. – 608 s.
6. Musin I.A. Yazyk dirizherskogo zhesta. – М.: Muzyka, 2006. – 351 s.
7. Nazajkinskii E.V. O psihologii muzykal'nogo vospriyatiya. – М.: Muzyka, 1972. – 334 s.
8. Ol'hov K.A. Teoreticheskie osnovy dirizhyorskoj tehnik, 2-e izd. – L.: Muzyka, 1984. – 160 s.
9. Rogov E.I. Psihologiya obshcheniya. – М.: Vlados, 2002. – 529 s.
10. Stepanov Yu.S. Yazyk i Metod. K sovremennoj filosofii yazyka. – М.: Yazyki russkoj kul'tury, 1998. – 784 s.

Аңдатпа

А.А. Момбек¹, С.Т. Балагазова², ^{1,2}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан).

Хормейстердің тұлғалық бағытталған ұстанымдағы вербальды емес коммуникациялар //Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Мақалада вербальды емес коммуникацияға тұлғалық бағытталған мағыналық ұстанымды білдіру ретінде қабілетін дамыту мәселелер қарастырылады. Ғалымдардың пікірінше, вербальды емес коммуникациялар тілдік коммуникацияның, тұлғааралық қарым-қатынасының маңызды толықтыру болып табылады. Олардың рөлі сөйлеу әсерін күшейту болып ғана анықталмайды, олар қарым-қатынас қатысушыларға бір бірінің ниетін білдіріп, коммуникация процесін жеңілдетеді. Вербальды емес тілінің вербальды тілге қарама-қарсы ретінде негізгі мимикалық білдіру, дене тұрысы, ым-ишара жиынтығының интеграциялық сипаты бар ең салмақты дәлел болып саналады. Музыкалық өнер – «композитор – орындаушы – тыңдаушы» триадасындағы вербальды емес – интонациялық өзара іс-қимыл тәсілі. Дәл осы вербальды емес құралдар дирижерлік қимылында хормейстердің мағыналық тұлғалық бағытталған ұстанымды көрсету ретінде неғұрлым еркін және барабар әрекетінің мүмкіндігін ашады.

Түйін сөздер: вербальды емес коммуникациялар, вербальды емес қарым-қатынас, тұлғалық бағытталған ұстаным, мимика, вербальды емес құралдары, кинесика, экспрессия, физиогномика.

Abstract

Mombek A.A.¹, Balagazova S.T.², ¹⁻²Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan).

Non-verbal communications as expression of the sensitive individual-oriented position of the chormeister //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

The article deals with the problem of developing the ability for non-verbal communication as an expression of a semantic personal-oriented position. Non-verbal means, according to scientists, are the most important addition to verbal communication, naturally weaving into the fabric of interpersonal communication. Their role is determined not only by the fact that they strengthen the speech influence, but also by the fact that they help the participants in communication to reveal each other's intentions and make the communication process more open. The most weighty argument in favor of the priority of the non-verbal language versus the verbal is the results, which testify to the integrative character of the basic mimic expressions, postures, sets of gestures.

Musical art is a way of non-verbal intonational interaction in the triad "composer-performer-listener". It is the non-verbal means in the conductor's gesture as an expression of the sense personal-oriented position of the choirmaster that reveals the possibilities of a more free and adequate action.

Key words: non-verbal communication, non-verbal communication, personality-oriented position, facial expressions, non-verbal means, kinesics, expression, physiognomy.

МРНТИ 14.35.21

ДОСАНОВА К.К.

Казахский национальный университет искусств
(Алматы, Казахстан)

РЕАЛИЗАЦИЯ ИДЕЙ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ ВУЗОВСКОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Аннотация

Для сохранения и защиты неповторимого духовного облика и сущности этноса необходимо создание особой стратегии и комплекса мероприятий, что невозможно без углубленного изучения и раскрытия сущности одной из важнейших составляющих этноса – национально-культурной идентичности. Целью исследования является осмысление феномена национально-культурной идентичности и реализация теоретических обобщений в образовательную практику. Предложенная методика направлена на формирование национального самосознания, гражданственности и патриотизма обучающихся, развития у них ценностного отношения к национальной культуре, духовному наследию казахского народа и народа Казахстана в целом. Теоретические методы: анализ, синтез, обобщение использовались в процессе обоснования и представления результатов исследования. Результатом исследования стала успешная реализация спецкурса в Казахском национальном университете искусств. Спецкурс призван стать ориентиром для образовательных учреждений при решении задач формирования национально-культурной идентичности личности обучающегося.

Ключевые слова: национально-культурная идентичность, национальные традиции, образовательный процесс, спецкурс, творческая личность.

Введение. В условиях реформирования системы образования, происходящих в современном обществе, наблюдаются такие явления, как изменение системы ценностей, переориентация общественного сознания, связанная с актуализацией проблем человека в современном мире. Наряду с принятием новых ценностей мы должны обеспечить трансформацию глубинных пластов социума и культуры и обрести национальную идею. В этом отношении мы откликаемся на призыв Президента РК Н.Назарбаева: «Без опоры на национально-культурные корни модернизация повиснет в воздухе. А это значит, что история и национальные традиции должны быть обязательно учтены. Это платформа, соединяющая горизонты прошлого, настоящего и будущего народа» [1].

Можно констатировать, что «на протяжении последних десятилетий во всем мире все больше возрастает интерес к концепциям идентификации и идентичности. Идентичность становится призмой, через которую рассматриваются, оцениваются и изучаются многие важные черты современной жизни» [2, С.186]. Исходя из государственных интересов, необходимо актуализировать вопросы сохранения самобытности в колоссальном разнообразии культур народов Казахстана, что ставит проблему национальной идентичности в разряд приоритетных. На основе новых методологических подходов, используя методы смежных наук необходимо расширение изысканий проблем национальной идентичности.

Основная часть. Отсутствие идентичности ведет к неспособности человека ориентироваться в многообразии культур, не освоению традиционных знаний о базовых культурных ценностях, что влечет за собой формирование личности вне культурного контекста. Идентичность есть результат длительного процесса идентификации, «у молодых людей формируется специфическое восприятие себя в составе целого, проявляющееся в мироощущении, мировоззрении, эмоциональном отношении к миру, поведению, коммуникативных актах» [3, С.116].

По мнению Р.К. Кадыржанова «идентификация представляет собой стержневой элемент социальной жизни человека, определения им своего места в обществе, поскольку по своей природе человек есть социальное существо» [4, С.6]. Автор акцентирует о связи человека с социальной группой, к которой он принадлежит, и чем больше она соответствует его личности, душевному складу, социально-политическим целям и ценностям, тем сильнее его идентичность с группой.

Х.Гантрип подчеркивал: «Проблема идентичности – это величайший и единственный вопрос, который может быть поднят о человеческом существовании. Это всегда было секретом... и только в наше время мы приближаемся к эксплицитному осознанию этого» [5].

Национальная идентичность является одной из наиболее обсуждаемых тем в казахстанском обществе и представляет важнейшую составляющую современной гуманитарной науки. Вместе с тем, вопрос национальной идентичности получил мощное воплощение в программных государственных документах периода становления республики. В 2015 году была принята «Концепция укрепления и развития казахстанской идентичности и единства», где определены главные принципы, одним из которых есть «общенациональные ценности, основанные на культурном, этническом, языковом и религиозном многообразии», являющиеся «фундаментом казахстанской идентичности и единства» [6]. В обществе должны утвердиться духовные ценности, основанные на общечеловеческих нормах морали, национальных традициях, воспитывающие гражданскую ответственность и патриотизм. «Наши национальные традиции и обычаи, язык и музыка, литература и свадебные обряды, – одним словом, национальный дух, должны вечно оставаться с нами» [1]. Важным фактором в построении государственности определено формирование у граждан национальной идентичности. Формирование идентичности – это выход общества на уровень его целостности и бытия самого общества.

Сохранение национальной идентичности казахского народа является очень важной проблемой с разных точек зрения, в том числе и с точки зрения педагогики. Новые образовательные подходы требуют целенаправленного создания условий для развития таких качеств, как терпимость к инакомыслию, умение понять духовные ценности разных народов, осознание норм собственного поведения, целостность, принятие себя и других. Национально-культурная идентичность, как одна из объединяющих характеристик молодежи, призвана аккумулировать этнические идентичности и является системообразующим элементом сохранения единства нации.

Основной задачей современной образовательной системы является создание в ней условий для развития человека культуры, способного приобщаться к традициям и ценностям своего народа, стремящегося сохранить свою национальную самобытность и культуру. Через образование, и в первую очередь через ценностное освоение человеком лучших образцов национальной и мировой культуры может быть решена задача гармоничного развития личности. Образование обеспечивает выработку мировоззренческих и поведенческих ориентиров личности [7]. Для сохранения и защиты неповторимого духовного облика и сущности этноса необходимо создание особой стратегии и комплекса мероприятий, что невозможно без углубленного изучения и раскрытия сущности одной из важнейших составляющих этноса – национально-культурной идентичности. Современное образование должно транслировать те духовные ценности, которые являются проявлением национально-культурной идентичности народа.

В последние годы, проходящие в Казахстане реформы образования, сделали возможным определять содержание образования в республике. Это, прежде всего, усматривается во введении в учебные планы вузов элективных курсов, предусматривающих изучение национально-культурных традиций своего народа, истории разных регионов республики, в появлении школ различных типов, в разработке авторских

программ, учебников, образовательных технологий, новых подходов к проблемам обучения и воспитания.

Вышесказанное все более обостряет проблему формирования национально-культурной идентичности будущих специалистов, обладающих высокой культурой межнационального общения, ответственностью за развитие и сохранение духовных ценностей народов и культур, что, несомненно, дает больше возможностей понять культуру собственную и выйти на новые горизонты осмысления путей ее развития и будущего всей цивилизации.

Решение данной проблемы предполагает включение в учебный процесс вузов элективных курсов, содержание которых направлено на формирование национального самосознания, гражданственности и патриотизма студентов, развития у них ценностного отношения к национальной культуре, духовному наследию казахского народа и народа Казахстана в целом. Данное положение позволило создать комплекс педагогических условий формирования национально-культурной идентичности в вузовской практике. В Казахском национальном университете искусств разработан и внедрен в учебный процесс специальности 5В020400 – «Культурология» элективный курс «Национально-культурная идентичность». Методическое обеспечение дисциплины включает программу курса, методические рекомендации, учебное пособие.

В содержании курса учтены результаты проведенных научных исследований, а также опыт по интернациональному и патриотическому воспитанию подрастающего поколения.

Идентичность выступает не только как нравственный принцип, регулирующий деятельность человека, формирующий его особое культурологическое мировоззрение, но и как практический инструмент, позволяющий понять духовные ценности других народов и обеспечить конструктивный диалог с представителями разных национальных культур.

Формирование национально-культурной идентичности у студентов включает установку на осознание себя как гражданина казахстанского общества, уважающего историю и культуру своей Родины, приня-

тие ведущих ценностей своей национальной культуры, охватывающей все отрасли художественной деятельности (словесную, музыкальную, театральную, изобразительную и т.д.). Художественная культура как феномен сохранения национальных и общечеловеческих ценностей выступает в качестве важной составляющей формирования национально-культурной идентичности личности. Ведь в ряду важнейших средств ее национального выражения стоят такие художественные ресурсы как национальные традиции и обычаи, фольклор, художественные промыслы и ремесла и другие культурные ценности, имеющие историко-культурную значимость. Основываясь, прежде всего, на национальных традициях народа, специфике его художественного языка, интонационной и образно-поэтической окраски, можно постичь сущность национальной культуры.

Формирование национально-культурной идентичности тесно связано с воспитанием патриотических качеств, любовью к родной земле, т.е. понятиями, наделенными сакральным смыслом. И именно искусство является тем важным инструментом, способствующим формированию ценностного сознания личности, способствующей духовному единству казахстанского общества.

Формирование национально-культурной идентичности, выступает как проявление «патриотичности» и находит выражение в деятельности, направленной на благо родины. Поэтому важным представляется воспитание гражданских и патриотических чувств, направленных на организацию усвоения духовных ценностей, гражданственности и любви к Родине на основе национальных традиций нашего общества. Отсюда видится важность образования, где могут реанимироваться национальные традиции с целью придания им нового духовного смысла.

Формирование национально-культурной идентичности может и должно стать управляемым процессом. Управляемость его может выражаться в создании педагогических условий, от которых зависит эффективность процесса воспитания и повышается его результативность в целом. Комплекс педагогических условий формирования национально-культурной идентичности включает:

а) овладение теоретическими знаниями, необходимыми для формирования национально-культурной идентичности обучающихся;

б) организация самостоятельной творческой деятельности;

в) апробация творческих разработок по формированию национально-культурной идентичности на практике.

Фундаментом для успешного освоения теоретических знаний является методологический анализ проблемы национально-культурной идентичности, который призван вооружить обучающихся знаниями о сущности понятия национально-культурной идентичности, о современных подходах ее в педагогике и искусстве.

Спецкурс «Национально-культурная идентичность» включает лекционный материал и практические занятия. Наряду с теоретическими положениями каждая тема содержит конкретный материал, иллюстрирующий ту или иную форму национально-культурной идентичности и ее роль в современном образовательном процессе. При этом сквозным и объединяющим все темы элементом является концепт национально-культурной идентичности.

Целью дисциплины «Национально-культурная идентичность» является формирование у обучающихся знания о национально-культурной идентичности казахского народа в контексте решения проблем глобализации и умения применять полученные знания в профессиональной деятельности.

Задачи, реализуемые в рамках учебной дисциплины:

– ознакомление обучающихся с теоретическими подходами к исследованию национально-культурной идентичности в отечественной и зарубежной науке;

– формирование знания о факторах, содержании и направленности процессов национально-культурной идентичности казахского народа в условиях глобализации;

– формирование представления о современных проблемах национально-культурной идентичности в педагогике и искусстве;

– работа по восстановлению традиционных культурных ценностей среди молодежи, на основе которых формируется национально-культурная идентичность;

– воспитание гражданина с потребностью идентификации себя через нравственную норму с национальной культурой.

Содержание спецкурса включает 3 раздела:

Раздел 1. Введение в научно-понятийное пространство и предметную область учебной дисциплины.

Раздел 2. Современное состояние проблем национально-культурной идентичности в Казахстане.

Раздел 3. Национально-культурная идентичность казахского народа.

В данном учебном курсе в рамках лекционных занятий используются проблемные лекции, лекции в диалоговом режиме, лекции с использованием презентаций. Работа на практических занятиях организуется в формате семинара-обсуждения, семинара-дискуссии, круглого стола, представления и защиты докладов и проектов, нацеленных на разбор вопросов по тем или иным аспектам национально-культурной идентичности. СРСП нацелена на развитие навыков критического анализа источников (газетных публикаций, выступлений студентов) с использованием методов контент-анализа и дискурс-анализа. Программа самостоятельной работы студентов (СРС) предусматривает чтение и анализ учебно-методической и научно-исследовательской литературы по курсу, подготовку эссе, аналитических докладов, проекта, наглядного материала (презентации, схемы, таблицы и т.п.), итоговой письменной работы.

В результате освоения дисциплины обучающийся должен:

– знать основные понятия, категории, концепции, необходимые для понимания и анализа феномена национально-культурной идентичности;

– знать теоретические подходы к исследованию национальной идентичности;

– знать социально-этические ценности, основанные на общественном мнении, традициях, обычаях, общественных нормах и ориентироваться на них в своей профессиональной деятельности;

– знать традиции и культуру своего и других народов Казахстана;

– быть толерантным к традициям, культуре других народов мира;

– владеть основами теории и методологии в области исследования феномена национально-культурной идентичности, способностью использовать эти знания в научно-исследовательской деятельности и на практике;

– стремиться к профессиональному и личностному росту.

Главным результатом реализации идей формирования национально-культурной идентичности должна стать сформированная личность, являющаяся способной к самоопределению в мире культуры, обладающей потребностью в своей национальной культуре и языке, уважением культур и традиций разных народов, пониманием ценности и неповторимости каждого человека, развитием духовных потребностей в познании, рефлексии и творчестве. Ведь, как известно, «при разрушении любой ценностной системы, объединяющей общество, возрастает роль национальной идентичности как естественной реакции на неопределенность» [8, С.1004].

Заключение. Национально-культурная идентичность выступает не только как нравственный принцип, регулирующий деятельность человека, формирующий его особое культурологическое мировоззрение, но и как практический инструмент, позволяющий понять духовные ценности своего и других народов и обеспечить гуманные взаимоотношения представителей разных национальных культур. Опыт педагогической деятельности, результаты собственных исследований позволяют утверждать, что образование, направленное на формирование и укрепление национально-культурной идентичности обучающегося, будет способствовать жизненному и профессиональному самоопределению и развитию самореализующейся личности.

Изучение национально-культурной идентичности Казахстана в глобализирующемся мире представляется принципиально важным для понимания и прогноза дальнейшего развития и модернизации казахстанского общества.

Список использованных источников

1. Назарбаев Н. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания /Казахстанская правда – 12.04.2017.

2. Абельс Х. Интеракция. Идентификация. Презентация. Введение в интерпретативную социологию /Пер. с нем. (ред. Головин Н.А., ред. Козловский Б.Б.). – СПб: Алетей, 2000. – 265 с.

3. Султанов К.В., Романенко И.Б. Социокультурная идентичность молодежи как философская проблема //Общество. Среда. Развитие: Научно-теоретический журнал. – 2012. – № 1. – С.116-117.

4. Кадыржанов Р.К. Этнокультурный символизм и национальная идентичность Казахстана: Монография /под общ.ред. З.К.Шаукеновой. – Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2014. – 168 с.

5. Guntrip H. Psychoanalytic theory, therapy and the self. – N.Y.: Basic Books, 1971.

6. Концепция укрепления и развития казахстанской идентичности и единства [Электронный ресурс]: URL: <http://pandia.ru/> (28.12.2015).

7. Кудышева Б. Вечная страна – вечные ценности //Самопознание.kz – № 2(50), 2014. – С.8-20.

8. Иванов В.Н. Влияние глобализационных процессов на национальную идентичность на современном этапе //Фундаментальные исследования. – 2014. – № 8 (часть 4). – С.1003-1007.

References

1. Nazarbaev N. Vzglyad v budushchee: modernizaciya obshchestvennogo soznaniya /Kazhastanskaya Pravda. - 12.04.2017.

2. Abel's X. Interakciya. Identifikaciya. Presentaciya. Vvedenie v interpretativnyuyu sociologiyu. Perevod s nemeckogo (red. Golovin N.A., red. Kozlovskij B.B.). - SPb.: Aletejya, 2000. - 265 s. [Ehlektronnyj resurs]: URL: <http://www.twirpx.com/file/793875/>.

3. Sultanov K.V., Romanenko I.B. Sociokul'turnaya identichnost' molodezhi kak filosofskaya problema //Obshchestvo. Sreda. Razvitie: Nauchno-teoreticheskij zhurnal. – 2012. – № 1. – S.116-117.

4. Kadyrzhhanov R.K. Ehtnokul'turnyj simbolizm i nacional'naya identichnost' Kazahstana: monografiya /pod obshch. red. Z.K.Shaukenovoj. - Almaty: Institut filosofii, politologii i religiovedeniya KN MON RK, 2014. - 168 s.

5. Guntrip H. Psychoanalytic theory, therapy and the self. - N.Y.: BasicBooks, 1971.

6. Konceptsiya ukrepleniya i razvitiya kazahstanskoj identichnosti i edinstva [Ehlektronnyj resurs]: URL: <http://pandia.ru/> (28.12.2015).

7. Kudysheva B. Vechnaya strana – vechnye cennosti //Samopoznanie.kz – №2(50), 2014. – S.18-20.

8. Ivanov V.N Vliyanie globalizacionnyh processov na nacional'nyuyu identichnost' na sovremennom ehtape //Fundamental'nye issledovaniya. – 2014. – № 8 (chast' 4) – S.1003-1007.

Аңдатпа

Досанова К.К., Қазақ ұлттық өнер университеті (Астана, Қазақстан).

Жоғарғы оқу орнының білім беру кеңістігі жағдайындағы ұлттық-мәдени сәйкестіктердің қалыптасу идеяларын іске асыру //Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Этностың бірегей рухани келбеті мен мәнін сақтау және қорғау үшін арнайы стратегия мен шаралар кешенін құру қажет. Бұларды құру этностың ең маңызды компоненттерінің бірі – ұлттық-мәдени сәйкестікті терең зерттеу және ашып көрсетусіз мүмкін емес. Зерттеудің

мақсаты - ұлттық-мәдени сәйкестілік феноменін түсіну және теориялық қорытуды білім беру тәжірибесінде жүзеге асыру. Ұсынылған әдістеме студенттердің ұлттық өзін-өзі тану, азаматтығы мен патриотизмін қалыптастыруға және олардың ұлттық мәдениетке, қазақ халқы мен тұтастай Қазақстан халқының рухани мұрасына деген құндылықты қатынасын дамытуға бағытталған. Теориялық әдістер: талдау, синтездеу, қорытындылау зерттеу нәтижелерін негіздеу және ұсыну процесінде пайдаланылды. Зерттеу нәтижесі Қазақ ұлттық өнер университетінде арнайы курстың сәтті жүзеге асырылуы болды. Арнайы курс студенттің жеке тұлғалық сәйкестігін қалыптастыру міндеттерін шешу кезінде оқу мекемелері үшін анықтамалық нүкте болуға арналған.

Түйін сөздер: ұлттық-мәдени сәйкестілік, ұлттық дәстүрлер, оқу үдерісі, арнайы курс, шығармашылық тұлға.

Abstract

Dossanova K.K., Kazakh National Art University (Almaty, Kazakhstan).

The implementation of the ideas which are generating the national and cultural identity within the university education //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

To preserve and protect the unique spiritual image and essential nature of the ethnicity it is necessary to create a specific strategy and a set of events. This task is impossible to fulfil without a thorough study and revealing the essential nature of the national and cultural identity, which is one of the most important components of ethnicity. The aim of the study is to comprehend the phenomenon of national and cultural identity and to implement the theoretical generalizations into the educational practice. The proposed technique targets to generate the national awareness, civic consciousness and Patriotic feelings in the students. Also it aims to teach the students to value the national culture and spiritual heritage of Kazakhs and other folks living in Kazakhstan. The theoretical methods are: analysis, synthesis, generalization were used during the study and presentation of the research results. The result was the successful implementation of a special course at the Kazakh national University of arts. The course is intended to be a guidance for other educational institutions to help to generate national and cultural identity of the students.

Key words: national and cultural identity, national traditions, educational process, special course, creative personality.

МРНТИ 14.35.07

А.А. ТЛЕНБАЕВА¹, Г.Н. ОМАРХАНОВА²

^{1,2}Қазақ ұлттық аграрлық университеті
(Алматы, Қазақстан)

МАМАНДЫҚҚА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ ДИАГНОСТИКАСЫ

Аңдатпа

Мақалада мамандыққа психологиялық дайындық мәселесі қарастырылған. Мұнда «Кәсіптік оқыту» мамандығының студенттерінің қатысуымен өткізілген эксперимент нәтижелері көрсетілген. Эмпириялық зерттеулер ретінде келесі әдістер қолданылды: В.Смейкл, М.Кучердің «Тұлғаның бағыттылығы» сауалнамасы, А.Е. Голомштоктың «Қызығушылық картасы», М. Шнайдердің коммуникативті бақылау деңгейін зерттеу әдісі, Дж.Холландттың «Тұлға типологиясы және тартымды кәсіби орта» әдістері қолданылды.

Зерттеу нәтижелері бойынша 2-3 курс студенттері үшін әртүрлі жеке және кәсіби бағыттылық қажет. Педагогикалық жұмысты іске асыру үшін 2-3 курс студенттерінде әзірге сәйкестілік, бейімділік және бағыттылық жоқ. Зерттеу нәтижесінде студенттердің болашақ кәсіби іс-әрекеттеріне психологиялық дайындық көрсеткіштері анықталған, болашақ педагогтардың кәсіби дайындықтарын жетілдіру, дайындықты қалыптастыру мақсатында кәсіби өзін-өзі жетілдіру үшін іс-шаралар жүйесі құрастырылды.

Түйін сөздер: психологиялық дайындық, тұлға бағыттылығы, қарым-қатынас, психикалық процестер, кәсіби мотивация, кәсіби өзін-өзі жетілдіру.

Кіріспе. Кәсіби білгірлігіне қарамас-тан, тұлға кәсіби іс-әрекетті жүзеге асыруға психологиялық дайын емес болатын жағдай жиі кездеседі. Бұндай жағдайда жағымсыз эмоциялардың, жұмысқа қабілеттіліктің төмендеуі, тұлғаның белсенділігінің төмен болуы, жоғарғы оқу орнында білім алу кезінде ашуға бой алдырумен агрессияның пайда болу себептерін анықтау қажеттілігі туындайды. Кәсіби іс-әрекетке психологиялық дайындықты арттыру мүмкіндіктерін қарастыруда тұлғаның өзінің белсенділік көзінен іздеу қажет. Маманның психологиялық дайындық мәселесінің шешуі, белсенділік адаммен қалай туындайтыны және реттелетіні, өзінің белсенділік дәрежесіне адам қаншалықты жауапкершілікпен қарайтындығында және өзінің іс-әрекетіне және жалпы бүтіндей өмірінің субъектісі болады деген түсінігінде жасырынып тұр [1, 216 б.].

Адам белгілі бір іс-әрекетті орындау үшін оған білім, дағды, іскерлік, белгілі интеллектуалды деңгей, көңіл-күй және сәйке іс-әрекеттерді орындауға шешім қабылдау қажет. Психолог-педагог ғалымдар адам белгілі бір жағдайға бейімделуі, өзін-өзі тәрбиелеуі үшін алдымен өзін –өзі диагностикалауы немесе жүйке жүйелерінің қызметінің ерекшеліктерін анықтап алуы керек екенін айтады. Мұнда мыналарға зейін қою керек: іскерлігі, шыдамдылығы, жігері, ырықтылығы, белсенділігі, мақсаттылығы, ұйқысының қатты не сергектігі, ұстамдылығы, табандылығы [9, 6 б.].

Негізгі бөлім. Іс-әрекетке психологиялық дайындықтың төменгі дәрежесі адекватсыз реакцияға, қателіктерге, ситуациямен көрсетіліп отырған талаптарға психикалық процестердің қызмет жасауларының сәйкес

еместігіне әкеліп соғады. Іс-әрекетке психологиялық дайындық біріншіден адамның өзінің позициясын өзгертуге әкелетін және тұлғаның қосымша психикалық қорларын қосуға мүмкіндік беретін, өзінің сәтсіздікпен жетістіктерін уайымдау дәрежесін білдірген кезде көрсетіледі. Тұлғаның осындай жағдайларын шақыртатын себептер анықталғаннан кейін кейбір әрекеттерін, жағдайын және бағдарламаларын реттеу мақсатымен адамның ситуациялық қосылуы байқалуы мүмкін. Тұлғаның кәсіби іс-әрекетке психологиялық дайындығының жоғарғы деңгейі өзінің кәсіби өмір ағымын жоспарлау қабілеттілігін, өзінің жағдайын талдау, кәсіби іс-әрекеттің құрылымына, оның нәтижелеріне, кәсіби берілген үлгілермен салыстыруды негізінде ала отырып, кәсіби іс-әрекетін реттеуде және бақылауда, жүзеге асырғанда байқалады [10, 6 б.].

Е.А. Кривилева өз мақаласында «кәсіптік-техникалық оқу орындарының болашақ мұғалімдерін психологиялық-педагогикалық даярлаудың теориялық талдауына сүйене отырып толық білім ретінде бірқатар ерекшеліктер анықталды», деп қарастырады [5, 130 б.].

Қазақ ұлттық аграрлық университетінің «Кәсіптік оқыту» кафедрасының студенттерінің педагогикалық іс-әрекетке психологиялық дайындықтарын зерттеу мақсатымен В.Смейкл, М.Кучердің «Тұлғаның бағыттылығы» сауалнамасы, М.Шнайдердің коммуникативті бақылау деңгейін зерттеу әдісі, тұлғаның кәсіби бейімділігін анықтайтын А.Е. Голомштоктың «Қызығушылық картасы», Д.Голландттың құрастырған «тұлғаның типологиясы және тартымды кәсіби орта» әдістемелері қолданылды.

1. А.Е. Голомштоктың «Қызығушылық картасы» [2, 352 б.]. тұлғаның қызығушылығын анықтау мақсатында қолданылады. Қызығушылықты анықтау мақсатында сұрақтар беріледі. Жауаптар парағының құрылымынан қатар бойынша кәсіби қызығушылықтардың келесі түрлері анықталады: биология, география, геология, медицина, жеңіл және тамақ өнеркәсіп, физика, химия, техника, электро-радиотехника, метал өңдеу, ағаш өңдеу, құрылыс, көлік, авиация және теңіз ісі, әскери мамандықтар, тарих, әдебиет, журналистика, қоғамдық қызмет, педагогика, юриспруденция, қызмет көрсету саласы, математика, экономика, шет тілдер, бейнелеу өнері, сахна өнері, музыка, дене шынықтыру және спорт.

2. В.Смейкл, М.Кучердің «Тұлғаның бағыттылығы» сауалнамасы. Әдіс чех психологтары В.Смейкл және М.Кучермен зерттеліп дайындалған [4, 512 б.].

Зерттеу бағыттылығы – адамның бағыттылығын анықтау: өзіндік (өзіне қарай), қызметтік (міндетке қарай) және ұжымдық (қарым-қатынастық).

Өзіндік бағыттылық (өзіне қарай бағытталған) өзінің мәртебесіне, озықтығына ұмтылуға, өзінің амандық уәжіне басым болуымен байланысады.

Ұжымдық бағыттылық немесе қарым-қатынас әрекетті дегеніміз адамның әрекеттері араласу қажеттіліктерін анықтайды, жұмыс барысында ұжым мүшелерімен жақсы қарым-қатынас орнатуды қолдайды. Ондай адам біргіп жұмыс істеуге қызығушылық білдіреді.

Іскерлік бағыттылық жаңа іскерліктерді және дағдыларды меңгеріп алуды, танымға риясыз талпынуды, іс-әрекет үрдісімен айналысуды, іс-әрекеттің өзімен туындайтын мотивтердің басым болуын қамтиды. Бұндай адам ұжыммен тығыз қарым-қатынаста болуға талпынады, топ жұмысының өнімділігінің көбейуіне қол жеткізеді, сондықтан да ол алдына қойылған міндеттерді шешуге тиімді санайтын көзқарасын дәлелдеуге тырысады.

3.М. Шнайдердің коммуникативті бақылау деңгейін зерттеу әдісі. Әдістеме коммуникативті бақылау деңгейін зерделе-

уге арналған. М.Шнейдердің көзқарасына сәйкес, коммуникативті бақылауы жоғарғы деңгейлі адамдар үнемі өздерін қадағалап байқайды, қай жерде және қалай өздерін ұстау керектігімен жақсы хабардар болады. Өздерінің эмоциялық көрсетулерімен үнемі басқарып отырады.

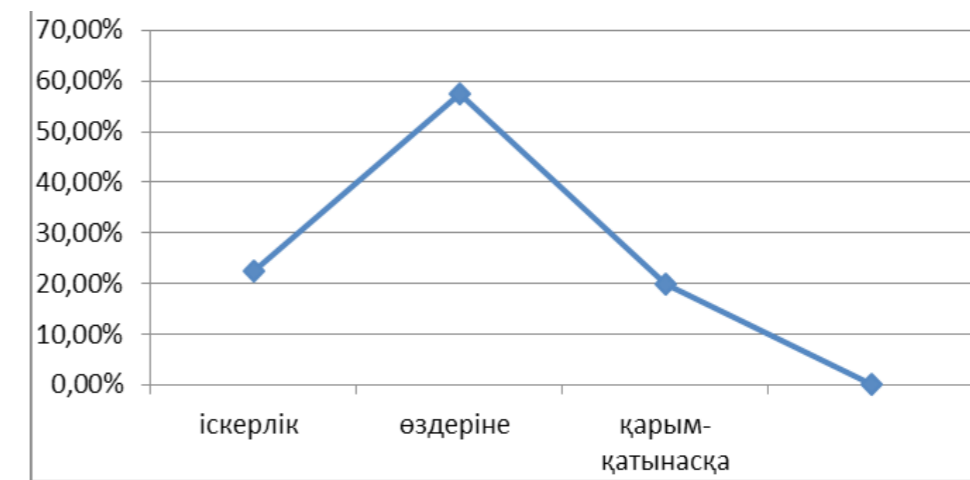
4. 1966 жылы Дж.Холланд тұлға теориясымен мамандық таңдау теориясын біріктіретін психологиялық концепцияны құрастырған [3, 130 б.].

Дж.Холланд тұлғаның маңызды құрылымы ретінде бағыттылықты танудан шыққан. Іс-әрекет жетістігі құндылық бағдар, қызығушылықтар, мақсаттар, қарым-қатынастар, мотивтер сияқты бағыттылықтың компоненттерімен анықталады.

Бағыттылықтың негізгі компоненттерін анықтау негізінде: қызығушылықтар мен құндылық бағдарлар – Дж.Холланд алты кәсіби бағдарланған жеке тұлғаның түрін көрсеткен: реалистік, интеллектуалдық, әлеуметтік, конвенционалдық, кәсіпкерлік және көркемдік. Жеке тұлғаның әртүрлі белгілі кәсіби салаға бағдарланған: реалистік – материалды заттарды жасауға, технологиялық үрдістерге және техникалық құрылғыларға қызмет көрсетуге; интеллектуалдық – ой еңбегіне; әлеуметтік – әлеуметтік ортамен қарым-қатынас жасауға; конвенционалдық – анық құрылымданған іс-әрекетке; кәсіпкерлік – адамдармен басшалақ жасауға және бизнеске; көркемдік-шығармашылыққа.

Эмпириялық зерттеулер Қазақ ұлттық аграрлық университет базасында жүзеге асырылды. Инженерлік факультет «Кәсіптік оқыту» кафедрасының күндізгі бөлімнің 2-3 курс студенттері зерттелді (1 суретте көрсетілген). Зерттеуге қатысқан студенттер саны – 40, олардың ішінде 24 қыз, 16 ер бала. Зерттеушілердің жасы 18-20 жас. Экспериментті өткізу формасы – топтық. Тестілеудің жалпы уақыты 1,5- 2 сағат.

1. «Тұлғаның бағыттылығын» зерделейтін сауалнама әдісі бойынша зерттеу нәтижелерінің көрсеткіштері:

Сурет 1. Тұлға бағыттылығы бойынша зерттеу нәтижесі

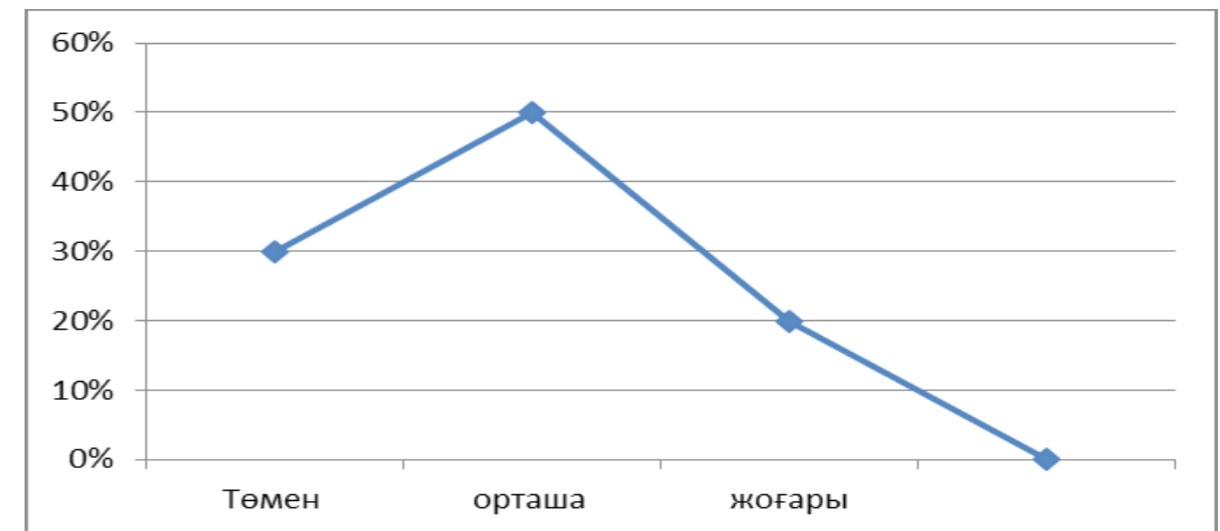
9 студентте, немесе 22,5% зерттенушілерінде іскерлік бағыттылық немесе міндеттерге деген бағыттылық байқалады.

Барлық сұралғандардың 57,5% құрайтандардың арасында зерттелген 23 студентте өздеріне деген бағыттылық байқалады.

Және де жағдайдың 20% немесе 40 сұралғандар ішінде 8-де тұлғаның қарым-қатынасына бағытталған. Педагогикалық әрекет басқа адамдармен үнемі тығыз байланыста болуды мен, ұжымда жұмыс істеу мен, білім алушылармен жұмыс істеу мен болжамдағандықтан, әрине бұл айтарлықтай аздаған көрсеткіш.

2. Коммуникативті бақылау деңгейін зерделеу әдістемесі бойынша зерттеу нәтижелерінің көрсеткіштері: 12 студентте, немесе 30% 0-ден 3 балға дейін жинаған, ол коммуникативті бақылаудың төменгі деңгейін дәлелдейді.

Сауалнамаға жауап берген 20 студент, немесе 50% 4 балдан 6 балға дейін жинаған (2 суретте көрсетілген), ол коммуникативті бақылаудың орташа деңгейін көрсетеді. Сауалнамаға жауап беруші 8 студент 10 балдың ішінен 7 бал жинады, ол коммуникативті бақылаудың жоғарғы деңгейін көрсетеді.

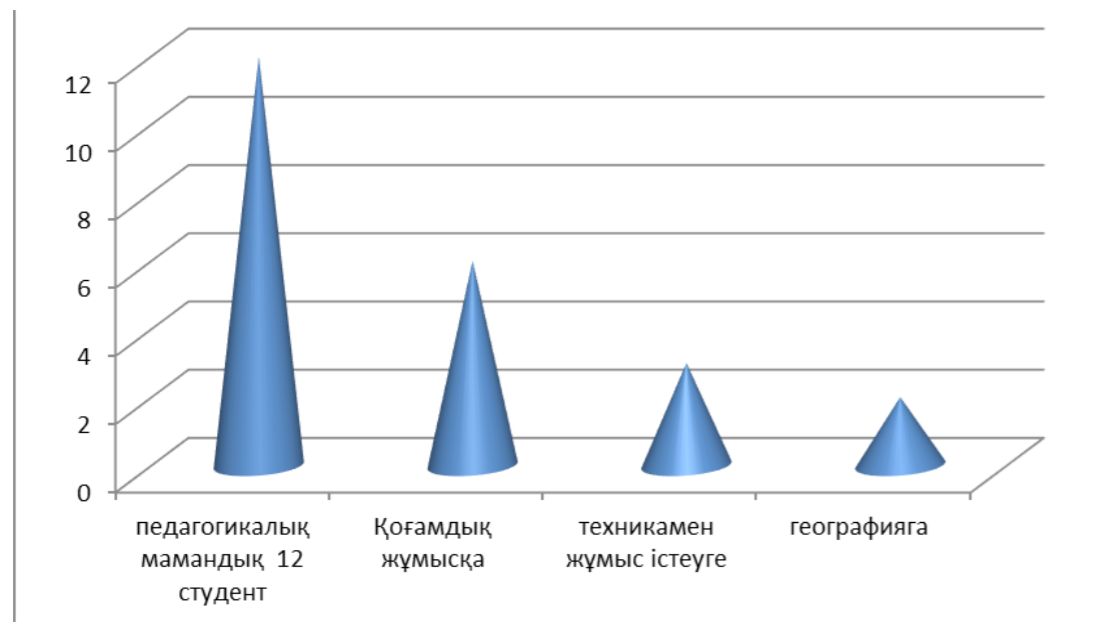

Сурет 2. Коммуникативті бақылау деңгейі бойынша зерттеу нәтижесі

3. «Қызығушылық картасы» (Зерттеу көрсетілген) әдістемесі бойынша зерттеу жүргізуде олардың білім алып жатқан мамандығымен мүмкіндіктерінің байланыстарын зерттеу, сауалнамаға жауап берушілердің қалаулы мамандықтарын айқындау мақсатымен қолданылды.

«Қызығушылық картасы» әдістемесі бойынша зерттеу нәтижелерінің көрсеткіштері барлық сыналғышы студенттер саналы түрде педагог болғысы келмейтінін көрсетті. Алайда, сұралғандардың көбісі педагогикалық

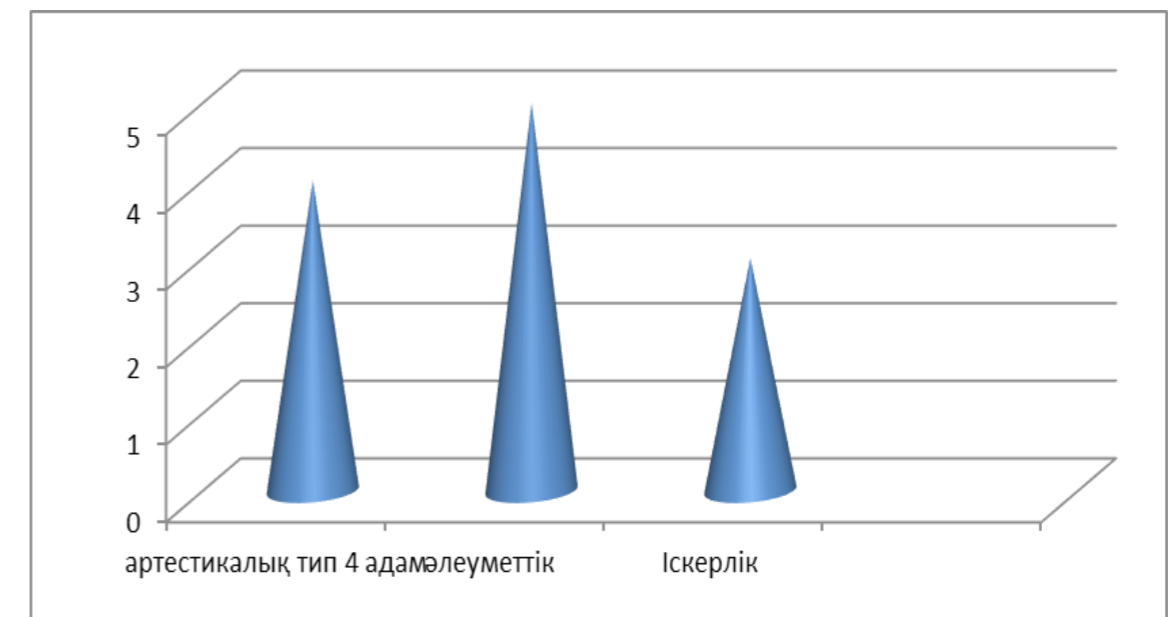
іс-әрекетке жасанды қызығушылық білдіргендері көрсетілді. Зерттенушілердің 30% құрайтын, немесе сауалнама алынған 12 студентке педагогикалық мамандыққа сәйкес келеді, сауалнама алынған 6 студентке қоғамдық жұмыс – қызмет көрсету саласы сәйкес келеді, басқа 3 студентке – техникамен жұмыс істеу сәйкес келеді. Сұралғандардың екеуі географияға қызығушылық білдіреді. Қалғандарына медицина, қызмет көрсету саласы, жеңіл өнеркәсіп сәйкес келеді.

Сурет 3. «Қызығушылық картасы» бойынша зерттеу нәтижесі

4. Д.Голландтың құрастырған «Тұлға типологиясы және тартымды кәсіби орта» әдістемесі бойынша зерттеу нәтижелерінің көрсетулері: тұлғаның бірнеше типтерінің үйлестірілуі байқалады, жинақталған балдардың саны бойынша балдардың саны бірдей, немесе бір біріне жақын сандар

шықты. 4 студент үшін немесе 10% басымды болып артистикалық тип анықталып тұр, әлеуметтік тип – 5 адам үшін, немесе 12,5%, және іскерлік тип сауалнамаға қатысқан 3 студентте, немесе 7,5% байқалып тұр. Басқа сауалнамаға қатысқан студенттерде 2 типтің үйлестірілуі байқалып тұр (4 суретте көрсетілген).

Сурет 4. «Тұлға типологиясы» бойынша зерттеу нәтижелері

Зерттелгендердің болашақ мамандығын таңдауда әлсіз саналық айқындалғанынан шыға отырып, оқу үдерісінде әлемнің кәсіби көрінуін қалыптастыруға бағытталған іс-шаралар жүйесін ұсынуға болады.

Бұндай шара ретінде кәсіби бағдар, тұлғалық өзін-өзі қалыптастыру, кәсіби маңызды қасиеттердің дамуына бағытталған тренингтер, және де мамандықтарды таңдау бойынша студенттерге тестілеу мен сауалнама жүргізу сұрақтары бойынша психологиялық кеңестер болуы мүмкін. [8, 130 б.].

Қорытынды. Болашақ мамандардың кәсіби дайындығын жетілдіру, ғылыми-педагогикалық құрамының кәсіби өзін-өзі жетілдіруге дайындықтарын қалыптастыру мақсатында, оқу топтарының оқытушыларына келесілерге назар аударуы қажет:

1. Тұлғаның өзін-өзі жетілдіруге дайындығын қалыптастыру жұмыстарында гуманистік білім беру парадигмасын ұстану қажет. Мұнда, студент оқу-тәрбие үдерісінде және өз өмірінде толық субъект ретінде болуы керек.

2. Кәсіби өзін-өзі жетілдіру жұмыстарына студенттердің мотивациялық аясын дамыту.

3. Студенттер ұжымында әр студенттің белсенділігін арттыруына, оның жеке басының дамуына жағымды жағдай жасау.

4. Болашақ педагогтардың кәсіби өзін-өзі жетілдіруінің маңызды шарты болып, олардың өзін-өзі тәрбиелеу және өздігімен білім алу арқылы олардың дербестіктерін дамыту болып табылады [6, 174 б.].

5. Студенттердің өзіндік танымдылық іс-әрекеттерінің формасы өздігімен білім алу болып табылады, яғни студенттің өзімен мақсатты, жүйелі, басқарылатын, оның жетілуіне қажетті танымдық іс-әрекет.

6. Студенттің өзіндік дамуында, ақпаратпен жұмыс істей алуына үйретуге негізгі назарды аудару қажет.

7. Болашақ педагогтарды кәсіби өздерін өздері жетілдірулерінде өздігімен білім алудан басқа, олардың өздерін өздері тәрбиелеулерінің маңызы зор. Өзін-өзі жетілдірудің тиімділігі адамның мақсатына, оның бағдарына немесе өзін-өзі жетілдіруіне, немесе өмірлік қиыншылықтардан қашуына байланысты болады [7, 125 б.].

Қорыта келгенде, мамандыққа психологиялық дайындық мәселелерін қарастырып жоғары да көрсетілген нәтижелер дәлеленді.

Пайдаланган әдебиеттер тізімі

1. Богдан М.М. Особенности психологической готовности студентов к профессиональной деятельности // Психология, социология и педагогика. – 2015. – № 9.
2. Богомолов В. Психологический практикум (методика «Карта интересов» Голомшток А.Е.). – Ростов н/Д: Феникс, 2015. – 352 с.
3. Голланд Д. Тұлға типология және тартымды кәсіби орта /The Self-Directed Search. Technical Manual. URL: www.parins.com
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы (методика «Направленность личности» Смейкл В.Кучер М). – СПб.: Питер, 2015. – 512 с.
5. Кривилева Е.А. Психолого-педагогическая подготовка будущих преподавателей профессионально-технических учебных заведений как система // Педагогика и психология. – 2017. – № 2(31). – 130 с.
6. Райымбекова Ә.Қ., Тленбаева А.А. Болашақ маманның кәсіби қызметке психологиялық дайындығының мәселесі «XXI зиялылық әулеті: жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдар жанығы» 4-5 желтоқсан. – Алматы, 2015. – 172-174 б.
7. Раимбекова А. Тленбаева А.А. Болашақ мамандардың кәсіби іс-әрекетке психологиялық дайындықтарының ерекшеліктері. – Алматы: Таңбалы, 2016. – 123-125 бб.
8. Резапкина Г.В. Опросник профессиональных склонностей. – М.: Генезис, 2015.
9. Фитискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. (диагностика коммуникативного контроля М. Шнайдер). – М.: Института психотерапии, 2016.
10. Халитова И.Р., Әтемқұлова Н.О. Студенттің педагог мамандығына өзін-өзі тәрбиелеу арқылы бейімделуі // Педагогика-психология. – 2016. – № 4(29). – С.6.

References

1. Bogdan M.M. Osobennosti psihologicheskoy gotovnosti studentov k professional'noj deyatel'nosti // Psihologiya, sociologiya i pedagogika. – 2015. – № 9.
2. Bogomolov V. Psihologicheskii praktikum (metodika «Karta interesov» Golomshtok A.E.). – Rostov n/D: Feniks, 2015. – 352 s.
3. Golland D. Tұлға tipologiya zhәне tartymdy kәsibi orta /The Self-Directed Search. Technical Manual. URL: www.parins.com
4. Il'in E.P. Motivaciya i motivy (metodika «Napravlennost' lichnosti» Smejkl V. Kucher M). – SPb.: Piter, 2015.-512s.
5. Krivileva E.A. Psihologo-pedagogicheskaya podgotovka budushchih prepodavatelej professional'no-tehnicheskikh uchebnyh zavedenii kak sistema // Pedagogika i psihologiya. – 2017. – №2 (31). – 130 s.
6. Rajymbekova Ә.Қ., Tlenbaeva A.A. Bolashaq mamannuң kәsibi qызmetke psihologiyalyk dajynduғunuң мәselesi «XXI ziyalylyq әuleti: zhas ғalymdarduң halyқaralyқ ғylymi-praktikalыk konferenciyasynuң materialdar zhanuғy» 4-5 zheltuқsan. – Almaty, 2015. – 172-174 b.
7. Raimbekova A. Tlenbaeva A.A. Bolashaq mamandarduң kәsibi is-әreketke psihologiyalyk dajynduқtaruңuң erekshelikteri. – Almaty: Taңbaly, 2016 – 123-125 bb.
8. Rezapkina G.V. Opornik professional'nyh sklonnostej. – M.: Genezis, 2015.
9. Fitiskin N.P., Kozlov V.V., Manujlov G.M. Social'no-psihologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti i malyh grupp. (diagnostika kommunikativnogo kontrolya M. SHnajder). – M.: Instituta psihoterapii, 2016.
10. Halitova I.R., Әtemқұlova N.O. Studenttiң pedagog mamandyғyna өзin-өzi tәrbieleu arқyly bejimdeliui // Pedagogika-psihologiya. – 2016. – №4 (29). – S.6.

Аннотация

Тленбаева А.А.¹, Омарханова Г.Н.², ¹⁻²Казахский национальный аграрный университет (Алматы, Казахстан).

Диагностика психологической готовности к профессии // Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

В статье рассматривается проблема диагностики психологической готовности к профессии. Статья иллюстрирует результаты эксперимента с участием студентов специальности «Профессиональное обучение». В качестве эмпирических исследований были использованы методы: анкета «Направленность личности» В.Смейкла М.Кучера, «Карта интересов» А.Е.Голомштока, «Уровень коммуникативного контроля» М.Шнейдера, «Типология личности и привлекательная профессиональная среда» Дж.Холланда.

По результатам исследования для студентов 2-3 курса необходимо разное индивидуальное и профессиональное направление. Для осуществления педагогической деятельности у студентов нет соответственного направления и профилирования. В результате исследования выявлены показатели готовности студентов к будущей профессиональной деятельности. С целью совершенствования профессиональной подготовки будущих педагогов, активизации их работы по формированию готовности к профессиональному самосовершенствованию разработана система мероприятий по формированию готовности к будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: психологическая готовность, направленность личности, общение, психические процессы, деловая направленность, профессиональная мотивация, профессиональное саморазвитие

Abstract

Tlenbayeva A.¹, Omarkhanova G.², ¹⁻²Kazakh National Agrarian University (Almaty, Kazakhstan).

Diagnostics of psychological preparedness for future occupation // Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU by Abai.

In this article the author considers the problem of diagnostics of psychological preparedness for future occupation. The author shows the results of experiment with students participation of Professional education specialty. As empirical tools were used methods of B.Smeikl, M.Kutcher, A.Galamshtok, G.Holland.

By results of a research of students 2-3 courses are necessary a different individual and professional directions. For implementation of pedagogical activity students have no corresponding direction of profiling.

In this research the author showed the students readiness for the future career. With the aim to improve professional preparation of future educators, stirring up their work of self-culture there was elaborated system of activities, methods and tools.

Key words: psychological readiness, orientation of the personality, communication, psychological processes, career motivation, professional self-improvement.

НАУРЫЗБАЙ Ж.Ж.¹, МУХТАРОВА Ш.М.²

¹ Национальная академия образования имени Ы.Алтынсарина
(Астана, Казахстан)

² Карагандинский государственный университет имени Е.А. Букетова
(Караганда, Казахстан)

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИДЕАЛ ВОСПИТАНИЯ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается проблема разработки национального идеала воспитания в РК в условиях обновления содержания образования. На основе анализа литературы авторы статьи интерпретируют понятия «идеал» в контексте воспитания личности. На основе анализа национальных приоритетов государства, мирового сообщества и нации, а также методологических подходов и принципов воспитания личности, психолого-педагогических концепций и теорий личностно-ориентированного воспитания и обучения, теории деятельности, синтеза дефиниций, авторами разработано понятие «современный национальный воспитательный идеал», которое основано на национальной идее общеказахстанского дома Президента Н.А.Назарбаева «Мәңгілік Ел». В системе общечеловеческих и казахстанских ценностей авторы статьи выделяют такие психолого-педагогические характеристики современного национального воспитательного идеала как патриотизм, толерантность и ментальность, основанные на духовно-нравственном воспитании личности. В статье рассматриваются эти психолого-педагогические характеристики идеальной личности, характеризующие ее во взаимосвязанной системе отношений: государство – общество – нация. Реализация идеи современного национального воспитательного идеала с ориентацией на личность школьника во многом зависит от условий обновления содержания образования. Выявлены психолого-педагогические особенности воспитания школьников в условиях обновления содержания образования.

Ключевые слова: идеал, личность, воспитание, патриотизм, толерантность, ментальность, этно-социально-ролевой подход, аксиологический подход, духовно-нравственное воспитание, национальный, обновление, содержание, образование.

Введение. Актуальность проблемы разработки национального идеала воспитания в РК в соответствии с современными потребностями демократического государства продиктована процессами модернизации казахстанского общества, обновления содержания образования и глобальными трансформациями мирового социума. Социальная значимость и перспективность воспитания подрастающего поколения в Республике Казахстан отражена в ряде норма-

тивно-правовых документов, в которых воспитание личности и ее качеств определяется в качестве общенационального приоритета [1, 2].

Проблема воспитания во все времена была в приоритете у государства, нации, общества и отвечала их социальным запросам. Еще древние правители провозгласили: «все премудрости государственной политики и вся дальновидность правителей – в воспитании потомков». В разные исторические

периоды идеал воспитания имел свои особенности, отражающие требования общества к совершенному человеку. Однако во все времена ориентир на гармоничное развитие личности присутствовал в идеале воспитания – недостижимом образце совершенного человека. В современной педагогической интерпретации понятие «идеал воспитания» базируется на общечеловеческих ценностях, сложившихся в качестве норм правил, мировоззренческих установок, поведения в определенный период в процессе человеческой цивилизации.

Основная часть. В настоящем исследовании применялись следующие методологические подходы: системно-деятельностный, личностно-ориентированный, целостный, культурологический, этносоциально-ролевой, социогенетический, этнопедагогический, аксиологический; методы исследования: теоретический анализ научных источников, методы изучения личности, аналогии и обобщения, моделирования, абстрагирования и др.

На основе национальной идеи общеказахстанского дома «Мәңгілік Ел» и ее базовых ценностей [1] нами разработано понятие «национальный воспитательный идеал в условиях обновления содержания образования».

Анализ научной литературы приводит к выводу о том, что понятие «идеал» тесно связано с другими категориями, характеризующими его – «совершенство», «цель», «деятельность». В словаре С.И.Ожегова идеал трактуется как то, что составляет высшую цель деятельности, стремлений: совершенное воплощение чего-нибудь [3]. Рассматривая идею совершенного человека в народном воспитании, Г.Н.Волков отмечает, что идеал совершенного человека – это суммарное, синтетическое представление целей народного воспитания. «Цель является конкретным выражением одной из сторон воспитания. А идеал – универсальное, более широкое явление, выражающее самую общую задачу воспитания и самовоспитания человека, высший образец, к которому он должен стремиться [4, С.230].

Наряду с понятием «идеал» Н.В.Мартишина предлагает использовать дефиницию «образ-ориентир». Она полагает, что образ – ориентир понятен и доступен в отличие от идеала, который воспринимается как что-то возвышенное, порой непостижимое, как дальняя перспектива развития. В то время как образ-ориентир – перспектива средняя и даже ближняя [5, С.51-52].

Приоритетную роль в ориентации личности на идеал в процессе ее воспитания играет образование. Понятие «общественный идеал» взаимосвязано с понятием «стандарт образования», который отражает общественный идеал и учитывает возможности реальной личности и системы по достижению этого идеала. Казахстанский ученый Ш.Т.Таубаева отмечает, что «содержание образования должно конструироваться на основе образовательного идеала, а такое содержание можно разработать только благодаря принципу идеалогенности, соответствующему нормативному, методологическому требованию» [6, С.10].

Понятие «национальный воспитательный идеал» связано с такими понятиями как «нация», «государство», «общество», «национальное самосознание», «гражданская идентичность», «патриотизм» и др. Оно базируется, прежде всего, на национальных приоритетах в соответствии с законами и конституцией государства. «Национальный воспитательный идеал понимается как высшая цель образования, нравственное (идеальное) представление о человеке, на воспитание, обучение и развитие которого направлены усилия основных субъектов национальной жизни: государства, семьи, школы, политических партий, религиозных объединений и общественных организаций» [7]. Кроме того, современный национальный воспитательный идеал – это гармонично развитая личность, суммарный образ, созданный целыми поколениями на протяжении веков. В системе накопленных цивилизацией общечеловеческих ценностных установок современный национальный воспитательный идеал отражает акценты на перспективы воспитания.

На основе анализа национальных приоритетов государства, мирового сообщества и нации, а также методологических подходов и принципов воспитания личности, психолого-педагогических концепций и теорий личностно-ориентированного воспитания и обучения, теории деятельности, синтеза дефиниций, мы пришли к следующему определению понятия «современный национальный воспитательный идеал»: это высоконравственный, интеллектуально-творческий, компетентный в социокультурном отношении гражданин Казахстана, ответственный за судьбу своей страны, осознающий свою личную значимость за настоящее и будущее полиэтничного народа Казахстана. Современный национальный идеал воспитания в Республике Казахстан основан

на национальной идее общеказахстанского дома Н.А. Назарбаева «Мәңгілік Ел». Он ориентирован на национальное единство, мир и согласие, высокую духовность в казахстанском обществе. В системе общечеловеческих и казахстанских ценностей мы выделяем такие психолого-педагогические характеристики современного национально-воспитательного идеала как *патриотизм, толерантность и ментальность*, основанные на *духовно-нравственном воспитании* личности. Эти ценностные ориентиры воспитания легли в основу акцентов в современном национальном воспитательном идеале. На рисунке 1 отражены психолого-педагогические характеристики современного национального идеала в Республике Казахстан.

Рисунок 1. Психолого-педагогические характеристики современного национального воспитательного идеала

Рассмотрим каждую из психолого-педагогических характеристик идеальной личности, характеризующих ее во взаимосвязанной системе отношений: государство – общество – нация.

Понятие «патриотизм» греческого происхождения – «partis», означающее «отечество». В Философском словаре «патриотизм» понимается как «нравственный и политический принцип, социальное чувство, со-

держанием которого является любовь к отечеству, преданность ему, гордость за его прошлое и настоящее, стремление защищать интересы родины» [8, С.358]. Проблеме патриотизма и его воспитания посвящены работы П.М. Рогачева, М.А. Свердлина, Ж.Г. Голотвина, М.Н. Росенко, А.А. Анциферова. Анализ данного понятия свидетельствует, что в целом понятие «патриотизм» в научной лите-

ратуре характеризуется глубокими чувствами любви к родной земле, языку, традициям, к своему народу, родному краю. Как отмечают исследователи, патриотизм постепенно утрачивает свой «оборонительный» характер, все четче проявляется тенденция творческого развития своего рядом с чужим.

Ключевые идеи патриотического воспитания в целом, понятия «казахстанский патриотизм» разработаны Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым: «патриотизм начинается с любви к своей земле, к своему аулу, городу, региону, с любви к малой родине.

Особое отношение к родной земле, ее культуре, обычаям, традициям – это важнейшая черта патриотизма. Это основа того культурно-генетического кода, который любую нацию делает нацией, а не собранием индивидов» [9].

В отечественной литературе «казахстанский патриотизм» (К.Т. Абилгазиевой, А.А. Байсеркеева, С.Т. Иманбаевой, А.А. Бейсембаевой, Г.Ж. Джумановой, Е.О. Жуматаевой, А.Ким и др.) рассматривается как консолидирующий духовно-политический фактор, как новая парадигма государственной политики и идеологии. Фундаментом казахстанского патриотизма, по мнению ученых, выступает общность исторических судеб этносов, составляющих народ Казахстана, общие черты в менталитете казахстанцев, их причастность к созданному экономическому потенциалу республики, общность природной среды [10, С.28-34]

В современных условиях на высоком конституционно-правовом уровне предусмотрено правовое понятие «казахстанский патриотизм».

Известные казахстанские ученые, специалисты в области права способствовали формированию правового понятия казахстанского патриотизма [11].

С понятием патриотизм связано другое понятие «гражданственность». «Гражданственность, по определению М.И. Богомоловой, – это качество, свойство, поведение человека, гражданина, проявляющееся в его готовности и способности активно участвовать в

делах общества и государства, сознательно пользоваться своими правами и выполнять свои обязанности. Понятие «гражданственность» тесно связано с понятием «патриотизм» [12, С.47]. Социально-ролевой подход к понятию «гражданственность» выражен в дефиниции Г.Н. Филонова – «это комплекс субъективных качеств личности, проявляющихся в отношениях и деятельности человека при выполнении им основных социально-ролевых функций – осознанной законопослушности, патриотической преданности в служении Родине и защите интересов Отечества, в подлинно свободной и честной приверженности к ориентации на общественные и нравственные ценности, включая сферы труда, семейно-бытовых, межнациональных и межличностных отношений» [13, С.26].

В контексте нашего исследования будет рассматриваться понятие «гражданская идентичность», в связи с этим оно близко пониманию гражданственности, в котором патриотизм – ключевая константа.

В сфере научных понятий по межнациональной проблематике особой популярностью стало пользоваться понятие «толерантность» (от лат. *tolerantia* – терпение, выносливость), интерпретируемое во многих словарях как «терпимость».

В доктрину толерантности значительный вклад внесли теоретические положения и практические исследования ученых – Б.З. Вульфова, В.Н. Галяпиной, Б.С. Гершунского, В.Н. Гурова, Л.А. Дробижевой, В.А. Лекторского, Г.И. Солдатовой, Т.Г. Стефаненко, В.А. Тишкова, З.Ф. Мубиновой и др. Несмотря на общность их основной идеи, в теории толерантности сложились концептуальные подходы, интерпретирующие данный феномен в различном толковании.

В философии существуют 4 модели толерантности, рассматриваемые В.А. Лекторским в статье «О толерантности, плюрализме и критицизме». В основе первой модели – «толерантность как безразличие» лежит неприятие различий между людьми, их идеями, культурами, пассивное отношение к данной проблеме. Второй моделью

– «толерантность как невозможность к взаимопониманию» принимается во внимание специфика других культур, наблюдается их восприятие, проявление уважения к ним, но отрицается взаимодействие с ними и культурный диалог. Третья модель – «толерантность как снисхождение» ориентирована на позицию вынужденной терпимости с большей долей внутреннего неприятия других ценностей, но снисходительное отношение к ним. И четвертая модель включает толерантность как уважение к другим людям, их культурам, взглядам, убеждениям, признание их непохожести и стремление к взаимодействию [14, С.49].

Аналогии данных моделей этнической толерантности существуют и в психологии. Выявляя сущность этнической толерантности, психологи выделяют в основном три вида, характеризующие толерантность как терпимость, сопровождающуюся негативными эмоциями, толерантность как смирение, без отрицательного проявления эмоций и толерантность как ценность, как возможность взаимообогащения и взаимодействия.

В.Г. Крысько под «этнической толерантностью» понимает «способность человека проявлять терпимость к мало знакомому образу жизни представителей других этнических общностей, их поведению, национальным традициям, обычаям, чувствам, мнениям, идеям, верованиям и т.д.» [15, С.302]. Многие исследователи (З.Ф. Мубинова, Е.И. Шлягина, Н.М. Лебедева и др.) полагают, что этническую толерантность следует рассматривать в непосредственной связи с категориями «этническое сознание» и «самосознание», «этническая идентичность», «этнокультурная компетентность», «менталитет» и другими характеристиками этнопсихологических и этнокультурных процессов.

Исходя из анализа дефиниции, мы считаем возможным следующее определение, которое позволяет рассматривать этническую толерантность как интегральную психологическую характеристику, проявляющуюся в активной нравственной установке личности и этнической общности на признание, принятие, уважение и понимание национального своеобразия других людей в процессе межэтнического взаимодействия субъектов.

В последнее время в научной сфере понятие «ментальность» (менталитет) часто используется для обозначения психологических особенностей национального характера этнической общности. Ментальность близко по семантике к понятию «миропонимание». Как показывает анализ литературы по данной теме, понятие «менталитет» имеет неоднозначные определения.

Наиболее распространенной дефиницией, которая будет использоваться в качестве рабочего определения в данном исследовании, является следующая: ментальность – образ, способ мышления личности или общественной группы, а также присущая им духовность и ее социальная и биологическая обусловленности; склад ума, мировосприятие. Как элемент духовной жизни этноса менталитет тесно связан с формированием национального самосознания.

Идеи П.П. Блонского о трехкомпонентном сознании человеческой сущности легли в основу этно-социально-ролевого подхода к выявлению психолого-педагогических характеристик современного национального воспитательного идеала, в котором мы рассматриваем единство трех идентичностей: этнической, гражданской и планетарной как совокупность его личностных качеств [16, С.40].

О.Н. Павлова отмечает, что идентичность – это широкая концепция, включающая все качества личностных сочетаний, обусловленная большим массивом биологических, психологических, социальных культурных факторов [17, С.36]. Особая роль в формировании концепции идентичности и введении понятия в междисциплинарный научный оборот принадлежит Э.Эриксону. Идентичность как психологическая потребность исследована в рамках гуманистической психологии А.Маслоу, гуманистического психоанализа Э.Фромма.

Соответствие психолого-педагогических характеристик современного национального воспитательного идеала видам его социокультурной идентичности представлено на рисунке 2.

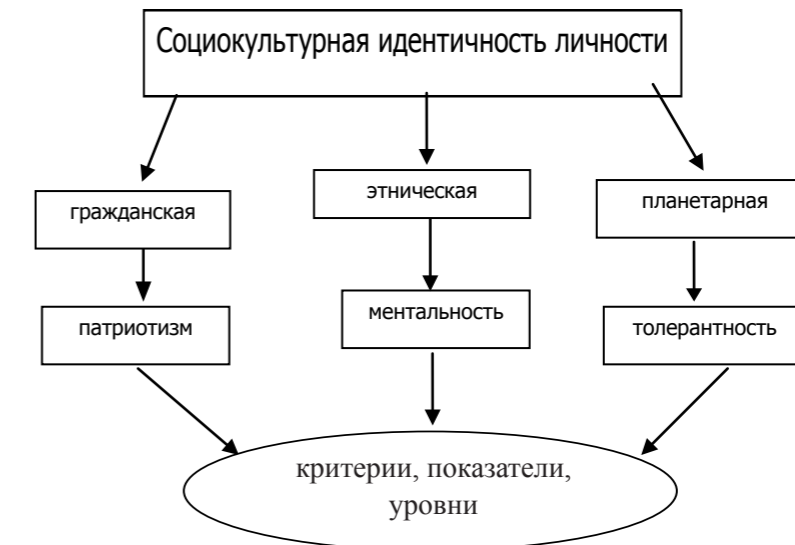

Рисунок 2. Социокультурная идентичность личности

Психология располагает разными подходами к пониманию и происхождению личности. Так, социогенетический подход объясняет особенности личности, исходя из структуры общества, способов социализации, взаимоотношений с окружающими людьми. В рамках этого подхода выделяются три теории: теория социализации, теория научения, теория ролей. Однако эти теории обусловлены замкнутыми свойствами среды, к которой человек вынужден приспособиваться. Биогенетический подход, ярким представителем которого явился З.Фрейд, основан на идеях обусловленности поведения личности физиологическими и бессознательными человеческими влечениями, что приводит к отрицанию роли окружающей среды в развитии и формировании личности. Психогенетический подход на первый план

ставит развитие психических процессов, но при этом не отрицает роли биологического и средового факторов [18, С.223].

Анализ различных подходов к социализации личности современного школьника и роли духовно-нравственного воспитания в обществе привел нас к рассмотрению этно-социально-ролевого подхода в психолого-педагогической литературе в контексте настоящего исследования. Этносоциальная активность личности школьника должна найти свой выход через систему социальных ролей, среди которых следует выделить роли: субъекта этноса, гражданина государства, жителя конкретного региона и мира. На рисунке 3 отражен этно-социально-ролевой подход к воспитанию школьников с ориентацией на современный национальный воспитательный идеал.

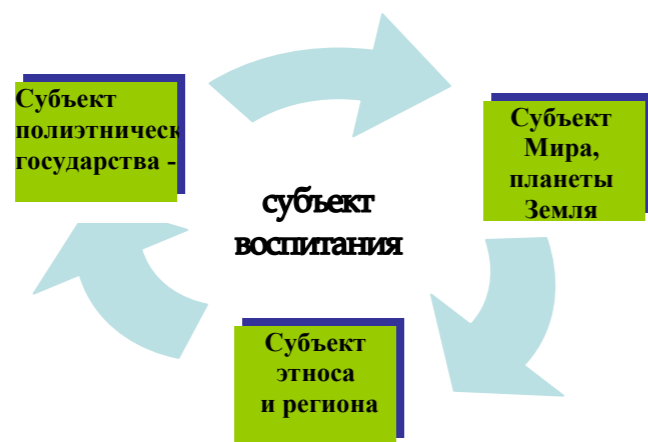

Рисунок 3. Этно-социально-ролевой подход к воспитанию школьников с ориентацией на современный национальный воспитательный идеал

В разработке этно-социально-ролевого подхода к моделированию национального идеала воспитания и выявлению психолого-педагогических особенностей воспитания школьников в условиях обновления содержания образования мы опирались на системно-ролевую теорию воспитания Н.М.Таланчука, которую он рассматривает в контексте синергетической целостности воспитательного процесса как системы ориентированного человековедения [19].

Исследование настоящей проблемы подвело нас к выводам о том, что реализация идеи современного национального воспитательного идеала с ориентацией на личность школьника во многом зависит от таких условий обновления содержания образования, как:

- 1) межпредметная и внутрипредметная интеграция воспитывающего обучения в педагогический процесс школы;
- 2) активизация развития ценностных мировоззренческих установок школьников;
- 3) формирование социокультурной идентичности учащихся.

Анализ состояния реализации выявленных нами условий в казахстанских школах показал:

- 1) особую проблему в реализации первого условия составляет организация и методическое обеспечение воспитывающего обучения в современной школе (Ю.К. Бабанский, Л.И. Божович,

Ш.И. Ганелин, Н.Ф. Добрынин, Б.П. Есипов, И.Я. Лернер, М.Н. Скаткин, В.А. Сухомлинский, Г.И. Щукина и др.). Но зачастую, как показывает практика, для многих учебных предметов в школе до сих пор отсутствует методическая оснащенность реализации воспитательных функций через содержание обучения.

2) в современных условиях обновления содержания образования в образовательной и воспитательной системе нашей страны возрастает необходимость интеграции в учебно-воспитательный процесс разнообразных инновационных форм работы с обучающимися, направленных на развитие ценностных мировоззренческих установок и формирование активных, ответственных и компетентных граждан. Особое внимание должно быть «уделено разработке методик обновления системы воспитания с учетом общечеловеческих ценностей, исторического опыта Казахстана, новаторских педагогических подходов» [20].

3) формирование социокультурной идентичности школьников невозможно вне социокультурного пространства, модификацией которого является воспитательное пространство. Психолого-педагогические особенности воспитательного пространства школы и возможности педагогов определяют социально-педагогическую обусловленность формирования социокультурной идентичности учащихся.

Вышеназванные условия обновления содержания образования предполагают учет таких психолого-педагогических особенностей воспитания, как:

- индивидуально-личностное развитие школьников;
- обеспечение интеллектуально-творческой образовательной среды в процессе духовно-нравственного воспитания школьников;
- специфики многонационального коллектива при разработке и реализации системы воспитательных мероприятий в школе.

Заключение. Выявленные психолого-педагогические особенности воспитания школьников в условиях обновления содержания образования получают следующее обоснование:

1. Целенаправленное влияние учителя на воспитание – результат специально организованного педагогом воздействия носит осознанный, преднамеренный, запланированный характер. Учитывая опыт воспитания предыдущих эпох, школа должна вновь стать активным центром воспитательной работы. Но в современных условиях вектор воспитания предусматривает индивидуально-личностные ориентиры (развитие человека для себя и для общества). Достижению этой цели способствует воспитание интеллектуально-личностных качеств, обеспечивающих высокую профессиональную компетентность, социальную мобильность, духовную зрелость, нравственность и гуманизм человека. Важная роль в создании *модели инновационного воспитательного процесса* в условиях обновления содержания образования отводится психологической составляющей.

2. Возникает острая необходимость поиска и создания таких психолого-педагогических условий в школе, которые обеспечивали бы мотивацию и стимулировали субъектов образовательного процесса к организации комфортной интеллектуально-творческой образовательной среды в каждой школе в процессе духовно-нравственного воспитания учащихся и ее методического оснащения. Именно в школе учащийся мо-

жет полностью реализовать свои личностные возможности. На практике это нередко недооценивается педагогами, что приводит к сдерживанию процесса развития воспитания, обновления содержания образования.

3. Основная задача многонационального коллектива школьников является формирование у детей казахстанского патриотизма, дружбы народов и толерантности по отношению к религии, этнической принадлежности людей. Задача педагога в формировании культуры межэтнического общения учащихся состоит не только в пополнении запаса знаний о национальной и межнациональной сфере, но и в выработке различных умений оценивать явления и события современности, в том числе национальные процессы и межнациональные отношения, умения жить в дружбе и согласии с ровесниками разных национальностей.

Исследование психолого-педагогических особенностей воспитания школьников в контексте обновления содержания образования способствует организации качественного психолого-педагогического сопровождения учебно-воспитательного процесса, создающего условия для индивидуально-личностного развития школьников и самоопределения личности, формирования духовно-нравственного потенциала личности, готовности к активному позитивному социальному взаимодействию.

Список использованных источников

1. Послание Главы государства Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» [Электронный ресурс]: <http://www.akorda.kz/ru/>.
2. Концептуальные основы воспитания: Приказ МОН РК. – 22 апреля 2015. – № 227 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [//nao.kz/loader/fromorg/2/472](http://nao.kz/loader/fromorg/2/472).
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1986. – 797 с.
4. Волков Г.Н. Этнопедагогика – Чебоксары, 2000. – 362 с.
5. Мартишина Н.В. Ценностный компонент творческого потенциала личности педагога // Педагогика. – 2006. – № 3. – С.48-57.
6. Таубаева Ш.Т. Место и роль образовательного идеала в конструировании содержания образования // Педагогика и психология. – № 2(31). – 2017. – С.6-11.
7. Данилюк А.Я., Кондаков А.М., Тишков В.А. Концепция духовно-нравственного воспитания российских школьников [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://iro.sakha.ru/files/NEWS/2010/1kv/jon_sov/materialy/ulusy
8. Философский словарь / Под ред. И.Т.Фролова. – 8 изд. – М., 2014. – 680 с.
9. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания / <http://www.akorda.kz/ru/>
10. Бижанов А., Касенов У. и др. О характере казахстанского патриотизма // Панорама. – 1996. – № 33. – С.28-34.
11. Сман А. Правовое понятие казахстанского патриотизма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://infozakon.kz/slider/1766-pravovoe-ponyatie-kazahstanskogo-patriotizma.html>.
12. Богомолова М.И. Современные подходы к гражданскому воспитанию детей // Культурологический подход к образовательному процессу в школе и вузе: опыт, проблемы, перспективы: Сборник материалов международной научно-практической конференции. – Ульяновск: УлГПУ, 2016. – 316 с.
13. Филонов Г.Н. Феномен гражданственности в структуре личностного развития // Педагогика. – 2002. – № 10. – С.24-29.
14. Лекторский В.А. О толерантности, плюрализме и критицизме // Вопросы философии. – 1997. – № 11. – С.46-54.
15. Этнопсихологический словарь / Под ред. В.Г.Крысько. – М.: МПСИ, 2013. – 343 с.
16. Блонский П.П. О национальном воспитании // Вестник воспитания. – 1915. – № 4. – С.38 – 42.
17. Павлова О.Н. Идентичность: История формирования взглядов и ее структурные особенности. – М., 2013. – 49 с.
18. Психология и педагогика. Курс лекций / Под ред. К.А.Абульхановой, В.А.Сластенина и др. – М.: Совершенство, 2014. – 320 с.
19. Степанов Е.Н., Лузина Л.М. Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания. – М.: Сфера, 2015. – С.18-27.
20. Типовой комплексный план по усилению воспитательного компонента процесса обучения во всех организациях образования: Постановление Правительства Республики Казахстан, от 29 июня 2012. – № 873 [Электронный ресурс]: http://kazeu.kz/ru/system/files/documents/ob_utv.

References

1. Poslanie Glavy gosudarstva Nursultana Nazarbaeva narodu Kazakhstana «Kazakhstanskii put' – 2050: Edinaya tsel', edinye interesy, edinoe budushchee» / <http://www.akorda.kz/ru/>

2. Kontseptual'nye osnovy vospitaniya: Prikaz MON RK. – 22 aprelya 2015. – № 227 [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa: [//nao.kz/loader/fromorg/2/472](http://nao.kz/loader/fromorg/2/472).
3. Ozhegov S.I. Slovar' russkogo yazyka. – M.: Russkii yazyk, 1986. – 797 s.
4. Volkov G.N. Etnopedagogika – Cheboksary, 2000. –362 s.
5. Martishina N.V. Tsennostnyi komponent tvorcheskogo potentsiala lichnosti pedagoga //Pedagogika. – 2006. – № 3. – S.48-57.
6. Taubaeva Sh.T. Mesto i rol' obrazovatel'nogo ideala v konstruirovanii sodержaniya obrazovaniya //Pedagogika i psikhologiya. – № 2(31). – 2017, S.6-11.
7. Danilyuk A.Ya., Kondakov A.M., Tishkov V.A. Kontseptsiya dukhovno-nravstvennogo vospitaniya rossiiskikh shkol'nikov [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa: http://iro.sakha.ru/files/NEWS/2010/1kv/jon_sov/materialy/ulusy.
8. Filosofskii slovar' /pod red. I.T.Frolova. 8 izd. – M., 2014. – 680 s.
9. Nazarbaev N.A. Vzglyad v budushchee: modernizatsiya obshchestvennogo soznaniya / <http://www.akorda.kz/ru/>
10. Bizhanov A., Kasenov U. i dr. O kharaktere kazakhstanskogo patriotizma //Panorama. – 1996. – № 33. – S.28-34.
11. Sman A. Pravovoe ponyatie kazakhstanskogo patriotizma [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupa: <http://infozakon.kz/slider/1766-pravovoe-ponyatie-kazahstanskogo-patriotizma.html>.
12. Bogomolova M.I. Sovremennye podkhody k grazhdanskomu vospitaniyu detei //Kul'turologicheskii podkhod k obrazovatel'nomu protsessu v shkole i vuze: opyt, problemy, perspektivy: Sbornik materialov mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. – Ul'yanovsk: UIGPU, 2016. – 316 s.
13. Filonov G.N. Fenomen grazhdanstvennosti v strukture lichnostnogo razvitiya //Pedagogika. – 2002. – № 10. – S.24-29.
14. Lektorskii V.A. O tolerantnosti, plyuralizme i krititsizme //Voprosy filosofii. – 1997. – № 11. – S.46-54.
15. Etnopsikhologicheskii slovar' /Pod red. V.G.Krysk'o. – M.: MPSI, 2013. – 343 s.
16. Blonskii P.P. O natsional'nom vospitanii //Vestnik vospitaniya. – 1915. – № 4. – S.38-42.
17. Pavlova O.N. Identichnost': Istoriya formirovaniya vzglyadov i ee strukturnye osobennosti. – M., 2013. – 49 s.
18. Psikhologiya i pedagogika. Kurs lektsii /Pod red. K.A.Abul'khanovoi, V.A.Slastenina i dr. – M.: Sovershenstvo, 2014. – 320 s.
19. Stepanov E.N., Luzina L.M. Pedagogu o sovremennykh podkhodakh i kontseptsiyakh vospitaniya. – M.: Sfera, 2015. – S.18-27.
20. Tipovoi kompleksnyi plan po usileniyu vospitatel'nogo komponenta protsessa obucheniya vo vsekh organizatsiyakh obrazovaniya: Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan. – 29 iyunya 2012. – № 873 // http://kazeu.kz/ru/system/files/documents/ob_utv.

Аңдатпа

Наурызбай Ж.Ж¹., Мұхтарова Ш.М²., ¹Ы.Алтынсарин атындағы Білім беру ұлттық академиясы (Астана, Қазақстан), ²Е.А. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті (Қарағанды, Қазақстан).

Білім беру мазмұнын жаңарту жағдайындағы тәрбиенің ұлттық идеалы // Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Мақалада білім мазмұнын жаңарту жағдайында Қазақстан Республикасында тәрбиенің ұлттық идеалын зерделеу мәселесі қарастырылады. Мақала авторлары әдебиетті талдау негізінде «идеал» түсінігін жеке тұлғаны тәрбиелеу мәнмәтінінде түсіндіреді. Авторлар мемлекеттің, әлемдік қоғамдастық пен ұлттардың ұлттық басымдықтарын, сондай-ақ жеке тұлғаны тәрбиелеудің әдіснамалық тәсілдері мен қағидаттарын, психологиялық және

педагогикалық тұжырымдамаларды және жеке тұлғаны бағдарланған тәрбиелеу және оқыту теорияларын, іс-әрекет теориясын талдау, ұғымдарды синтездеу негізінде Президент Н.Ә. Назарбаевтың «Мәңгілік Ел» жалпықазақстандық ұлттық идеясына негізделген «қазіргі заманғы ұлттық тәрбие идеалы» ұғымын ұсынады. Жалпыадамзаттық және қазақстандық құндылықтар жүйесінде мақала авторлары адамның рухани-адамгершілік тәрбиесіне негізделген патриотизм, толеранттылық пен менталитет сияқты заманауи ұлттық тәрбие идеалының психологиялық-педагогикалық сипаттамаларын атап өтеді. Мақалада мінсіз тұлғаның оны мемлекет – қоғам – ұлт өзара қарым-қатынастар жүйесінде көрсететін психологиялық-педагогикалық сипаттамалары қарастырылады. Заманауи ұлттық тәрбие идеалы идеясын оқушылардың жеке тұлғасына бағдарластыру арқылы жүзеге асыру көбіне білім беру мазмұнын жаңарту жағдайларына байланысты. Білім мазмұнын жаңарту жағдайында оқушыларды тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері анықталады.

Түйін сөздер: идеал, жеке тұлға, тәрбие патриотизм, толеранттылық, психология, этноәлеуметтік-рөлдік тәсіл, аксиологиялық көзқарас, рухани-адамгершілік тәрбие, ұлттық, жаңару, мазмұн, білім.

Abstract

Nauryzbay Zh.Zh¹, Mukhtarova Sh.M², ¹National Academy of Education named after Y.Altynsarin (Astana, Kazakhstan), ²Karaganda State University named after E.A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan).

National ideal of education in the conditions of updating of content of education //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

In article the problem of development of a national ideal of education in RK in the conditions of updating of content of education is considered. On the basis of the analysis of literature authors of the article interpret the concepts "ideal" in the context of education of the personality. On the basis of the analysis of national priorities of the state, the world community and the nation and also methodological approaches and the principles of education of the personality, psychology and pedagogical concepts and theories of the personal focused education and training, the theory of activity, synthesis of definitions, authors have developed the concept "modern national educational ideal" which is based on the national idea of the all-Kazakhstan house of President N.A.Nazarbayev «Mangilik El». In the system of universal and Kazakhstan values authors of article select such psychology and pedagogical characteristics of a modern national educational ideal as the patriotism, tolerance and mentality based on spiritual and moral education of the personality. In article these psychology and pedagogical characteristics of the ideal personality characterizing her in the interconnected system of the relations are considered: the state - society – the nation. Realization of the idea of a modern national educational ideal with orientation to the identity of the school student in many respects depends on conditions of updating of content of education. Psychology and pedagogical features of education of school students in the conditions of updating of content of education are revealed.

Key words: ideal, the personality, education, patriotism, tolerance, mentality, ethno – social and role approach, axiological approach, spiritual and moral education, national, updating, maintenance, education.

МРНТИ 14.01.11

СЕЙСЕНБАЕВА Ж.А.¹, АЙНАКУЛОВА А.М.²

^{1,2} *Казахский национальный педагогический университет имени Абая*

ПОВЕДЕНИЕ ПЕДАГОГА КАК ОДИН ИЗ АСПЕКТОВ МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В РАМКАХ РЕАЛИЗАЦИИ ИДЕИ «МӘҢГІЛІК ЕЛ»

Аннотация

В современной действительности огромное внимание уделяется «правильному» поведению современного педагога, точнее психологии и этике педагогического общения. Сегодня как никогда такие проблемы становятся актуальными. Это связано с реализацией национальной идеи «Мәңгілік ел», с развитием демократического общества, модернизацией образования в нашей стране, при котором на первый план выходит человек как личность, человек, требующий к себе внимания и доброжелательного отношения. В статье раскрываются содержание развития педагогической этики и эстетики, как основа личности современного педагога. Авторы подробно описывают элементы речевой культуры современного педагога, значение выразительных возможностей речи в его профессиональной деятельности. Представлены рекомендации по организации продуктивного профессионального общения.

Ключевые слова: педагог, педагогическая мораль, педагогические этика и эстетика, культура речи, культура общения, профессиональная культура педагога, педагог-гуманист.

Введение. Национальная идея «Мәңгілік ел» необходима для формирования и развития исторического сознания нации, укрепления независимости, сохранения духовной, культурной, территориальной целостности страны и внутреннего единства нации. Также она нужна для формирования гражданской идентичности и нового казахстанского патриотизма. Национальная идея «Мәңгілік Ел» нужна для обеспечения преемственности поколений, сохранения и развития казахского языка как государственного языка. Национальная идея «Мәңгілік Ел» нужна для сохранения общенациональных ценностей, культуры, традиций, для построения цивилизованного общества. Национальная идея «Мәңгілік ел», наряду с политическим, социально-экономическим суверенитетом, нужна для достижения духовной независимости. И эта идея сможет реализоваться только с помощью наших педагогов, ведь будущее наших детей находится в руках педагогов [1].

Национальная идея «Мәңгілік ел» объясняется соответствующим отношением к учителю. Это очевидно – отношение учащегося к предметным знаниям опосредуется отношением к учителю. Именно поэтому мы и говорим о личности учителя, так как понимаем, что он учит не только математике или истории, но и демонстрирует учащимся образцы того или иного поведения.

Основная часть. Педагогическая деятельность как сфера духовного производства характеризуется глубоким проникновением в нее этических и эстетических начал. Этическое (нравственное) и эстетическое (прекрасное) тесно взаимосвязаны и переплетены в личности педагога, в его общении с учениками и коллегами, в отношении его к своему труду, профессии.

Сегодня в казахстанском обществе – обществе XXI века остро стоит вопрос о «правильном» этическом поведении, о том, как педагогу строить свои взаимоотношения со своими воспитанниками, с коллегами по работе, другими субъектами образовательного процесса, как вести себя в непростых условиях динамично меняющейся действительности.

Вспоминая свои школьные годы, можно сказать, что тот или иной учебный предмет в нашем сознании прочно ассоциируется с конкретным учителем. Наша любовь или, наоборот, неприязнь к учебному предмету

Сфера деятельности педагога – это зона доверия между людьми, поэтому педагог должен быть не только хорошим специалистом, профессионалом, но и обладать высоким уровнем профессионально-этической культуры [2].

Соответственно проблема этического поведения учителя, сегодня особенно актуальна.

Педагогическая культура. Чтобы овладеть педагогическим мастерством, учителю необходимо не только хорошо знать свой предмет, но и владеть этикой межличностного общения, культурой педагогического труда [3].

В основе педагогической культуры лежат мировоззренческие, нравственные, эстетические, интеллектуальные и другие компоненты общей культуры преподавателя. Без постоянной работы учителя над развитием своей личности достигнуть высокой педагогической культуры невозможно.

В.А. Сухомлинский подчеркивал, что учитель становится воспитателем, лишь овладев тончайшим инструментом воспитания – наукой о нравственности, этикой. Этика в школе – это «практическая философия воспитания» [4].

В современном понимании слова этикет – это установленный порядок поведения, включающий в себя совокупность поведенческих правил, регулирующих внешние проявления человеческих взаимоотношений.

Основные понятия педагогической этики.

Педагогическая мораль – это система нравственных требований, предъявляемых к учителю в его отношении к самому себе, к своей профессии, к обществу, к детям и остальным участникам учебно-воспитательного процесса. Педагогическая мораль признает такие нормы взаимоотношений между воспитателями и воспитуемыми, которые способствуют развитию творческой личности, формированию человека, обладающего чувством собственного достоинства. Важнейшее условие положительного взаимодействия педагога и воспитуемых – сочетание разумной требовательности и доверия к ним [5].

Педагогическая справедливость характе-

ризует соответствие между достоинствами людей и их общественным признанием, правами и обязанностями. Она имеет специфические черты, представляя собой своеобразное мерило объективности педагога, уровня его нравственной воспитанности (доброты, принципиальности, человечности), проявляющейся в его оценках поступков учащихся, их отношения к учебе, общественно полезной деятельности и т.д. [5].

Педагогический долг – одна из важнейших категорий педагогической этики. В ней концентрируются представления о совокупности требований и моральных предписаний, предъявляемых обществом к личности педагога, к выполнению им своих профессиональных обязанностей. Они предусматривают осуществление определенных (преимущественно интеллектуальных) трудовых функций, правильное построение взаимоотношений с учащимися, их родителями, коллегами по работе, глубокое осознание своего отношения к выбранной профессии, ученическому и педагогическому коллективу и обществу в целом [6].

Педагогическая честь в педагогике – это понятие, выражающее не только осознание педагогом своей значимости, но и общественное признание, общественное уважение его моральных заслуг и качеств. Высоко развитое осознание индивидуальной чести и личного достоинства в профессии педагога выделяется отчетливо. Если им в своем поведении и межличностных отношениях нарушаются требования, предъявляемые обществом к идеалу педагога, то соответственно демонстрируется пренебрежение к профессиональной чести и достоинству. Честь педагога – общественная оценка его реальных профессиональных достоинств, проявляющихся в процессе выполнения им профессионального долга [7].

Педагогический авторитет – это моральный статус педагога в коллективе учащихся и коллег, своеобразная форма дисциплины, при помощи которой авторитетный и уважаемый педагог регулирует поведение воспитуемых, влияет на их убеждения. Педагогический авторитет зависит от пред-

шествующей морально-этической и психолого-педагогической подготовки педагога. Его уровень определяется глубиной знаний, эрудицией, мастерством, отношением к профессиональной деятельности и т.д. [8].

Педагогическое сознание рассматривается как осознание (понимание и принятие) педагогом норм своего поведения, характера взаимоотношений в обществе и ценности качеств человеческой личности, что закрепляется во взглядах, представлениях, чувствах и привычках. Основой формирования нравственных взглядов является знание принципов, требований и норм морали и их специфического отражения в педагогической деятельности [9].

Переход от педагогического сознания к нравственной практике раскрывается особой категорией педагогической этики, рассматриваемой как педагогический такт. Педагогический такт есть форма реализации педагогической морали в деятельности учителя, в которой совпадают мысль и действие. Такт – это нравственное поведение, включающее предвидение всех объективных последствий поступка и субъективного его восприятия; в такте проявляется поиск более лёгкого и менее болезненного пути к цели. Педагогический такт – это всегда творчество и поиск [10].

Ниже приведены примеры некоторых моментов, когда необходимо выяснить позиции отстоять свою точку зрения. Чтобы не привести к конфликту, надо воспользоваться некоторыми правилами, например:

- надо обсуждать не личность оппонента, а раскрывать свой взгляд на проблему;
- аргументацию начать с похвалы;
- если вы поняли, что неправы, надо признать это;
- необходимо использовать метод положительных эмоций. Задавайте собеседнику такие вопросы, на которые предполагается положительный ответ. После серии таких вопросов задайте главный вопрос;
- надо меньше критиковать, а больше подчеркивать достоинства людей;
- всегда надо соблюдать доброжелательный и уважительный тон;

– если критикуете, критикуйте конструктивно, предлагая пути исправления ошибок и совершенствования.

Необходимо помнить простейшую формулу речевого этикета, которая выглядит следующим образом: думай, кому говоришь, что говоришь, где говоришь, зачем говоришь, и какие из этого будут последствия.

Этические подходы в системе взаимоотношений «учитель и ученики».

Важнейшее условие положительного воздействия педагога на воспитуемого – сочетание разумной требовательности и доверия к нему. Только небольшая часть учителей не имеют четкой позиции по вопросу взаимоотношений с учащимися. Среди этих учителей есть люди, смирившиеся со своим педагогическим бессилием, есть и такие (их единицы), которые предпочитают в деле воспитания действовать волевыми методами. Несмотря на то, что их единицы, их позиция не может не учитываться при анализе нравственных отношений между учителем и учащимися. Учитель, допускающий грубость, произвол в обращении с детьми, оскорбляющий их достоинство, не может пользоваться авторитетом учащихся. Они, как правило, активно сопротивляются воздействию такого учителя даже тогда, когда он бывает прав.

Разумеется, учитель не всегда поступает намеренно грубо. Порой он не может сдержаться, когда учащиеся не выполняют его требований. По его твердому убеждению, эти требования должны помочь детям получить глубокие и прочные знания, стать достойными людьми. Иными словами, свои педагогические требования учитель рассматривает как добро, благо для них. Но учитель должен знать, что требования, посредством которых он добивается от учащихся определенных действий, несут на себе отпечаток нравственных качеств его личности и проникнуты нравственно-психологической атмосферой педагогического коллектива, от которого исходит данное требование [11].

К сожалению, отдельные учителя придерживаются мнения, что требовательность предполагает неукоснительное выполнение воспитательных мер, строгое соблюдение раз и навсегда установленных правил.

Педагогическое влияние на учащихся оказывает не только отдельный учитель, но и весь учительский коллектив. Морально-педагогический облик учительского коллектива является одним из важных педагогических факторов, воздействующих на учащихся как непосредственно, так и опосредованно, через того или иного учителя.

Заслуживает внимания опыт организации педагогического коллектива на основе идеи коллективной ответственности за каждого воспитанника, за профессиональный рост каждого учителя, за повышение качества учебно-воспитательного процесса. Если в коллективе отношения между людьми создают обстановку сплоченности и доброжелательности, то они благоприятны для педагогического процесса.

Каждый день учителя собираются в учительской, и уже по атмосфере в ней можно во многом судить о нравственных отношениях в коллективе: грубость или доброжелательность, ворчание и угрозы или искренность, раздраженность или внимательность и т.п. – уже какой-то показатель этих отношений. А практика показывает, что даже настроение из учительской учитель несет в класс, и раздраженность, возникшая в ней, влечет за собой недостаточную педагогическую продуктивность на уроке. Плохое настроение испытывают на себе и обучающиеся.

Педагогический коллектив – сложное целое, объединенное общими педагогическими задачами, составленное из людей, различающихся между собой по возрасту и опыту, вкусам и интересам, специальности и педагогическим взглядам, нравственному уровню и интеллекту. Здесь встречаются семейные и несемейные, веселые и грустные, люди с разными типами нервной системы, характерами и темпераментами, с разным уровнем нравственного развития. Для того, чтобы коллектив, собранный из столь разных людей, мог работать как единое целое, необходима согласованность усилий всех его участников. Сотрудничество в выполнении всеми единой задачи обучения и воспитания регулируется разными средствами и, прежде всего, административными: распределением поручений, расписаниями, текущими распоряжениями, решением педсоветов и т.п. [12].

Специфика профессиональной этики педагога заключается в следующем:

- 1) объект труда – человек;
- 2) педагог всегда несет моральную ответственность за будущее человека;
- 3) труд педагога психологически и организационно сложен;
- 4) педагог – пример в нравственном воспитании личности, человек высоких моральных идеалов [13].

Любовь к детям, уважение и требовательность к ним, высокий профессионализм и научно педагогическая подготовленность, умение найти эффективные воспитательные воздействия на личность и коллектив, справедливость, коммуникативность, высокий уровень внешней и внутренней культуры – вот основные особенности профессиональной этики педагога.

Заключение. Сегодня, когда имеет место опережающее развитие технических и культурных аспектов, очень важно понять, что для стабилизации общества необходимы этические знания. Важно, чтобы каждый учитель хранил Кодекс этики не в папке профессионального мастерства, а у себя в душе.

Настоящий педагог – всегда гуманист, он ориентирован на отношение к другим людям «не как к средству, а только как к цели» (И. Кант) и учит этому своих воспитанников и подопечных. Поэтому он строг и демократичен одновременно. Разумеется, даже самый лучший учитель – живой человек, и у него могут быть ошибки, промахи, досадные срывы, однако из любой ситуации он находит поистине человеческий выход, поступает бескорыстно, справедливо и благожелательно, никогда не проявляя утилитарного расчёта, высокомерия и мстительности. Настоящий воспитатель, как ни затёрто это звучит, учит добру, причём делает это как словесно, так и личным примером.

Педагогическая мораль предъявляет основные требования педагогу: воспитатель должен быть прежде всего воспитан сам. В этом, пожалуй, и есть суть всей педагогической морали в реализации национальной идеи «Мәңгілік ел».

Список использованных источников

1. Назарбаев Н.А. Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее //Послание народу Казахстана, 17 января 2014 г.
2. Нуриев М.А., Садыкова А.Е., Советканова Д.М. Қазіргі заман мұғалімінің тұлғалық келбеті //Ұлттық тәрбие. – 2016. – №4(36). 6-11 бб.
3. <http://www.gumer.info>
4. www.livelib.ru /Василий Сухомлинский – биография, книги, отзывы, цитаты.
5. http://uchebnikirus.com/etika_estetika
6. <http://didacts.ru>
7. <http://www.eduinterest.ru>
8. Андриади И.П. Авторитет учителя и процесс его формирования. Монография – М, МПГУ, 1997. – 206 с.
9. Меньшиков В.М. Педагогическое сознание: структура и содержание. //Образовательный портал «Слово». – <https://www.portal-slovo.ru>
10. <https://studopedia.org>
11. Мишаткина Т.В. Педагогическая этика: Учебное пособие /Т.В. Мишаткина. Ростов н/Дону: Феникс; Мн.: ТетраСистемс, 2004. – 304 с.
12. Нуриев М.А., Айнакулова А.М. Педагогтың ұжымдық топтық жұмыс жасай алуы – тиімді қарым-қатынас орнатудағы негізгі құзіреттілік //Ұлттық тәрбие. – 2017. – № 2(38). 16-20 бб.
13. Айтбаева А.Б., Азимхан Н. Вопросы формирования коммуникативной компетенции социального педагога //Педагогика и психология, 2017 – № 2(31).

References

1. Nazarbaev N.A. Kazahstanskii put' – 2050: Edinaya cel', edinye interesy, edinoe budushchee //Poslanie narodu Kazahstana, 17 yanvary 2014 g.
2. Nuriev M.A., Sadykova A.E., Sovetkanova D.M. Қазіргі заман мұғалімінің тұлғалық келбеті //Ұлттық тәрбие. – 2016. – № 4(36). 6-11 бб.
3. <http://www.gumer.info>
4. www.livelib.ru /Vasilii Suhomlinskii – biografiya, knigi, otzyvy, citaty.
5. http://uchebnikirus.com/etika_estetika
6. <http://didacts.ru>
7. <http://www.eduinterest.ru>
8. Andriadi I.P. Avtoritet uchitelya i process ego formirovaniya. Monografiya. – М, МРГУ, 1997. - 206 s.
9. Men'shikov V.M. Pedagogicheskoe soznanie: struktura i soderzhanie. //Obrazovatel'nyi portal «Slovo». – <https://www.portal-slovo.ru>
10. <https://studopedia.org>
11. Mishatkina T.V. Pedagogicheskaya e'tika: Uchebnoe posobie /T.V. Mishatkina. Rostov n/Donu: Feniks; Mн.: TetraSistems, 2004. – 304 s.
12. Nuriev M.A., Ajnakulova A.M. Pedagogtyң ұжымдық топтық жұмыс жасай алуы – тиімді қарым-қатынас орнатудағы негізгі құзіреттілік //Ұлттық тәрбие. – 2017. – № 2(38). 16-20 бб.
13. Ajtbaeva A.B., Azimhan N. Voprosy formirovaniya kommunikativnoj kompetencii social'nogo pedagoga //Pedagogika i psihologiya, 2017 – № 2(31).

Аңдатпа

Сейсенбаева Ж.А.¹, Айнакулова А.М.², ¹⁻²Абай атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан).

«Мәңгілік ел» идеясын жүзеге асыруда білім беру жүйесін жаңартудың бір аспектісі ретіндегі педагогтың әдебі // Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Қазіргі заманда педагогтың «дұрыс» жүріс-тұрысына, яғни педагогикалық қарым-қатынастың психологиясы мен этикасына көбірек көңіл бөлінуде. Өйткені, бүгінгі таңда педагогикалық этика және эстетика өзекті өзекті мәселеге айналып отыр. Бұл «Мәңгілік ел» ұлттық идеясының жүзеге асырылуына, демократиялық қоғамның дамуына, еліміздегі білім беруді жаңғыртуға, жаңартылған білім мазмұны бойынша тұлға дамуының бірінші орынға қойылуына байланысты қажеттіліктен туындады. Мақалада қазіргі заманғы педагогтың тұлғалық қасиетінің негізі болып табылатын педагогикалық этикасы мен эстетикасының даму мазмұны анықталады. Қазіргі заман мұғалімінің педагогикалық этикасы мен эстетикасы, сөйлеу мәдениетінің мән-маңызы жан-жақты қарастырылады. Кәсіби қарым-қатынастың нәтижелі болуын ұйымдастыру бойынша ұсыныстар мен тұжырымдар беріледі. Мұғалімнің кәсіби қызметінің табысты болуы мен сауатты сөйлеу шеберлігі байланысы сипатталады.

Түйін сөздер: педагог, мұғалім, педагогикалық мораль, педагогикалық этика және эстетика, сөйлеу мәдениеті, коммуникациялық мәдениет, мұғалімнің кәсіби мәдениеті, гуманист мұғалім.

Abstract

Seysenbayeva Zh.A.¹, Ainakulova A.M.², ¹⁻²Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan).

Behavior of the teacher as one of the aspects of modernization of the education system within the framework of the implementation of the idea «Mangilik el» // Pedagogics and Psychology, № 2(35) 2018, KazNPU named after Abai.

In modern reality, much attention is paid to the «correct» behavior of a modern teacher, more specifically to psychology and the ethics of pedagogical communication. Today, as never before, such problems become urgent. This is due to the realization of the national idea of «Mangilik El», with the development of a democratic society, the modernization of education in our country, in which a person comes to the fore as a person, a person who requires attention and a benevolent attitude. The article reveals the content of the development of pedagogical ethics and aesthetics, as the basis of the personality of the modern teacher. The authors describe in detail the elements of the speech culture of a modern teacher, the significance of expressive speech in his professional activity. Recommendations on the organization of productive professional communication are presented.

Key words: teacher, pedagogical morality, pedagogical ethics and aesthetics, speech culture, communication culture, professional culture of the teacher, humanist educator.

МРНТИ 13.11.28

КУЛЬМАНОВА Ш.Б.

Казахский государственный женский педагогический университет
(Алматы, Казахстан)

**АМИНА НУГМАНОВА: НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ,
ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ И ИСПОЛНИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

Аннотация

Статья посвящена А.Нугмановой – ученому, педагогу, музыканту. Это – творческая разносторонняя личность, замечательная исполнительница казахских народных песен. В фонде Казахтелерадио находятся около 100 песен в ее исполнении. Долгие годы проработала в Казахском государственном женском педагогическом институте в качестве преподавателя по вокалу и заведующей кафедры. Благодаря ее усилиям, в 1989 году в консерватории имени Курмангазы была открыта кафедра народного пения, которую сама и возглавила. Все годы занималась культурно-просветительской деятельностью, направленную на пропаганду казахского народного музыкального искусства. Хорошо владела казахским и русским языками, классическим китайским языком, знала арабскую графику, в совершенстве владела методикой преподавания вокала. Большинство своих трудов посвятила проблеме вокального воспитания детей и подростков на основе казахского песенного творчества. Предложенная ею методика вокального воспитания детей эффективна и приемлема в практике современной общеобразовательной школы.

Ключевые слова: Нугманова Амина, ученый, педагог, музыкант, диссертация, защита, методика, вокальное воспитание.

Введение. Принятые за годы Независимости Казахстана важнейшие государственные документы и программы по модернизации и обновлению содержания образования [1, С.2] имеют цель обеспечить качественно новый уровень подготовки молодых специалистов, конкурентноспособных во всех сферах жизнедеятельности человека в современном мире. Вся работа, направленная на модернизацию казахстанского образования, как подтверждает история развития нашего государства, проводится поэтапно.

Сейчас, находясь на пороге третьей политической и экономической модернизации можно отметить, что президент нашей страны Н.Назарбаев во главу угла ставит «опережающую модернизацию общественного сознания». Он видит одним из важных условий модернизации нового типа в «сохранении своей культуры, собственного национального кода», без которого модернизация вообще, может превратиться «в пустой звук», а также

указывает на то что, в этом плане, «история и национальные традиции должны быть обязательно учтены» [3, С.1]. Как видим, в этих словах заложен смысл о развитии таких базовых духовных ценностей как наука, культура, образование.

Подтверждением реализации идей заложенных в данной программной статье являются, принятые еще в 2004 и 2013 годах, государственные программы «Мәдени мұра» [4] и «Халық тарих толқынында» [5], на основе которых продолжают проводиться масштабные исследования по сохранению культурного наследия Казахстана, создаются полноценные фонды гуманитарного образования на государственном языке, обобщается многовековой опыт национальной литературы, письменности и многого другого, а также ведется широкая пропаганда культурного наследия среди населения нашей страны и за рубежом.

В рамках вышесказанного, статья посвященная Амине Абдукаримовне Нугмановой – педагогу, ученому и известной певице советского Казахстана, проработавшей долгие годы в казахском государственном женском педагогическом институте (сейчас он университет) на кафедре методики музыкального воспитания, является тем маленьким шагом в деле изучения научно-педагогического наследия ученых и педагогов в области музыкального образования.

Рисунок 1. Нугманова Амина Абдукаримовна (1928-2007)

Как показывают автобиографические материалы Амины Абдукаримовны, любезно предоставленные нам из семейного архива дочерью Баян, становлению ее как творческой, глубоко интеллигентной личности, способствовало воспитание полученное в семье и окружающая среда. Она получила два высших образования, в Китае в городе Урумчи успешно окончила университет, а в 1955 году, после возвращения на историче-

Основная часть. 15 февраля 2018 года Амине Абдукаримовне исполнилось бы 90 лет со дня рождения. Изученные нами диссертация, научно-методические материалы (статьи, пособия, выступления на конференциях и др.), документы и фотографии из семейного архива, прослушанные аудио-видео записи раскрывают ее разносторонний творческий облик.

Нугманова Амина Абдукаримовна (1928-2007) родилась в ауле Бакты Семипалатинской области. В 1930 году, в связи с гонениями со стороны советской власти, весь ее род перебрался в город Шауешелек Синьцзян-Уйгурского автономного района Республики Китай (ныне Китайская Народная Республика).

Детство и юность она провела в Восточном Туркестане. Начальное образование получила в медресе Гуляндам абс-тай Синьцзян-Уйгурского автономного района.

скую родину, поступила в консерваторию имени Курмангазы на класс вокала [6, 1].

В 1961 году, после окончания консерватории, она была приглашена в Казахский государственный женский педагогический институт на должность преподавателя. Долгие годы занимаясь педагогической деятельностью, возглавляла кафедру методики музыкального воспитания.

Рисунок 2. А.А. Нугманова в центре среди членов кафедры

Изученные нами материалы домашнего архива раскрывают ее как разностороннюю личность, обладающей глубокими знаниями, исследовательскими способностями не только в области музыкального воспитания детей и подростков, студенческой молодежи, но знаниями в области фольклористики и традиционной казахской музыки. Практи-

чески, она всю свою жизнь посвятила культурно-просветительской работе, направленную на пропаганду казахского народного музыкального творчества среди населения. Кроме того, она хорошо владела казахским и русским языками, классическим китайским языком, знала арабскую графику и в совершенстве владела методикой преподавания вокала.

Рисунок 3. Фрагмент лекции в «Народном университете» (1975)

Долгие годы она читала лекции в «Народном университете» при доме-музее М.Ауэзова по казахской народной музыке и фольклору. На лекциях-концертах всегда исполнялись казахские народные песни и кюи народных композиторов, произведения устно-поэтического творчества. Исполнителями были известные певцы и музыканты (на фотографии один из фрагментов лекции, 1975 год).

В 1971-1980 годах она вела на казахском телевидении фольклорную музыкальную программу «Гакку». Надо отметить, что данная программа оказывала большое влияние на формирование национального самосознания, уважение и любовь к казахскому музыкальному наследию среди детей и молодежи. Идеи заложенные в данной программе были в дальнейшем реализованы в программах «Назқоңыр» и «Асыл мұра» телеканала «Алатау» [6, С.1].

Амина Абдукаримовна была замечательной певицей и пропагандировала среди населения певческое искусство казахского народа. В Золотом фонде Казахского телерадио хранятся записи исполненных ею более 100 песен в сопровождении народного оркестра имени Курмангазы. В этих записях звучит наполненный добрыми, искренними чувствами ее чистый, нежный и бесконечно проникновенный голос [7, С.1].

Фактологический материал позволяет отметить, что путь в науку у Амины Нугмановой начал складываться еще со студенческой скамьи. Тому пример, опубликованный в 1958 году в стенах консерватории сборник народных песен «Синзян қазақтарының халық әндері» [8, С.18]. В данном сборнике ею представлены народные песни казахов, проживающих в Китае.

Стремление Амины Абдукаримовны к пропаганде казахского традиционного музыкального искусства, народных песен, фольклора, говорит о ее патриотизме, любви к Родине, казахскому народу, а также о большом желании приобщить к этим сокровищам детей и подростков еще советского периода. Изученные научные источники, а также проводимые ею, в тот период, эмпирические

исследования показали огромную воспитательную и образовательную роль казахской народной музыки, в том числе и народных песен на подрастающее поколение. Эти результаты она отразила в ряде опубликованных научных статей [8, С.18], а также в диссертации и автореферате на тему «Вокальное воспитание детей и подростков в казахских общеобразовательных школах» [8, С.9]. Диссертацию она успешно защитила в 1970 году в Москве в научно-исследовательском институте содержания и методов обучения при АПН СССР на получение степени кандидата педагогических наук.

Благодаря ее усилиям, в 1989 году в консерватории имени Курмангазы была открыта кафедра народного пения, которую сама и возглавила. На специальность «Народное пение» стала поступать одаренная молодежь из разных регионов нашей страны. Зная особенности певческих традиций регионов Арки, Семиречья (Жетісу), Сырдарья, она изучала эти особенности, обучала и воспитывала молодое поколение исполнителей региональным манерам народного пения.

Результаты своих исследований она изложила в научных публикациях, а также в материалах к докторской диссертации, которую в связи с обстоятельствами, к сожалению, не смогла защитить при жизни. Дочь Баян, в 2009 году издала ее в виде монографии «Қазақтың әншілік дәстүрі» [10, С.240].

Таким образом, проведенный нами небольшой обзор научной деятельности А.Нугмановой подтверждает факт становления и роста ее как ученого, который всегда мог преодолевать самые сложные научные вершины, доказывать и подтверждать на практике достоверность полученных научных результатов.

Возвращаясь к кандидатской диссертации А.Нугмановой мы хотели бы отметить ее значимость и особый научный вклад в развитие школьного музыкального образования казахских детей. Следует отметить, что такого рода научное исследование было впервые проведено ею еще в советский период.

Обратимся более подробней к содержанию и к ключевым направлениям диссертации,

с целью подтверждения актуальности изложенных проблем и способов их решения.

Автор, совершенно правильно поднимает проблему качества проведения урока пения (Ш.Б. – в настоящее время урок музыки). Она пишет, что «на уроках пения школьники в основном овладевают нотной грамотой, тогда как перед учителем должна стоять другая главная цель – научить детей понимать музыку, наслаждаться ею, развивать их музыкальный слух, хороший вкус и наряду с этим, прививать и хорошие вокальные навыки. Все это требует от учителей пения научного подхода к преподаванию предмета и умелого применения достижений музыкальной педагогической науки на практике, что приведет к повышению: воспитательного значения урока и к достижению его основной цели» [8, С.3].

С этой целью в диссертации автор показывает результаты проведенного многолетнего педагогического исследования, которые дали возможность разработать и научно обосновать методическую систему вокального воспитания детей и подростков в казахских общеобразовательных школах. Первая глава «Музыкально-эстетическое воспитание казахских детей в дореволюционную эпоху» состоит из 6 разделов.

В них освещаются труды выдающиеся средневековых, ученых аль Фараби и Султан Увейс Жалайри, сыгравших огромную роль в формировании методов музыкально-эстетического воспитания многих поколений казахских детей, которые и сегодня, в наше время, не потеряли своего научного и практического значения [8, С.4; 9, С.15-17]. Остановимся на некоторых разделах данной главы.

В разделе «Художественное отражение жизни народа в его песенном творчестве» автор приводит высказывания дореволюционных ученых о своеобразии и богатстве казахской музыки. В разделе «Семейная педагогика» она отмечает, что «песенная культура казахского народа характеризуется не только большим содержанием и развитостью исполнительского мастерства у певцов, но и большим влиянием на воспитание подрастающего поколения» [8, С.5-6].

В следующих разделах главы освещаются:

– прогрессивное влияние русской демократической культуры на развитие народного образования в Казахстане во второй половине XIX века, тесно связанное с именем великого просветителя казахского народа Ибрая Алтынсарина и его педагогической деятельностью [9, С.66-72];

– музыкально-эстетические воззрения классика казахской литературы, великого поэта и композитора Абая Кунанбаева, где одной из многогранных сторон таланта Абая является его песенное творчество, в которых переплетаются мудрые педагогические наставления молодому поколению [9, С.73-86].

Вторая глава «Теоретические основы научной методики вокального воспитания» также состоит из ряда разделов. В начале главы автор говорит о том, что «приобретенные в раннем возрасте навыки, являются самыми прочными» и если эти навыки не исправлять с самого начала, то в дальнейшем это будет вызывать большие сложности для правильного музыкального развития ребенка. При этом, слуховые навыки школьников, являются основой, фундаментом их будущего музыкального развития. Поэтому роль учителя велика в раннем музыкальном воспитании детей, которое подтверждается рядом исследований выдающихся педагогов-музыкантов [8, 9].

В разделе «Учение И.П. Павлова об условных рефлексах и музыкальное воспитание детей» автор, проведя теоретический анализ, указывает на величайшее значение учения физиолога И.П. Павлова в музыкальной педагогике. Главное в том, что выработка «ряда положительных условных рефлексов» в процессе обучения стимулируют гармоничное музыкальное развитие детей [8, 9].

В разделе «О певческом аппарате детей», на основе анализа, автор раскрывает особенности детского голосообразующего аппарата, функция которого тесно связана с их эмоциональными переживаниями. Доказывает, что «детский голосовой аппарат отличается от взрослого большей хрупкостью,

неустойчивостью, потому что он постоянно растет, изменяется». В этом плане неправильное «обращение с голосовым аппаратом» ребенка может испортить «не только голос, но и отрицательно сказаться» на всем развитии его организма [8, 9; 9, С.198].

В разделе «**О певческом дыхании**» автор теоретически обоснуя эту важнейшую функцию певческого процесса, указывает на эффективные методы обучения детей правильному дыханию в процессе пения, которые разработаны и экспериментально изучены советскими учеными-музыкантами. Кроме того, предлагает свои дополнительные авторские методы воспитания певческого дыхания у школьников [8, 10].

В конце главы она обращает внимание читателей «на особенность артикуляции и фонетических особенностей казахского языка». Указывает, «что процессе работы над артикуляцией надо обращать внимание не только на певческую установку артикуляционного аппарата, но и на необходимость следить за фонетической чистотой языка». Можно согласиться с утверждением автора о том, что «правильное произношение детей в процессе пения не только вырабатывает хорошую дикцию, но и прививает детям любовь и уважение к родному языку, способствует формированию правильной речи» [8, 11].

Особую ценность имеет третья глава диссертации, где даны методические рекомендации по вокальному воспитанию детей и подростков. В ней нашли освещение требования, которые должны предъявляться учителям пения казахских школ. «Если учитель разносторонне развит, сам является хорошим исполнителем, глубоко знает основы вокальной науки и умеет использовать ее разнообразные средства, то он принесет огромную пользу этому благородному делу» [8, 12] – так отметила автор требования к учителю, преподающему урок музыки.

В этой же главе даются рекомендации учителю музыки [9, С.132-203]:

– по наблюдению и определению голосовых данных у учащихся, развитию и охране детских голосов;

– по музыкальной одаренности детей,
– о методах работы над дикцией, артикуляцией звуков, уделяется особое внимание произношению в процессе пения;

– о методах работы над выразительностью исполнения песен;

– об особенностях мутационного периода развития детей и методам проведения занятий пением с подростками в период мутации;

– о бережном отношении к певческому аппарату и гигиене детского голоса;

– по работе с детьми, не имеющими «достаточно развитого музыкального слуха».

Здесь же автор предлагает разнообразные вокальные упражнения и распевки. Уделяет особое внимание правилам певческой техники, положению корпуса в процессе пения, составлению певческого репертуара и многому другому.

Как видим, А.Нугманова обосновав с позиций физиологии, психологии особенности певческого развития детей и подростков дает методические рекомендации по вокальному воспитанию учащихся на уроках музыки. Придерживаясь принципов дидактики, рекомендует руководствоваться индивидуальным подходом, подбирать репертуар в соответствии с принципами от простого к сложному, постепенности и последовательности в развитии певческих навыков. Указывая на то, чтобы песенный репертуар был интересным, художественным, содержательным она разработала методику певческого воспитания учащихся, дала рекомендации для учителей по организации учебно-воспитательного процесса на уроках музыки. Особое внимание уделила народным песням, так как они, по ее словам «воспитывают детей в духе любви к своей родине, родному языку, к родной музыке» [8, 14].

Заключение. Подводя итог вышесказанному считаем, что кандидатская диссертация А.Нугмановой является научным трудом, где впервые были подняты проблемы певческого воспитания детей и подростков средствами казахского народного песенного творчества. Автор своим исследованием доказала их значимость не только в обучении пению,

но и в воспитании их личностных качеств на уроках музыки. Так как, в советский период, в начале 70-х годов прошлого столетия Амина Абдукаримовна Нугманова была одной из первых кто защитил весомый научный труд

как диссертация, мы считаем, что ее можно по праву назвать первым ученым-педагогом Казахстана, которая расширила границы музыкального воспитания и образования детей в школах с казахским языком обучения.

Список использованной литературы

1. Закон «Об образовании» Республики Казахстан от 27 июня 2007 г. № 319-III ЗРК. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319>.
2. Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205>.
3. Статья Главы государства. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. 12 апреля 2017 г. http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya.
4. Государственная программа «Мәдени мұра» – Культурное наследие Казахстана. <http://www.madenimura.kz/ru/government-program-madenimura/programs-madenimura/>.
5. Мемлекеттік бағдарлама. Халық тарих толқынында. <http://e-history.kz/kz/contents/view/331>.
6. Семейный архив Баян Нугман.
7. Нугманова Амина – казахские народные песни. <https://www.discogs.com/Amina-Nugmanova-kazahskie-narodnye-pesni-pesni/release/8150303>.
8. Нугманова А.А. Вокальное воспитание детей и подростков в казахских общеобразовательных школах. Автореф. дис... канд. пед. наук. – М., 1970. – 18 с.
9. Нугманова А.А. Вокальное воспитание детей и подростков в казахских общеобразовательных школах. Дис... канд. пед. наук. – М., 1970 – 204 с.
10. Нұғман Ә. Қазақтың әншілік дәстүрі /Әмина Нұғман. – Алматы: Арыс, 2009. – 240 б.
11. Кульманова Ш.Б. Теория и практика воспитания младших школьников средствами казахской народной музыки. – Алматы: Ғылым. 1999. – 352 с.

References

1. Zakon «Ob obrazovanii» Respubliki Kazahstan ot 27 iyunya 2007 g. № 319-III ZRK. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319>
2. Ob utverzhdenii Gosudarstvennoj programmy razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan na 2016-2019 gody. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205>
3. Stat'ya Glavy gosudarstva. Vzglyad v budushchee: modernizaciya obshchestvennogo soznaniya. 12 aprelya 2017 g. http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya
4. Gosudarstvennaya programma «Madeni mara» – Kul'turnoe nasledie Kazahstana. <http://www.madenimura.kz/ru/government-program-madenimura/programs-madenimura/>
5. Memlektetik bagdarlama. Halyk tarih tolkynynda. <http://e-history.kz/kz/contents/view/331>
6. Semejniy arhiv Bayan Nugman.
7. Nugmanova Amina – kazahskie narodnye pesni. <https://www.discogs.com/Amina-Nugmanova-kazahskie-narodnye-pesni-pesni/release/8150303>
8. Nugmanova A.A. Vokal'noe vospitanie detej i podrostkov v kazahskih obshcheobrazovatel'nyh shkolah. Avtoref. Diss... kand.ped.nauk. – М., 1970 – 18 s.
9. Nugmanova A.A. Vokal'noe vospitanie detej i podrostkov v kazahskih obshcheobrazovatel'nyh shkolah. Diss... kand.ped.nauk. – М., 1970 – 204 s.

10. Nugman A. Kazaktyn anshilik dasturi / Amina Nuguman. – Almaty: Arys, 2009. – 240 b.
11. Kul'manova SH.B. Teoriya i praktika vospitaniya mladshih shkol'nikov sredstvami kazahskoj narodnoj muzyki. – Almaty: Fylym. 1999. – 352 s.

Аңдатпа

Кульманова Ш.Б., Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан).

Әмина Нұғыманова: ғылыми-зерттеушілік, педагогикалық және орындаушылық қызметі // Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Мақала – ғалым, педагог, музыкант Ә.Нұғымановаға арналған. Ол – шығармашылығы мол тұлға және қазақ қалық әндерді керемет орындаушысы. Қазақ теле- радио дидар қорында оның орындауында 100 астам әндері бар. Көп жылдар бойы Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институты вокал пәні бойынша оқытушы және кафедра меңгерушісі болып жұмыс жасаған. Оның күшімен, 1989 жылы Құрманғазы атындағы консерваториясында «Халық әні» кафедрасы ашылып, кафедра меңгерушісі болып тағайындалды. Барлық жылдары қазақ халық музыкалық өнерін насихаттауымен мәдени-ағартушылық қызметін атқарды. Қазақ және орыс тілдерін, қытайдың классикалық тілін, араб графикасын жақсы білген, сонымен бірге вокал әдістемесін мүлтіксіз меңгерген. Жазған еңбектерінің көбісін қазақ әншілік дәстүрі негізінде балалар мен жеткеншектерді вокал тәрбиесің проблемаларын шешуге арнаған. Жалпы орта мектеп тәжірибесіне ұсынған өзінің балаларды вокалды тәрбиелеу әдістемесінің тиімділігі мен нәтижелілігі.

Түйін сөздер: Нұғыманова Әмина, ғалым, педагог, музыкант, диссертация, қорғау, оқышылар, әдістеме, вокалды тәрбиелеу.

Abstract

Kulmanova Sh., Kazakh State Women's Training University (Almaty, Kazakhstan).

Amina Nugmanov – the scientist-teacher: scientific contribution to development of music education of Kazakhstan // Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

Article is devoted to Nugmanova A. – to the scientist, the teacher, the musician. She is a creative person, the remarkable performer of national songs. In Kazakhteleradio fund there are about 100 songs in her execution. I have for many years worked at the Kazakh state women's teacher training college as the vocal teacher and the manager of department. Thanks to her efforts, in 1989 in conservatory named after Kurmangazy the department of national singing which it has headed has been open. All years she was engaged in cultural and educational activity, directed to promotion of the Kazakh folk musical art. Well knew Kazakh and Russian languages, classical Chinese, knew the Arab graphics, perfectly knew a technique of teaching a vocal. She has devoted the majority of the works to a problem of vocal education of children and teenagers on the basis of the Kazakh song creativity. The technique of vocal education of children offered by her is effective and acceptable in practice of comprehensive school.

Key words: Nugmanova Amina, scientist, teacher, musician, technique, vocal education.

МРНТИ:12.81.67

ТУРАРБЕКОВА Л.В.

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

НАЦИОНАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ПУБЛИЧНОЕ ПРОСТРАНСТВО

Аннотация

В статье описаны основы концепции и терминологические особенности проекта «Многоаспектное исследование истории, проблем и перспектив внедрения международных образовательных проектов в Республике Казахстан» по грантовому финансированию Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2018-2020 гг. по приоритету ««Мәңгілік ел» (образование XXI века, фундаментальные и прикладные исследования в области гуманитарных наук)», группы исследователей Института Сорбонна-Казахстан и Университета Сулейман Демирель. Описаны методологические и терминологические нововведения, такие как «публичное пространство» и «трансверсальность», указана их актуальность. Используя новейшие подходы, а также казахстанские и зарубежные теоретические источники, автор предлагает модернизировать сам подход к понятию «национальное образование». Статья завершается приглашением к сотрудничеству заинтересованных специалистов в области философии, психологии, педагогики, экономики и права образования.

Ключевые слова: система национального образования Республики Казахстан, международные образовательные проекты, публичное пространство; коммуникационные практики; трансверсальность.

Введение. С февраля 2018 года Институт Сорбонна-Казахстан при Казахском национальном педагогическом университете имени Абая начал реализацию проекта «Многоаспектное исследование истории, проблем и перспектив внедрения международных образовательных проектов в Республике Казахстан» по грантовому финансированию Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2018-2020 гг. по приоритету ««Мәңгілік ел» (образование XXI века, фундаментальные и прикладные исследования в области гуманитарных наук)» группы исследователей Института Сорбонна-Казахстан и Университета Сулейман Демирель.

Актуальность и своевременность исследования в складывающейся в системе национального образования Республики Казахстан тенденции на интернационализацию несомненна. Действительно, глобальные процессы в современном образовании повсюду в мире, включенность Республики Казахстан

в Болонский процесс требуют глубокого понимания их значения для полноценного и адекватного реагирования на них системы национального образования. Международные образовательные проекты, такие как, прежде всего, флагман в этой области Назарбаев университет, а также проекты подобные Институту Сорбонна-Казахстан, являются веянием времени, ответом на глобальные вызовы. Как отмечает Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в своем произведении «Эра независимости»:

«Создание условий для роста человеческого капитала стало приоритетной задачей государства с момента обретения Казахстаном независимости. Ставка на развитие человеческого потенциала для повышения конкурентоспособности нации принесла свои плоды» [5, С.281]

Глава государства подчеркивает, что образование является приоритетной сферой в деле модернизации общественного сознания:

«(...) культ образования должен быть всеобщим. И тому есть жесткая и ясная причина. Технологическая революция ведет к тому, что в ближайшие десятилетия половина существующих профессий исчезнет. Такой скорости изменения профессионального облика экономики не знала ни одна эпоха» [6].

Таким образом, проект «Многоаспектное исследование истории, проблем и перспектив внедрения международных образовательных проектов в Республике Казахстан» актуален как с точки зрения внутренних потребностей страны во возвращении собственного человеческого потенциала, так и с точки зрения потребности в конкурентоспособных кадрах с точки зрения тенденций к глобализации образования.

Новизна проекта состоит в определенных теоретических и концептуальных предпосылках, на основании которых строится организация проекта. В частности, мы предлагаем рассматривать национальное образование не только как социальный институт, направленный на передачу знаний будущим поколениям, но и как публичное пространство и сферу коммуникации.

Национальное образование как социальный институт и публичное пространство. Прежде всего, система национального образования видится авторами не только как социальный институт, основным предназначением которого является передача знаний, умений и навыков молодому поколению, но она видится авторами как публичное пространство. В чем отличие? Типовое определение понятия «образование», принятое еще в 1999 году на всем постсоветском пространстве, гласит:

«Образование – процесс воспитания и обучения в интересах человека, общества, государства, ориентированный на сохранение и передачу знаний новым поколениям в целях обеспечения устойчивого социально-экономического развития, постоянного совершенствования нравственного, интеллектуального, эстетического и физического состояния личности и общества» [4].

Несмотря на прошедшее время, данное определение не изменило своей сути. Закон

РК «Об образовании» дает следующее определение (ст.1, пп.9-1):

«Образование – непрерывный процесс воспитания и обучения, осуществляемый в целях нравственного, интеллектуального, культурного, физического развития и формирования профессиональной компетентности» [3].

При этом сам термин «*публичное пространство*» не относится только лишь к урбанистике. В целом в европейской трактовке термина принято различать «публичные пространства», употребляемые во множественном числе (в русском языке эквивалентом такому использованию термина было бы гораздо более понятное «место общественного пользования») и «публичное пространство» как единичное, используемое с определенным артиклем [12].

Данный термин имеет отношение к политической философии, а также, с недавнего времени, к наукам о коммуникации. Ханна Арендт, например, связывает понятие «публичное пространство» со специфической способностью человека к деятельности и действию [1]. Хабермас, в свою очередь, употребляя термин «публичная сфера», воспринимает последнюю как сферу виртуальной коммуникации, которая формирует собственно субъекта:

«Нам необходимо допустить, что сам субъект формируется в качестве субъекта, способного говорить и действовать только лишь в отношении с актом взаимного признания; поскольку только лишь его способность к коммуникации, иначе говоря способность говорить (и действовать) формирует его как субъекта». [13 – мой перевод Т.Л.]

Таким образом, речь идет не о физическом пространстве, но о социальной и коммуникационной практике, формирующей субъекта и подразумевающей определенную форму коммуникации. Таково первое концептуальное обоснование проекта и один из базовых терминов исследования: *национальное образование есть публичное пространство, являющееся социальной и коммуникационной практикой, обладающей определенной формой.*

Исходя из данного принципа, группа исследователей проекта «Многоаспектное исследование истории, проблем и перспектив внедрения международных образовательных проектов в Республике Казахстан» стремится *инициировать активный трансверсальный диалог между представителями ведущих вузов Казахстана и Западной Европы*, который создаст новые прецеденты в деле международного научного сотрудничества в области высшего образования и подготовки кадров. В русском языке термин «трансверсальность» является одним из математических терминов. Этимологически термин происходит от латинского *trans + versalitis* («мобильный», «легко поворачиваемый») и описывает, между прочими, свойство неиерархизированной системы, перпендикулярного пересечения элементов системы, факт принадлежности сразу к нескольким системам. Термин метафорически использовался французскими философами-постструктуралистами Жилем Делезом и Феликсом Гваттари в двухтомнике «Капитализм и шизофрения» с целью описания моделей знания – древовидной (моделью которой выступает древо знаний Декарта) и ризоматической (моделью которой выступают формы живого, как, например, ризома, корни травы). Трансверсальность свойственна ризоматической модели, которой свойственны определенные характеристики:

– Связи и гетерогенность: связи в ризоматической модели характеризуются своей гетерогенностью «(...) любая точка ризомы может быть связана с другой точкой, и олжна быть с ней связана»;

– Множественность: «(...) собственно принцип организации множества как такового, не нуждающийся в единстве для формирования системы»;

– Не-значащий обрыв: «ризомы может быть оборвана, разбита в любом месте»;

– Де-картография, де-калькомания: противопоставление карты кальке, копии, эквивалент противопоставлению процесса мышления репрезентативному образу, свойственному древовидному типу знания [12].

Исходя из значения термина «трансверсальность», мы не ставим целью обмен педагогическим опытом, то есть не ограничиваемся только лишь сферой так называемой педагогики. Проект «Многоаспектное исследование истории, проблем и перспектив внедрения международных образовательных проектов в Республике Казахстан» затрагивает философские, культурные, экономические, политические и правовые аспекты образования. Проведение международных научных мероприятий с приглашением иностранных специалистов поможет представителям казахстанских вузов проанализировать и внедрить определенные практики. При этом сами специалисты могут не являться собственно педагогами, но представителями разных научных отраслей и направлений. Единой ключевой концепцией здесь выступает образование как таковое, а осмысление его аспектов будет предоставлено непосредственно участникам обмена.

Данный проект предполагает организацию трехступенчатого цикла международных научных мероприятий с приглашением к сотрудничеству экспертов по трем основным направлениям проекта:

– «Философско-политические аспекты международных образовательных проектов»;

– «Экономическая роль международных образовательных проектов в глобальном мире»;

– «Правовые и административные аспекты создания международных образовательных проектов и пути их реализации».

Каждая ступень проекта реализуется в течение одного года, соответственно первая – в течение 2018 года, вторая – в течение 2019 года и третья – в течение 2020 года. Каждая ступень подразделяется, в свою очередь, на три подступени, включая в себя проведение одной международной конференции, международного круглого стола и международного семинара с приглашением специалистов в каждой области. Таким образом, исследование носит фундаментально-прикладной многоаспектный характер, что отражено в названии самого проекта.

Заключение. Проблема модернизации национального образования Республики Казахстан, столь актуальная в наши дни, предполагает поиск новых подходов к исследованиям в данной области. Мы полагаем, что предлагаемые нами методологические и терминологические нововведения, а также круг авторов, выходящий за рамки собственно педагогических исследований, помогут нам в решении заявленной задачи. Группа исследователей проекта «Многоаспектное исследование истории, проблем и перспектив внедрения международных образовательных проектов в Республике Казахстан» предлагает всем заинтересованным лицам, вне за-

висимости от их рода деятельности, принять участие в данном проекте.

Национальное образование как публичное пространство нуждается во введении новых коммуникационных практик, что предполагает не только коммуникацию в собственно техническом значении данного термина, но коммуникацию как процесс, как модель межсубъективных отношений. В процессе такого диалога мы собираемся прийти к определенным выводам, которые помогут нам в создании рекомендаций в прикладной сфере реализации международных образовательных проектов.

Список использованных источников

1. Арендт Х. Vita Activa или о деятельной жизни – СПб, Алетея, 2000.
2. Гройс Б., Публичное пространство: от пустоты к парадоксу – Litres, 2017.
3. Закон Республики Казахстан «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.05.2018 г.) https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747#pos=0;0
4. Модельный закон «Об образовании» от 03.04.1999 г., 13-я Межпарламентская ассамблея государств – участников СНГ <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=7782>
5. Назарбаев Н.А. Эра независимости – Астана, 2017. – 508 с.
6. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya
7. Хабермас Ю. Структурное изменение публичной сферы: Исследования относительно категории буржуазного общества – М.: Весь Мир, 2016. – 344 с.
8. Хабермас Ю. Примирение через публичное употребление разума. Замечания о политическом либерализме Джона Роулса // Вопросы философии. – 1994. – № 10.
9. Хабермас Ю. Теория коммуникативного действия (Фрагменты) – Пер. А. Б. Рахманова // Личность. Культура. Общество: журнал. – 2004, № 1 (21), с. 303-312.
10. Юдин Г.Б. Рецензия на книгу: Хабермас Ю. Структурная трансформация публичной сферы: Исследования относительно категории буржуазного общества // Философия. Журнал Высшей школы экономики. – 2017. – Т. I, № 1. – С. 123–133.
11. Brudny, M.-I. «La sphère privée selon Hannah Arendt», Champ psychosomatique, vol. no 27, no. 3, 2002, pp. 9-12.
12. Deleuze, G., Guattari, F., Mille plateaux, – Paris: Editions de minuit, 1980.
13. Habermas J., Sociologie et théorie du langage (conférences de 1970-1971, éd. all. en 1984), trad. R. Rochlitz, – Paris, Armand Colin, 1995, p. 73.
14. Paquot, T. «Introduction», L'espace public. – Paris: La Découverte, 2009, pp. 3-9.
15. Wolton, D., Penser la communication. – Paris: Flammarion, 1997.
16. Wolton, D., Communiquer c'est vivre. Entretiens avec Arnaud Benedetti. – Paris: Cherche-midi, 2016.

References

1. Arendt H. «Vita Activa ili o deyatel'noj zhizni» – SPb, Aletejya, 2000.
2. Grojs B., «Publichnoe prostranstvo: ot pustoty k paradoksu» – Litres, 2017.
3. Zakon Respubliki Kazahstan «Ob obrazovanii» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 16.05.2018 g.) https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747#pos=0;0
4. Model'nyi zakon «Ob obrazovanii» ot 03.04.1999 g., 13-ya Mezhpaparlamentskaya assambleya gosudarstv – uchastnikov SNG <http://www.cis.minsk.by/page.php?id=7782>
5. Nazarbaev N.A. «E'ra nezavisimosti» – Astana, 2017. – 508 s.
6. Nazarbaev N.A. «Vzglyad v budushchee: modernizaciya obshchestvennogo soznaniya» http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya
7. Habermas YU. Strukturnoe izmenenie publichnoj sfery: Issledovaniya otnositel'no kategorii burzhuaznogo obshchestva» – M.: Ves' Mir, 2016. – 344 s.
8. Habermas YU. Primirenje cherez publichnoe upotreblenie razuma. Zamechaniya o politicheskom liberalizme Dzhona Roulsa // Voprosy filosofii. – 1994. – № 10.
9. Habermas YU. Teoriya kommunikativnogo dejstviya (Fragmenty) – Per. A. B. Rahmanova // Lichnost'. Kul'tura. Obshchestvo: zhurnal. – 2004, № 1 (21), s. 303-312.
10. YUdin G.B. Recenziya na knigu: Habermas YU. Strukturnaya transformaciya publichnoj sfery: Issledovaniya otnositel'no kategorii burzhuaznogo obshchestva // Filosofiya. Zhurnal Vysshej shkoly e'konomiki. – 2017. – T. I, № 1. – S. 123–133.
11. Brudny, M.-I. «La sphère privée selon Hannah Arendt », Champ psychosomatique, vol. no 27, no. 3, 2002, pp. 9-12.
12. Deleuze, G., Guattari, F., Mille plateaux, Paris : Editions de minuit, 1980.
13. Habermas J., Sociologie et théorie du langage (conférences de 1970-1971, éd. all. en 1984), trad. R. Rochlitz, Paris, Armand Colin, 1995, p. 73.
14. Paquot, T. «Introduction», L'espace public. – Paris: La Découverte, 2009, pp. 3-9.
15. Wolton, D., Penser la communication. Paris : Flammarion, 1997.
16. Wolton, D., Communiquer c'est vivre. Entretiens avec Arnaud Benedetti. Paris : Cherche-midi, 2016.

Аңдатпа

Турарбекова Л.В., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан).

Ұлттық білім қоғамдық кеңістік ретінде // Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2018-2020 жылдарға арналған гранттық қаржыландыруға арналған «Қазақстан Республикасындағы халықаралық білім беру жобаларын жүзеге асырудың тарихын, проблемаларын және келешегін көп қырлы зерттеу» жобасының тұжырымдамасы мен терминологиялық ерекшеліктерін негіздейді. «Могилик Ел» (XXI ғасырдың қалыптасуы, гуманитарлық ғылымдардағы іргелі және қолданбалы зерттеулер), Сорбонна-Қазақстан институтының және Сулейман Демирель университетінің зерттеушілер тобы. «Қоғамдық кеңістік» және «көлденеңдік» сияқты методологиялық және терминологиялық жаңалықтар сипатталған, олардың өзектілігі көрсетіледі. Соңғы көзқарастарды, сондай-ақ қазақстандық және шетелдік теориялық көздерді пайдалана отырып, автор «ұлттық білім беру» ұғымына жаңа көзқарасты жаңғыртуды ұсынады. Мақала мүдделі мамандардың философия, психология, педагогика, экономика және білім беру саласындағы ынтымақтастығына шақырады.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасының ұлттық білім беру жүйесі, халықаралық білім беру жобалары, қоғамдық кеңістік; байланыс практикасы, көлденеңдік.

Abstract

Turarbekova L., Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan).

National education as a public sphere // Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

The article describes the conceptual bases and the terminological features of the project "Multidimensional Research of History, Problems and the Perspectives of Introduction of the International Educational Projects in the Republic of Kazakhstan" grant financing of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan 2018-2020 on a priority "Mangelik el" (formation of the 21st century, basic and applied researches in the field of the humanities) of the group of researchers of Sorbonne-Kazakhstan Institute and the Suleyman Demirel University. Methodological and terminological innovations such as "public space" and "transversality" are described, their relevance is indicated. Using the latest approaches, as well as Kazakhstani and foreign theoretical sources, the author proposes to modernize the approach to the concept of "national education". The article concludes with an invitation to cooperation of interested experts in the field of philosophy, psychology, pedagogy, economics and law of education.

Key words: system of national education of the Republic of Kazakhstan; international educational projects; public space; communication practices; transversality.

МРНТИ 14.35.07; 14.35.05

КАКИМОВА Л.Ш.¹, СМАНОВА А.С.²

^{1,2}Казахский национальный педагогический университет имени Абая
(Алматы, Казахстан)

**АНИМАЛИСТИЧЕСКИЕ ОБРАЗЫ И СИМВОЛЫ В ИСКУССТВЕ
КАК ЭЛЕМЕНТЫ КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ**

Аннотация

Сохранение и трансляция богатейшего духовного и культурного наследия казахского народа является одним из ключевых в идее «Мәңгілік ел», нацеленная и ориентированная на будущее для дальнейшего процветания государства и общества. Ценностно-ориентированные мировоззренческие ориентиры наложили отпечаток на культурный и генетический код нации и ментальность традиционной культуры. Сегодня наша цель – систематизация исследований по сохранению наследия прошлого, приумножения культурного потенциала, воспитания подрастающего поколения в духе патриотизма, формирования национального сознания и культурных ценностей. В данной статье предпринята попытка показать историческую предрасположенность использования анималистических образов и символов в искусстве, являющиеся предпосылками формирования культурных ценностей. Их роль и место в истории мирового художественного искусства и творческой деятельности способны существенно повысить интерес к национальной культуре и традиционному искусству. И в частном междисциплинарном исследовании устанавливает преемственную связь между ними. Статья подготовлена в ходе работы над научным проектом по грантовому финансированию МОН РК по теме проекта «Возрождение национального сознания и культурных ценностей в контексте идеи «Мәңгілік ел» в высшем художественном образовании» по приоритету «Научные основы «Мәңгілік ел» (образование XXI века, фундаментальные и прикладные исследования в области гуманитарных наук)». Исследования в области культуры, традиций, ценностей в условиях модернизации общества и государства».

Ключевые слова: традиционное искусство, художественная культура, художественное мировоззрение, анималистические образы, звукоидеал, искусство.

Введение. Традиционная художественная культура казахского народа имеет специфическую и своеобразную историю, характеризующуюся ранним началом преклонения природным явлениям. Она интересна и привлекательна для исследования тем, что помимо огромного арсенала материальной и нематериальной культуры, обладает большим духовным и художественным потенциалом, уходящая своими корнями в историческое прошлое (ритуальные действия, наскальные изображения) и творческие формы деятельности (устное народное

творчество, орнамент, элементы декоративно-прикладного искусства, музыка, танец). В данной статье по теме научного проекта была попытка исследовать ракурс возникновения культурных ценностей в музыкальном искусстве казахского народа, истоками которого являются анималистические образы и символы.

Основная часть. Основой искусства и культуры древних народов, заселявших территорию нынешнего Казахстана, считается звериный стиль и анималистический тип художественного мировоззрения, истоки кото-

рого восходят к древнейшим временам. Об этом свидетельствуют наличия многих археологических и исторических исследований и раскопок, где фигурки и изображения животных и птиц обожествлялись и определялись как главные фигуранты различных ритуалов и обрядов, произведений творчества.

Для казахского общества характерно было «философствование в нефилософских формах на уровне универсалий мировоззрения», – пишет в своей книге М.Орынбеков, где проводится связь мировоззренческих ориентиров протоказахов с природными и климатическими условиями, жизнью и бытом кочевников с образами и символами, которые впоследствии стали устоявшимися элементами культуры [1, С.12]. Это позволило связать историю и художественное мировоззренческие кочевников с анималистическими образами в искусстве, где на первый план выходят ценности материальной и нематериальной художественной культуры, интонационные особенности и ассоциативные имитации в форме «звукоидеалов» и «звукоподражания» в музыкальном искусстве.

Так, авторы монографии, исследуя устойчивые во времени анималистические образы и мотивы казахской культуры, особое внимание уделили проблемам бытования, сохранения и трансляции нематериального культурного наследия казахов-кочевников [2]. В ней отражается историко-временная, образно-художественная преемственность анималистических образов народного традиционного творчества с современными видами искусства (исполнительская, музыкальная, декоративно-прикладное, устное, художественное творчество, хореография, живопись, современная скульптура, графика, дизайн, кинематография, орнаментика).

Анималистический элемент, как «феномен коммеморации», рассматриваются учеными «идейным ядром» культурного кода современной культуры, в которой акцент ставится именно на произведения изобразительного искусства, и в частности, декоративно-прикладного его вида [3, С.196-198]. Анималистические образы – коня, верблюда, барана, быка, как образно-семантические

основы изобразительного искусства, демонстрируют «брендовые зоообразы современного казахстанского искусства», где «феномен коммеморации» является «способом укрепления и передачи культурной памяти прошлого», – утверждают авторы данной статьи. Они отмечают, что «традиционные зоообразы и неозоообразы животных выполняют в современном изобразительном искусстве Казахстана XXI века многочисленные функции, формируя философско-методологическую основу произведений» [3, С.205].

«Сохранение своей культуры, собственного национального кода, – отмечается в статье президента, – является первым условием модернизации общества и национального самосознания» [4]. Обращение к анималистическим образам казахского народа определяет ее актуальность и объективную данность, так как является объектом культурно-эстетического и художественного потенциала искусства. Посредством их применения и использования в жанрах и видах искусства они создают условия и предпосылки для формирования культурных ценностей.

Среди различных видов искусств именно музыка занимает особое место и роль в жизни каждого человека. Помимо эстетических выражений она может передавать определенные знаки и символы, что в звуковом пространстве развивает «функцию звукового общения» [5, С.372]. Изучая народную традиционную музыкальную культуру и исследуя специфику звукотворчества, ученые Е.Тозыякова, С.Утегалиева и другие отмечают, что «звуковой фон этноса изначально уже был рассчитан на звукоподражание», где «все слова и выражения, исполняемые в характеристике звука и голоса, связаны с звукоподражанием животным и птицам» [6; 7]. Говоря о ментальности музыки, в частности, Е.А. Тозыякова отмечает, что «тембро-акустическое звучание инструментов, тембр и манера имитации голосом, богатая обертонами, импровизационность исполнителей есть основа традиционной музыкальной культуры». «Этнический звукоидеал, – пишет она, – зависит от территориальных,

географических, климатических условий и отражает мироощущение и инструментарий определенного этноса, связь с окружающим миром» [6, С.211-212].

Безусловно, то что все анималистические образы излагались посредством языка жестов, культивирования некоторых обрядов и ритуалов, музицирования, и в процессе исторического развития общества с появлением философии и науки, транслировались через различные жанры и виды искусства (музыкального, изобразительного и поэтического искусства, в хореографии). И, несомненно, через содержание, тематику и программность музыки, они преломлялись в современных жанрах и видах искусства, как опера, симфония, балет, хоровую поэму, сюиту, в музыке к кинофильмам и театральным постановкам.

К теоретическому изучению значения «анималистических образов в искусстве» обращает внимание экскурс в историю возникновения в музыке путей и предположений их возникновения, а также научно-обоснованные исследования в трудах ученых, рассматривавшие народную музыку, как феномен традиционной культуры. Так, изучая феномен «звукоидеал», В.В. Шулин в статье рассматривает ее через импровизационное исполнительство [8]. Автор, изучив работы ученых по проблеме использования инструментов в процессе эволюции традиционных форм музицирования (Д.А. Абдулнасыровой, И.В. Мациевского, С.Николаевой, А.В. Скоробогатченко, С.Субаналиева и других), указал на изменения трактовки отдельных инструментов и своеобразии их сочетаний путем использования электронных и традиционных музыкальных инструментов в совокупности на современном этапе развития искусства. Полагаясь на исследования ученых, которые пользовались данным термином при анализе традиционной музыки, и указывали на него как на «код, посредством которого становится возможным усвоение музыкальной информации в определенной культуре» (по Д.А. Абдулнасыровой), ученый оперирует данным термином позволяющий ему объяснить множество явлений и тенденций в

современной музыки, в частности, в области эстрадной музыки и джаза. На основе интонационной теории музыки Б.В. Асафьева, автор отмечает, что звучание, помимо того, что оно состоит из комплекса «тембральных, технико-исполнительских, артикуляционно-интонационных, гармонических, стилистических» средств, имеет свои «особенности функционирования». При анализе стиля, исполнительской школы, тембра инструмента и голоса он выделяет следующие элементы:

- историко-географический звукоидеал;
- звукоидеал национальной (этнической) музыкальной культуры;
- звукоидеал стиля (направления, жанра, композитора);
- звукоидеал композиторской школы (инструментальной, вокальной);
- звукоидеал инструмента (голоса), имея ввиду фактор звукоподражательности некоторых архаических песнопений голосам животных и птиц;
- синтагму звукоидеала (характерные мотивные и фразовые построения, мелодия, лад, метроритм, интонация, артикуляция, тембр)», которые находятся между собой во взаимосвязи [8, С.156-157]. В.В. Шулин это объясняет тем, что «музыкально-звуковые и эстетические особенности звукоидеалов опосредованно и непосредственно зависят от:
- типологии музыкального мышления и гармонической системы;
- способа передачи музыкального опыта;
- тембра традиционного инструментария (музыкальный строй, наличие инструментов, способы и приемов звукоизвлечения, их сочитания, созвучия, комбинаций созвучий и т.д.);
- тембра голоса (артикуляционные, фонетические, акустические, технические, исполнительские особенности; звукообразование – сила звучности, дыхание, работа резонаторов и т.п.);
- стиля и жанра музыки (академическая, традиционная, джаз и т.п.);
- особенности музыкального языка (артикуляционные, интонационные, метрические, ритмические, гармонические и пр.);

– исполнительских возможностей (индивидуальность и мастерство)» [8].

А также наряду с этим, немаловажное значение имеет трактовка инструментария различными музыкально-исполнительскими школами, на которые указывает автор. Это «творческий почерк» и творческий стиль композитора, эстетические установки исполнительских стилей, школ и традиций, введение в состав ансамблей инструментов «неевропейских музыкальных цивилизаций» (арабских, африканских, индийских). Исследование В.В. Шулина, таким образом, доказывает, что применение нетрадиционного звукоизвлечения, нетрадиционного песнопения, имитации голосам животных и птиц, возможности использования голосовой артикуляции, расширяют новые технические способы игры на современных музыкальных инструментах и трактовку привычных для слуха инструментальных и вокально-певческих функций современной музыки. Все это используется для передачи музыкальной образности и художественной выразительности произведений искусств.

Другим примером касательно того, что звукоподражание есть своего рода приближенность к природным явлениям, приводится в исследовании казахского традиционного и нетрадиционного музыкального творчества в трудах отечественного ученого С.А. Елемановой [9; 10]. Касательно того, что казахский народ создал и развивает собственные национальные музыкальные и поэтические традиции, ученым демонстрируется в хронологическом порядке в изучении и анализе археологических, культурологических и искусствоведческих трудов и документов Б.Сарыбаева, В.Виноградовой, А.Затаевича, А.Жубанова, Б.Ерзаковича, Б.Косбасарова, А.Раимбергенова, П.Аравина и других, музыкальной фонотеки Казахской Национальной консерватории имени Курмангазы.

В своей известной работе автор приводит классификацию традиционной музыкальной культуры, разделив ее на инструментальную и песенную, указав ее носители, формы бытования, значения исполнителей (певцов,

жыршы, акынов-импровизаторов) в становлении и развитии музыкального искусства [9]. Особое место в музыкальном творчестве казахского народа, указывает она, связанная с поэзией и словом, находится импровизационность. В своих исследованиях ученый раскрыла значимость казахских народных музыкальных и музыкально-поэтических традиций; через творчество народных импровизаторов и народных композиторов, указав народные легенды, рассказы, поговорки, пословицы, связанные с музыкой, поэзией, как носителями культурных ценностей, рассказала о происхождении музыкально-исполнительских жанров айтыса, тартыса, бытования жанра «кюй», перечислила жанры песен, терме и прочее.

Это стало предметом дальнейшего исследования в работах современных отечественных исследователей, ученых, музыкантов. Так, в частности, изучая особенность «казахского космоцентризма» и «космогонической мифологии», С.Ш.Аязбекова пишет, что для казахов мир изначально был «музыкально-оформленным и музыкально-структурированным» [11, С.200]. Автор указывает на то, что «определенные ассоциации в символике звуков и есть «жизненная философия казахов», где кочевой образ жизни народа предопределил роль музыкального инструментария. Но, к большому сожалению, многие ценности традиционной культуры в настоящее время, – отмечает С.Ш.Аязбекова, – претерпевают новые формы и «в новых условиях оказываются невостребованными» [11, С.227]. В связи с чем актуальным становится «индивидуальное мироощущение», «умение общаться с другими культурами, не потеряв при этом своего этнического «Я». Автор акцентирует на том, что в поиске своей самобытности именно «национальные интересы, – то обязательное условие, которое исключительно значимо для формирования новой этноидентичности» [11, С.238]. Это означает о важности формирования своих национальных интересов и национальной идеологии (С.Аязбекова). И, чтобы сохранить наследие прошлого, приумножить культурный потенциал, необходимо изучать

и систематизировать исследовательский материал в данном аспекте. Поэтому так важно проводить программу, нацеленную на сохранение культурных ценностей, где фундаментальную роль играет именно традиционная культура, составляющая духовный и культурный код нации. Накопленный и имеющийся эмпирический и практический опыт исследования художественной культуры, наличие национальной школы композиторского творчества и богатейший музыкальный материал, позволяют сохранить и приумножить культурный и духовный потенциал современного музыкального искусства, где могут параллельно развиваться и сосуществовать в сотрудничестве традиционные формы творчества наряду с основными тенденциями мировой культуры [12].

Таковыми своеобразными формами являются синтез и сплав различных течений и направлений современной академической музыки с традиционно-народной. В них прослеживаются совмещение национально-искусства с характерными для западноевропейских традиций особенностями. Среди переложений казахской традиционной музыки инструментальных и вокальных жанров, следует назвать обработки народных кюев, сделанные А.Гуревичем; народные мотивы в исполнении на домбре в сопровождении компьютерной обработки А.Енсеповым, на скрипке – Ж.Серкебаевой. Применение этнического вокала в передачи древнетюркского горлового пения в исполнении этно-фольклорной группы «Тұран»; союза домбры и кобыза – группы «Саз отау», кобызового квартета «Арт-дала», фольклорно-этнографического ансамбля «Қоныр», этно-фольклорной группой «Тұран», рок-групп – «Ұлытау», «Үркер» и других. Уже в новой современной трактовке возродились версии кюя «Ортеке» и «Қара жорға» в исполнении этно-фольклорной группы «Тұран», песен «Қарлығаш», «Көкшолақ», «Қараторғай» – этно-фольклорных групп «Керулен», «Қаракат»; танец «Аққу» в постановке Болат Аюханова и другие [2, С.433-469].

Во многих произведениях используются не только анималистические образы, но и интонационные мотивы и имитации, со-

ставляющие «звукоидеал» музыкальной культуры казахского народа. В авторских альтернативных программах по музыке анималистические образы находят свое присутствие не только в программных сочинениях и наименованиях тем разделов и четвертей (темы четвертей «Тұлпар», «Аққу» по программе «Елім-ай» М.Балтабаева; программа «Мұрагер» А.Раимбергенова), а также в музыкально-методическом материале школьных уроков музыки (песни по единой теме «Ән-күй – халық қазынасы /Песни и кюи – сокровища народа» программы Ш.Кульмановой и других) [13-14]. Звуковое и интонационное подражание животным, выразительные и изобразительные особенности восприятия музыки в передаче художественного образа того или иного тотема становятся главным средством музыкального языка и художественной содержательности текста. Следовательно, анималистические образы и символы обеспечивают художественную правдивость произведений искусства, сакральность, значимость и их почитание. Музыкальный опыт и наблюдения убеждают, что применение их в практике преподавания музыки – важное, необходимое воздействие на слуховые способности и воображение, развитие художественно-музыкального сознания, на формирование музыкальной культуры на основе целостного представления об искусстве, которые непосредственно влияют на формирование культурных ценностей и национального сознания подрастающего поколения казахстанской молодежи.

Заключение. В целом, приоритетной задачей модернизация общественного сознания является сохранение идентичности своей национальной культуры в совокупности знаний об истории и культуры народа, философии и мировоззренческих ориентиров, развития духовных и нравственных ценностей, уважения народных традиций и обрядов. В этом ключе анималистические образы и символы искусства являются преодпосылками формирования культурных ценностей, которые подлежат дальнейшему исследованию в контексте идеи «Мәңгілік ел».

Список использованных источников

1. Орынбеков М. Предфилософия протоказахов. – Алматы: Өлке, 1994. – 207 с.
2. Хазбулатов А.Р., Султанова М.Э., Шайгозова Ж.Н. Анималистическая вселенная казахской культуры в диаграмме эпох: Монография. – Астана: КазНИИК, 2017. – 560 с.
3. Кульсариева А.Т., Шайгозова Ж.Н., Султанова М.Э. Феномен коммеморации в практике KAZART XXI века (на примере традиционных анималистических образов) // Педагогика и психология. – 2017. – № 1(30). – С. 196-206.
4. Статья Главы государства «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания" от 12 апреля 2017 года. Режим доступа: //http://vkolibrary.kz/docs/ruhani_jangiru_rus.pdf (Дата обращения: 20.11.17 г.).
5. Боров Ю. Эстетика. Изд-е 2-ое. – М.: Политиздат, 1975. – 399 с.
6. Тозыякова Е.А. Традиционная культура мира в музыкальной культуре Горного Алтая (на материале творчества А.А. Тозыякова) // Диалог культур: поэтика локального текста. Материалы IV международной научно-практической конференции. Горно-Алтайск: РИО ГАГ, 9-12 сентября 2014. – 338 с.
7. Утегалиева С. Представление о звуке и музыке в специальной музыкальной терминологии тюркских народов // Музыкальная академия. – Москва: Композитор, 2009. – № 4. – С. 160-165.
8. Шулин В.В. Термин «звукоидеал» и практика его применения в современном музыковедении // Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств. – 2011. – № 2. – С. 155-160.
9. Еламанова С.А. Казахское традиционное песенное искусство. – Алматы, 2000. – 188 с.
10. Еламанова С.А. Наследие тюркской культуры (исторический образ казахской традиционной музыки). – Алматы: Кантана-пресс, 2012. – 408 с.
11. Аязбекова С.Ш. Картина мира этноса: Коркут-ата и философия музыки казахов: Монография, изд. 2-ое. – Астана, 2011. – 284 с.
12. Кузбакова Г. Звуковое пространство в Казахстане на рубеже XX и XXI веков: развитие национальной культуры и современные интеграционные процессы // Тенденции и перспективы культурной интеграции: матер. междунаучно-практ. конф. (27-28 ноября, 2014) – Астана: ТОО «Идан», 2014. – 418 с.
13. Балтабаев М.Х. Педагогическая культурология: Учебное пособие. РИК КАО им. И. Алтынсарина. – Алматы, 2000. – 268 с.
14. Кульманова Ш.Б. О полифункциональности казахской народной музыки // Музыкальное образование в Казахстане: Учебное пособие для студентов высших и средних учебных заведений. Вып. I. / Сост. Р.Р. Джердималиева, А.А. Момбек, З.Р. Ахметова. – Алматы, 2004. – 272 с.

References

1. Orynbekov M. Predfilosofiya protokazahov. – Almaty: Өлке, 1994. – 207s.
2. Hazbulatov A.R., Sultanova M.E., SHajgozova Zh.N. Animalisticheskaya vseleynaya kazahskoj kul'tury v diagramme e'poh: Monografiya. – Astana: KazNIK, 2017. – 560 s.
3. Kul'sarieva A.T., SHajgozova Zh.N., Sultanova M.E'. Fenomen kommemoracii v praktike KAZART XXI veka (na primere tradicionnyh animalisticheskikh obrazov) // Pedagogika i psihologiya. – 2017. – №1(30). – S. 196-206.
4. Stat'ya Glavy gosudarstva «Bolashakqa baғdar: Ruhani zhaңgyru» "Vzglyad v budushchee: modernizaciya obshchestvennogo soznaniya" ot 12 aprelya 2017 goda. Rezhim dostupa: //http://vkolibrary.kz/docs/ruhani_jangiru_rus.pdf (Data obrashcheniya: 20.11.17g.)
5. Borev YU. E'stetika. Izd-e 2-oe. – M.: Politizdat, 1975. – 399s.

6. Tozyyakova E.A. Tradicionnaya kul'tura mira v muzykal'noj kul'ture Gornogo Altaya (na materiale tvorchestva A.A. Tozyyakova) // Dialog kul'tur: poe'tika lokal'nogo teksta. Materialy IV mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Gorno-Altajsk: RIO GAG, 9-12 sentyabrya 2014. – 338s. – S. 211-214.
7. Utegalieva S. Predstavlenie o zvuke i muzyke v special'noj muzykal'noj terminologii tyurkskih narodov // Muzykal'naya akademiya. – Moskva: Kompozitor, 2009. – № 4. – S. 160-165.
8. Shulin V.V. Termin «zvukoideal» i praktika ego primeneniya v sovremennom muzykoznanii. // Vestnik Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta kul'tury i iskusstv. – 2011. – № 2. – S. 155-160.
9. Elamanova S.A. Kazahskoe tradicionnoe pesennoe iskusstvo. – Almaty, 2000. – 188s.
10. Elamanova S.A. Nasledie tyurkskoj kul'tury (istoricheskii obraz kazahskoj tradicionnoj muzyki). – Almaty: Kantana-press, 2012. – 408s.
11. Ayazbekova S.Sh. Kartina mira e'tnosa: Korkut-ata i filosofiya muzyki kazahov: Monografiya, izd.2-oe. – Astana, 2011. – 284s.
12. Kuzbakova G. Zvukovoe prostranstvo v Kazahstane na rubezhe XX i XXI vekov: razvitie nacional'noj kul'tury i sovremennye integracionnye processy // Tendencii i perspektivy kul'turnoj integracii: mater. mezhd.nauchno-prakt.konf. (27-28 noyabrya, 2014) – Astana: TOO «Идан», 2014. – 418s.
13. Baltabaev M.H. Pedagogicheskaya kul'turologiya: Uchebnoe posobie. RIK KAO im. I. Altynsarina. – Almaty, 2000. – 268s.
14. Kul'manova Sh.B. O polifunktional'nosti kazahskoj narodnoj muzyki // Muzykal'noe obrazovanie v Kazahstane: Uchebnoe posobie dlya studentov vysshih i srednih uchebnyh zavedenii. Vyp.I. / Sost. R.R. Dzherdimalieva, A.A. Mombek, Z.R. Ahmetova. – Almaty, 2004. – 272s. – S.93-96; 188-190.

Аңдатпа

Какимова Л.Ш.¹, Сманова А.С.², ¹⁻²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан).

Мәдени құндылықтар элементі өнердегі анималистік бейнелер мен символдар // Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Қоғам мен мемлекеттің келешегінің гүлденуіне мақсатты бағдарланған қазақ халқының бай мәдени және рухани мұраларын сақтап, жеткізудің бірден-бір кілті «Мәңгілік ел» идеясы болып отыр. Дәстүрлі мәдениет діліндегі құндылыққа бағдарланған дүниетанымдық бағыттардың әсері ұлттың генетикалық және мәдени кодын қалдырды. Бүгінгі біздің мақсат өткен мұраларымызды сақтап, мәдени әлеуетімізді көтеріп, болашақ жастарды тәрбие беруде рухани отансүйгіштікке, мәдени құндылықтар мен ұлттық санамен жүйелеп, зерделеу болып табылады. Бұл мақалада анималистік бейнелерді пайдалану арқылы өнердегі символдардың тарихи орналасуының көрсеткіштеріне алғықадамдар жасалынады. Олардың ролі мен әлемдік көркем өнер тарихындағы шығрмашылық іс-әрекеттерге қабілетті дәстүрлі өнер мен ұлттық мәдениетке қызығушылықтарын көтереді. Өзіндік пәнаралық зерттеулерде де өзара байланыстардың сабақтастығын құрады. Бұл мақалада, жоғары көркемдік білім берудегі ұлттық сана мен мәдени құндылықтардың «Мәңгілік Ел» идеясы контекстінде өркендеуі тақырыбындағы ғылыми жоба басым бағыты «Мәңгілік Ел» ғылыми негіздері (XXI ғасырдың білімі, гуманитарлық ғылымдар саласындағы іргелі және қолданбалы зерттеулер) негізінде дайындалды. Қоғам мен мемлекетіміздің жаңғыру жағдайындағы дәстүрлер мен мәдени құндылықтар зерттеледі.

Түйін сөздер: дәстүрлі өнер, көркем мәдениет, көркемдік дүниетаным, анималистік бейнелер, мінсіз дыбыс, өнер.

Abstract

Kakimova L.Sh.¹, Smanova A.S.², ¹⁻²Kazakh National Pedagogical University named after Abai (Almaty, Kazakhstan).

Animalistic images and symbols in art as elements of cultural values //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

The preservation and translation of the richest spiritual and cultural heritage of the Kazakh people is one of the key in the idea of «Mangilik el», aimed and future-oriented for the further prosperity of the state and society. Value-oriented world outlooks have left their imprint on the cultural and genetic code of the nation and the mentality of traditional culture. Today our goal is to systematize research on preserving the legacy of the past, increasing cultural potential, educating the younger generation in the spirit of patriotism, forming national consciousness and cultural values. In this article, an attempt is made to show the historical predisposition to use animalistic images and symbols in art, which are prerequisites for shaping cultural values. Their role and place in the history of world art and creative activity can significantly increase interest in national culture and traditional art. And in a private interdisciplinary study establishes a continuum link between them. The authors believe that the reference to them and their use as an object of the cultural, aesthetic and artistic potential of art are elements of the formation of cultural values that are widely used and common in the traditional art of the Kazakh people. The article was prepared in the course of work on a scientific project on grant financing of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan on the theme of the project No. AP 05130242 «Revival of national consciousness and cultural values in the context of the idea of «Mangilik el» in higher art education» on priority «Scientific foundations «Mangilik el» (education XXI century, fundamental and applied research in the humanities)» on the sub-priority «Fundamental and applied research in the field of socio-economic and human sciences. Research in the field of culture, traditions, values in the conditions of modernization of society and the state».

Key words: traditional art, artistic culture, artistic outlook, animalistic images, sound-ideal, art.

МРНТИ14.07.05; 02.51.45

КОШЕРБАЕВА Г.Н.¹, БЕЙСЕМБАЕВА А.А.²

^{1,2} *Казахский университет международных отношений
и мировых языков имени Абылай хана
(Алматы, Казахстан)*

**СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К НРАВСТВЕННО-
ПАТРИОТИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ**

Аннотация

В статье рассматриваются современные подходы к нравственно-патриотическому воспитанию подрастающего поколения в свете реализации программной статьи президента Н.Назарбаева «Рұхани жаңғыру» – взгляд в будущее. Модернизация и инновационное развитие, пересмотр ценностей, отношения к жизни, переосмысление и трансформация в сознании общества являются приоритетными направлениями современной жизни. Выделены главные задачи современной жизни – раскрытие способностей каждого ребенка, воспитание порядочного и патриотического человека, личности, готовой к жизни в высокотехнологичном, конкурентном мире. Где одним из направлений модернизации общественного сознания является работа по формированию чувства патриотизма. Показаны общенаучные,

общепедагогические и специфические принципы, а также основные компоненты казахстанского патриотизма. Проанализированы исследования ученых в сфере нравственно-патриотического воспитания подрастающего поколения, основанных на гуманистических началах, способствующих созданию социально-психологической атмосферы взаимного доверия, взаимного сотрудничества, актуализирующие положительные мотивационные ресурсы обучения и воспитания. Сделаны выводы о том, что работу по патриотическому воспитанию следует начинать с изучения методической литературы, которая сегодня позволяет с разных сторон подойти к вопросам патриотического воспитания, подобрать формы и методы работы, наиболее соответствующие конкретным условиям работы.

Ключевые слова: воспитание, нравственность, патриотизм, духовность, личность, нравственно-патриотическое воспитание, модернизация, ценность.

Введение. В свете происходящих глобальных перемен, остро встают вопросы о том, насколько мы как общество конкурентоспособны, сумеем ли выжить, как сохранить свою национальную идентичность, как эти перемены отразятся на подрастающем поколении, что для этого необходимо, какой путь выбрать? И неудивительно, что все эти вопросы возникают в сознании каждого, а потому так своевременно на первый план выходит программная статья президента Н.Назарбаева «Рұхани жаңғыру» – взгляд в будущее, включающее в себя 6 специальных проектов: «Туған жер», «Сакральная география Казахстана», «Казахстанская культура в современном мире», «100 новых учебников», «Перевод казахского языка на латинскую графику», «100 новых лиц», которые реализуются по четырем базовым подпрограммам: «Атамекен», «Тәрбие және білім», «Рұхани қазына» и «Ақпарат толқыны». Как видно из Программы это пересмотр ценностей, отношения к жизни, переосмысление и трансформация в сознании общества. Модернизация и инновационное развитие – единственный путь, который сегодня позволит нам стать конкурентным обществом в мире XXI-го века [1].

В условиях решения этих стратегических задач важнейшими качествами личности становятся инициативность, способность творчески мыслить и находить нестандартные решения, готовность обучаться в течение всей жизни. Все эти навыки формируются с детства, которые четко отражены в направлениях Программы [2].

Главные задачи современной жизни – раскрытие способностей каждого ребенка, воспитание порядочного и патриотического человека, личности, готовой к жизни в высокотехнологичном, конкурентном мире.

Одним из направлений модернизации общественного сознания является работа по формированию чувства патриотизма. Патриотизм начинается с любви к своей земле, к своему аулу, городу, с малой родины «Туған жер».

В жизнь современного образования активно вошло воспитание казахстанского патриотизма. Знакомство с бытом и культурой родного края, способствующая нравственно-эстетическому воспитанию юного поколения, становлению их гражданственности, формированию высоких патриотических убеждений, активной жизненной позиции воспитанников, а знакомство с героическим прошлым и героическими делами современников, приобщает к культуре и умственному труду, способствует формированию характера и воспитанию гражданских качеств подрастающего поколения.

Патриотическое воспитание подрастающего поколения – одна из самых актуальных задач нашего времени. Развитие идеи патриотизма (как системы идей и ценностей) связано с именами Аристотеля, Платона, Цицерона, французских материалистов XVIII века, немецких философов, русских революционеров-демократов, казахских просветителей: Ч.Валиханова, А.Кунанбаева, И. Алтынсарина и др.

Патриотизм предполагает гордость достижениями и культурой своей Родины, желание сохранять её характер и культурные особенности и идентификацию себя с другими членами нации, готовность подчинить свои интересы интересам страны, стремление защищать интересы Родины и своего народа.

Исторический источник патриотизма – веками и тысячелетиями закреплённое существование обособленных государств, формировавшее привязанность к родной земле, языку, традициям. В условиях образования наций и национальных государств патриотизм становится составной частью общественного сознания, отражающего общенациональные моменты в его развитии.

Нравственные заповеди Абая, как и Ч.Валиханова и И.Алтынсарина, явились отражением нравственной жизни казахов, а любовь к простому народу определила его гражданское и нравственное кредо, положенное в основу разработанных им нравственно-этических идей: формирование нравственных принципов и нравственных норм поведения в процессе самой жизни в противовес религиозному учению о «божественной предопределённости морали». «Среда, эпоха: гражданское законодательство и образ жизни людей – источник общих предпосылок нравственности. Абай осознаёт прямую зависимость нравственного формирования личности от социальной среды: «человека формирует эпоха. И если кто стал безнравственным, то в этом виноваты и его современники» [3].

Огромные изменения произошли в сознании людей в последние десятилетия в плане нравственных ценностей, отношения к событиям нашей истории. Социальная дифференциация общества, девальвация духовно-нравственных ценностей оказали негативное влияние на общественное сознание большинства социальных и возрастных групп, и в первую очередь молодежи. Усилился процесс снижения воспитательного воздействия культуры, искусства, образования – важных факторов формирования патриотизма. Среди молодого поколения

более заметной стала утрата традиционного понятия патриотизма, произошла утрата идеологических ценностей, патриотическое и интернациональное воспитание находятся в процессе перестройки в новых социально-экономических условиях.

Объективные и субъективные процессы, происходящие в обществе, существенно обострили национальный вопрос. Как следствие, патриотизм порой перерождается в национализм, утрачивается истинное значение и понимание интернационализма.

В обществе исказились представления о патриотизме, доброте, великодушии. Изменилось и отношение людей к Родине. В сознании людей материальные ценности доминируют над духовными. Из-за духовно-нравственного искажения и не понимания происходящего и не желания жить в таких условиях происходит такое явление как «утечка мозгов». Однако все эти трудности не должны стать причиной приостановки патриотического воспитания. Духовное возрождение, духовно-нравственное воспитание – это и есть тот шаг к возрождению ценностей, которые вызывают чувство патриотизма.

Именно нравственно-патриотическое воспитание является одним из важнейших элементов общественного сознания, именно в этом основа жизнеспособности любого общества и государства, преемственности поколений. Поэтому формирование личности ребенка невозможно без воспитания с детских лет уважения к духовным ценностям.

Нравственно-патриотическое воспитание в настоящее время стало одним из самых сложных направлений по ряду причин: многоаспектность понятия «патриотизм» в современном мире, отсутствие концепции, теоретических и методических разработок (характерной особенностью многих исследований является обращение лишь к отдельным аспектам проблемы). Обращаясь в прошлое можно отметить, что советская педагогика рекомендовала формировать у детей основы коллективизма, патриотизма, интернационализма. В наше время ведущие исследователи проблем нравственного

воспитания конституирующими основами нравственного воспитания считают формирование эмоционально-положительного отношения к людям разных национальностей, воспитание любви к Родине, толерантного и гуманного отношения к людям, природе, окружающему миру, восприятие нравственно-волевых качеств, формирование основ культуры общения с близкими людьми, значимыми взрослыми, сверстниками, воспитание культуры поведения [4].

В педагогической науке и практике школы осуществляется поиск оптимальных условий, форм и методов патриотического воспитания подрастающего поколения. Проблемы патриотического воспитания изучались в разных аспектах. Формирование политической культуры учащихся рассматриваются (К.К. Жампеисова, Ю.Г. Наумова, Е.З. Батталханов и др.); определяются условия формирования гражданского (Ж. Макатова, С.Б. Омарова и др.), нравственно-правового (А.А. Калужный, В.В. Трифонов, Л.К. Керимов и др.) воспитания школьников, теоретические и практические аспекты (А.Калмырзаев, У.Касенов, Р.Касымова, Л.Ахметова, С.Дьяченко, К.Менлибаев и др.).

Говоря о казахстанском патриотизме важно отметить его отличительные особенности как четкий социальный адрес, реальный объект патриотизма – Отечество; Казахстан – наш общий дом; критичность по отношению к отдельным сферам социальной, духовной и политической жизни республики, непримиримость к отжившему; развитая приверженность к его символике.

Основными компонентами казахстанского патриотизма многие ученые, исследователи выделяют: эмоционально-чувственный и гражданско-поведенческий. В эмоционально-чувственном компоненте важный акцент делается на создании равных прав и возможностей граждан республики, привитии уважительного отношения к истории и культуре этносов, проживающих на ее территории, показе сопричастности государства судьбе каждого из этносов в этот конкретно-исторический период. Основная функция этого компонента – интегративная. Интегратив-

ный потенциал здесь реализуется на таких идеях, как общность Отечества, сопричастность всего населения его судьбе, уникальность, неповторимость Отечества в мировом сообществе, необходимость бережного отношения к нему во имя ныне живущих и будущих поколений. Общенациональные идеи, апеллирующие к эмоционально-чувственному компоненту: «Казахстан – наш общий дом», «Наше великое историческое прошлое». Особо значимы эти идеи для предотвращения возможных социальных, этнических, конфессиональных конфликтов; общественно-политическая стабильность в Казахстане – уникальный опыт мирового сосуществования множества этносов; инициатива республики по упрочению интеграции в постсоветском пространстве.

О важности приобщения ребенка к культуре своего народа написано много, поскольку обращение к отеческому наследию воспитывает уважение, гордость за землю, на которой живешь. Поэтому с детства важно ребенку прививать знания и изучение культуры, традиций своих предков. Именно акцент на знание истории народа, его культуры поможет в дальнейшем с уважением и интересом относиться к культурным традициям других народов.

Таким образом, нравственно-патриотическое воспитание детей является одной из основных задач образовательного учреждения. Для формирования чувства патриотизма очень важно давать детям начальные знания о Родине, базисные представления о нашей стране, народе, обычаях, истории, культуре.

Следует подчеркнуть, что в настоящее время выходит достаточно много методической литературы по данному вопросу. Зачастую в ней освещаются лишь отдельные стороны нравственно-патриотического воспитания детей в конкретных видах деятельности, и нет стройной системы, отражающей всю полноту данного вопроса. Видимо, это закономерно.

Основными ценностными ориентациями школьников являются: подлинный патриотизм, верность своему делу, чести, высокая дисциплина, ориентация на ответственное и преданное отношение своему Отечеству.

Данные ценности в структуре личности школьника определяют его психологическую готовность, инициативу, решительность, самостоятельность, храбрость, мужество, духовную силу, отсюда можно сделать вывод, что патриотическое чувство играет важную функциональную роль, которая проявляется в следующем:

- является системообразующим и самоорганизующим фактором духовного развития личности;
- обуславливает функционирование мотивационной системы;
- является источником духовности;
- дисциплинирует личность, способствует свободному подчинению общеобязательным человеческим требованиям;
- означает обретение человеком смысла собственного существования.

Все это способствует выявлению некоторых принципов воспитательного воздействия:

- гуманистическое понимание процесса формирования патриотизма (ориентация на общечеловеческие ценности с учетом специфики деятельности);
- выдвижение самовоспитания как одного из решающих механизмов становления духовно-профессиональных качеств личности школьника;
- соотношение индивидуального и общественного в формировании патриотического чувства;
- сохранение в памяти и приумножение лучших традиций народа;
- соотношение эмоционального и рационального в воспитании чувств через гуманитаризацию образования в сочетании с гуманизацией воспитательного процесса.

В формировании патриотического чувства можно руководствоваться также общенаучными, общепедагогическими и специфическими принципами.

Общепедагогические – взаимосвязь обучения и воспитания, учебной и внеучебной работы, единство и взаимосвязь субъектов и объектов учебно-воспитательного процесса, его локальная обусловленность, межпредметные связи.

Специфические – целостный подход к

формированию у школьников стремления и готовности к защите Родины, концентризм, систематичность и непрерывность в патриотическом воспитании в сочетании с разнообразными видами общественной деятельности. Данные задачи решаются во всех видах детской деятельности: на занятиях в школе, в играх, в труде, в быту – так как не только воспитывают в ребенке патриотические чувства, но и формируют его взаимоотношения в социуме.

Уровень представлений детей о патриотизме во многом зависит от того, какое содержание (доступность и количество материала для восприятия и понимания) отобрано учителем, какие методы используются, как организована предметно-развивающая среда в его окружении.

Следует учитывать, что ребенок воспринимает окружающую его действительность эмоционально, поэтому патриотические чувства к родному краю, к родной стране у него проявляются в чувстве восхищения. Такие чувства не могут возникнуть после нескольких занятий. Это результат длительного, систематического и целенаправленного воздействия на ребенка. Воспитание детей осуществляется ежесекундно, на занятиях, мероприятиях, праздниках, в игре и в быту. Работа строится таким образом, чтобы она проходила через сердце каждого ребенка. Любовь маленького ребенка к Родине начинается с отношения к самым близким людям – отцу, матери, бабушке, дедушке, с любви к своему дому, улице, на которой он живет, детскому саду, школе, городу или поселку.

В связи с происходящими реформами в системе образования, модернизацией школьного образования особое значение приобретает педагогическая деятельность, направленная на развитие интереса и любви к родному краю, умение отражать все это в продуктивной деятельности, формирование эстетического отношения к окружающей действительности, обучение основам труда и формирование представлений о социальных проблемах своего края, воспитание духовно-нравственных чувств ребенка, воспитание уважения и любви к своему дому, знакомым и друзьям.

Работа по патриотическому воспитанию проходит с широким использованием

педагогических средств: иллюстративных материалов, художественной литературы, музыкальных произведений и предметов народно-прикладного искусства, видеоматериалов. При этом с сочетанием разнообразных методов и интеграции видов деятельности детей. При отборе произведений важно руководствоваться общими принципами: доступность по содержанию и форме, привлекательность, яркость, эмоциональная насыщенность. Знакомство с двором, улицей, районом, где живет ребенок, способствует формированию у него представлений о родном городе, его устройстве, истории, достопримечательностях. Необходимо побуждать детей к творческой деятельности, чтобы их знания и впечатления находили отражение в играх, рисовании, лепке, аппликации, чтении стихов, рассматривании книг, пении, сочинении рассказов.

Работу по патриотическому воспитанию следует начинать с изучения методической литературы, которая сегодня позволяет с разных сторон подойти к вопросам патриотического воспитания, подобрать формы и методы работы, наиболее соответствующие конкретным условиям работы.

В настоящее время большое значение приобретает поиск и разработка инновационных подходов к патриотическому воспитанию.

Главной целью в патриотическом воспитании школьников выступает закладывание основ нравственной личности с активной жизненной позицией и с творческим потенциалом, способной к самосовершенствованию, гармоничному взаимодействию с другими людьми. Патриотическое воспитание включает в себя решение задач не только нравственного, но и трудового, интеллектуального, эстетического, а также физического воспитания. При определении образовательных-воспитательных факторов, воздействующих на формирование и развитие патриотизма личности, можно опираться на три направления, выделенные в концепции этнокультурного образования: институциональное (детский сад, школы, гимназии, лицеи, колледж, вузы и др); внеинституциональное (курсы, библиотеки, средства массовой информации, культурные организации, центры, общественные организации, религиозные организации и т.д.); неформальное

(обучение и воспитание в семье, общение в кругу друзей, знакомых, соседей и др.). Не отрицая и то, что на формирование патриотизма влияют и биологические и другие социальные факторы. Наоборот, учитывая все эти особенности, акцентировать на воздействие образовательно-воспитательной сферы как определяющей основы формирования патриотизма личности. Ибо воспитание направляет развитие, оно главная сила в формировании личности и осуществляется в процессе образования.

В патриотическом воспитании сегодня, как известно, определились две основные взаимосвязанные стороны: первая – воспитание специфическими средствами патриотизма; вторая – приобщение учащихся к такому социальному нравственному опыту, как защита Отечества, в основе которого лежит любовь к Родине.

Воспитать патриота своей Родины – ответственная и сложная задача, решение которой начинается в дошкольном возрасте. Плановая, систематическая работа, использование разнообразных средств воспитания, общие усилия детского сада, школы и семьи, ответственность взрослых за свои слова и поступки могут дать положительные результаты и стать основой для дальнейшей работы по патриотическому воспитанию.

И вполне очевидным становится то, что два совершенно равных понятия, как «патриотизм» и «нравственное воспитание» являются очень значимыми в жизни каждого человека, каждого гражданина своей страны. Для кого-то это смысл жизни, для кого-то просто одно из личностных самовыражений человека. Не стоит забывать, что все люди разные, совсем не похожи друг на друга: у каждого своя история и свой менталитет, но у каждого в душе, мы более чем уверены в этом, живет огонек патриота, человека, который с самого рождения и до самой смерти верит в свою Родину, в ее силы, верит в ту землю, на которой родился! [5].

И, возможно, что благодаря мероприятиям нравственно-патриотического характера, реализованным в условиях школы, школьники, ставшие взрослыми, в зависимости от сферы своей деятельности и социального статуса станут настоящими патриотами своей страны.

Список использованной литературы

1. Статья Главы государства «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания". – Астана, 12 апреля 2017 г.
2. Государственная программа по патриотическому воспитанию граждан Казахстана на 2006-2008 гг. //Указ Президента РК от 24.08.2006г. № 42.
3. Бейсембаева А.А. Патриотическое воспитание школьников средствами казахского героического эпоса: Монография. – Алматы, 2015. – 215 с.
4. Агапова И., Давыдова М. Патриотическое воспитание в школе. – М.: Айрис-пресс, 2002.
5. Кошербаева Г.Н. Диалог культур как миропонимание новой эпохи //Сборник Международной научно-практической конференции «Культура. Наука. Творчество. – Минск: Белорусия, 2017. – С.286-292.

References

1. Stat'ya Glavy gosudarstva «Bolashakka bagdar: Rukhani zhan'gyru» "Vzglyad v budushchee: modernizatsiya obshchestvennogo soznaniya". – Astana, 12 aprelya 2017g.
2. Gosudarstvennaya programma po patrioticheskomu vospitaniyu grazhdan Kazahstana na 2006-2008gg. //Ukaz Prezidenta RK ot 24.08.2006g. № 42.
3. Bejsembaeva A.A. Patrioticheskoe vospitanie shkol'nikov sredstvami kazahskogo geroicheskogo e'posa. Monografiya. – Almaty, 2015. - 215s.
4. Agapova I., Davydova M. Patrioticheskoe vospitanie v shkole. – M.: Ajris-press, 2002.
5. Kosherbaeva G.N. Dialog kul'tur kak miroponimanie novej e'pohi //Sbornik Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Kul'tura. Nauka. Tvorchestvo. – Minsk: Belorusiya, 2017. – S. 286-292.

Аңдатпа

Кошербаева Г.Н¹, Бейсембаева А.А², ^{1,2}Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті (Алматы, Қазақстан).

Жас ұрпаққа адамгершілік пен патриоттық тәрбие берудің жаңа жолдары //Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Мақалада Қазақстан Президенті Н.Назарбаевтың «Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласының аясында жас ұрпаққа адамгершілік және патриоттық тәрбие берудегі қазіргі заман көзқарастары қарастырылған. Бүгінгі кездегі қоғамның санасын жаңғырту және инновациялық дамыту, құндылықтарды қайта қарастыру, өмірге деген көзқарасы, қазіргі өмірдің басым бағыттарын сараптау және түрлендіру болып табылады. Қазіргі өмірдің міндеттерін негізгі мақсаты – әр баланың қабілеттерін ашу, жоғары технологиялар саласында өмір сүруге білімін лайықты ету және патриот адам ретінде тәрбиелеу. Патриоттық сезімді қалыптастыру бойынша жұмыс жасау ол қоғамдық сананы жаңғырту бағыттарының бірі болып табылады. Мақалада ғылыми, жалпы педагогикалық және арнайы принциптері, сондай-ақ Қазақстандық патриотизмнің негізгі компоненттері көрсетілген. Оқыту мен тәрбиелеу барысында ғалымдар ғылыми-зерттеулерін талдау арқылы жас ұрпақтың әлеуметтік-психологиялық атмосферадағы өзара сенімдікті құрастырады, гуманистік принциптерге негізделген өзара ынтымақтастыққа үлес қосып, адамгершілік және патриоттық тәрбие саласындағы мотивациялық ресурстарды өзектендіру жұмысын атқарады. Патриоттық тәрбие жөніндегі мәселелер мен нақты жұмыстарды бүгінгі кезде барлық тараптардан, әдістемелік әдебиеттерді зерттеуден, патриоттық тәрбие беру қолайлы нысандар мен әдістерді таңдау арқылы бойынша басталуы тиіс екені қорытындыланған.

Түйін сөздер: білім беру, мораль, патриотизм, рухани, тұлғалық, адамгершілік және патриоттық тәрбиелеу, жаңғырту, құндылық.

Abstract

Kosherbaeva G.N¹, Beisembaeva A.A², ^{1,2}Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages. (Almaty, Kazakhstan).

Modern approaches to moral and patriotic education of the younger generation //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

This article considers the modern approaches to the moral and patriotic education of the younger generation in the light of the implementation of the program article of the President N. Nazarbayev "Rukhanizhan'g'irou" – a look into the future. Modernization and innovative development, the revision of values, attitudes towards life, rethinking and transformation in the consciousness of society considers as a priority areas of modern life. The main tasks of modern life have been identified - the disclosure of the abilities of each child, the education of a decent and patriotic person, a person who is ready for life in a high-tech and competitive world. Where one of the directions of modernization of public consciousness is the work on formation of the sense of patriotism. The article also shows the general scientific, general pedagogical and specific principles as well as the main components of Kazakhstan's patriotism. The researches of scientists in the sphere of moral and patriotic education of the younger generation have been analyzed. They are based on humanistic principles, contributing to the creation of a social and psychological atmosphere of mutual trust, mutual cooperation, actualizing the positive motivational resources of education and upbringing. It is concluded that the work on patriotic education should begin with the study of methodological literature, which nowadays allows to approach the issues of patriotic upbringing from different angles and allows to choose the most appropriate forms and methods which are most corresponding to the specific conditions of work.

Key words: education, morality, patriotism, spirituality, personality, moral and patriotic education, modernization, value.

МРНТИ 14.01.07

Б.Ж. ПАРИДИНОВА

*Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті
(Қызылорда, Қазақстан)*

**«РУХАНИ ДҮНИЕТАНЫМ» ҰҒЫМЫНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ
МЕН МАЗМҰНЫ**

Аңдатпа

Рухани дүниетанымның даму мәселесі қоғам дамуының барлық салаларында өзекті болып саналады. Қоғамның рухани дүниетанымын сипаттайтын барлық сапалық белгілер мемлекеттің әлеуметтік құрылысы мен оның идеологиясы, діни және зайырлы көзқарастары, педагогикалық ғылымның дамуы деңгейіне сәйкес өзгеріп отырды. Сондықтан барлық қоғам мүшелерінің рухани дүниетанымы тұлғаның педагогикалық дайындығының маңызды сипаттамалық белгісі болып табылады. Рухани дүниетанымның қалыптасуы мен дамуы жақсылық пен гуманизмнің моральды таңдауы, болашақ мұғалімдердің адамгершілік тұрғысынан дамуы мәселелерімен өзара байланысты. Берілген мақалада «рухани дүниетаным» ұғымының құрылымы мен мазмұны қарастырылады. Берілген мәселе бойынша шетелдік және отандық ғалымдардың көзқарастары, кейбір тұжырымдамалық идеялары талданады. Рухани дүниетанымның заманауи әлемдегі рөлі философиялық және педагогикалық тұжырымдамалар негізінде дәйектеледі.

Түйін сөздер: дүниетаным, дүниетаным түрлері, дүниетаным құрылымы, білім.

Кіріспе. Еліміздің заманауи дамуы кезеңінде әлеуметтік өмірдің маңызды саласы болып табылатын білімнің көмегімен қоғамның рухани дүниетанымының ахуалы қалыптасатыны анық. Отандық білім беру жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде озық мәдени жетістіктерге негізделген рухани құндылықтар қалыптастыру саналады. Міне осы құндылықтар қоғамның рухани дүниетанымын қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады. Қазіргі дамыған ақпараттық технологиялар заманында адамзаттың рухани құндылықтары да өзгеріске ұшырап, рухани дүниетаным құрылымы мен мазмұны да өзгерді. Бұл ахуал өз кезегінде білім жүйесі, парадигмалары мен білім беру басымдықтарының өзгерістеріне әкелді. Білім беру әдістерінің қарқынды дамуымен қатар, өскелең ұрпақтың рухани дүниетанымын қалыптастыруға бағытталған маңызды педагогикалық міндеттер қойылды.

Әдістер. Зерттеу жұмысының әдістемелік және теориялық негізін тақырып бойынша жазылған ғалымдардың еңбектері құрайды. Ұғымды ашу үшін аталмыш еңбектерде қолданылған материалдар назарға алынды. Салыстырмалы тұрғыдан талдайтын әр түрлі тұжырымдамалар және жүйелік-құрылымдық, тарихи-философиялық, институционалды талдау әдістері нәтижелерге жетуге арқау болды.

Негізгі бөлім. Зерттеу жұмысы барысында «рухани дүниетаным» түсінігінің түп тәркініне үңілуге тырысамыз. Жалпы дүниетаным категориясы философиялық түсініктерге негізделі отырып педагогика және психология ғылымдарында кездеседі. Дегенмен, «руханият», «рухани» категориялары әлі күнге дейін толық зерттелмеуіне байланысты ол туралы ғалымдар пікірі әр түрлі. Рухани дүниетанымның құрылымы мен мазмұнының мағынасы адам мен қоғамдық санамен тікелей байланысты деп ойлаймыз. Дүниетаным категориясы Шығыс, Антикалық дәуір философиясында кездеседі. Бірақ, әлемдік философияда, әсіресе, Батыс ойшылдары арасында руханият, рухани дүниетаным түсініктеріне көп мән берілмегендігі байқалады. Сондықтан

ұғымның құрылымы мен мазмұнын дүниетаным түсінігі бойынша айқындағанды дұрыс көрдік.

Дүниетаным адамның рухани өмірінің түрлі қырларының синтезі ретінде қарастырылады: бұл таным және адамның дүниені түсінуі. Дүниетанымның эмоционалды-психологиялық қырларын көңіл-күй мен сезім деңгейінде дүниені сезінуі құрайды. Мәселен, бір адамдар оптимистік тұрғыдан дүниені сезінсе, келесілері пессимистік сезімдерді жақын тұтады. Дүниетанымның танымдық-зияткерлік қырларын дүниеге көзқарас құрайды.

Дүниетаным қоғамдағы адамдардың барлық өмірі секілді тарихи сипатқа ие. Дүниетанымның пайда болуы бірінші тұрақты адамзат қауымдастығының түрі болып табылатын рулық қауымның қалыптасу процесімен байланыстырылады. Оның пайда болуы адамның рухани дамуындағы өзіндік революция болды. Дүниетаным адамды жануарлар әлемінен бөлді. Адамзаттың рухани дамуының тарихы дүниетанымның бірнеше негізгі түрлерін атап көрсетеді. Олардың қатарына мифологиялық, діни, философиялық дүниетаным жатады.

Дүниетанымның дамуындағы тарихи бірінші кезең ретінде мифологиялық дүниетаным саналады. Мифология қоғамда қалыптасқан құндылықтар жүйесін бекітіп, мініз-құлықтың белгілі түрлерін қолдады және ынталандырды. Қоғамдық өмірдің алғашқы қауымдық түрінің әлсіреуіне байланысты миф өз құндылығын жоғалтып, дүниетанымның үстемдік етуші түрінен айрылды.

Дүниетанымның маңызды сұрақтары (дүниенің, адамның пайда болуы, дүниеге келу мен өмір құпиялары және т.б.) басқа түсініктер бойынша беріле бастады. Мәселен, дүниетанымның діни түрі әлемнің тылсым күштеріне сенуге негізделсе, философиялық дүниетаным әлем, адам және олардың өзара қатынастары бойынша жалпы көзқарастардың жүйесін теориялық тұрғыдан түсіндірді.

Жоғарыда атап өткендей, тарихи процестер көзқарасында дүниетанымның үш жетекші түрі ерекшеленеді: мифологиялық, діни, философиялық. Сонымен қатар, дүниетанымның заманауи дамуына байланысты күнделікті, ғылыми, гуманистік дүниетаным түрлері де атап көрсетіледі.

Мифологиялық дүниетаным (гректің *mythos* – аңыз, хикая) дүниеге байланысты эмоциялық-бейнелік және фантастикалық қатынасқа негізделеді. Мифте дүниетанымның эмоционалды бөлігі ақылды, ойға қонымды түсіндірмелеріне басымдық беріледі. Мифология ең алдымен адамның белгісіздік пен түсініксіздіктен туындаған табиғат, ауру, өлім құбылыстарын түсіндіруден бой түзеді. Өйткені алғашында адамзат үшін көптеген құбылыстардың шынайы себептерін түсіну тәжірибесі болмады. Барлық құбылыстардың себеп-салдарлық байланыстары ескерілмей, фантастикалық болжамдар көмегімен түсіндірілді.

Діни дүниетаным (латынның *religio* – діншілдік, киелілік) тылсым күштерге сенімге негізделді. Діннің мифтен айырмашылығы оның қатаң догматизм мен моральдық уағыздар жүйесінің әзірленуінде жатыр. Дін дұрыс, адамгершілік мінез-құлық үлгілерін таратады және қолдайды. Діннің адамдарды біріктірудегі де маңыздылығы үлкен, бірақ оның ролі екіжақты: бір конфессиядағы адамдарды біріктіре отырып, ол көбінесе түрлі сенімдегі адамдарды бөледі.

Философиялық дүниетаным теориялық жүйелердің көрінісі ретінде айқындалады. Философиялық дүниетанымның сипаттамалық белгілері ретінде оның логикалықлығы мен дәйектілігі, жүйелілігі, жинақтаудың жоғары дәрежелілігі саналады. Философиялық дүниетанымның мифологиядан негізгі ерекшелігі ретінде оның ақыл мен сананы жоғары қоюында деп ойлаймыз: егер миф эмоциялар мен сезімге сүйенсе, философия ең алдымен логика мен дәлелділікке негізделеді. Діннен философия еркін ойлаумен ерекшеленеді: кез келген беделді идеяларды сынап отырып философ болып қала береді, ал дінде мұндай жағдай мүмкін емес.

Күнделікті дүниетаным парасатты мағына мен күнделікті тұрмыстағы тәжірибеге сүйенеді. Мұндай дүниетаным стихиялы түрде қалыптасқандықтан, күнделікті тұрмыстағы тәжірибені таза түрде түсіндіру мүмкін емес. Әдеттегідей, адам өзінің дүниеге көзқарастарын мифология, дін, ғылымның нақты әрі дәйекті жүйелеріне сүйену арқылы қалыптастырады.

Ғылыми дүниетаным объективті білімге негізделі отырып, философиялық дүниетаным дамуының заманауи кезеңін көрсетеді. Соңғы бірнеше жүзжылдықтар көлемінде ғылым нақты білімге жету талпынысы барысында «тұманды» философиядан алшақтықты ұстануда. Дегенмен, нәтижесінде ғылым адам және оның қажеттіліктерінен де алшақтады: ғылыми қызметтің нәтижесі тек пайдалы өнім ғана емес, жаппай қырып-жою қаруы, болжай алмайтын биотехнологиялар, бұқараны манипуляциялау тәсілдері де жатады.

Гуманистік дүниетаным әрбір адамзат тұлғасының құндылықтарын, олардың бақытқа жету, бостандық, даму құқықтарын мойындауға негізделеді. Гуманизм формуласына қатысты И.Кант түсінігін былайша қорытуға болады, адам өзге адам үшін пайдаланылатын құрал ретінде мақсатына жететін жаратылыс иесі емес. Адамды өз мүддесіне орай пайдалану адамгершілікке жат; әрбір адам өз мүмкіндіктерін ашуға және жүзеге асыруына барынша жағдай жасау керек. Алайда, мұндай дүниетанымды шынайы бар деп қарастырғаннан гөрі, арман-мұрат ретінде түсінген дұрыс сияқты.

Дүниетанымның әрбір тарихи түрі материалды, әлеуметтік және теориялық-танымдық алғы-шарттарға ие. Ол қоғамның дамуы деңгейіне негізделген әлемнің біртұтас көрінісін сипаттайды. Дүниетанымның түрлі тарихи түрлерінің ерекшеліктері заманауи адамдардың бұқаралық санасында сақталады.

Дүниетанымның құрамдас бөліктеріне келсек. Біздің дүниеге қатынасымыз түрлі білімді біріктіреді. Мәселен, тұрмыстық білім күнделікті өмірге бейімделуге көмектеседі: қатынас орнату, білім алу, мансапқа жету,

отбасын құру. Ғылыми білім деректерді жоғары деңгейде түсінуге мүмкіндік бере отырып теорияларды құрады.

Біздің дүниемен өзара қимылдарымыз эмоцияларға негізделген сезіммен тікелей байланысты және құмарлықпен өзгеріп отырады. Мысалы, адам табиғатқа қарапайым түрде қарай отырып, оның пайдалы және пайдасыз тұстарын белгілеумен қатар, табиғатқа сүйсіне қарайды.

Нормалар мен құндылықтар дүниетанымның маңызды құрамдасы болып табылады. Достық пен махаббат, отбасы мен жақын туыстары үшін адам жалпы мағынадан тыс өмірін тәуекелге салу, үрейді жеңу секілді қимылдарға барып, мұны өз міндеті ретінде санайды. Сенім мен қағидалар адамзат өміріне қоса өрілген негіз секілді. Сондықтан оның әрекеттерге ықпалы білім мен эмоцияларды қоса алғанда әлдеқайда жоғары болады.

Адам әрекеті оның тәжірибелік деңгейін құратын дүниетаным құрылымына енеді. Адам өзінің дүниеге көзқарасын тек ойымен ғана емес, өзінің батыл әрекеттерімен көрсетеді.

Білім мен сезім, құндылықтар мен әрекеттер дүниетаным құрамдасының мына ерекшеліктерін көрсетеді: танымдық, эмоционалдық, құндылықтық және әрекетшілдік. Әрине, бұл бөлініс шартты түрде алынған: құрамдас бөліктер ешқашан таза күйінде кездеспейді. Ой әр-да-йым эмоциялармен әрленеді, әрекеттер адам құндылықтарын жүзеге асырады. Шындығында дүниетаным әрдайым біртұтас, ал оларды бөлшектерге бөлу тек зерттеу мақсаттарында қолданылады [1].

Дүниетаным – бұл жеке (мұнда тек индивид қана емес, даралық, әсіресе тұлғалық мәселесі тұрады) және қоғамдық сананың жоғары түрі. Дүниетаным қатынастар үшін бағдарлар ұсынады. Сондықтан ол біртұтастығын сақтап, даму мен жетілуге ашық болуы қажет. Адам өз дүниетанымы мен дүниеге қатынасы арқылы даралығын айқындап, үнемі дүниетанымдық өзіндік есебін жасап отыруы қажет. Дүниетаным дағдарысы санаға дүниетанымдық плю-

рализм мен релятивизм құндылықтарын енгізу арқылы түрткі болып, авторитарлық және тоталитарлық сана мен ойлауға жалғыз қарсы әрекет болады [2]. Демек, рухани дүниетаным негізі адамның жеке көзқарастарының қалыптасуына байланысты. Қазіргі таңда қоғамдық құндылықтарға сәйкес өмір сүру үшін білімді болу аздық ететіні анық. Адамның рухани байлығы білім дәрежесімен тең түсуі қажет. Жасыратыны жоқ, көпшілігіміз білімді қалай басқаруға, қалай тиімді пайдалануға болатынын ғана ойлап қоямыз. Сонымен қатар, көп оқыған, білімімен өзгелерден ерекшеленіп тұратын зерек, білімдар әрі білімпаз азаматтарды жоғары бағалап жатамыз. Дегенмен, білімдарлық адам рухани дүниетанымының көрсеткіші емес екендігін ұмытпағанымыз жөн.

Дүниетаным адамның дүние мен жеке мені қатынастарын айқындап, маңызды өмірлік сауалдарға жауап беретін сенімдер, мұраттар, білім мен қағидалардың ұйымдастырылған жүйесін қамтиды. Ол тұлғаның рухани әлемінің өзегі ретінде индивидтің әлеуметтенуі процесінде қалыптасатын түсіндірмелік, құндылықтық және қызметтік қырларын өзіне біріктіреді. Дүниетаным ғана қоршаған дүниеге қарсы тұра алатын адам болмысын қоғамдық және рухани субъект ретінде тікелей анықтайды. Дүниетаным адамның өткені, бүгінгі мен болашағын байланыстырып, жеке болмысын ретроспективті және келешегін болжау тұрғысынан бағалауға мүмкіндік береді. Адам дүниетанымының қалыптасуына байланысты уақыт өте келе өз әрекеттеріне жауапкершілік алу дағдысы орын алып, дербестікті иеленеді. Қоғам жастардың дүниетанымының қалыптасуы процесіне, сенімдері, мұраттары мен қағидалары қажетті құндылық нұсқауларының пайдалуына мүдделі. Бұл өз кезегінде қоғамның шынайы болмысы шарттарында азамат және тұлға ретінде бейімделуіне мүмкіндік береді [3].

Мұндай шаралардың ұйытқысы ретінде жоғары мектепте даярланатын педагогикалық кадрлардың рухани дүниетанымын қа-

лыптастыру маңызды саналады. Орта мектептердегі болашақ мұғалімдердің рухани дүниетанымын қалыптастыру жүгі осы жоғары мектеп өкілдеріне артылады. Жалпы бұл процесті табиғаттағы су айналымы секілді өзіндік сызбасын жасап көрсек: Мұғалім (кешегі оқушы, кешегі студент (болашақ мұғалім) → Орта мектеп оқушысы (бүгінгі оқушы, ертеңгі студент (болашақ мұғалім) → Жоғары мектеп оқушысы (бүгінгі ізденуші (студент), болашақ мұғалім) → Мұғалім (кешегі оқушы, кешегі студент (болашақ мұғалім).

В.В. Трушков қалыптастырған тұжырымдама бойынша дүниетаным екі құрылым мен екі түрде тұрады: «Дүниетаным түрлері: жеке (тұлғаның) және қоғамның дүниетанымы. Ол қоғамдық сана, идеология, қоғамның биік арман-мұраттары, қоғамдық ұстанымдар түрлерінде көрініс табады. Дүниетанымның психологиялық және гносеологиялық құрылымдарын қарама-қарсы қойғанға қарағанда, олардың айырмашылықтарын ажырата білу керек. Психологиялық құрылым: бағалау жүйелері, адамның дүниеге қатынасы, өмірлік ұстанымдар таңдауында көрінетін білім, көзқарастар, құндылық бағдарларының жүйесі; білім, сезім, таңдалған ұстанымдарға сенімділік, борыш, міндеттерді сезіну мен адамгершілік өлшемдерін біріктіретін сенімдер; арман-мұраттар. Дүниетанымның қалыптасуына дүниетанымның гносеологиялық құрылымдарының мазмұнын айқындайтын білім маңызды рөл атқарады: физикалық жаратылыстану-ғылыми, биологиялық, математикалық, әлеуметтанулық, эстетикалық, экономикалық және т.б. Бірақ дүниетаным білімнің біржақты жиынтығы емес. Бұл дүниеге көзқарастардың біртұтас жүйесі, дүниеде болып жатқандарды қабылдаудың тұжырымдамалық көріністері. Дүниетанымның теориялық негіздері болып философия саналады» [4].

Философия студент пен қоғамда өмір сүретін болашақ азаматтың дүниетанымын қалыптастырады. Сондықтан оның мағыналық жүгі тек біліммен ғана емес, тәрбие беру бөлшектерімен де тығыз байланы-

сты. Атап өткеніміз жөн, философиялық білімнің әлеуеті өте жоғары. Мәселен, философиялық түсіну әдісін ұстанатын оқыту бағдарламалары бастауыш сыныптарының көптеген көптеген пәндерінің негізіне айналған [5].

Адамның қоршаған дүниеге қатынасының жалпы формалары мен заңдылықтарын зерттейтін философия ілімін оқытуда қоғамдық қатынастарда туындаған көптеген мәселелерді сараптау арқылы орын алады. Философияның негізгі мәселесі адам болып табылғандықтан, сабақ жүргізу барысында философиялық антропология негіздеріне сүйенген жөн. Барлық философиялық мұраны түрлі авторларға тиесілі идеялар жиынтығы десек, әр тұжырымның өзіндік сипатқа ие ерекшеліктері болатындығын ұғынамыз. Студенттер бұл пән арқылы бір ғана ұғымның космологиялық, психологиялық, физикалық, онтологиялық, гносеологиялық аспектілерін қарастыруда түрлі түсініктер қалыптастыруына ықпал етеді. Ал, ойшылдардың түрлі көзқарастары мен идеялары арқылы болашақ мұғалімдердің рухани дүниетанымын қалыптастыруға ықпал жасай аламыз.

Б.В. Сафронов және Л.Н. Дорогова рухани дүние құрылымын былайша сипаттайды: «Тұлғаның рухани дүниесіне алғашында жақындағанда оның келесі маңызды бөлшектерін немесе салаларын айта аламыз: 1. Қоғамдық сананың теориялық деңгейін түрлендіруші рационалдық сала. 2. Сезімдік сала – адамның күнделікті өмірі процесіндегі индивидтің шынайылықты эмоционалды-сезімдік, эмпирикалық игеруі. 3. Ерік ақыл мен сезімнің қоспасы ретінде алғашқы екі саланың тәжірибелік түрде жүзеге асырылуы [6]. Сонымен қатар, олардың пікірінше: «дүниетаным әрдайым тұлғаның өмір мәні туралы сауал бойынша шешімдерімен байланысты» [6, 68 б.]. Қарап отырсақ, аталмыш үш бөлшек өзара тығыз байланысты. Мәселен, рационалдылық дүниені объективті және субъективті тануда ерекше орны бар ақылмен қалыптасады. Білім де осы рационалдылықтың маңызды бөлшегі екендігі анық. Ал білім өз кезегінде қоғам мен адамның рухани дүниетанымының көрсеткіші.

Қорытынды. Сондықтан, рухани дүниетаным адамның дүниеге көзқарасынан туындайтын, барлық деңгейдегі білім беру мекемелері мен қоршаған орта ықпалында қалыптасқан білім негіздеріне сүйенеді. Жоғары білім беру мекемелері барлығын білетін студенттен бұрын сол білгенін тәжірибе жүзінде көрсете алатын, қолынан іс келетін, рухани дүниетаным кеңболашақ мұғалімді тәрбиелеуге тиіс. Қарап отырсақ, қазіргі жас мамандар берілген тапсырманы тез арада бітіріп тастауға тырысады. Әрине, қазіргі заман талабына сай бұл да дұрыс шығар. Бірақ, қоғам үшін білімін әрі қарай шығармашылық тұрғыдан жетілдіретін,

рухани дүниетаным арқылы рухани көзқарас қалыптастыруға қабілетті болашақ мұғалімдерді тәрбиелеу маңызды болып табылады.

Рухани дүниетанымның құрылымы адамзат баласының рухани өміріндегі маңызды құрамдас бөліктері болып табылатын дүние туралы көзқарастар жиынтығы мен білімнен тұрады. Дүние туралы көзқарастар жиынтығын қоршаған орта береді деп ойлаймыз. Дүниетанымның мифологиялық, діни, философиялық, күнделікті, ғылыми, гуманистік түрлері рухани дүниетаным бойынша білім негіздерін қалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Мировоззрение и его структура [Электронный ресурс]: URL: <http://www.grandars.ru/college/filosofiya/mirovozzrenie.html> (дата обращения: 13.10.2017).
2. Хамидов А. Современный цивилизационный ценностный кризис: сущность, причины, масштабы, последствия //Адам әлемі. – 2017. – № 3(73). – С.98.
3. Коянбаева Г. Конкурентоспособная ментальность молодежи в контексте общекультурных ценностей //Адам әлемі. – 2016. – № 1(67). – С.90-91.
4. Философия: Учебное пособие /под ред. В.В.Трушкова. – М.: Былина, 2004. – 213 с.
5. Хабибуллина З. Современное вузовское философское образование //Адам әлемі. – 2016. – № 3(69). – С.38.
6. Сафронов Б.В., Дорогова Л.Н. Мир человека. – М.: Мысль, 1975. – 206 с.

References

1. Mirovozzrenie i ego struktura [Elektronnyj resurs]: URL: <http://www.grandars.ru/college/filosofiya/mirovozzrenie.html> (data obrashcheniya: 13.10.2017).
2. Hamidov A. Sovremennyy civilizatsionnyj cennostnyj krizis: sushchnost', prichiny, masshtaby, posledstviya //Adam alemi. – 2017. - № 3(73). – S.98.
3. Koyanbaeva G. Konkurentosposobnaya mental'nost' molodezhi v kontekste obshchekul'turnh cennostej //Adam alemi. – 2016. – № 1 (67). – A.90-91.
4. Filosofiya: uchebnoe posobie /pod red. V.V.Trushkova. – M.: Bylina, 2004. – 213 s.
5. Habibullina Z. Sovremennoe vuzovskoe filosofskoe obrazovanie //Adam alemi. – 2016. – № 3(69). – S.38.
6. Safronov B.V., Dorogova L.N. Mir cheloveka. – M.: Mysl', 1975. – 206 s.

Аннотация

Паридинова Б.Ж., Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата (Кызылорда, Казахстан).

Структура и содержание понятия «духовное мировоззрение» //Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

Проблема развития духовного мировоззрения являлась актуальной на всех этапах развития общества. Все качества, характеризующие духовное мировоззрение общества, менялись в зависимости от социального строя государства и ее идеологии, религиозных и светских взглядов, уровня развития педагогической науки. Поэтому духовное мировоззрение всего общества является одной из важнейших характеристик педагогической подготовки

личности. Становление и развитие духовного мировоззрения взаимосвязано с проблемами морального выбора идеала добра и гуманизма, нравственным развитием будущих учителей. В данной статье рассматриваются структура и содержание понятия «духовное мировоззрение». Анализируются взгляды, некоторые концептуальные идеи зарубежных и отечественных ученых по данной проблеме. Обосновывается роль развития духовного мировоззрения в современном мире в контексте философских и педагогических концепции.

Ключевые слова: мировоззрение, типы мировоззрения, структура духовного мировоззрения, знание.

Abstract

Paridinova B.Zh., Kyzylorda State University named after Korkyt Ata (Kyzylorda, Kazakhstan).
The structure and content of the concept «spiritual worldview» //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

The problem of developing the spiritual worldview was the development of society at all stages. All the qualities that characterize the spiritual worldview of the society are changed depending on the social structure of the state and its ideology, religious and secular views and the level of development of pedagogical science. Therefore, the spiritual worldview of teachers is one of the most important characteristics of the pedagogical preparation of the individual. The formation and development of the spiritual worldview is interconnected from the moral choice of the ideal of good and humanism point of view. The structure and content of the concept «spiritual worldview» are considered in this article. It also analyzes views, some conceptual ideas of foreign and domestic scientists on this issue. The role of the development of the spiritual worldview in the modern world is substantiated in the context of philosophical and pedagogical concepts.

Key words: spiritual worldview, spiritual worldview types, structure spiritual worldview, knowledge.

МРНТИ: 14.35:796.07

О.Қ. ДУЙСЕНОВ

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан, Қазақстан)

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ЖАСТАРДЫҢ ДЕНЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада жастардың бойындағы ағзаның белсенді физиологиялық қайта дамуы, жетілуі байқалады, яғни жас жеткеншекті ер бала мен қыз баланың бойында дене, психикалық және өнегелі өзгерістер болады. Өз уақытысында шаралар қолданылмаса, әлеуметтік бейімдеушілік күрделенуі мүмкін. Жас ерекшелікті ескере отырып жоғарғы жүйке жүйелерінің әрекеттері өзара қарым-қатынас; психолог, дәрігер, ата – аналар, қоғамның тарапынан өз кезегінде көмектер көрсетіп отыруы тиіс екені анықталған. Салауатты өмір салтын жүргізуде оқушыға жан-жақты әсер етіледі. Әдебиеттерге шолу, талдау жасау және біздің педагогикалық тәжірибеміздің анықтауынша, салауатты өмір салты мына төмендегідей ерекшеліктермен сипатталады: оптималды қозғалыс режимі, жеке гигиена, тиімді тамақтану, антиәлеуметтік әдеттерді қабылдамау, берілмеу (темекі шегу, ішімдік ішу, нашақорлық), оң эмоция беру қарастырылған.

Түйін сөздер: білім беру, дене тәрбиесі, ұлттық ойын, жастардың дене дайындығы, қалыптастыру.

Кіріспе. Дене тәрбиесінің түрлерінің тиімділігін арттыру мақсатында ұзақтығы 30-40 минуттан кем болмайтын жалпы дене дайындығы бойынша апта сайын сыныптан тыс қосымша сабақтар ұйымдастырылады. Оларды мектеп мұғалімдері ғана емес, қоғамдық нұсқаушылар да жүргізе алады. Жоғары сынып оқушыларының дене және

әскери-қолданбалы дайындығын жақсарту үшін сабақтан тыс уақыттарда «Өжет» әскери-спорттық ойынының түрлі шаралары пайдаланылады. Төменде әскер қатарындағы бастапқы жылы дене дайындығынан қойылатын талаптарды келтіре кеткенді жөн санадық (1 кесте).

1 кесте - Кесте талаптар

р/с	Жаттығулар	Бағалар		
		үздік	жақсы	қанағаттанарлық
1	Кермеде тартылу, саны	12	10	6
2	Кермеде аударылып көтерілу, саны	6	5	3
3	Қос сырықта таянып тұрып бұрыш жасау, саны	12	10	9
4	16 кг кір тасын көтеру, саны	28	24	18
5	Еркін әдіспен 100 м жүзу, мин., с	1,50	2,5	2,35
6	5 кг – ге шаңғы жарысы, мин.	27	28	30
7	600 г гранатты лақтыру, м	40	35	30
8	3 км-ге дала жарысы (кросс), мин, с.	12,20	12,40	13,20

Жасөспірімдердің дене және бастауыш әскери дайындық тәрбиесінде дене жаттығуларымен жүйелі айналысу қажеттілігі артады. Қозғалыстағы дағдыларын меңгеру және дене қасиеттерін жетілдіру үшін дербес тұрақты жаттығу қажеттілігі қалыптасады, болашақ жауынгерлердің дене дайындығына қойылатын талаптар туралы білімдер жинақталады.

Әскерге шақырылуға дейінгі психологиялық даярлық проблемалары барлық педагогикалық ұжымдардың, өндірістік, ауылшаруашылық, кәсіпорындарының, соғыс ардагерлерінің, әскери бөлімшелердің, ағарту саласында жұмыс істейтіндердің және оқу-тәрбие жұмысына өзге де белсенді түрде қатысушылардың көп күш жұмсағанында ғана шешілуі мүмкін.

Қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының жеделдеуі халық шарушылығына қажетті сапалы да жоғарғы білімді, белсенді, дене және ақыл-ой еңбегіне қабілетті мамандарды даярлауда және

олардың денсаулығын сақтауда дене тәрбиесі маңызды роль атқарады. Қазіргі таңдағы ғылыми-техникалық жүйенің тұрақты дамуы жағдайында оқушы-жастар ағымдағы ақпаратты қабылдап, еліміздегі денешынықтыру қозғалысының басты бағытын анықтай алады. Дене тәрбиесі арқылы әрбір адам жастайынан денсаулығын сақтап, салауатты өмір сүру бағытында үлкен нәтижеге жете алады. Мысалы, студенттің өсіп-жетілуі, жан-жақты дамуы жоғарғы оқу орнына арналған дене тәрбиесінің бағдарламасында қойылған талаптар толық көлемде іске асырылғанда, сабақта және сабақтан тыс уақытта ұлттық спорт түрлері мен ойын түрлерін дұрыс пайдаланғанда және мамандырылған қолданбалы дене тәрбиесінің мүмкіншіліктерін шебер қолданғанда ғана мүмкін болады деп есептейміз. Қазіргі кезеңдегі ұлттық спорт түрлері мен ойындарының негізгі мақсаты дене тәрбиесін жетілдіру және дамыту.

Ойын – тарихи құбылыс. Ұлттық ойын ұлт тарихына, оның мәдениетіне жетелейтін соқпақ сияқты. Ұлттық ойында халық дәстүрі мен салт-санасынан туындаған ұлтқа тән ой-өріс, сапа, дене тәрбиесінің қажетті деп саналатын түрлері көрініс табады. Мысалы, батылдық, төзімділік, сабырлық, көздемпаздық, мергендік, шапшандық т.б. сияқты сапаларды тәрбиелеуге бағышталған. Қазақ ұлтының дене тәрбиесінің формалары мен тәсілдерін қазіргі кездегі педагогикалық тәрбие ісінің негізіне кеңінен пайдалану мәселесі әр кезеңде де сөз болады деуге болады. Бұл мәселемен шұғылданған зерттеушілер де бар. Қазақтың ұлттық ойындарының тарихын республикамыздағы дене шынықтыру мен спорт тарихын байланыстырып, жарыстыра қарастырған М.Т. Тәнекеев, Б.Төтенаев сияқты зерттеуші ғалымдардың еңбектерін айтуға болады, Сондай-ақ қазақтың ұлттық ойындарын жинап, құрастырып, оны өткізудің, пайдаланудың әдістемелік жолдарын құрастыратын Ә.Бүркібаев, А.Молдағаримов еңбектері де ойындарды дене тәрбиесі сабақтарында пайдалануға мүмкіндік береді. Ұлттық ойындар мен спорт түрлерінің жалпы мектептегі, бала бақша-сындағы, жоғарғы оқу орындағы дене тәрбиесі жүйесіндегі маңызына, оның формалары мен түрлеріне арналған бірнеше еңбектерді, Е.Сағындықовтың, Ж.Төлегеновтың, Ж.Хайдаровтың, М.Тұрыскелдинаның, Қ.Құлановтың, т.б. кандидаттық диссертацияларын атап көрсетуге болады. Дене тәрбиесі сабақтарында түрлі ұлттық ойындарды пайдаланудың тиімділігі және оны пайдаланудың жолдары туралы жекелеген мақалалар мен әдістемелік нұсқаулар баспадан жарық көрді [1, 62-69 бб.].

Қазақтың ұлттық спорт түрлері мен ойындарының мазмұны, формалары мен түрлері жан-жақты тәрбиені қамтиды. Мұнда жасөспірімдерді шымыр да шапшаң етіп тәрбиелеумен бірге көптеген этикалық мәндегі мінез-құлықты тәрбиелеуге, қалыптастыруға, дамытуға да зор мүмкіншілік бар. Бұл әдістемелік құралдан мұғалімдер

мен жаттықтырушылар, студенттер, дене тәрбиесі ісін ұйымдастырушылар жоғарғы оқу орындағы дене тәрбиесі ісін жетілдіруге қажетті кейбір жайларды таба алады.

Республикамыздың қазіргі қоғамдық-әлеуметтік дамуы ұлттық спорт түрлері мен ойынды өз деңгейінде дамыту ісін заман талабына сай қарастыруды қажет етеді.

Ұлттық спорт түрлері мен ойындардың мәдени де, рухани да мүмкіншіліктері мол. Қазіргі заманға сай салауатты өмір салтын қалыптастыруға, денсаулықты шынықтыруға тигізетін пайдасы зор. Мысалы, қазіргі кезде қайта жаңғырған Наурыз мерекесі ұмыт болған ұлттық ойындар мен сайыстар түрлерін жандандыра түсуге зор ықпалын тигізіп және оларды халық арасында кеңінен насихаттауға жол ашып беріп отыр.

Ұлттық спорт түрлері мен ойындар түрлері көптеген мектептерде, оқу орындарда Наурыз мерекесінде кеңінен насихатталып, түрлі формада қайта жаңғыртылуда. Тек мереке сайыстарда ғана емес әсіресе, дене тәрбиесі сабақтарында және сабақтан тыс уақытта олардың түрлерін пайдалануды іс тәжірибеге енгізу ісін кешеуілдетуге болмайды. Себебі тез, шапшаң қимылға негізделген ұлттық ойындар түрлері сабақтың әсерлілігін көтеруге мүмкіншілік береді. Халықтың тұрмыс-тіршілігінің сарқылмас күшін білуге жағдай туады.

Ойын – үлкен қазына, тарихы тереңде жатыр, ұлттық ойын мазмұны мен формасы жағынан әр алуан. Бірақ ұлттық дәстүр, салт-санадан туындайтын, солардың көрінісі ретінде қалыптасқан ұлттық ойындар командалық және командалық емес болып бөлінеді. Кейбір ойындар сабақтың дайындық, бөліміне үлкен пайдасын тигізсе, кейбір ойындар негізгі қорытынды бөлімдерінде пайдаланылады. Көпшілік ойындарды өткізу үшін қымбатқа түсетін спорт құралдарының қажеттігі жоқ. Олар кез-келген алаңда, ашық алаңқай жерде өткізіле береді. Міне, бұл тараптан да ұлттық ойындардың өміршеңдігін баса айтута болады. Ойынның тәрбиелік мәні зор. Далада еркін өскен қазақ халық қажырлылықты, шыдамдылықты, жолдастық көмекке келуді, тез шешім алуды т.б. көптеген саналық

қасиеттерді тәрбиелеуге ойынның қосар үлесін ертеден-ақ білген, соған икемделген. Бұл құралда беріліп отырған ойындар адамның табиғи мүмкіншіліктерін арттыруға, жасөспірімдерді шапшаң жүру, жүгіру, нысана көздеу, ату, күш сынасу т.б. сияқты сапаларды жетілдіруге көмегін тигізеді.

Ұлттық ойындарды өткізудің, өзіне тән ережесі, шарттары болады. Ойынға қатысушылар арасындағы қарым-қатынастар осы ережелерге сай реттеледі. Әр ойында ойнаушыларға ережеге сай әр түрлі шарттар қойылады.

Құралдың бұл бөлімінде қазақтың ұлттық ойындары мен спорт түрлерін ұйымдастыруға жеңілдік беретін әдістемелік кеңес беріледі. Бұл ойындарды дене тәрбиесі сабақтарында, сондай-ақ сабақтан тыс уақытта да дене шынықтыру мақсатында пайдалануға болады.

Қазақтың ұлттық спорт түрлері.

Қазақша күрес. Қазақша күрес тек ұлттық спорт түрі ғана емес, оның аты, маңызы, құндылығы ерекше орында. Мысалы, Баллауан Шолақ, Қажымұқан аталарымыз жол салған қазақша және классикалық күрес дәстүрі бүгінде жалғасып, одан әрі дамуда. Бұл күрес бойынша әлемдік, одақтық тұғырларға көтерілген есімдері әйгілі А.Айқанов, А.Ғабсаттаров, А.Мұсабеков, Ш.Серіков, Ж.Үшкөмпіров т.б. сияқты балуандарды атауға болады.

Қазақша күресте белдесу басталар алдында палуандар белбеудің түсіне сәйкес қызылмен және көкпен белгіленген диоганал бойынша қарама-қарсы бұрышта тұрады. Кілемдегі төреші белгі бергеннен кейін палуандар кілемнің ортасына шығып қол алысады да, содан соң қайтадан орындарына барады. Төрешінің ысқырғанынан соң палуандар кілемнің ортасына қайта шығып, белдесуді бастайды.

Екі палуанның да, белбеуден қалай ұстаймын десе де еркі. Белдесу аяқталған соң палуандар кілемнің ортасына, төрешінің екі жағына шығып тұрады. Нәтиже хабарланғаннан кейін және жеңімпаздың қолын жоғары көтеру рәсімінен соң, палуандар тағы да қол алысып, кілемнің үстінен кетеді.

Жаңадан бастап жүрген палуандар үшін жарыс ұзақтығы 6 минут 3 минуттан екі кезең, арасында бір минут үзіліс.

Күрес кезінде палуандар төрешінің рұқсатынсыз кілемнен кете алмайды. Күрес осы уақыт бойына екі палуанның бірі жеңілгенше жүреді.

Халық жасаған мұралар сан алуан. Аға ұрпақ өз білгенін, өз көкейіне тоқығанын кейінгі буынға мирас етіп, іс-әрекет үстінде көзін қанықтыра беруден бастаған. Солардың бірі – ұлт ойындары. Халықтың сәби шағымен бүгінгі өскелең дәуірінің куәсі ретінде, адам баласының фантазиялық ой жүйесінің заңды жалғасы ретінде оны үйренудің тәжірибеде пайдаланудың үлкен білімдік, тәрбиелік маңызы бар.

Ұлт ойындары – интернационалдық тәрбиенің құралы. Олай дейтініміз ұлт ойындарының арасында өзара үндестік, тығыз байланыс бар.

Ойынға тек ойын деп қарамай, халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл қазынасы, бір жүйеге келтірілген тамаша тәрбие құралы деп қараған орын-ды. Бұл пікіріміз жалаң болмас үшін, заманымыздың заңғар жазушысы, ұлы ойшылдарының бірі – Мұхтар Омарханұлы Әуезовтің мына бір пікірін еске ала кетейік: "Біздің халқымыздың өмір кешкен ұзақ жолында, өздері қызықтаған алуан өнері бар ғой. Ойын деген, менің түсінуімше, көңіл көтеру, жұрттың көзін қуантып, көңілін шаттаңдыру ғана емес, ойынның өзінше бір мағыналары болған" [2, 122-130 б.].

Қазақ халқының ұлт ойындарында ұрпақ қамын ойлаған, бір жүйеге келтіріп өрнектелген ой мен әрекеттің, құпия философияны түсінуге жетелейтін адамгершілік үлгі-өнегенің желісі бар. Қазақ халқының ұлт ойындары негізінен алғанда үш жүйеден тұрады: ойын-сауық, дене шынықтыру, спорт және ой шыңдау.

Жас бала ойынға алдымен үйренуші, көруші, есе келе соған белсенді қатынасушы, келесі кезеңде өзгеге үйретуші, жаттықтырушы, ұлғая келе көруші жанкүйер ретінде қатынасады. Амал қанша, кейінгі 50-60 жылдың көлемінде ұлт ойындарына көңіл бөліп, елеп-ескермеудің нәтижесінде, көбі ұмыт болып, мүлде жоғалуға жуық.

Халқымыздың эпостық жырларының бірі – "Қобыланды батырды" алайық. Қобыландының жат жұртқа барып, бәсекеге түсіп, алтын (қабак) теңгені атып түсіріп, мерейінің үстем болуы, Құртқа секілді балауса жастың соншалық білгірлігі ертегіден гөрі шындыққа жақын екенін мойындаған жөн. Бұл – сол заманның шындығы және сол заман тәрбиесінің жемісі. Сонымен бірге бұл шындық – жастарға деген зор ілтипат, сенім мен ықыластан туған нағыз халықтық тәрбиенің жемісі.

Ұлт ойындарын семья тәрбиесінен бастап, мектептегі жеке пәндерді оқыту барысында, үзілістерде, ұзартылған күн топтары мен жұмыстары, мектепте өткізілетін ертеңгіліктер мен кештерде дидактикалық, қосымша материал ретінде пайдалануға болады. Ойынның түрлері оқушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты іріктеліп алынуы тиіс. Ұлттық ойындар сонымен бірге сол халықтың даму тарихынан да хабар береді.

Оқушының сабақты жақсы меңгеруінің бір айқын кепілі – оның сөйлеу тілінің дамуына байланысты. Халқымыздың ежелден келе жатқан дәстүрлі жұмбақ, жаңылтпаш сияқты ойындары – тіл дамытудың әсерлі құралы.

Сабақ барысында ойын элементтерін дидактикалық құрал ретінде пайдаланудың тек бастауыш сыныптарда ғана емес, сондай-ақ жоғары сыныптарда да пайдаланылатын мол. Ойын арқылы баланың бойына адамгершілік қасиеттермен қатар білімге, өнерге құштарлығы қалыптасады. Тіпті нашар оқиды-ау деген оқушылардың өздері де ойын элементтері араласқан сабаққа зер салып, ынталана түседі. Ойын араласқан жерде жарыс болмай тұрмайды. Оқушылар жолдастарынан қалып қоймау үшін сабаққа белсенді қатынасып, қойылған сұрақтарға жауап іздеп, ойлана бастайды. Сабақта ойын элементтерін қолдану оқушының ой – өрісін дамытуға әсер етеді.

Ойын араласқан сабақ оқушыларға әсерлі болып, олардың білуге құмарлығын арттырып, түсініктерін кеңейте түседі.

Бастауыш сыныпта математика сабақтарындағы қолданылатын дидактикалық басты

принциптердің бірі – көрнекілік. Мұндай көрнекі құралдардың бірі – абақ. Абақ – өзіндік тарихы бар ежелгі есеп құралы. Бұл аспапты арифметикалық амалдарды орындау үшін көне дәуірлердегі гректердің кең қолданғаны туралы тарихи деректер сақталған.

Біздің бақылауымызша, сыныптарда математика сабақтарын оқыту процесінде көрнекті құрал – абақ ретінде, қазақтың ежелгі ұлттық ойыны "Тоғыз құмалақ" тақтасын пайдалануға әбден болады. Тоғыз құмалақ өзінің құрылым – түзілісі жағынан ертедегі есептеу құралы – абаққа ете ұқсас.

Халқымыздың ғасырлар бойы жасаған ұлт ойындарының бір түрі ой шынықтыру ойындары болса, оның көп қоры бұл күнде ұмыт болып, бізге жетпей отыр.

Халық ойындары ақыл-ойдың дамуышы, өнер жарыстыруға, білгенін ортаға салу секілді ізгі мақсаттарға жол ашады. Сондықтан ойын арқылы әрі тынығады, әрі ұжымдыққа, ұйымшылдыққа үйренеді. Төзімділік, шыдамдылық пен ұстамдылық, өзін-өзі тежеу сияқты қасиеттердің алғашқы қажеттігін сезіну де осы ойыннан басталады.

Ұлт ойындарын семья тәрбиесінен бастап, мектептегі жеке пәндерді оқыту барысында, үзілістерде, ұзартылған күн топтары мен жұмыстары, мектепте өткізілетін ертеңгіліктер мен кештерде дидактикалық, қосымша материал ретінде пайдалануға болады. Ойынның түрлері оқушылардың жас ерекшеліктеріне байланысты іріктеліп алынуы тиіс. Ұлттық ойындар сонымен бірге сол халықтың даму тарихынан да хабар береді.

Оқушының сабақты жақсы меңгеруінің бір айқын кепілі – оның сөйлеу тілінің дамуына байланысты. Халқымыздың ежелден келе жатқан дәстүрлі жұмбақ, жаңылтпаш сияқты ойындары – тіл дамытудың әсерлі құралы.

Сабақ барысында ойын элементтерін дидактикалық құрал ретінде пайдаланудың тек бастауыш сыныптарда ғана емес, сондай-ақ жоғары сыныптарда да пайдаланылатын мол. Ойын арқылы баланың бойына адамгершілік қасиеттермен қатар білімге,

енерге құштарлығы қалыптасады. Тіпті нашар оқиды-ау деген оқушылар өздері де ойын элементтері араласқан сабаққа зер салып, ынталана түседі. Ойын араласқан жерде жарыс болмай тұрмайды. Оқушылар жолдастарынан қалып қоймау үшін сабаққа белсенді қатынасып, қойылған сұрақтарға жауап іздеп, ойлана бастайды. Сабақта ойын элементтерін қолдану оқушының ой өрісін дамытуға әсер етеді.

Ойын араласқан сабақ оқушыларға әсерлі болып, олардың білуге құмарлығын арттырып, түсініктерін кеңейте түседі.

Ғылымның қай саласы болмасын өз тарихын терең зерттеп алмайынша алға баспайды. Демек, зерттеуді өз тарихынан бастау – ғылым жетістіктерін игерумен қатар, оның одан ары алға басуына үлкен мүмкіншіліктер туғызады. Дәл осындай жағдай қазақтың ұлттық ойындарының даму тарихына да қатынасы болса керек. Халықтың ұлттық және спорттық ойындарының да өзіндік тарихи даму жолдары, қалыптастыру кезеңдері, тәрбиелік маңызы – халықтың саяси әлеуметтік-экономикалық дамуының негізі болады. Қазіргі кездегі Тарих ғылымдарының дәлелдеуі бойынша күні бүгінге дейін бізге жеткен ұлт ойындарының қалыптасу кезеңі сонау адамзат баласының жаратылған күнінен, демек Қазақстан жерінде қалыптасқан алғашқы қауымдық құрылыстан басталады. Сонан бері біздерге жетіп, ойнап жүрген ұлт ойындарының ішіндегі әр түрлі құмалақ ойындары, бестас, асық, садақ ату, қарагие, тағы басқалары шамамен алғанда 5000 жылдар бұрын ойналғандығы жайында деректер бар [3, 19-20 бб.].

Жаратылыста дене мүсінінің қалыптасуы барлық адамдардікі бірдей бола бермеген. Алайда, алғашқы адамдардың табиғатпен күрестегі әлсіздігі, аң аулауда кейде сәтті, кейде сәтсіз болатындығы және мүсіндікүштілердің нәзіктеріне қарағанда табиғат кесепатын, зардабын аз тартатындығы осының бәрі жеке бастың мүсін ерекшеліктерінде болды. Осыдан келе жаратылыстағы кесек тұлғаның табиғат апатына қарсы тұрудағы ролін адамзат сол кезде-ақ ұқты.

Бұл құбылыс бірте-бірте дами келіп саналы түрде кесек тұлға жасаудың бағытын қарастырып, жеке бастың, өз бетінше мүсін немесе денесін шынықтыру жүйесін тудырды. Мұндай жүйеленген дене шынықтыру одан әрі дамып, қалыптасу барысында әр түрлі ойындар мен дене жаттығуларын тудырды. Осыдан барып тайшардың аңға шығардағы жасаған дайындық жаттығулары кезінде "Қарагие" ойынтыуды. Бұл ойынға ең алдымен шыдамдық керек, екіншіден мергендік керек, оған қоса көздеген затқа дәл тигізе білу үшін қол күші керек, өйткені сырық жас ырғайдан немесе қайыңнан кесіліп дайындалады.

Алғашқы мемлекеттік бірлестік кезінде дамыған халық ойындары жас естірімдердің бір ортада өмір сүруіне және өзара қарым-қатынас жасауға себепкер болғандықтан бұл кезеңде қалыптасқан ойындардың көпшілігі түнде, далада ойнайтын ойындар қалыптасты. Мысалы, ақсүйек, алтыбақан, айгөлек, арқан тартыс, соқыртеке, тағы басқа ойындар. Осы ойындар күні бүгінге дейін мәнін жоймаған.

«Ақсүйек» ойыны. Бұл ойын жас өспірімдердің жүгіріп, күш көрсетіп ойнайтын ойыны болғандықтан, өкпенің жұмыс қабілетін арттырып, дененің барлық мүшесін шынықтырып, баланы жүйріктікке, шап-шандыққа, батылдыққа тәрбиелейді. Сондай-ақ қараңғыда жол табуға көзді жатықтырады, төңіректі дұрыс бағдарлай білуге үйретеді.

Қазақтың ертеден келе жатқан спорттық дене шынықтыру ойындарының бірі, қазіргі бізге жеткені – «қазақша күрес». Екі топтан шыққан палуандар қоян-қолтық ұстасып, аяқтан шалу, жамбасқа түсіру, көтеріп алып жауырыңға жатқызу, тағы сол сияқты айла-тәсілдер қолданып, бірінің-бірі жауырының жерге тигізгенге дейін күрескен. Ортаға шыққан салмақ ерекшеліктеріне және жасының үлкен-кішісіне қарамай тек өздерінің білек күштеріне сенген халықтың "күш атасын танымайды" деген асыл сөзі осыдан қалса керек.

Қорытынды. Қазақтарда жасөспірімдерді тәрбиелеу тәжірибесінде халықтық

ойындар балалар мен жас өспірімдердің жоғары адамгершілік және дене шынықтыру қабілетін дамытудағы негізгі құралы болып табылады. Халықтық ойындарда көптеген тәсілдер жүйесі, үйрету мен тәрбиелеу әдістері жинақталған. Олар ұрпақтан – ұрпаққа таралып, әдеп – ғұрып,

салт – сана білімдерінің жиынтығы ретінде халық өмірін жан – жақты түрлендіруде. Халықтық ойындарға ұлттық салт – дәстүрді енгізуде алға басушылық, жандану, жаңару және дене шынықтыру жаттығуларының жақсаруы әсіресе, көп ұлтты балалар мен жасөспірімдер арасында арта түсуде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Дене шынықтыру (5-11 сыныптар): Мектеп оқулығы. – Алматы, 2004.
2. Мұхтаров С. Жоғары сынып оқушыларын дене тәрбиесі сабақтарында ҚР Қарулы Күштерінде қызмет етуге даярлау // Алғашқы әскери дайындық. – № 10. – 2004. – 46-47 б.
3. Дене шынықтыру мен спорт туралы: Қазақстан Республикасының заңы. – № 490-1. – Алматы, 1999.
4. Әлімбаев Б. Мектеп оқушыларының әрқайсысының отан қорғауға дайындық сапасын қалыптастыру // Алғашқы әскери дайындық. – 2003. – № 6. – 34-36 б.
5. Дінмұхамедұлы А. Орта мектептердегі әскери патриоттық тәрбие жұмыстарының мәні мен мақсаты және оны ұйымдастырудағы педагогикалық талаптар // Алғашқы әскери дайындық. – 2004. – № 11. – 21-25 б.

References

1. Dene shynykytyru (5-11 synyptar): Mektep okulygy. – Almaty, 2004.
2. Muxtarov S. Zhogary synyp okushylaryn dene tarbiesi sabaktarynda QR Karuly Kushterinde kyzmet etuge dayarlau // Algashky askeri daiyndyk. – № 10. – 2004. – 46-47b.
3. Dene shynykytyru men sport turaly: Kazakstan Respublikasynyn zany. – №490-1. – Almaty, 1999.
4. Olimbekov B. Mektep okushylarynyn ar kaisysynyn otan qorғаuға daiyndyk sapasyn qalyptastyru // Algashky askeri daiyndyk. – 2003. – № 6. – 34-36 b.
5. Dinmұhamedұly A. Orta mektepterdegi askeri patriottыk tarbie zhumystarynyn mani man maksaty zhane ony uiymdastyrudagy pedagogikalyk talaptar // Algashky askeri daiyndyk. – 2004. – №11. – 21-25 b.

Аннотация

Дуйсенов О.К., Международный казахско-турецкий университет имени Кожы Ясауи (Туркестан, Казахстан).

Виды и особенности формирования физической подготовки молодежи в национальных играх // Педагогика и психология, № 2(35), 2018, КазНПУ имени Абая.

В статье рассматривается развитие физиологической активности молодежи их физический, умственные и нравственные изменения. Несвоевременное применение мер по предотвращению социальной адаптации могут привести к осложнениям у юношей и девушек. Психологи, врачи, а также родители выявили данные об оказании своевременной помощи, принимая во внимание специфику взаимосвязи между действиями центральной нервной системы у молодежи. Укрепление здорового образа жизни влияет на учащихся в разностороннем порядке и характеризуется здоровым образом жизни. Обзор литературы, анализа опыта педагогической практики выявил следующие особенности: оптимальный режим движения, личная гигиена, хорошее питание, отрицание антисоциальных вредных привычек и принятие положительных.

Ключевые слова: ориентирование, образование развитие личности, саморазвитие, физическая культура.

Abstract

Duisenov O.K., International Kazakh-Turkish University named after Kozha Yasau (Turkestan, Kazakhstan).

Types and features of formation of physical training young people in national games // Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

The article deals with the improvement of the body's physiological development of young people, boys and girls to physical, mental and moral of the child changes. His timely measures are used, the complexity of social adaptation. Young, taking into account the specifics of the relationship between the actions of the central nervous system; psychologists, doctors, parents and society have found that, in turn, should help. Maintaining a healthy lifestyle affected a comprehensive student. The literature review, analysis, and our teaching experience that a healthy lifestyle is characterized by the following features: the optimal mode of movement, personal hygiene, good nutrition, and not be rejected antisocial habits (smoking, alcohol, drug addiction), provided with positive emotions.

Key words: Orientation, education, personal development, personal development, physical education.

МРНТИ

МАТЫЖАНОВ К.С.¹, АЙТБАЕВА А.Б.², КАСЕН Г.А.³

^{1,2,3}Казахский национальный университет имени аль-Фараби
(Алматы, Казахстан)

**ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ДРЕВНИХ РИТУАЛОВ
В ТРАДИЦИОННОЙ КУЛЬТУРЕ КАЗАХОВ**

Аннотация

В статье авторы рассматриваются вопросы отражения древних религиозных верований в казахском детском фольклоре. На конкретных примерах подаются этнографические истоки детского фольклора казахского народа, их связь с традиционным мировоззрением казахов и современными педагогическими методами воспитания и обучения. В исследовании раскрываются воспитательные функции и содержательная структура колыбельной песни, частушек, потешек, загадок, скороговорок. Раскрывают древний обычай, рожденный от веры в магическую силу слова, широко распространенную среди казахов, так и других родственных народов. Авторы статьи подчеркивают, что данные разновидности детского фольклора – плод народной педагогики, подтвержденные жизненным опытом практически у всех народов мира и собранные по крупицам на протяжении многих лет.

Ключевые слова: обряд, мифология, ритуал, древний обычай, благословение, традиционное мировоззрение.

Введение. Рождение ребенка, для ка- всех благ, здоровья и счастья. Собранные на празднике гости, хвалят хозяев дома, воспевают рождение ребенка, родители новорожденного выражают свою радость песней. Дастархан убирается, и почетные гости просят у старейшего аула благословения:

Амин десең міне, бата,
Колдасын Кызырата.
Кызырың кияласын,
Періштең уяласын.

.....

Ел шегіжаусызболсын,
Ел ішідаусызболсын [1, С.121].

Этот древний обычай, рожденный от веры в магическую силу слова, широко распространился среди казахов, как и других родственных народов. Благословение (бата) имеет множество видов: благословение после окончания трапезы в адрес хозяина дома и дастархану; благословение батыров, собирающихся в долгий военный поход; благословение молодых поэтов, певцов, музыкантов, посвятивших себя искусству; благословение молодоженов и др. Также бывают правое (оң) и обратное (теріс) благословения. Если правое благословение дается в вышеуказанных случаях, как пожелание добра и счастья, то обратное благословение, напротив, представляет собой проклятие. Известно, что с первых дней своего рождения ребенок растет, впитывая в себя мелодии жизни и народные песни. Трепетная любовь родителей к своему чаду, его заботливое воспитание и плодотворное развитие – все это передается языком поэзии, сопровождается мелодией музыки. В бытовом опыте народа каждый жизненный шаг ребенка не остается без внимания, получает свое традиционное название и отмечается различными ритуалами, и все они украшаются языком искусства.

Если обратим взор на природу казахских песен пестования, требующих к себе внимания, собранных благодаря почитателей народного наследия, начиная со второй половины XIX века, то можно увидеть главные характерные черты, указанные выше учеными. Например, и функции, и содержательная структура колыбельной песни, пестушек, потешек схожи у всех народов. Поэтому эти внутренние жанровые группы характерны и для казахской поэзии пестования. Кроме того, в составе казахской поэзии пестования помимо колыбельной песни, пестушек и потешек, существует также целая группа песен, стоящих особняком. Если в содержании

этих песен преобладают мотивы благословения ребенка, просьбы о благословении, то и манера их исполнения отличается от вышеуказанных песен. Они всегда исполняются в связи с традиционными обрядами (укладывание в люльку, празднование сорока дней, первая одежда, разрезание пут, обряд первой верховой езды (тоқымын қағу) и др.), касающимися жизни ребенка. Это, конечно, особенность, характерная не только казахскому народу, это естественное явление, которое переживает каждый народ в определенный общественный период. Указывая на то, что такие обряды, связанные с обычаями и традициями, есть и у русского народа, Ю.Г. Круглов выражает свое сожаление: «К сожалению, обряды, касающиеся детей, еще не полностью изучены. К примеру, многим известны обряды, связанные с пробиванием у ребенка первого зуба, первым состриганием волос. У казаков до недавних пор существовал обряд первой поездки ребенка на коне» [2, 8]. У казахов этот обряд сохранялся долго, некоторые его признаки сохранились по сей день. Основная отличительная черта песен из этой группы от других песен пестования заключается в их связи с различными народными обрядами, касающимися жизни детей.

Обычай благословения существует не только у казахов, он является общим и для других родственных народов. У казахов по этому поводу также есть поговорка: «Благословенный раб (человек) да не утомится, неблагословенный раб (человек) ни к чему не годится» («Баталық ұл арымас, батасыз құл жарымас»). Можно привести бесконечные примеры из фольклора таких тюркских народов, как татары, узбеки, кыргызы, карачаевцы, тувинцы и народы Алтайского края. Это говорит о том, что данные песни благословения имеют весьма древние корни. Ч.Валиханов такие сочетания слов, как «пусть благословит Тенгри», «небеса разгневались», «гнев небес», встречающиеся среди тюркских и монгольских народов, связывал с шаманизмом. «По представлениям казахов, человеческий язык благодаря слову может обрести большую силу. Через поговорку:

«Слово разбивает камни, если не разобьет камни, то разобьет голову» («Сөзтасжарады, тасжармаса, бас жарады») Чокан Валиханов показывает веру народа в магическую способность слова [3, С.58-59].

Благословение, которое звучит в конце празднования рождения ребенка (шілдехан) – это добрые пожелания старца новорожденному малышу и его родителям. Это первое благословение в жизни ребенка, которое он получает от самых старших в роду, ауле. Его содержание звучит примерно так:

Сары тістіболсын,
Ақ шаштыболсын.
Өмірі ұзын болсын
Уайымы аз болсын.

В содержаниях подобных песен улавливаются старые образцы песен пестования, имеющих древние глубокие корни и близких к песням-заклинаниям. В песнях пестования ясно видны народные представления разных периодов, следы религиозных верований. Видов благословения ребенка существует множество. Разумеется, обряды, связанные с жизнью ребенка, этим не ограничиваются. Среди них есть множество больших и малых традиционных обрядов, таких, как «тілашар», «тоқымқағар», но песни, касающиеся их, в большинстве своем не были записаны. События, связанные с укладыванием ребенка в колыбель (бесік), празднованием его сорокодневного возраста, прорезанием первых зубов, когда ребенок начинает самостоятельно садиться (күйрық басып отыруы), надеванием первой одежды, произношением первых слов, первыми шагами, не остаются без внимания родителей. В древности все эти события отмечались различными ритуалами и обрядами.

Одной из обрядовых песен, имеющих этнографическую подоплеку и широко распространившихся среди казахского народа, является песня «разрезания пут» (тұсау кесу). Название песни связано с одноименным народным ритуалом по разрезанию пут у ребенка, начинающего делать первые самостоятельные шаги. Этот ритуал отмечается, как одно из важных событий в жизни ре-

бенка. Основа ритуала, возможно, родилась от древнего магического поверья, что есть колдовская сила, которая связывает ноги ребенка, совершающего первые в жизни шаги, и если эти силы разрезать, то ребенок сможет беспрепятственно ходить и бегать. Известно, что подобные поверья были в истории всех народов мира, а во многих народах Центральной Азии сохранились до сих пор. К примеру, этот ритуал у карачай-балкаров называется «жанға атлан» (первый шаг) [4, С.19-23]. По этому обряду, когда ребенок совершает первые шаги, пекут колобок из кукурузной муки и скатывают его между ног малыша. С интересом наблюдающие за попытками ребенка поймать колобок, женщины припевают следующим образом:

Хайда, хайда, топ, топ...
Балачығым, топ, топ, топ...
Хайда, хайда, топ, топ...
Балачығым, топ, топ...
Онғжанына топ, топ...
Ерге, енше, топ, топ...
Балачығым, топ, топ... [4, С.101].

Исполнение этого ритуала одинаково, как у казахов, так и у кыргызов (тушоокесүү). Для этого связывают ноги уже начинающего ходить ребенка пестрой веревкой наряду с толстой кишкой животного (иногда с травой), и позволяют разрезать путы легкому на подъем и быстрому человеку. После этого сидящие вокруг берут ребенка за руки и по очереди ведут по кругу малыша с песней:

Тэй, тэй, балам, тэй, балам,
Жүреқ ойшы жэй, балам,
Қарыс, сүйем қаз бастың,
Қадамыңнан айналдым...

В привязывании ног ребенка пестрой веревкой есть свой скрытый смысл. В народном быту сохранились и другие этнографические детали, связанные с пестрой веревкой. Одна из них такова: в древности бии (судьи) во время примирения спорящих между собой людей давали им в руки пеструю веревку. Натянутую туго веревку перерезал уважаемый и авторитетный среди этих спорящих людей человек. Значение

этого ритуала заключается в заклинании, что «в случае нарушения договоренности и нанесения вреда друг другу пусть бог накажет нас, и мы будем разрезаны как эта пестрая веревка». И потому казахи вместо того, чтобы говорить, что никому не делали зла, произносят: «Я не перешагивал ничьей пестрой веревки» («Ешкімінің ала жібін аттаған жоқпын»). «Пестрая веревка» в понимании казахов – предел определенной учтивости. В народе также есть обряд, когда у входа в скотный двор привязывают пеструю веревку, чтобы оградить скот от собак, хищных птиц (волков). То есть в народном представлении пестрая веревка обладает священным свойством [5, С.135].

Если изучить семантическое применение слова «пестрый», то можно обнаружить немало интересных сведений, связанных с ним. В таком древнем письменном памятнике, как «Ырық бітіг» (Гадательная книжка), «ала атлы иол тәңірі» (бог дорог на пестрой лошади) едет все время верхом и приносит людям добро [7, С.77]. Как комментирует это С.Г.Кляшторный, «Бог дорог – младший бог, он младший представитель Тенгри, который, как Каган, обращается с молитвами к Тенгри, выполняет его волю, связывает между собой верхний и средний миры и всегда ездит верхом на коне» [6, С.125-130]. Также «боги дорог на земле» (иеріолпайана) у телеутов, видимо, передвигаются верхом на пестрых лошадях [7, С.175-176].

По мнению С.Г. Кляшторного, бог дорог, связывая верхний мир со средним, приносит на землю благо. В обычае хакасов молить небо с просьбой дать благо пестрая веревка, привязанная к верхушке сосны, играет важную роль. То есть, здесь веревка – символ дороги, связывающей людей с верхним миром. Опираясь на эти детали, ученые считают, что «боги дорог» таким образом «служат» дороге, связывающей миры, что можно понять их в качестве связующих звеньев. Делают вывод, что, если через эту дорогу в средний мир прибывает душа будущей жизни, то в верхний мир отправляются души жертвенных животных и умерших детей [8, 80]. Как мы заметили, и конь, на котором

ездит связывающий два мира бог дорог, и веревка, служащая символом дороги между двумя мирами, являются пестрыми. По нашему мнению, веревка в ритуале разрезания пут связана с этими поверьями.

По сведению Х.Хустанаева (XIX в.), казахи Кызылорды, Казалинска в былые времена не привязывали туго пеструю веревку к ногам младенца, а прикрепляли к ним свободно [9]. Следовательно, это изображает путь ребенка, пришедшего с верхнего мира, а с разрезанием этой веревки его путешествие в средний мир завершается, дается понятие, что вставший твердо на ногах ребенок стал постоянным жителем земли.

Ученые, исследовавшие традиционное мировоззрение тюркоязычных народов южной Сибири, анализируя этнографические сведения, связанные с пестрым цветом, пишут: «Пестрота, как соединение черного цвета со светлым, может выражать возможность перехода из существующего в несуществующее, или, наоборот, из несуществующего в существующее, общую изменчивость, ограниченность. Пестрота, полосатый цвет, возможно, характеризуют ограниченность событий» [8, С.96]. Если опираться на это утверждение, то, возможно, что обряд привязывания к воротам скотного двора пестрой веревки появился на основе поверья в ее способность превратиться в невидимый средний мир. Эта этнографическая деталь, отображающая очень древнее народное представление, глубоко внедрилась и в текст песни разрезания пут:

Күрмеуінді шешейік,
Тұсауынды кесейік...
Ала жіпті алайық,
Әжеңе алып барайық,
Ер жетті деп айтайық,
Шашуын жеп қайтайық.

Основное содержание песни в последнее время потеряло свое первоначальное ритуальное качество и обогатилось подобными текстами-пожеланиями: «Будь проворным, не ленись, будь смелее, не отступай...». Конечно, в последнее время обрядовая подоплека этих песен стала вовсе забываться.

Сегодня ритуал разрезания пут во многих семьях не исполняется, однако по сей день сохранился обычай распевать песни, ведя за руки ребенка, делающего первые шаги. В них такие слова, как «топ-топ», повторяются в такт шагам ребенка:

Қаз, қаз, балам, қаз, балам,
Қадам бассаң мәз болам.
Или:
Тэй, тэй, балам, тэй, балам,
Жүре қойшы жэй, балам...

В содержании этой песни содержится старый образец песен пестования, имеющих древние глубокие корни и близких к песням-заклинаниям. В песнях пестования ясно видны народные представления разных периодов, следы религиозных верований.

К примеру, известно, что Умай является образом покровительницы женщин, детей, семьи в древних верованиях тюркоязычных народов. Этот образ встречается и в других жанрах казахского фольклора Фатима-биби и Зухра-биби – пери исламской религии. Такие древние сочетания в мотивах заклинаний сегодня исполняются не часто. Песни пестования в последний период потеряли религиозные признаки и приобрели больше практическое значение.

Заключение. Обобщая сказанное, главная функция детских обрядовых песен, бывших когда-то инструментами исполнения определенного ритуала, в последние годы обрела характер выражения родителями, взрослыми языком песен своих добрых пожеланий, любви к ребенку во время исполнения ритуала. Постоянная связь песни с различными традиционными обрядами, происходящими в жизни ребенка – главное качество, отличающее ее от других песен пестования. Детские обрядовые песни в основном исполняются в период младенчества ребенка, а именно, до полутора лет.

Главное содержание детских обрядовых песен заключается в благословении, их задача – поддерживать стихами и песнями обряды и традиционные обычаи, связанные с древними традиционными представлениями. Если в ее первоначальной основе преоб-

ладали мотивы защиты ребенка от болезней, внешних опасностей, то позже, в зависимости от веления времени, они претерпели изменения, и в них стало преобладать содержание благословения ребенка на счастливую жизнь. Для того чтобы ребенок рос здоровым и сильным, стал достойным своего народа гражданином, его родители с первых часов его жизни неукоснительно совершают традиционные действия, которые издавна сформировались в народной практике: купают в воде, делают массаж с применением масел, жиров, учат ребенка делать различные физические упражнения, укрепляют его конечности, усаживая себе на грудь, спину, шею, колени и играя с ним. Эти действия – плоды народной педагогики, подтвержденные жизненным опытом практически всех народов мира и собранные по крупицам на протяжении многих лет. В процессе воспитания ребенка все эти действия совершаются под сопровождение мелодии, песни, простых слов. Родители, совершая с ребенком упражнения, предназначенные для развития его физического тела, при этом развлекают его складными стихами и мелодиями и выражают его внутреннее отношение.

Самое досадное заключается в том, что обряды и фольклорные образцы, связанные с воспитанием ребенка, не сохранились в достаточной мере. К примеру, мы знаем только лишь названия ритуалов, таких, как «құйрық ботқа», который исполняется, когда ребенок начинает самостоятельно садиться, «бауыр аяқ», когда малыш начинает ходить на четвереньках. Если неустанно собирать сведения, то и сегодня можно найти истоки многих из неизвестных нам ритуалов и обрядов. Но, к сожалению, не хватает истинного стремления к этому.

Список использованной литературы

1. Қазақтың әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері. Өткендегісі және бүгіні. – Алматы, 2001.
2. Круглов Ю.Г. Русские обрядовые песни. – Москва, 1982; Круглов Ю.Г. Русские свадебные песни. – Москва, 1978.
3. Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений в пяти томах. Т.І. – Алматы, 1984.
4. Семья и семейные обряды Средней Азии и Казахстана. – Москва, 1978; Семейно-обрядовая поэзия народов Северного Кавказа. – Махачкала, 1985.
5. Материалы по казахскому обычному праву. Сборник 1. – Алматы, 1948.
6. Кляшторный С.Г. Мифологические сюжеты древнетюркских памятников //Тюркологический сборник. – 1977. – Москва, 1981.
7. Потапов Л.П. Умай – божество древних тюрков в свете этнографических данных //Тюркологический сборник. 1972. – С. 265-287. – Москва, 1973; Потапов Л.П. Конь в верованиях и эпосе народов Саяно-Алтая //Фольклор и этнография. – Ленинград, 1927.
8. Традиционное мировоззрение тюрков Южной Сибири. Время и пространство. – Новосибирск, 1988.
9. Кустанаев Х. Этнографические очерки. Киригизы Перовского и Казалинского уездов. – Ташкент, 1894.

References

1. Kazaktyn adet-guryptary men salt-dasturleri. Otkendegisi zhane bugini. – Almaty, 2001.
2. Kruglov Yu.G. Russkie obryadovye pesni. – Moskva, 1982; Kruglov YU.G. Russkie svadebnye pesni. – Moskva, 1978.
3. Valihanov Ch.Ch. Sbranie sochinenij v pyati tomah. T.I. – Almaty, 1984.
4. Sem'ya i semejnye obryady Srednej Azii i Kazahstana. – Moskva, 1978; Semejno-obryadovaya poehziya narodov Severnogo Kavkaza. – Mahachkala, 1985.
5. Materialy po kazahskomu obychnomu pravu. Sbornik 1. – Almaty, 1948.
6. Klyashturnyj S.G. Mifologicheskie syuzhety drevnetyurkskih pamyatnikov //Tyurkologicheskij sbornik. - 1977. – Moskva, 1981.
7. Potapov L.P. Umaj - bozhestvo drevnih tyurkov v svete ehtnograficheskikh dannyh //Tyurkologicheskij sbornik. 1972. – S. 265-287. – Moskva, 1973; Potapov L.P. Kon' v verovaniyah i ehpose narodov Sayano-Altaya //Fol'klor i ehtnografiya. – Leningrad, 1927.
8. Tradicionnoe mirovozzrenie tyurkov YUzhnoj Sibiri. Vremya i prostranstvo. – Novosibirsk, 1988.
9. Kustanaev H. Ehtnograficheskie ocherki. Kirigizy Perovskogo i Kazalinskogo uezdov. – Tashkent, 1894.

Аңдатпа

Матыжанов К.С¹., Айтбаева А.Б²., Касен Г.А³., ¹⁻³Эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан).

Қазақ дәстүрлік мәдениетіндегі баланың дүниеге келуіне байланысты ежелгі рәсімдерінің педагогикалық маңызы //Педагогика және психология, № 2(35), 2018, Абай атындағы ҚазҰПУ.

Мақалада қазақ балалар фольклорындағы көне наным-сенімдердің көріністері зерттеледі. Балалар фольклорының этнографиялық бастаулары, оның халықтық педагогикамен тығыз байланысып жатқан астарлары, дәстүрлі дүниетанымнан тамыр тартқан үлгілері нақты мысалдармен баяндалады. Бесік жыры, жаңылтпаштар, бата сөздері мен жұмбақтардың тәрбиелік мәні мен мазмұндық құрылымы айқындалады. Автор балалар фольклорының аталмыш түрлерінің мыңдаған жылдар қорланып жинақталған, маңызы әлемнің барлық халықтарының тәжірибесінде дәлелденген халықтық тәрбие мәйегі екенін баса көрсетеді.

Түйін сөздер: әдет-ғұрып, мифология, рәсім, ежелгі дәстүр, баталар, дәстүрлі көзқарас.

Abstract

Matyzhanov K¹, Aitbaeva A², Kassen G³, ¹⁻³Kazakh National University named after al-Farabi (Akmaty, Kazakhstan).

Pedagogical significance of ancient rituals associated with childbirth in the traditional culture of Kazakhs //Pedagogy and Psychology, № 2(35), 2018, KazNPU named after Abai.

The article deals with the reflection of ancient religious beliefs in Kazakh children's folklore. Ethnographic sources of children's folklore of the Kazakh people, their connection with the traditional outlook of Kazakhs and modern pedagogical methods of upbringing and education are given on specific examples. The educational functions and the content structure of the lullaby, pestles, nursery rhymes, riddles, tongue-twisters are revealed. The author emphasizes that these varieties of children's folklore are the fruit of popular pedagogy, which have been confirmed by the life experience of almost all the peoples of the world and collected in bitterness for many years.

Key words: rite, mythology, ritual, ancient custom, blessing, traditional outlook.

*Мерейтоймен Құттықтаймыз!
Поздравляем юбиляров!
We congratulate wits anniversary!*

МАРАТ АЛМАСАЙҰЛЫ НУРИЕВ

ғалым, педагог, техника ғылымдарының кандидаты, профессор, академик

Елімізде жоғары білім мен ғылымның белгілі ұйымдастырушыларының бірі, ғалым, педагог, техника ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасының Жоғары мектебінің еңбек сіңірген қызметкері, Халықаралық Экономикалық Евразия Академиясының академигі, Б.Алтынсарин атындағы Мемлекеттік сыйлығының иегері, Алматы облысы Жамбыл ауданының құрметті азаматы, Абай атындағы ҚазҰПУ-дің құрметті қызметкері Нуриев Марат Алмасайұлы – қазіргі таңда Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті жанындағы Ғылыми-инновациялық паркінің Интеллектуалды ұлт қалыптастыру ғылыми орталығының директоры қызметін атқарып келеді.

1938 жылдың сәуір айының 29-шы жұлдызында Алматы облысы, Қаскелең ауданы, Шамалған ауылында дүниеге келген. Алматы облысы, Жамбыл ауданының Ұзынағаш ауылында орта мектепте білім алған.

1962 жылы Москва қаласының жеңіл өнеркәсіп технологиясы институтында білім алды. Институт қабырғасында оқумен бірге ғылыми жұмыспен шұғылданып, ғылыми мақалалар жариялады және кейінірек сол институттың аспирантурасын екі жылда кандидаттық диссертация қорғап тәмәмдады.

1962-1978 жылдары Жамбыл жеңіл және тамақ өнеркәсібі технологиясы институтында кафедра меңгерушісі, Ғылым істері жөніндегі проректор болып қызмет істеді. Ғылыми-педагогикалық кадрлар даярлауға, осы саладан ғылыми жұмыстардың Қазақстанда алғаш қалыптасуына ықпал етті.

1978-1984 жылдары Қазақ политехникалық институтында кешкі және сырттай оқытатын бөлім жөніндегі проректор қызметін атқарып, институт базасында Қаратау, Өскемен, Лениногорск, Зырян, Гурьев және Шевченко қалаларындағы аталмыш институттың филиалдары мен жалпытехникалық факультеттерінде жұмысшы жастарды өндірістен қол үзбей

оқытудың тиімді тәсілдерін қолданып, сапасын жетілдіруге көп үлес қосты. 1984 жылы көп жылдар бойы жоғары мектепте істеген сан-салалы зор қызметі лайықты бағаланып, оған «Қазақ ССР-інің жоғары мектебінің еңбек сіңірген қызметкері» деген құрметті атақ берілді.

1984-1988 жж. Қазақстанның Жоғары және орта арнаулы білім министрлігінде коллегия мүшесі, оқу-әдістемелік басқармасының бастығы қызметін атқара жүріп, республиканың жоғары мектептерінің дамуына және оларда оқу-әдістемелік кешендерді енгізу арқылы оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыруды неғұрлым биік дәрежеге көтеріп жетілдіруге тікелей ықпал етті.

1987 жылдан Алматы халық шаруашылығы институтында оқу ісі жөніндегі проректорлық қызмет атқарып, білім, біліктілік пен іскерлікті осы замандағы және келешек талаптарына сай келетін озық оқу-педагогикалық үдерісті ұйымдастыру қағидаларын, әдістері мен үлгілерін енгізуге мүмкіндік тудырды және республиканың экономикалық кадрларын даярлау сапасын арттыруға бағытталған іс-шараларды жүзеге асыруға үлесін тигізді.

1989 жылы жаңадан ашылған Қазақ КСР Министрлер Кеңесі жанындағы Басқарушы қызметкерлер мен мамандардың біліктілігін арттыру институтына ректор болып тағайындалды. Оның басшылығымен қысқа мерзім ішінде заманауи оқу-материалдық базасы құрылып, кәсіби деңгейі жоғары профессорлық-оқытушылық құрам жасақталды, жаңа оқу жоспарлары мен бағдарламалары енгізіліп, мамандарды қайта даярлаудағы оқыту үдерісінің құрылымы мен мазмұны қайта ойластырылды. Осы институттың қалыптасуына және оның республикадағы ірі оқу орнына айналуына тікелей басшылық жасады. Әсіресе, Қазақстанда экономиканы қайта құру кезеңінде басты қызметкерлерді және мамандарды нарықтық экономикаға көшуге бейімдеуде институттың қосқан үлесі өте зор. Осынау институт Қазақстан Республикасында нарықтық қатынастарды қалыптастыру кезінде (1991-1996 ж.ж.) шын мәнісінде кадрлар біліктілігін көтерудің аса ірі орталығына айналып, кәсіпорындар мен ұйымдардың қатардағы мамандарынан бастап экономика және қаржы, мемлекет және құқық, әлеуметтік саясат проблемалары бойынша жоғарғы буынның басшы қызметкерлеріне дейін тыңғылықты қайта дайындықтан өткізді. Оқу жүйесін шетелдердің тәжірибесін пайдалана отырып қайта құрды.

Тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдары Республиканың дамуына ерен еңбегімен үлес қоса білді. Атап айтсақ, 1996 жылы ҚР Президентінің аппаратында қызмет атқарды. Президент аппаратында Қауіпсіздік кеңесі Хатшысының орынбасары, Хатшылық меңгерушісі болып қызмет істеді, сөйтіп егеменді еліміздің қауіпсіздік саласының қалыптасуы мен нығаюына өзіндік үлесін қосты. Марат Алмасайұлының тікелей қатысуымен Қазақстан Республикасының сыртқы қауіпсіздігінің жобалары әзірленді, республиканың құқық қорғау органдарының түбегейлі реформалауы жүзеге асырылды, заңнамалық актілерге қосымшалар мен түзетулер енгізілді.

1998-2009 жж. аралығында Алматы экономика және статистика академиясында проректорлық, ректорлық қызметтер атқарды. Оқу процесін жетілдіруге, оқу-әдістемелік құралдарын жасауға еңбек сіңірді.

2009 жылдан бері Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде «Интеллектуалды ұлт қалыптастыру» ғылыми орталығының директоры қызметін атқаруда.

2015 жылы ҚР Білім және ғылым министрлігінің «Ұлттық тәрбие» номинациясы бойынша Ы.Алтынсарин атындағы Мемлекеттік сыйлығының иегері атанды.

Бұл күндері өзі басқарып отырған ғылыми орталықта ұлттық тәрбие мен интеллектуалды ұлт қалыптастыру мәселелерінің ғылыми негіздерін, қазақ халқының ұлттық салт-дәстүр, менталитетін дәстүрге сай заманауи тұрғыда ұлттық болмыс, ұлттық құндылықтар сияқты рухани қасиеттерді жас ұрпақ бойына дарыту және оларды ұлтын сүюге, отансүйгіштікке, ұлтжандылыққа шақыру жолында еңбек етуде.

Марат Алмасайұлының Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін жетілдіру жолында 300-ден аса ғылыми мақалалары жарияланған. Бірнеше оқу бағдарламалары мен оқу құралдары және 3 монографияның авторы. Жарық көрген еңбектерінің 6-на министрлік та-рапынан интеллектуалдық меншік құқығы туралы авторлық куәлік берілген.

Марат Алмасайұлының өз саласындағы өзге жандардан ерекше бір қыры – тарих пен әдебиетті, өнерді жетік білуі. Осы күнге дейінгі қазақ әдебиетінің нақыл мен өсиетке толы өлең, жыр, дастандарын, бата-тілектерді, тарихты, әншілік, ақындық мектептерді, аңыздарды, салт-дәстүрден өте жақсы хабардар. Мұны университетімізде ашылған «Ұлттық тәрбие» журналын ұйымдастыруынан байқауға болады. Жастардың бойында этика-эстетикалық тәрбиенің қалыптасуына, ұлтжанды, ұлттық құндылықтарды игерген толыққанды дамыған, саналы азаматтары болуына қатты мән береді. Осыны жастардың бойына сіңіре отырып, ұлттық идеологиямыздың, ұлттық сана-сезіміміздің қалыптасуына көп тер төгіп жүр. Ұзақ жылдар Кеңестік Одақтар құрамында болып, өзіміздің төл дүниемізден алшақтап қалғанымыз рас. Оның орнын толтыру оңай шаруа емес.

Ұлттың ұлттығын сақтауда дәстүріміздің озық үлгілерін тұрақтандырып, оны халық арасына кеңінен таралуына ықпал етуде осы мәселеге байланысты бірнеше оқу және оқу-әдістемелік құралдарын, тың зерттеу мақалаларын жазып, көпшілік назарына ұсынған. Бүгінде Марат Алмасайұлының басшылығымен дайындалған ұлттық тәрбиеге қатысты бұл еңбектер таптырмас дүниелер.

Ұлттық бәсекелестік болып саналатын білім беру жүйесін халықаралық деңгейге көтеріп, жоғары оқу орындарына терең білім беруді жан-жақты қарастыруда Марат Алмасайұлы басқарып отырған ғылыми орталық нәтижелі жұмыстар атқаруда. Білімнің дамуы – қоғамды алға жылжытар, адамзатты өркениетке жетелер даңғыл жол болып табылады. Білім беру жүйесі – ұлттық мәдениеттің, ұлттық сана-сезімнің даму көрсеткіші болып саналады, ал оның басты нысаны – қазақ жастары, оның болашағы болуы керек. Ол экономика, саясат, мәдениет саласындағы көзқарастармен шектеліп қана қоймайды, сонымен қатар, осы түбегейлі өзгерістерге белсенді ықпал етеді. Оқу-білім беру – жеке адамның әлеуметтік-экономикалық үдерістерге пәрменді қосылуын қамтамасыз ететін басты жағдайлардың бірі. Қазақстандық жаңа, ұлттық негізге құрылған білім үлгісі жас жеткіншектерді отаншылдық, ұлтжандылық рухта тәрбиелеуге негізделіп отырып, білімді де білгір, әрі білікті маман етіп өсірумен қатар, оның азаматтық тұлғасын, адамгершілік рухани жан-дүниесін ұлттық құндылықтарға негіздеу. Қазір елімізде белең алып отырған прагматикалық жағдаяттарға негізделген әртүрлі ұлт тағдырына нұқсан келтіретін жағдаяттар баршамызды толғандыруда.

Мұның шешімін рухани интеллектуалды, экономикалық мемлекет орнату тұрғысынан және тұғыры биік тәуелсіз мемлекет орнату болашағына бағдарланған, ұлттық құндылықтарға үйлестірілген білім беру жүйесі мен тәрбие жұмысы бағдарламалары көмегін тигізетіні анық. Себебі, тәрбие мәселесін төрге қоятын тәрбие мен білім жүйесін қатар қойып, іске қосу бүгінгі күннің басты талабы. Ғылыми білімділікті ұйымдастырудың жаңа түрлерін іздестіру – білім беру жүйесін қайта құрудың аса маңызды сара жолы. Бүгінгі таңда оқу-ағарту жүйесінде қалыптасқан қатаң тәртіптілік пен бірыңғайлыққа қарсы ғылымның жаңа бейнесі бой көтеріп келеді. Ол білім беру үрдісіне тәрбиенің, оның ішінде ұлттық мүддемізге негізделген тәрбиенің жаңаша тұрғыда қойылу талаптары. Сонымен бірге білімділік жайындағы түсінікке көзқарас та өзгеру үстінде. Бүгінгі педагогикада адам мен білімділік жайында дәстүрлі түсініктермен қатар жаңа ұғымдар да қалыптасып, педагогиканың антропологиялық негіздері алмасу кезеңіне аяқ басты. Білімді адам – көзқарастары қалыптасып үлгерген, көп нәрседен хабардар тұлға ғана емес, сондай-ақ, қазіргі мәдениеттің күрделі мәселелерін бағдарлай алатын, ұлттық құндылықтарын бойына жиған, өмірдегі өз орнын түйсінуге қабілетті, демек, өткен тарихынан хабардар, тәлім-тәрбиемен сусындап өскен, бір сөзбен айтқанда, мынадай алмағайып жаппай жаһандану

жағдайында нақтылы өмірге әзір адам. Оқу-білім мен берілетін тәрбие жеке тұлғаның еркін қалыптасуына, оның басқа адамдарды түсінуіне, ой-өрісі мен қарым-қатынастарының қалыптасуына, ақыры, адамның белгілі бір іс-әрекеттерді жүзеге асыруына жағдай жасауы тиіс. Осындай қоғамның қай саласында болмасын кездесетін түрлі мәселелерді шешуде Марат Алмасайұлының педагогтық еңбегі білім беру саласындағы жаңа белес болып табылады. Күш-жігері толысқан, ақыл тоқтатқан, оның бойындағы қайнаған қажыр-қайратының арқасында жастарға үлгілі істерін көрсете білді. Марат Алмасайұлының салмақты жүрісі, ойға қонымды сөздері, кім-кімді де жатсынбай бауырына тарта білетін қасиеті тек жастарға ғана емес, көбімізге үлгі-өнеге боларлықтай десек, артық айтқандық емес.

Марат Алмасайұлының бойында қандай істі қолға алмасын оның ақырына жетпей, нәтижесін шығармайынша тоқтамайтын қайсарлық пен мақсаттылық қасиеттері, оның ұйымдастыру қабілеті мен қайраткерлігін өзгелерден ерекшелейтін белгісі сипаттас болып табылады. Ол кісінің әрбір сөзді бағамдай, байыптай білуіне, жаспен де, кәрімен де тең құрбысындай сөйлесе алуына, әрі кіммен болса да тез тіл табысатын қасиетіне қызықпай қарамасқа болмайды.

Марат Алмасайұлының ел көзіне алдымен шалынатыны – кесек мінезі мен ойының да, бойының да бірдей үндескен нарлығы, алғырлығы, келісті тұлғасы мен кескін-келбеті, бауырмалдығы, мейірбандылығы, парасаттылығы, кісілігі, қайсарлығы, жан сұлулығы. Жиналыста, отырыстарда, қай жерде болмасын еңсесін тік, денесін нық ұстайды. Ұнамаған нәрсесін жасырып қалу Марат Алмасайұлының табиғатына жат нәрсе. Мәселені титықтап соза бергенді жек көреді. Шешіліп тұрған нәрсені уақытында шешіп кеткенді жөн көреді. Бұл оның сөз тұңғышына тереңнен бойлай мән беретіндігінің, қадірін түсіне, ойлана білгендігінің көрінісі деп бағамдаймыз.

Марат Алмасайұлы қоғамдық құбылыстарға терең түсінікпен, шәкірттеріне, мейлі алдына келген басқа жандарға болсын үлкен кеңшілікпен, әкелік, ағалық, замандастық қамқорлықпен қарайтын ұстаз. Өйткені, өзін де осы қоғамның белсенді азаматы, белді қайраткері санайды. Ұстазға қарап, ұлылықты бір ғана ұстаз бейнесінде тоғыстырған адамдықтың биік үлгісін көреміз.

Марат Алмасайұлының Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін жетілдіру жолында 300-ден аса ғылыми мақалалары жарияланған. Бірнеше оқу бағдарламалары мен оқу құралдары және 3 монографияның авторы. Жарық көрген еңбектерінің 6-на министрлік тарапынан интеллектуалдық меншік құқығы туралы авторлық куәлік берілген.

«Ағаш жапырағымен, адам ұрпағымен көрікті» демекші, халық құрметіне бөленіп отырған Марат Алмасайұлы аяулы жары марқұм Роза жеңгей екеуі тәрбиелеп өсірген 3 қыз, 1 ұлы немере-шөбере сүйгізіп, түрлі салада абыройлы еңбек етуде.

Марат Алмасайұлын 80 жасқа толған мерейтойымен құттықтаймыз! Сіздің жүріп келе жатқан өмір жолыңыз – бүгінгі замандастырыңызға нұсқа, ұғымды ұрпаққа үлгі, өрелі жанға өнеге. Әріптестеріңіздің ортасында парасаттысыз, сыпайы сый мен үлкен абырой иесісіз. Еліміздің дамуына, университетіміздің білім сапасының дамуына өз үлесіңізді аямай қосқаныңыз үшін бұл еңбектеріңізді мақтан етеміз!

Интеллектуалды ұлт қалыптастыру ғылыми орталығы

БЕГАЛИЕВА САУЛЕ БАЯЗОВНА
доктор педагогических наук, профессор

Бегалиева Сауле Баязовна закончила филологический факультет Чимкентского педагогического института по специальности «Русский язык и литература с дополнительной специальностью педагогика» (1980), затем – Алматинский государственный университет имени Абая по специальности «Казахский язык и литература» (1994).

Защитила диссертацию на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности «13.00.01 – Теория и методика профессионального образования» на тему «Познавательная самостоятельность студентов как условие формирования дидактической готовности будущих учителей» (1998) и доктора педагогических наук по специальности «13.00.08 – Теория и методика профессионального образования» на тему «Научные основы формирования активности будущих учителей средствами современных педагогических технологий», имеет ученое звание доцента по специальности «Педагогика» (2001), является профессором Казахского национального педагогического университета имени Абая (2006), профессором Российской академии естествознания (2012).

С 2000 года по настоящее время заведующая кафедрой филологических специальностей для иностранных граждан и довузовской подготовки КазНПУ имени Абая.

Свои научные результаты Сауле Баязовной регулярно публикует как в казахстанских, так и зарубежных научных журналах. Ею издано более 160 научных трудов, среди которых: монографии, учебники, электронный учебник для общеобразовательных школ (рекомендованные МОН РК), учебные пособия (рекомендованные РУМС МОН РК по специальностям группы «Образование»), учебные пособия (рекомендованные Ученым советом КазНПУ имени Абая), методические рекомендации и др.

Под руководством Бегалиевой С.Б. активно и успешно разрабатываются фундаментальные и прикладные исследования такие как «Межкультурная коммуникация в преподавании казахского и русского языков как иностранных» (2010), «Обучение иностранцев казахскому и русскому языкам в высшей школе Казахстана» (2011), «Инновационные основы вузовской языковой подготовки в полиязычных образовательных условиях РК» (2012). Имеет 8 свидетельств о государственной регистрации прав на объект авторского права.

уле Баязовна является инициатором проведения ежегодной научно-практической конференции для молодых ученых «Казахстан в международном образовательном пространстве», организуемая кафедрой филологических специальностей для иностранных граждан и довузовской подготовки.

Активно осуществляет связь «школа – вуз», оказывает методическую помощь учителям КРШГ № 54 Алматы, является членом авторского коллектива по созданию школьных учебников нового поколения, принимает участие в семинарах, организованных РИПК СО, для учителей школ Алматы и Алматинской области и принимает участие в семинарах, организованных центром «Учебник» (2009, 2010). А также в осуществлении сотрудничества с зарубежными вузами.

Бегалиева С.Б. отмечена государственными наградами, почетными званиями страны и международных организаций. Среди них: «Отличник образования КазССР» (1988), «Лучший преподаватель вуза» (2007, 2012); «Заслуженный деятель науки и образования» Российской академии естествознания (2012), Государственная научная стипендия для ученых и специалистов, внесших выдающийся вклад в развитие науки и техники в области педагогических наук (2013); «Заслуженный деятель науки и техники» Российской академии естествознания (2016); дипломом Европейской научно-промышленной палаты за высококачественную профессиональную деятельность (2017).

Сауле Баязовна требовательна к себе и окружающим, находится в постоянном творческом поиске. Обладает умением мотивировать коллектив на достижение поставленных целей, искать нестандартные пути решения проблем и с душой относиться к выполнению любого поручения. Она доброжелательный, контактный, творческий и увлеченный человек.

Уважаемая, Сауле Баязовна! Примите наши искренние поздравления с юбилеем! Есть такие понятия, над которыми не властно время – долг, профессионализм, ответственность, дух созидания. И все это в полной мере относится к Вам. Желаем от всей души оставаться такой же энергичной, отзывчивой, внимательной и требовательной! Пусть дорога Вашей жизни будет длинной и комфортной, а судьба будет добра и щедрой!

Коллектив факультета для иностранных граждан
и довузовской подготовки (Foundation)

Декада науки-2018

Развитие научно-исследовательской деятельности и инноваций в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая является последовательным продолжением предпринимаемых мер по достижению уровня исследовательского университета в соответствии со Стратегией развития «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства», плана мероприятий по реализации Послания Главы государства народу Казахстана от 31 января 2017 года «Четвертая промышленная революция модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность». Одной из форм реализации является проведение Декады науки.

В течение Декады науки, проходившей в КазНПУ имени Абая 2-12 апреля 2018 года состоялось более 70 мероприятий. В числе этих мероприятий:

– 19 лекций, прочитанных приглашенными учеными из других организаций страны и зарубежья, по актуальным проблемам науки;

- 7 выставок;
- 2 мастер-класса,
- 7 экскурсий для обучающихся;
- 3 республиканских олимпиады обучающихся;
- 5 встреч с ветеранами науки РК;
- 7 круглых столов;
- 4 конференции;
- 4 викторины обучающихся;
- 6 научно-методических семинаров;
- 5 презентаций.

Все мероприятия отмечены как интересные, событийные сайенс-ивенты, необходимые для развития познавательной деятельности обучающихся. Наиболее интересными для студентов и магистрантов являлись экскурсии, викторины, скетчи. Так, состоялись экскурсии в научные центры Казахского национального аграрного университета, НАН РК, Республиканский геологический музей, Музей «Экспериментариум» при Институте ботаники и фиторепродукции. Студенты и магистранты посетили радиационный ускоритель в учебно-научной физико-технологической лаборатории университета. Эту лабораторию с экскурсией посетили также студенты колледжа при Университете языков и деловой карьеры.

В дни Декады науки в музее университета постоянно работала выставка изобразительного искусства, вызывавшая восхищение талантами студентов и преподавателей. Стоит отметить, что все Институты организовали книжные выставки печатных работ профессорско-преподавательского состава, Институт истории и права провел также археологическую выставку, сопровождавшуюся интересной лекцией.

К мероприятиям Декады были привлечены видные ученые из Франции и России (Москвы и Новосибирска), а Международный круглый стол «Русский язык и литература в современном мире» приглашен Консул Генерального консульства России в г. Алматы И.Переверзева. Примечательно, что в работе круглого стола участвовали ученики средней школы г. Алматы № 165, которые выступили с научными докладами. Также в процессе работы студентами были представлены интересные скетчи, отражающие искажение речи молодежи под влиянием гаджетов, когда целые диалоги не содержали ни одного традиционно-нормативного слова и строились только на сленге.

Большой интерес и даже азарт вызвали у студентов такие мероприятия, как научно-образовательные викторины. Так, студенты Института истории и участвовали в викторине «Ум-

ники и умницы», где показали высокий уровень знаний по истории Казахстана и всемирной истории. Также состоялось межинститутская викторина «Что? Где? Когда?», организованная кафедрой практических языков. Состязание прошло между студентами четырех команд: института искусства, культуры и спорта, института педагогики и психологии, института математики, физики и информатики, и сборной команды институтов естествознания и географии и педагогики и психологии. Состязание сопровождалось вокальными и танцевальными номерами студентов института искусств, культуры и спорта, что значительно подогревало интерес болельщиков.

Активное участие обучающиеся и ППС приняли в КВН «Химический калейдоскоп: Студенты VS Преподаватели», где две команды состязались не только в знании и сообразительности по вопросам химии, но и в юморе и творческих заданиях. Победители конкурса студенты, получили памятные призы.

Среди мероприятий, проводимых для преподавателей, следует отметить круглый стол «Реформа правовой службы РК», проведенный кафедрой уголовно-правовых дисциплин, где были обсуждены актуальные вопросы демократизации в сфере уголовного законодательства.

Большой интерес вызвала презентация доцента института естествознания и географии Б.Ш. Абдиманапова «Иллюстрации к учебнику естествознание» для 5 класса: идеи, опыт, продуктивность использования», где были разъяснены основные принципы построения содержания и дизайна учебников нового поколения.

В процессе проведения Декады состоялись студенческие научные олимпиады, в открытии которых приняли участие ученые из Новосибирска и Москвы. Директор института системных проектов Московского городского педагогического университета, д.п.н., доцент С.Н. Вачкова прочитала лекцию на тему: «Проблемы педагогических измерений». Тема является актуальной для педагогической науки Казахстана.

В Декаде науки приняли участие видные деятели Республики Казахстан писатель Қалдыбаев Мамытбек, академик Дюсембин Х.Д., директор Института истории и этнографии им. Ч.Валиханова МОН РК, д.и.н., профессора Кабульдинов З.Е. и ряд других. Приняли участие в Декаде и зарубежные гости: открытая лекция на французском языке «Экономическое неравенство стран мирового сообщества на современном этапе» д.э.н. Лайлы Порас; открытая лекция на французском языке «Промышленная экономика» д.э.н., профессора Йоргуса Ризопулоса; лекция турецкого профессора Джерен Кабада; а также встреча с писателем Жоржем Стассинакисом.

Проведение Декады науки продемонстрировало готовность преподавателей и студентов к новым формам приобщения к науке, способным вызывать интерес неформальными мероприятиями. Декада науки достойна стать ежегодным широкомасштабным мероприятием, приуроченным к республиканскому Дню науки в Казахстане.

Департамент науки КазНПУ имени Абая

Казахстанско-Российский семинар по исследованиям в области образования

2-3 июля 2018 года в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая проводился Казахстанско-Российский семинар по исследованиям в области образования. В работе семинара приняли участие ученые Института образования Национального исследовательского университета Высшей школы экономики (НИУ ВШЭ, г.Москва) и преподаватели, магистранты и докторанты КазНПУ имени Абая.

Цель Семинара состояла в ознакомлении казахстанских участников с современными педагогическими исследованиями и научными проектами, а также в проведении дискуссий по актуальным вопросам современной ситуации в образовании и по определению перспективных тем для совместной проектно-научной деятельности.

В ходе пленарного заседания Сессии с докладами выступили директор НИУ ВШЭ профессор И.Д.Фрумин, профессор В.А.Болотов, С.С.Малиновский – заместитель директора Института образования ВШЭ. Были рассмотрены такие проблемы, как система оценки качества образования, практики оценки, вовлечение различных игроков в оценку; трансформация школы в постсоветских странах; неравенство в высшем образовании.

В групповых работах по секциям провели дискуссии модераторы П.А.Сергоманов по теме «Цифровая трансформация современной школы», в том числе были рассмотрены феномен и механизмы лидерства в школе (стили и модели управления, педагогическое лидерство, разработка и управление образовательных программ «от результата») а также Е.Ю. Карданова по теме «Дизайн оценки (разработка тестов)», где рассматривались современные подходы к оцениванию в образовании и измерение индивидуального прогресса учащихся.

Проведение семинара способствовало развитию университета по таким аспектам, как:

- привлечение всех научно-педагогических сил университета к обсуждению современных проблем педагогической науки;
- создание общественной атмосферы сопричастности и консолидации вокруг проблемы дальнейшего формирования научно-исследовательского ресурса университета как флагмана высшего педагогического образования;
- исследователи получают возможность углубить свои знания в области перспективных направлений педагогических исследований, наметить новые исследовательские направления;
- магистранты и докторанты научатся дизайну и методологии исследовательского проекта.

Совместная работа с НИУ ВШЭ будет продолжена по многим направлениям педагогической науки.

Департамент науки КазНПУ им. Абая

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ

Әбілқасымова Алма Есімбекқызы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының корреспондент мүшесі, Орталығының директоры, кафедра меңгерушісі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Айнакулова Айгерім Мажитовна – гуманитарлық ғылымдарының магистрі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Интеллектуалды ұлт қалыптастыру» ғылыми орталығының ғылыми қызметкері.

Айтбаева Айгүлім Боранғалиқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, *aba-abd@mail.ru*

Ахтаева Надия Сейлқанқызы – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, жалпы және қолданбалы психология кафедрасының профессоры, психология ғылымдарының докторы, *nadiyans@mail.ru*

Балагазова Светлана Тулеутаевна – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Балықбаев Такир Оспанович – педагогикалық ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Бегалиева Сауле Баязовна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті филология институтының шетел азаматарына арналаған филологиялық мамандықтар кафедрасының меңгерушісі.

Бейкитова Альбина Нұрахметқызы – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің докторанты.

Бейсембаева Алтынай Әбдіханқызы – педагогикалық ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті.

Бидайбеков Есен Ықласұлы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Бостанов Бектас Ғаниұлы – педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Гриншкун Вадим Валерьевич – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Мәскеу қалалық педагогикалық университеті.

Джафаров Намиқ Балаэмиоглы – Әзербайджан мемлекеттік педагогикалық университеті (Баку, Әзербайджан).

Досанова Кәмілә Қайырқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақ ұлттық өнер университеті.

Дүйсенов Оналбек Қынабаевич – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, «Дене мәдениеті» кафедрасы *dene-tarbiesi@mail.ru*

Жампеисова Қорлан Қабыкенқызы – педагогикалық ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Жолтаева Гүлмира Нұрболатқызы – педагогикалық ғылымдарының кандидаты, доцент, І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекет университеті

Жусупбекова Гульсара Галимбековна – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің докторанты.

Исалиева Сауле Темирбаевна – әлеуметтік ғылымдарының магистрі, әдіскер, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Искакова Әлия Орынбасаровна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Т.Жургенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, *aliya.iskakova.1959@mail.ru*

Какимова Лаура Шариповна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Қасен Гүлмира Аманқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті философия және саясаттану факультетінің педагогика және білімдік менеджмент кафедрасының профессоры, *gulmira.Kassen@mail.ru*

Колумбаева Шолпан Жаксыбаевна – психологиялық ғылымдарының кандидаты, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Көшербаева Айгерім Нұрәліқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, кафедра меңгерушісі, Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдері Университеті.

Кульманова Шолпан Бөрібайқызы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті.

Марданова Шолпан Сапарқызы – психология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті.

Мардахаев Лев Владимирович – педагогика ғылымының докторы, профессор, Ресей мемлекеттік әлеуметтік университеті, ПБ ХҒА академигі.

Матыжанов Кенжехан Ісләмжанұлы – филология ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың «Рухани жаңғыру», орталығының ғылыми жетекшісі, *kmatyzhanov@gmail.com*

Менлибекова Гүльбахыт Жолдасбековна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті.

Мовкебаева Зульфия Ахметуәлиқызы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, *zmovkebaewa@mail.ru*

Момбек Әлия Әнуарбекқызы – педагогика ғылымының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Мухтарова Шакира Мукашовна – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, *shak.ira.53@mail.ru*

Наурызбай Жұмағали Жөкейұлы – Б.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, *nauryz_7@mail.ru*

Нурiev Марат Алмасевич – т.ғ.к., профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Интеллектуалды ұлт қалыптастыру» ғылыми орталығының директоры

Омарханова Гулбагий Нусупбекқызы – техника ғылымдарының магистры, Қазақ ұлттық аграрлық университеті.

Ошанова Нұржамал Тұрашқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Паридинова Ботагөз Жаппарқызы – докторант, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті.

Сағымбаева Айнұр Есенғазықызы – педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Сәрсембаева Арайлы Әлібекқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент (қауымдастырылған профессор), Д.Серікбаев атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік техникалық университеті.

Садыкова Назира Марқұшқызы – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, философия және саясаттану факультеті

Сейдина Мольдир Зикировна – докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Сейсенбаева Жанар Айтбергеновна – филология ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Филологиялық пәндерді оқыту» кафедрасының қауымдастырылған профессор міндетін атқарушы.

Сманова Ақмарал Смаилқызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, кафедра меңгерушісі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Советканова Дамира Маратовна – педагогика ғылымдарының магистрі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, «Интеллектуалды ұлт қалыптастыру» ғылыми орталығының аға ғылыми қызметкері.

Тленбаева Айша Ақмурзақызы – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақ ұлттық аграрлық университеті.

Тоимбаева Бақыт Мухамедиевна – аға оқытушы, Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті.

Төленді Шолпан Қанатқызы – Әл-Фраби атындағы Қазақ ұлттық университеті, философия және саясаттану факультеті

Турарбекова Лаура Владимировна – PhD докторы, философия ғылымдарының кандидаты, Сорбонна-Қазақстан Институты директорының орынбасары, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Уалиева Сауле Айтқалиевна – педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті.

Хамитова Дана Сұңқарбекқызы – докторант, педагогикалық ғылымдарының магистрі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Хан Наталья Николаевна – педагогикалық ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті.

Шеръязданова Хорлан Токтамысқызы – психология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті.

НАШИ АВТОРЫ

Абылкасымова Алма Есимбековна – доктор педагогических наук, профессор член-корреспондент Национальной академии наук Республики Казахстан, директор Центра, заведующая кафедрой, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Айнакулова Айгерим Мажитовна – магистр гуманитарных наук, научный сотрудник Научного центра формирования интеллектуальной нации Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Айтбаева Айгулим Борангалиевна – кандидат педагогических наук, профессор КазНУ им. аль-Фараби, aba-abd@mail.ru

Ахтаева Надия Селихановна – доктор психологических наук, профессор кафедры общей и прикладной психологии Казахского национального университета имени аль-Фараби, nadiyans@mail.ru

Балагазова Светлана Тулеутаевна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Балыкбаев Такир Оспанович – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Бегалиева Сауле Баязовна – доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой филологических специальностей для иностранных граждан института филологии Казахского национального педагогического университета имени Абая

Бейкитова Альбина Нурахмятовна – докторант Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Бейсембаева Алтынай Абдихановна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана.

Бидайбеков Есен Ыкласович – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Бостанов Бектас Ганиевич – кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Гриншкун Вадим Валерьевич – доктор педагогических наук, профессор, Московский городской педагогический университет.

Джафаров Намик Балаэмиоглы – Азербайджанский государственный педагогический университет (Баку, Азербайджан).

Досанова Камила Каировна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный университет искусств.

Дуйсенов Оналбек Кынабаевич – кандидат педагогических наук, доцент Международный казахско-турецкий университет им. Х.А. Ясави, кафедры «Физическая культура», dene-tarbiesi@mail.ru

Жампеисова Корлан Кабыкеновна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Жолтаева Гульмира Нурболатовна – кандидат педагогических наук, доцент, Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова

Жусупбекова Гульсара Галимбековна – докторант Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Исалиева Сауле Темирбаевна – магистр социальных наук, методист, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Искакова Алия Орынбасаровна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахская национальная академия искусств имени Т.Жургенова, aliya.iskakova.1959@mail.ru

Какимова Лаура Шариповна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Қасен Гүлмира Аманқызы – кандидат педагогических наук, и.о. профессора кафедры педагогики и образовательного менеджмента факультета философии и политологии Казахского национального университета имени аль-Фараби *gulmira.Kassen@mail.ru*

Колумбаева Шолпан Жаксыбаевна – кандидат психологических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Кошербаева Айгерим Нуралиевна – кандидат педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Кульманова Шолпан Бурибаевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский государственный женский педагогический университет.

Марданова Шолпан Сапаровна – кандидат психологических наук, старший преподаватель, Казахский государственный женский педагогический университет.

Мардахаев Лев Владимирович – доктор педагогических наук, профессор, академик МАН-ПО, заведующий кафедрой социальной педагогики, Российский государственный социальный университет.

Матыжанов Кенжехан Слямжанович – доктор филологических наук, научный руководитель центра «Рухани жаңғыру» КазНУ им Аль-Фараби, *kmatyzhanov@gmail.com*

Менлибекова Гүлбахыт Жолдасбековна – доктор педагогических наук, профессор, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

Мовкебаева Зүлфия Ахметвалиевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, *zmovkebaewa@mail.ru*

Момбек Алия Ануарбековна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Мухтарова Шакира Мукашқызы – Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, *shak.ira.53@mail.ru*

Наурызбай Жұмағали Жөкейұлы – доктор педагогических наук, профессор, Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, *nauryz_7@mail.ru*

Нурiev Марат Алмасевич – кандидат технических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Омарханова Гулбагий Нусупбековна – магистр технических наук, Казахский национальный аграрный университет.

Ошанова Нуржамал Турашовна – кандидат педагогических наук, старший преподаватель, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Паридинова Ботагоз Жаппаровна – докторант, Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата.

Сагимбаева Айнур Есенгазыевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Сарсембаева Арайлы Алибековна – кандидат педагогических наук, доцент (ассоциированный профессор), Восточно-Казахстанский государственный технический университет имени Д.Серикбаева.

Садыкова Назира Маркушевна – Казахский национальный университет имени аль-Фараби, факультет философии и политологии

Сейдина Мольдир Зикировна – докторант, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

Сейсенбаева Жанар Айтбергеновна – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор кафедры «Филологические дисциплины» Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Сманова Акмарал Смаиловна – кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, заведующая кафедрой, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Советканова Дамира Маратовна – магистр педагогических наук, старший научный сотрудник Научного центра формирования интеллектуальной нации Казахского национального педагогического университета имени Абая.

Тленбаева Айша Акмурзаевна – кандидат педагогических наук, профессор, Казахский национальный аграрный университет.

Тоимбаева Бакыт Мухамедиевна – старший преподаватель, Карагандинский государственный технический университет.

Төлeндi Шолпан Канатовна – Казахский национальный университет имени аль-Фараби, факультет философии и политологии

Турарбекова Лаура Владимировна – доктор PhD, кандидат философских наук, заместитель директора Института Сорбонна-Казахстан, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Уалиева Сауле Айткалиевна – магистр педагогических наук, старший преподаватель, Жетysуский государственный университет имени И.Жансугурова.

Хамитова Дана Сункарбековна – докторант, магистр педагогических наук, Казахский национальный университет имени Абая

Хан Наталья Николаевна – доктор педагогических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая.

Шерьязданова Хорлан Токтамысовна – доктор психологических наук, профессор, Казахский государственный женский педагогический университет.

OUR AUTHORS

Abylkasymova Alma – doctor of pedagogical sciences, professor, corresponding member of National academy of sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the Center, Head of Chair, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Ainakulova Aigerim – master of humanitarian sciences, scientific staff of Scientific center of intellectual nation formation of the Kazakh national pedagogical university named after Abay.

Aitbaeva Aigulim – candidate of pedagogical science., professor of al-Farabi Kazakh National University, *aba-abd@mail.ru*

Akhtayeva Nadiya – Doctor of Psychology sciences, professor of the Kazakh National University named after Al-Farabi, *nadiyans@mail.ru*

Balagazova Svetlana – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Balykbayev Takir – doctor of pedagogical sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Begaliyeva Saule – Doctor of pedagogical sciences, professor, head of the department of philology specialties for foreign nationals institute of philology of the Kazakh national pedagogical university named after Abai

Beikitova Albina – doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Beisembayeva Altynaj – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Ablai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages.

Bidaybekov Yessen – doctor of pedagogical sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Bostanov Bektas – candidate of pedagogical sciences, Senior Lecturer, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Grinshkun Vadim – doctor of pedagogical sciences, professor, Moscow City Pedagogical University.

Jafarov Namik – Azerbaijan State Pedagogical University.

Dossanova Kamila – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Kazakh National University of Arts.

Duisenov Onalbek – Candidate of Pedagogical Sciences, docent, of the department «Physical Culture» of the International Kazakh-Turkish University named H.A.Yasavi, *dene-tarbiesi@mail.ru*

Zhampeisova Korlan – doctor of pedagogical sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Zholtayeva Gulmira – candidate of pedagogical sciences, docent, Zhetysu State University named after I.Zhansugurov

Zhussupbekova Gulsara – doctoral student, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Issaliyeva Saule – master of social sciences, Methodist, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Iskakova Aliya – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, T.Zhurgenov National Art Academy, *aliya.iskakova.1959@mail.ru*

Kakimova Laura – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abay.

Kassen Gulmira – candidate of pedagogical science, professor of Department of Education and Educational Management, Faculty of Philosophy and Political Science, Al-Farabi Kazakh National University, *gulmira.Kassen@mail.ru*

Kolumbayeva Sholpan – candidate of psychological sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Kosherbayeva Aigerim – candidate of pedagogical sciences, professor, Head of Chair, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages.

Kulmanova Sholpan – doctor of pedagogical sciences, professor, Kazakh State Women's Teacher Training University.

Mardanova Sholpan – PhD doctor, Senior Lecturer, Kazakh State Women's Teacher Training University.

Mardakhaev Lev – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, IASP Academician, Head of Social Pedagogy Department, Russian State Social University.

Matyzhanov Kenjekhan – dr. of philology, scientific director of Department «Spiritual Modernization», al-Farabi Kazakh National University, *kmalyzhanov@gmail.com*

Menlibekova Gulbakhyt – doctor of pedagogical sciences, professor, Eurasian National University named L.N. Gumilev

Movkebayeva Zulfiya – Doctor of Pedagogical Sciences, professor, the Kazakh National Pedagogical University named after Abai, *zmovkebaewa@mail.ru*

Mombek Aliya – candidate of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Mukhtarova Shakira Mukashovna – doctor of pedagogical sciences, professor, Karaganda State University named after E.A. Buketov, *shak.ira.53@mail.ru*

Nauryzbay Zhumagali – doctor of pedagogical sciences, professor, National Academy of Education named after Y. Altynsarin, *nauryz_7@mail.ru*

Nuriyev Marat – Candidate of Technical Sciences, professor of the Kazakh national pedagogical university named after Abay.

Omarkhanova Gulbagij – master of technical sciences, Kazakh National Agrarian University.

Oshanova Nurjamal – candidate of pedagogical sciences, Senior Lecturer, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Paridinova Botagoz – doctoral student, Korkyt Ata Kyzylorda State University.

Sagimbaeva Ainur – doctor of pedagogical sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Sarsembayeva Araily – candidate of pedagogical sciences, associate professor, D.Serikbayev East Kazakhstan state technical university.

Sadykova Nazira – of the Faculty of Philosophy and Polyology, Kazakh National University named after Al-Farabi

Seidina Moldir – post-graduate student of Eurasian National University named L.N. Gumilev

Seysenbayeva Zhanar – Candidate of Philology, the associate professor, the acting as the associated professor of Philological Disciplines of department of the Kazakh national pedagogical university named after Abay

Smanova Akmaral – candidate of pedagogical sciences, associate professor, Head of Chair, Kazakh National Pedagogical University named after Abay.

Sovetkanova Damira – master of pedagogical sciences, senior research staff of Scientific center of intellectual nation formation of the Kazakh national pedagogical university named after Abay.

Tlenbayeva Aisha – candidate of pedagogical sciences, professor, Kazakh National Agrarian University.

Toimbayeva Bakyt – senior teacher, Karaganda State Technical University.

Tolendi Sholpan – of the Faculty of Philosophy and Polyology, Kazakh National University named after Al-Farabi

Turarbekova Laura – PhD doctor, candidate of philosophical sciences, Deputy Director of Sorbonne-Kazakhstan Institute, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Ualiyeva Saule – master of Pedagogical Sciences, senior Teacher, Zhetysu State University named I. Zhansugurov.

Hamitova Dana – doctorant student, master of pedagogical sciences, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Khan Natalia – doctor of pedagogical sciences, professor, Kazakh National Pedagogical University named after Abai.

Sheryazdanova Horlan – doctor of psychological sciences, professor, Kazakh State Women's Pedagogical University.

МАЗМҰНЫ

Педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы

Балыкбаев Т.О., Жампеисова К.К. Хан Н.Н., Колумбаева Ш.Ж. Полипарадигмалдық көзқарас – бәсекеге қабілетті жоғары педагогикалық білім беруді қалыптастырудың әдіснамалық негізі ретінде	5
Нурiev М.А., Советканова Д.М., Айнакулова А.М. Заманауи педагогтың тұлғалық болмысы.....	18
Мардахаев Л.В. Кәмелетке толмаған баланың әлеуметтендіруін ынталандыру әлеуметтік-педагогикалық көзқарас	25
Джафаров Н.Б. Оқушы тұлғасының моральдық-еріктік қасиеттерін қалыптастырудың ғылыми-теориялық негіздері	35
Менлибекова Г.Ж., Сейдина М. Андрагогикалық білімнің әдіснамалық негіздері	41
Сәрсембаева А.Ә. Кәсіби-бағытталған шетел тілдері пәні бойынша таукен металлургиялық мамандықтарының ғылыми-теориялық және ресурстық-практикалық базасының әзірлемесі.....	47

Педагогика және психология тарихы

Ахтаева Н.С., Төленді Ш.Қ., Садыкова Н.М. Балаларды қалай сүю керек? (Ш.А. Амонашвилидің еңбектер негізінде)	62
Айтказинова Б.Т. Батыс Еуропадағы психологиялық-педагогикалық зерттеулердің дарынды балалар мен жұмыстың мәселелері	66

Қолданбалы психология және психотерапия

Шерьязданова Х.Т., Марданова Ш.С. Педагогтардың кәсіби іс-әрекетінің барысында эмоциялы қажу жағдайының жағымсыз ықпалын жою жөніндегі түзету бағдарламасын құрастыру.....	73
Исалиева С.Т. Оқушылар мен студенттер тұлғаның дамуында жобалық әдісін қолдау	83

Білім беру саласындағы инновациялар

Мовкебаева З.А., Жолтаева Г.Н., Исалиева С.Т., Хамитова Д.С. Қашықтықтан оқыту жүйесі үшін білім беру контентін жасау алғышарттары	89
Бейкитова А.Н. Жаңартылған оқу бағдарламасындағы «География» пәнінің мазмұны мен құрылымындағы ерекшеліктер	96

Білім берудің мәселелері мен келешегі

Әбілқасымова А.Е. Қазақстан Республикасындағы үздіксіз педагогикалық білім беру жүйесінің заман талабына сай жаңғыруы	106
Искакова А.О. АҚШ-тағы қосымша кәсіби білім беруді кейбір аспектілері	113
Тоимбаева Б.М. Көптілді топтарда ағылшын тілін оқыту	117
Бегалиева С.Б. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс жасауға дайындау мәселелері	122
Жусупбекова Г.Г., Уалиева С.А. Мәдениетаралық қатысым тұлғасын қалыптастырудың тиімді жолдары	126

Садвакасова З.М. Білім беру ұйымындағы оқушылардың жеке санасында рухани дағдарысты жеңу жолдары 133

Білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары

Бидайбеков Е.Ы., Бостанов Б.Ғ., Гриншкун В.В., Ошанова Н.Т., Сагимбаева А.Е. Педагогикалық бағыттағы бакалаврларға білім берудегі цифрлық технологияларды оқытудың ерекшеліктері 142
Момбек А.А., Балагазова С.Т. Хормейстердің тұлғалық бағытталған ұстанымдағы вербальды емес коммуникациялар 151
Досанова К.К. Жоғарғы оқу орнының білім беру кеңістігі жағдайындағы ұлттық-мәдени сәйкестіктердің қалыптасу идеяларын іске асыру 156
Тленбаева А.А., Омарханова Г.Н. Мамандыққа психологиялық дайындық диагностикасы 162

«Мәңгілік Ел» ұлттық идея контексіндегі білім беру, мәдениет және өнер

Наурызбай Ж.Ж., Мұхтарова Ш.М. Білім беру мазмұнын жаңарту жағдайындағы тәрбиенің ұлттық идеалы 170
Сейсенбаева Ж.А., Айнакулова А.М. «Мәңгілік ел» идеясын жүзеге асыруда білім беру жүйесін жаңартудың бір аспектісі ретіндегі педагогтың әдебі 181
Кульманова Ш.Б. Әмина Нұғыманова: Ғылыми-зерттеушілік, педагогикалық және орындаушылық қызметі 187
Турарбекова Л.В. Ұлттық білім қоғамдық кеңістік ретінде 195

Рухани жаңғыру: Ғылыми, білім беру және мәдени кеңістігі

Какимова Л.Ш., Сманова А.С. Мәдени құндылықтар элементі өнердегі анималистік бейнелер мен символдар 201
Кошербаева Г.Н., Бейсембаев А.А. Жас ұрпаққа адамгершілік пен патриоттық тәрбие берудің жаңа жолдары 208
Паридинова Б.Ж. «Рухани дүниетаным» ұғымының құрылымы мен мазмұны 215
Duisenov O.K. Types and features of formation of physical training young people in national games 221
Матыжанов К.С., Айтбаева А.Б., Касен Г.А. Қазақ дәстүр мәдениетіндегі ежелгі рәсімдердің педагогикалық маңызы 228

Мерейтоймен құттықтаймыз

Нуриев М.А. 235
Бегалиева С.А. 239

Ақпарат

Ғылым декада-2018 241
Семинар 243
Біздің авторлар 247
Авторлар назарына 259

СОДЕРЖАНИЕ

Методология и теория педагогики и психологии

Балыкбаев Т.О., Жамписова К.К., Хан Н.Н., Колумбаева Ш.Ж. Полипарадигмальный подход как методологическая основа формирования конкурентоспособного высшего педагогического образования 5
Нуриев М.А., Советканова Д.М., Айнакулова А.М. Теоретическое обоснование портрета личности современного педагога 18
Мардахаев Л.В. Социально-педагогический подход в стимулировании социализации несовершеннолетнего 25
Джафаров Н.Б. Научно-теоретические основы формирования морально-волевых качеств личности школьника 35
Менлибекова Г.Ж., Сейдина М. Методологические основы андрагогического образования 41
Сарсембаева А.А. Разработка научно-теоретической и ресурсно-практической базы профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам по профилю горно-металлургических специальностей 47

История педагогики и психологии

Ахтаева Н.С., Төлөнді Ш.Қ., Садыкова Н.М. Как нужно любить детей? (на основе трудов Амонашвили Ш.А.) 62
Айтказинова Б.Т. Проблемы работы с одаренными детьми в психолого-педагогических исследованиях в странах Западной Европы 66

Прикладная психология и психотерапия

Шерьязданова Х.Т., Марданова Ш.С. К разработке коррекционной программы по преодолению негативного влияния эмоционального выгорания в профессиональной деятельности педагогов 73
Исалиева С.Т. Применение проектного метода в развитии личности школьников и студентов 83

Инновации в образовании

Мовкебаева З.А., Жолтаева Г.Н., Исалиева С.Т., Хамитова Д.С. Предпосылки создания образовательного контента для системы дистанционного образования 89
Бейкитова А.Н. Особенности содержания и структуры предмета «Географии» по обновленной учебной программе 96

Проблемы и перспективы образования

Абылкасымова А.Е. Модернизация системы непрерывного педагогического образования в Республике Казахстан 106
Искакова А.О. Некоторые аспекты дополнительного профессионального образования в США 113
Тоимбаева Б.М. Обучение английскому языку в полиязычных группах 117
Бегалиева С.Б. О некоторых подходах в обучении инклюзивного образования учителей начальных классов 122

Жусупбекова Г.Г., Уалиева С.А. Эффективные пути формирования личности в межкультурной коммуникации	126
Садвакасова З.М. Пути преодоления духовного кризиса в индивидуальном сознании воспитанников в организации образования.....	133

Современные методики и технологии обучения

Бидайбеков Е.Ы., Бостанов Б.Г., Гриншкун В.В., Ошанова Н.Т., Сагимбаева А.Е. Особенности обучения цифровым технологиям при подготовке бакалавров педагогического направления	142
Момбек А.А., Балагазова С.Т. Невербальные коммуникации в личностно-ориентированной позиции хормейстера	151
Досанова К.К. Реализация идей формирования национально-культурной идентичности в условиях вузовского образовательного пространства	156
Тленбаева А.А., Омарханова Г.Н. Диагностика психологической готовности к профессии	162

Образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік Ел»

Наурызбай Ж.Ж., Мұхтарова Ш.М. Национальный идеал воспитания в условиях обновления содержания образования	170
Сейсенбаева Ж.А., Айнаукулова А.М. Поведение педагога как один из аспектов модернизации системы образования в рамках реализации идеи «Мәңгілік ел»	181
Кульманова Ш.Б. Амина Нугманова: научно-исследовательская, педагогическая и исполнительская деятельность	187
Турарбекова Л.В. Национальное образование как публичное пространство	195

Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство

Какимова Л.Ш., Сманова А.С. Анималистические образы и символы в искусстве как элементы культурных ценностей	201
Кошербаева Г.Н., Бейсембаев А.А. Современные подходы к нравственно-патриотическому воспитанию подрастающего поколения	208
Паридинова Б.Ж. Структура и содержание понятия «духовное мировоззрение»	215
Дуйсенов О.К. Виды и особенности формирования физической подготовки молодежи в национальных играх	221
Матыжанов К.С., Айтбаева А.Б., Касен Г.А. Педагогическое значение древних ритуалов, связанных с рождением ребенка в традиционной культуре казахов	228

Поздравляем юбиляров

Нуриев М.А.	235
Бегалиева С.Б.	239

Информация

Ғылым декада-2018	241
Семинар	243
Наши авторы	248
К сведению авторов	260

CONTENT

Methodology and theory of pedagogy and psychology

Balykbayev T., Zhampeissova K., Khan N., Kolumbayeva Sh. Poliparadigm approach as a methodological basis for forming competitive higher pedagogical education	5
Nuriyev M.A., Sovetkanova D.M., Ainakulova A.M. Theoretical substantiation of the portrait of a modern teacher	18
Mardakhaev L. Social-pedagogical approach in promoting socialization in mind	25
Jafarov N.B. The scientifically-theoretical basis of the formation of moral and spiritual qualities of school person	35
Menlibekova G.Zh., Seidina M.Z. Methodological framework of andragogical education	41
Sarsembayeva A. The development of scientific, theoretical and practical resource base of teaching foreign languages for specific purposes to the students of mining and metallurgical specialties	47

History of pedagogy and psychology

Akhtayeva N.S., Tolendy Sh.K., Sadykova N.M. Is it necessary to love kids? (based on works by Amonashvili Sh.A.)	62
Aitkazinova B.T. The challenge of working with gifted children in psychological and pedagogical studies of researchers in western europe countries	66

Applied psychology and psychotherapy

Sheryzdanova H., Mardanova Sh. On the development of a corrective program for overcoming the negative impact of emotional burnout in the professional work of teachers.....	73
Issaliyeva S.T. Application of project method in the development of pupils and students' personality	83

Innovation in education

Movkebayeva Z.A., Zholtayeva G.N., Issaliyeva S.T., Hamitova D.S. Application of project method in the development of pupils and students' personality	89
Beikitova A. Features of the content and structure of the subject "Geography" for the updated program.....	96

Problems and prospects of education

Abylkasymova A.E. Modernization of the continuing pedagogical education system in the Republic of Kazakhstan	106
Iskakova A.O. Some aspects of supplementary professional education in the USA	113
Toimbayeva B.M. Teaching english language in a multilingual classroom	117
Begaliyeva S.B. On some approaches to teaching inclusive education of primary school teachers.....	122
Zhussupbekova G, Ualijeveva S. Effective ways of person forming in intercultural communication.....	126

Садвакасова З.М. The ways of overcoming spiritual crisis in individual's consciousness in educational organization	133
--	-----

Modern methods and technologies of teaching

Bidaibekov E.Y., Bostanov B.G., Grinshkun V.V., Oshanova N.T., Sagymbaeva A.E. Features of teaching digital technologies in education in the preparation of bachelors of pedagogical direction	142
Mombek A.A., Balagazova S.T. Non-verbal communications as expression of the sensitive individual-oriented position of the chormeiste	151
Dossanova K. The implementation of the ideas which are generating the national and cultural identity within the university education	156
Tlenbayeva A., Omarkhanova G. Diagnostics of psychological preparedness for future occupation	162

«Education, culture and art in the context of national idea "Mangilik El"»

Nauryzbay Zh., Mukhtarova Sh. National ideal of education in the conditions of updating of content of education	170
Seysenbayeva Zh.A., Ainakulova A.M. Behavior of the teacher as one of the aspects of modernization of the education system within the framework of the implementation of the idea «Mangilik el»	181
Kulmanova Sh.B. Amina Nugmanov – the scientist-teacher: scientific contribution to development of music education of Kazakhstan	187
Turarbekova L. National education as a public sphere	195

Rukhany Zhangyru: scientific, educational and cultural space

Kakimova L.Sh., Smanova A.S. Animalistic images and symbols in art as elements of cultural values	201
Kosherbaeva G.N., Beisembaeva A.A. Modern approaches to moral and patriotic education of the yonger generation	208
Paridinova B.Zh. The structure and content of the concept «spiritual worldview»	215
Duisenov O.K. Types and features of formation of physical training young people in national games	221
Matyghanov K., Aitbaeva A., Kassen G. Pedagogical significance of ancient rituals associated with child birth in the traditional culture of Kazakhs	228

We congratulate wits anniversary

Nuriev M.A.....	235
Begalieva S.B.....	239

Information

Adecade of science-2018.....	241
Seminar	243
Our authors	250
Information for Authors	261

Авторлар назарына!

«Педагогика және психология» журналының негізгі тақырыптық бағыты білім берудің барлық өзекті мәселелеріне арналған ғылыми зерттеулердің жариялауы болып табылады. Журнал келесі айдарлардан тұрады: *білім берудің бүгінгі мәселелері; педагогиканың және психологияның әдіснамасы мен теориясы; педагогикалық және психологиялық ғылым қоғамға; педагогика және психология тарихы; тәрбие мәселелері; қолданбалы психология және психотерапия; білім берудің заманауи әдістемелері мен технологиялары.*

Журнал жылына 4 рет шығады.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетіндегі «Педагогика және психология» ғылыми-әдістемелік журналының редакциялық алқасы ғылыми бағыттар бойынша мақалалар қабылдайды. Бұрын жарияланбаған мақала электрондық форматта ұсынылады (doc, docx, rtf). Файлдың атауында автордың тегін көрсетеді (бірлескен авторлар болса – бірінші автордың аты).

Шрифті – Times New Roman, кегль – 14, мәтінді ені бойынша тегістеу, аралығы – 1, тармақ – 1,25 см, үстіңгі және астыңғы жақтары – 2 см, сол жағы – 3 см, оң жағы – 1 см. Кестелер, сызбалар, суреттер анық болуы керек, мысалы: 1 сурет. Атауы; 1 кесте. Атауы. Кестелер, диаграммалар, суреттердің саны барлық мақаланың көлемінен 20% аспауы керек.

Барлық мақалалар ашық сыннан (сыртқы және ішкі) және құпия сыннан (анонимді) өтуі керек.

Мақала құрылымына қойылатын талаптар:

- ҒТА МИ (Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық индексі);
- авторлардың толық аты-жөні (3 тілде);
- авторлардың ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, қызметі (3 тілде);
- авторлардың электрондық поштасы мен байланыс телефоны;
- мақаланың тақырыбы (3 тілде);
- аңдатпа (3 тілде) 100-200 сөздер (шетелдік авторлар мақалаларының аңдатпалары орыс және ағылшын тілдерінде), аңдатпада зерттеудің мақсаты, әдіснама және нәтижелері көрсетілуі керек;
- түйін сөздер мен сөз тіркестері 3 тілде (5-10 сөз), бір-бірінен нүктелі үтірмен бөлінеді;
- мақалаға кіріспе (өзектілігі, ғылыми мәнділігі, зерттеудің мақсаты), негізгі бөлім (әдеби шолу, әдістер, нәтижелер) және қорытынды (қорытындылар) кіруге тиіс;
- пайдаланылған деректер тізімі алфавиттік тәртіпте санмен нөмірленіп жазылады; мәтіндегі сілтемелер төртбұрышты жақшаларда жазылады.

Автоматты түрде беттеуді қолдануға болмайды. Соңғы 3 жылдың әдебиеттер тізімі 20-дан кем болмауы керек, оның ішінде шетелдік авторлар – 10-нан кем емес. Scopus және Web of Science базаларында жарияланған мақалаларды пайдалану, автордың мақаласының құндылығын арттырады.

– References.

Барлық материалдар талапқа сай рәсімделуі және толықтай тексерілуі керек. Мақаланы жариялау мәселесін редакция алқасы жан-жақты талдай отырып шешеді. Редакция алқасы авторлармен келіспей-ақ тақырыптарды өзгерту, мақалалардың мәтіндерін қысқарту мен оларға қажетті стилистикалық түзетулер енгізу құқын өзінде қалдырады. Фактілердің дәлелдігі үшін жарияланып отырған мақалалардың авторлары жауапты. Авторға мақаланың қолжазбасы қайтарылмайды. Редакцияның көзқарасы мен авторлардың пікірлері берілген қолжазба материалдарымен сәйкес келмеуі мүмкін.

Мақаланың көлемі (ҒТА МИ, атауы, авторлар туралы ақпарат, аңдатпа жәнәтүйін сөздер есептеусіз) 1 500 сөздерден кем емес және 5 000 сөздерден артық емес болуы керек (5-16,5 бет, 1 бет – шамамен 300 сөз). 2018 жылдың үшінші номерінен бастап мақаланың көлеміне қойылатын талаптар Scopus базасының талаптарына сәйкес өзгереді.

Мақаланың бір бетінің басылу бағасы – 700 теңге сыртқы авторлар үшін (500 теңге – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті авторлар үшін), төлемақы «Педагогика және психология» журналына «Мақала үшін төлем» деген белгімен университеттің мына есеп шотына аударылады: «Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті» ШЖҚ РМК, БЕК 16, СТН 600900529562, ДСК KZ1785600000086696 «Центр Кредит Банк» АҚ АҚФ. Алматы қаласы БСК КСЖВКЗКХ.

Мақала мәтінін журналдың келесі санында жариялау үшін компьютерден шығарылған түрін, электрондық нұсқасын және төлем ақының түбіртегін мына мекен-жайға: 050010 Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13-үй немесе pedagogika@kaznpu.kz электрондық поштасына бекітілген файлмен жіберу керек. Анықтама телефоны: 8 (727) 291-91-82.

Журналға «Қазпошта» АҚ арқылы жазылуға болады. Жеке жазылушылар және заңды тұлғалар үшін жазылу индексі 74253. Журналға бір жылға жазылған тұлғалар мақала жариялау төлем ақысынан босатылады.

Редакция алқасы

К сведению авторов!

Основной тематической направленностью журнала «Педагогика и психология» является публикация научных исследований по актуальным проблемам современного состояния всех ступеней и уровней образования. В журнале имеются следующие рубрики: *методология и теория педагогики и психологии; история педагогики и психологии; прикладная психология и психотерапия; инновации в образовании, проблемы и перспективы образования, современные методики и технологии обучения, образование, культура и искусство в контексте национальной идеи «Мәңгілік ел», Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство*

Журнал издается 4 раза в год.

Редакционный совет Научно-методического журнала «Педагогика и психология» Казахского национального педагогического университета имени Абая принимает статьи по научным направлениям журнала. Ранее неопубликованная статья представляется в электронном формате (в форматах doc, docx, rtf). В названии файла указывается фамилия автора (при наличии соавторов – фамилия первого автора).

Кегль шрифта – 14, шрифт – Times New Roman, выравнивание – по ширине текста, интервал – одинарный, абзац – 1,25 см, поля: верхнее и нижнее – 2 см, левое – 3 см, правое – 1 см.

Таблицы, диаграммы, рисунки представляются в формате, допускающем форматирование (необходимо для осуществления перевода), например: Рисунок 1. Название, Таблица 1. Название. Количество таблиц, диаграмм, рисунков не должно превышать 20% от всего объема представленной статьи.

Все статьи должны пройти открытое рецензирование (внешнее и внутреннее) и одностороннее слепое (анонимное) рецензирование.

Требования к структурным элементам статьи:

- МР НТИ (межгосударственный рубрикатор научно-технической информации);
- фамилия, имя, отчество авторов (на 3 языках);
- ученая степень, ученое звание, должность каждого из авторов (на 3 языках);
- адрес электронной почты и контактный телефон одного из авторов.
- название статьи (на 3 языках);
- аннотация (на 3 языках) от 100 слов до 200 слов (для иностранных авторов на русском и английском языках), аннотация должна включать в себя информацию о цели исследования, методологии и результатах;
- ключевые слова /словосочетания на 3 языках (5-10 слов), отделяются друг от друга точкой с запятой;
- текст статьи включает: **введение** (актуальность, научная значимость, цель исследования), **основная часть** (литературный обзор, методы, результаты) и **заключение** (выводы);
- список использованных источников приводится в алфавитном порядке со сквозной нумерацией; ссылки в тексте оформляются в квадратных скобках. Использование автоматических постраничных ссылок не допускается. Список литературы должен содержать не менее 20 источников за последние 3 года, из них иностранных источников – не менее 10. Преимуществом станет использование статей, опубликованных в базах Scopus и Web of Science;
- References.

Все материалы должны быть оформлены в соответствии с требованиями и тщательно отредактированы. Редакционный совет оставляет за собой право отбора статей для включения в журнал, менять заголовки, сокращать тексты статей и вносить в них необходимую стилистическую правку без согласования с авторами. Ответственность за достоверность фактов несут авторы публикуемых статей. Рукописи статей авторам не возвращаются. Точка зрения редакции может не совпадать с мнениями авторов публикуемых материалов.

Объем статьи (без учета МР НТИ, названия, сведений об авторах, аннотации и ключевых слов) должен составлять не менее 1 500 слов и не превышать 5 000 слов (от 5 до 16,5 страниц. 1 страница примерно 300 слов). С третьего номера 2018 года требования к объему статьи будут изменены в соответствии с требованиями базы данных Scopus.

Стоимость публикации 1 страницы текста – 700 тенге для сторонних авторов (500 тенге – для авторов из КазНПУ имени Абая), оплата производится перечислением с пометкой «Оплата за публикацию в журнале «Педагогика и психология» на банковский счет университета: РГП ПХВ КазНПУ имени Абая, КОД 16, РНН 600900529562, ИИК KZ17856000000086696 АГФ АО «Банк ЦентрКредит» г.Алматы, БИК КСЖВКЗКХ.

Тексты статей и копию/скан платежных поручений, подтверждающих оплату, просим присылать для публикации по адресу: 050010 г.Алматы, проспект Достык, 13 или отправлять прикрепленным файлом по электронной почте (pedagogika@kaznpu.kz). Телефон для справок: 8(727) 291-91-82.

На журнал можно подписаться через АО «Казпочта». Индекс для юридических лиц и индивидуальных подписчиков 74253. Авторы, подписавшиеся на журнал, освобождаются от оплаты за публикацию статей в течение года.

Редакционный совет

Information for authors!

Thematic focus of the «Pedagogy and Psychology» Journal is the publication of scientific research on current problems of the modern state of all stages and levels of education. The journal contains the following headings: *Modern Problems of Education; Methodology and Theory of Pedagogy and Psychology; Pedagogical and Psychological Science to society; History of Pedagogy and Psychology; Education Issues; Applied Psychology and Psychotherapy; Modern Methods and Technologies of Education.*

Journal is published 4 times a year.

Editorial Board of the Scientific and Methodological Journal “Pedagogy and Psychology” of the Abai Kazakh National Pedagogical University accepts articles on the scientific directions of the journal. Previously, an unpublished article is presented in electronic format (in the formats doc, docx, rtf). The name of the file indicates the author’s surname (if there are co-authors the surname of the first author).

The size of the font is 14, the font is Times New Roman, the alignment is according to the width of the text, the spacing is single, the paragraph is 1.25 cm, the margins are upper and lower – 2 cm, left – 3 cm, right – 1 cm.

Tables, diagrams, figures are presented in a format that can be formatted (necessary for translation), for example: Figure 1. Title, Table 1. Title. The number of tables, diagrams, drawings should not exceed 20% of the total volume of the submitted article.

All articles must undergo an open review (external and internal) and one-way blind (anonymous) review.

Requirements for the structural elements of the article:

- II STI (Interstate index of scientific and technical information);
- the author’s full name (in 3 languages);
- the author’s academic degree, academic rank, position (in 3 languages);
- the author’s e-mail address and telephone number;
- title of the article (in 3 languages);
- abstract (in 3 languages) from 100 words to 200 words (for foreign authors in Russian and English); the abstract should include information about the purpose of the research, used methodology and its results;
- keywords / phrases in 3 languages (5-10 words) should be separated from each other by a semicolon;
- the text of the article includes: **introduction** (relevance, scientific significance, research objective), **the main part** (literary review, methods, results) and **conclusion** (conclusions); **references**.
- the list of sources used in the paper should be listed in alphabetical order with end-to-end numbering; Links in the text should be formatted in square brackets. Using automatic pagination is not allowed. References should contain at least 20 sources published during last 3 years, including at least 10 foreign sources. The use of articles published in the Scopus and Web of Science databases will be considered as an advantage.

All the materials should be prepared in accordance with the requirements and carefully edited. The Editorial Board reserves the right to select articles to be published in the journal, to change the headlines, cut articles and make all the necessary stylistic corrections without the authors’ consent. The authors are responsible for the accuracy of the facts in the published articles. Manuscripts are not returned. The Editorial board opinion may be different from the published materials authors’ opinion. The volume of the article (not including MR STI, title, information about authors, annotation and keywords) should be at least 1,500 words and not exceed 5,000 words (from 5 to 16.5 pages, 1 page approximately 300 words). From the third issue of 2018, the requirements for the volume of the article will be changed in accordance with the requirements of the Scopus database.

The cost of publication is 700 tenge per page for third-party authors, 500 tenge – for authors from Abai Kazakh National Pedagogical University. The payment is made by transferring with the mark «Payment for publication in the journal «Pedagogy and Psychology» to the bank account of the University: Republican state enterprise on right of economic management Abai KazNPU, CODE 16, TRN 600900529562, IIC KZ17856000000086696 AGF JSC «Bank Center Credit» Almaty, BIC KCJBKZKX.

The authors are cordially asked to send the texts of the articles in printed form and copies of payment orders confirming payment on this address: 050010, Almaty, Dostyk Avenue, 13 or send by attached file on this e-mail address: pedagogika@kaznpu.kz / telephone: 8 (727) 291-91-82.

The journal can be subscribed to in the JSC “Kazpost”. Index for legal bodies and individual subscribers is 74253. Persons who subscribe to the journal will be exempt from payment for the publication of articles during the year.

Editorial Board

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛДАР/НАУЧНЫЕ ЖУРНАЛЫ

№	Название журнала / серий Хабаршы/Вестника	ФИО редактора /замредактора / ответсекретаря	Телефоны/электронные адреса
1	2	3	4
1	«Педагогика және психология» /«Педагогика и психология»	Балыкбаев Такир Оспанович Момбек Алия Ануарбековна	8 (727) 291 91 82 8 (727) 291 91 82, 8 701 756 12 87 aliya_mombek@mail.ru
14 Серий Хабаршы/Вестника			
2	«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы /Серия «Социологические и политические науки»	Абсаттаров Раушанбек Боранбаевич Нурбекова Жанар Абаевна	8 (727) 291 76 43 8 701 111 54 88 janaranur@yahoo.com
3	«Филология ғылымдары» сериясы /Серия «Филологические науки»	Сманов Бахтияр Урисбаевич Коканова Жаркынай Атаевна	8 (727) 291 34 33 8 707 827 27 85 zharka75@mail.ru
4	«Педагогика ғылымдары» сериясы /Серия «Педагогические науки»	Жампеисова Корлан Кабикеновна Қиясова Бахыт Айдархановна	8 (727) 291 19 81 8 707 843 15 76 vestnikkaznpu@mail.ru
5	«Психология» сериясы /Серия «Психология»	Намазбаева Жамиля Идрисовна Жігітбекова Бахыт Дастановна	8 (727) 291 29 19 nii.psy@mail.ru 8 701 358 99 05 bakhytdastan@mail.ru
6	«Тарих және саяси – әлеуметтік ғылымдар» сериясы /Серия «Исторические и социально – политические науки»	Кенжебаев Габит Капесович Оспанова Рыскуль Рамазановна	8 (727) 291 46 88 8701 305 66 72, ablai_angel@mail.ru
7	«Физика-математика ғылымдары» сериясы /Серия «Физико-математические науки»	Бердышев Абдумаулен Сулейменович Ахметова Оксана Сейдуллаевна	8(727) 272 75 87 Vestnik.KazNPU.FMS@gmail.com 8 701 438 27 76 ah_oksa@mail.ru
8	«Жаратылыстану – география ғылымдары» сериясы /Серия «Естественно – географические науки»	Жанбеков Хайрулла Нышанович Жақсыбаева Жанар Муратовна	8 (727) 291 13 71 8 701 141 35 35 zhanarkaznpu@mail.ru
9	«Көркем өнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы /Серия «Художественное образование: искусство – теория – методика»	Исабек Нұрдаулет Еркінұлы Ақбаева Шолпан	8 (727) 291 76 08 8 777 258 53 68 akbaeva_sholpan@mail.ru
10	«Арнайы педагогика» сериясы /Серия «Специальная педагогика»	Макина Ляззат Хайыржановна Денисова Ирина Александровна Сардарова Зарина	8 701 766 73 07 8 705 5501952 irenadenisova@mail.ru 8 775 2522682 sardarova.zarina93@mail.ru
11	«Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы /Серия «Начальная школа и физическая культура»	Адамбеков Кайрат Ильясевич Ерназаров Саламат Хайрылбашарұлы	8 701 367 18 91 87016471366 yernazarov.s@mail.ru
12	«Халықаралық өмір және саясат» сериясы /Серия «Международная жизнь и политика»	Кузнецов Евгений Александрович Сабитова Айнур Алимхановна	8 (727) 291 37 69 8 701 779 88 70 ayka.kyan@mail.ru
13	«Экономика» сериясы /Серия «Экономическая»	Иманбердиев Борасын Джакипбаевич Абельбаева Айман	8 (727) 291 81 16 8 701 287 01 93 adelbaeva_83@mail.ru
14	«Юриспруденция» сериясы /Серия «Юриспруденция»	Толубекова Бахытжан Хасеновна Калкаева Несибели Бакитовна	8 (727) 293 02 71 8 701 4153016 nesibeli77@mail.ru
15	«Көп тілде білім беру және шетел тілдері филология» сериясы /Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»	Аяпова Танат Танирбердиевна Боданбекова Зауреш Жауыншиева Жазира	8 (727) 291 30 66 8 701 452 65 09 8 702 423 79 17 zhazira.zhauynshieva@mail.ru

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ/
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. АБАЯ

Мамандықтардың тізімі/ Перечень специальностей

№	Шифр			Мамандықтар атауы/ Перечень специальностей
	Бакалавриат	Магистратура	Докторантура	
1	5B010100	6M010100	6D010100	Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу/ Дошкольное обучение и воспитание
2	5B010200	6M010200	6D010200	Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі/ Педагогика и методика начального обучения
3	5B010300	6M010300	6D010300	Педагогика және психология/ Педагогика и психология
4	5B010400	—	—	Бастапқы әскери дайындық/ Начальная военная подготовка
5	5B010500	6M010500	6D010500	Дефектология/ Дефектология
6	5B010600	—	—	Музыкалық білім/ Музыкальное образования
7	5B010700	6M010700	6D010700	Бейнелеу өнері және сызу/ Изобразительное искусство и черчение
8	5B010800	6M010800	—	Денешынықтыру және спорт/ Физическая культура и спорт
9	5B010900	6M010900	6D010900	Математика
10	5B011000	6M011000	6D011000	Физика
11	5B011100	6M011100	6D011100	Информатика
12	5B011200	6M011200	6D011200	Химия
13	5B011300	6M011300	6D011300	Биология
14	5B011400	6M011400	6D011400	Тарих/ История
15	5B011500	6M011500	—	Құқық және экономика негіздері/ Основы права и экономики
16	5B011600	6M011600	6D011600	География
17	5B011700	6M011700	6D011700	Қазақ тілі мен әдебиеті/ Казахский язык и литература
18	5B011800	6M011800	6D011800	Орыс тілі мен әдебиеті/ Русский язык и литература
19	5B011900	6M011900	—	Шетел тілі: екі шетел тілі/ Иностранный язык: два иностранных языка
20	5B012000	6M012000	—	Кәсіптік оқыту/ Профессиональное обучение
21	5B012100	6M012100	6 D012100	Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті/ Казахский язык и литература в школах с неказахским языком обучения
22	5B012200	6M012200	6D012200	Орыс тілінде оқытпайтын мектептердегі орыс тілі мен әдебиеті/ Русский язык и литература в школах с нерусским языком обучения
23	5B012300	—	—	Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану/ Социальная педагогика и самопознание
24	—	6M020100	6D020100	Философия
25	5B020200	6M020200	—	Халықаралық қатынастар/ Международные отношения (анг.)
26	5B020300	6M020300	6D020300	Тарих/ История

27	—	6M020400	—	Мәдениеттану/ Культурология
28	5B020500	6M020500	6D020500	Филология
29	—	6M020600	—	Дінтану/ Религиоведение
30	5B020700	6M020700	—	Аударма ісі/ Переводческое дело
31	—	6M020900	—	Шығыстану/ Востоковедение
32	5B021000	—	—	Шетел филологиясы/ Иностранная филология: уйгурский язык
33	—	6M021200	—	Түркітану/ Тюркология
34	—	6M021300	6D021300	Лингвистика
35	—	6M021400	6D021400	Әдебиеттану/ Литературоведение
36	5B030100	6M030100	—	Құқықтану/ Юриспруденция
37	5B030200	6M030200	—	Халықаралық құқық/ Международное право
38	5B040900	—	—	Хореография
39	5B041300	—	—	Кескіндеме/ Живопись
40	5B041400	—	—	Графика
41	—	6M041600	—	Өнертану/ Искусствоведение
42	5B041700	—	—	Сән өнері/ Декоративное искусство
43	5B042100	—	—	Дизайн
44	—	6M050100	6D050100	Әлеуметтану/ Социология
45	—	6M050200	6D050200	Саясаттану/ Политология
46	5B050300	6M050300	—	Психология
47	5B050500	6M050500	—	Аймақтану/ Регионоведение
48	—	6M050600	6D050600	Экономика
49	5B050700	6M050700	—	Менеджмент
50	5B050800	6M050800	—	Есеп және аудит/ Учет и аудит
51	5B050900	6M050900	—	Қаржы/ Финансы
52	5B051100	6M051100	—	Маркетинг
53	5B060100	6M060100	6D060100	Математика
54	5B060200	6M060200	6D060200	Информатика
55	5B060300	6M060300	6D060400	Механика
56	5B060400	6M060400	6D060600	Физика
57	5B060600	6M060600	6D060700	Химия
58	5B060700	6M060700	6D060900	Биология
59	5B060800	6M060800	6D060100	Экология
60	5B060900	6M060900	6D060200	География
61	5B070300	6M070300	—	Ақпараттық жүйелер/ Информационные системы
62	5B071600	—	—	Аспап жасау/ Приборостроение
63	5B090200	6M090200	—	Туризм

Выпускающий редактор: *Алия Момбек*
 Дизайнер: *Нурбол Жетигенов*
 Верстка: *Закирова Мәлдір*

Отпечатано в типографии издательства «Ұлағат»
 КазНПУ им. Абая.

Подписано в печать 18.09.2018.
 Формат 60x84¹/₈. Бумага сыктывкарская. Печать – RISO.
 33 п.л. Тираж 300. Заказ №396

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
 050010, Алматы, пр. Достык, 13. Тел. 291-91-82.

Байланыс мәліметтері/ Контакты:

Сайт: www.kaznpu.kz

e-mail: rector@kaznpu.kz

Тел.: 8(727) 291-73-71; 291-87-80; 291-57-68

ҰСЫНЫСТАР ҮШІН ДЛЯ ЗАМЕТОК